

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI PROGRAMI

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ GÜNEY AZERBAYCAN TÜRK
ROMANINDA KADIN

Sedef AHENPENÇE ALTINEL

Danışman

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

MANİSA-2024

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Güney Azerbaycan Türkçesinde Yazılmış Roman ve Hikayelerde Kadın” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

../../2024

Sedef AHENPENÇE ALTINEL

İmza

ÖZET

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ GÜNEY AZERBAYCAN TÜRK ROMANINDA KADIN

Bu çalışmada İran Türk Edebiyatının Güney Azerbaycan Sahasında yazılmış hikâye ve romanlarında “kadın” karakterler ele alınmıştır.

Çalışmada Nasır MENZURİ’nin “Avava” ve “Qaraçuxa” adlı romanları, Rugeyye KEBİRİ’nin “Mürr Ağacının Kehruha Gözleri” ve “Aclık Baratası” adlı romanları, Feranek Ferid İPEK’in “Xanım Eli” adlı hikâye toplusu ve Ferrux Cerayidi’nin “Alma” adlı hikâye toplusu okunmuş, incelenmiş, fişlenmiş ve kadın karakterler analiz edilmiştir.

Bu çalışmayla, kapalı kutu konumundaki İran Türk edebiyatını, Güney Azerbaycan Türkçesi ile eser veren yazar ve bu yazarların ürünlerini Türkiye’de Türk okurlarına ve araştırmacılara tanıtmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın I. Bölümünde öncelikle çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi ile ilgili açıklamalar yapılmış, ardından yapılan literatür taraması ile konuya ilişkin kaynaklar, dokümanlar, kitaplar, tezler, araştırmalar tespit edilmiştir. Sonrasında ise çalışma öncesi ve çalışma sırasında yaşanan zorluklar, bunları çözme yöntemleri ve eserlerin seçilme sebepleri gibi konular üzerinde durulmuştur. Bunların ardından roman ve hikâye türü ile ilgili genel bilgiler verilmiş, tarihte ve günümüzde İran ve İran Türk edebiyatı ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Tüm bunların ardından ise roman inceleme metodu çerçevesinde “kadın kimliği”, “roman ve hikayelerde kadın”, “İran’da kadın olmak”, “İran Türk edebiyatlarında roman” ve “İran Türk romanlarında kadın” başlıkları hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise eser analizlerinin derinleşebilmesi için yazarların hayatı, eserleri, edebi yönleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın II. Bölümü olan değerlendirme bölümünde Nasır MENZURİ’nin “Avava” ve “Qaraçuxa” adlı romanları, Rugeyye KEBİRİ’nin “Mürr Ağacının Kehruha Gözleri” ve “Aclık Baratası” adlı romanları, Feranek Ferid İPEK’in “Xanım Eli” adlı hikâye toplusu ve Ferrux Cerayidi’nin “Alma” adlı hikâye toplusu incelenmiştir. Bu esnada öncelikle eserlerin geniş özeti sunulmuş ardından eserlerdeki kadın karakterler üzerinde durulmuştur. İncelenen romanların konuları ve kadın karakterlerine odaklanarak değerlendirmeler yapılmıştır.

III. Bölüm olan sonuç bölümünde incelenen tüm eserler ve karakterlere genel bir bakışla yaklaşmış, analiz edilen romanlardan elde edilen tespitlere yer verilmiştir. Ayrıca yazarlar ile söyleşiler esnasında çekilmiş fotoğraflara ve eserlerin orijinallerinden parçalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran Türk edebiyatı, Güney Azerbaycan Edebiyatı, Azerbaycan Türkçesi, Kadın, Roman, Hikâye, Tebriz, Tahran, Nasır MENZURİ, Avava, Qaraçuxa, Rugeyye KEBİRİ, Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Aclık Baratası, Feranek Ferid İPEK, Xanım Eli, Ferrux Cerayidi, Alma

ABSTRACT

WOMEN IN SOUTH AZERBAIJAN NOVELS WRITTEN IN AZERBAIJANI TURKISH

In this study, "women" characters in the stories and novels written in the South Azerbaijan region of Iranian Turkish Literature are discussed.

In the study, Nasir MENZURİ's novels "Avava" and "Qaraçuxa", Rugeyye KEBİRİ's novels "Mürr Ağacının Kehruba Gözleri" and "Açlık Baratası", Feranek Ferid İPEK's story collection "Xanım Eli" and Ferrux CERAYİDİ's story collection "Alma" were read, examined, recorded and women characters were analysed.

This study aims to introduce Iranian Turkish literature, which is in a closed-box status, to Turkish readers and researchers in Turkey.

In the first part of the study, explanations about the subject, purpose and method of the study were made, and then the sources, documents, books, theses, dissertations, and research related to the subject were identified through the literature review. Afterwards, the difficulties experienced before and during the study, the methods of solving them and the reasons for the selection of the selected works were emphasised. Subsequently, general information about the novel and story genre was given, and explanations were made about Iran and Iranian Turkish literature in history and today. Following this, within the framework of the novel analysis method, information was given on the titles of "Female Identity", "Women in Novels and Stories", "Being a Woman in Iran", "Novel in Iranian Turkish Literature" and "women in Iranian Turkish novels". Later, to deepen the analyses of the works, information about the life, works and literary aspects of the authors was given.

In the evaluation section, which is the second part of the study, Nasir MENZURİ's novels "Avava" and "Qaraçuxa", Rugeyye KEBİRİ's novels "Mürr Ağacının Kehruba Gözleri" and "Açlık Baratası", Feranek Ferid İPEK's story collection "Xanım Eli" and Ferrux CERAYİDİ's story collection "Alma" were analysed. In the meantime, a broad summary of the works was presented first and then the women characters were analysed. The novels analysed were evaluated by focusing on their subjects and women characters.

In the comparative analysis section, which is the third part, all the analysed works and characters were analysed as a whole, focusing on the similar and different aspects of the

women characters. The conclusion section includes the findings obtained from the novels analysed.

Keywords: Iranian Turkish literature, South Azerbaijan Literature, Azerbaijan Turkish, Women, Novel, Story, Tabriz, Tahr n, Nasser MENZUR , Avava, Qaraçuxa, Rugeyye KEB R , Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Açlık Baratası, Feranek Ferid  PEK, Xanım Eli, Ferrux Cerayidi, Alma

ÖNSÖZ

Bir bütün olan Türk Dünyası içinde en az çalışılan sahalardan biri Güney Azerbaycan Edebiyatı, yazarları ve eserleri olmuştur. Güney Azerbaycan Edebiyatı ile ilgili bilgi ve kaynaklar oldukça azdır. Son dönemlerde ise dinamik gelişimiyle dikkat çeken bu modern edebiyat henüz gereken ilgiyi görememiş ve akademik anlamda çok da tercih edilmemiştir.

Genel anlamda ülke olarak içe kapalı bir özellik ortaya koyan İran, içinde bulunan Türklere de bu özelliğini -isteyerek ya da istemeyerek- yansıtmaktadır. Çalışmanın amacı bu durumu değiştirmek için bir adım atmak, Güney Azerbaycan içinde yazılmış romanları kendi kapalı kutusundan çıkarmak ve Türk Dünyasına tanıtmaktır. Türk Dünyasını yakından takip eden, Güney Azerbaycan Edebiyatına ilgi duyan, İran ile ilgili merak seviyesi yüksek olan okurları içine çekebilecek bir çalışma ortaya koymak amaçlanmıştır.

1979'da İran orta yaşlı, bıyıklı ve sakallı bir erkek olarak resmedilirken, şimdi İran'ı anlatmak için eğitilmiş, genç kadın fotoğrafları kullanılmaktadır. “Bu değişimin sebepleri nelerdir, bu değişim esnasında nasıl aşamalardan geçilmiştir, siyasi ve toplumsal yapı bu değişime ortak mı olmuştur, yoksa bunu başaran kadınların bizzat kendisi midir? Peki Güney Azerbaycan romanında kadın nasıl resmedilmiştir, kadının aile ve toplumdaki hatta siyasetteki yeri nedir, değişen bu resimde Güney Azerbaycan roman yazarlarının nasıl bir etkisi olmuştur ya da bir etkisi olmuş mudur?” gibi sorulara cevap bulabilmek çalışmanın temel taşlarından elbette.

Yapılan sayısız İran seyahatinde kimi zaman İranlı kadınlardan biri olmuş kimi zaman onlardan tamamen farklı hissedilmiştir. Toplu taşıma araçlarında öne oturamayan, ancak şoför ehliyeti alıp trafiğe çıkabilen kadınların bazıları “çadıra”sına sıkı sıkıya tutunurken bazıları başörtüsünü saçına göstermelik tutturur. Abartılı makyaj ve estetik ile karşılaşmak da varlığı ile yokluğu bir olan kadınları bulmak da mümkündür. İşte bu kadınların Güney Azerbaycan romanına nasıl yansıdığını anlamak ve anlatmak gerektiği düşünülmüştür.

Çalışmanın temel amaçlarından biri de İranlı kadınların Güney Azerbaycan romanlarından yola çıkarak toplumsal ve siyasal profilini ortaya koymaktır. Bu çalışmada önyargılardan beslenen klişelere hapsedilmiş, oryantalist bir bakış açısı ile çizilmiş İranlı kadınlar mı ön plandadır yoksa tüm dayatmalardan ve şeriat kurallarından bağımsız bir biçimde yaşantılarındaki çeşitlilikle gözler önüne serilmiş kadınlar mı dikkat çekmektedir anlaşılacaktır.

Edebi çalışmaların sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde İranlı kadın profiline yönelik genel bir ereve sunmak hedeflenmiştir.

Bu tezin ortaya çıkış aşamasında desteklerini benden esirgemeyen, en karanlık zamanlarda bile içimde umut ışığının yanmasına vesile olan değerli danışman Hocam Sayın Ferhat KARABULUT'a; İran gezilerinde tanıştığımız, eserlerini, hayatlarını ve yüreklerini bize açan Nasır MENSURİ'ye, Rugeyye KEBİRİ'ye, Feranek Ferid İPEK'e, Samet RAHMANİ'ye; her zaman arkamda olan eşim Emre ALTINEL'e, annem Dilek AHENPENÇE'ye, babam Esger AHENPENÇE'ye, kardeşim Yakup AHENPENÇE'ye ve farkında olmadan varlığıyla bile bana destek olan oğlum Tolga ALTINEL'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	3
ABSTRACT.....	5
ÖNSÖZ.....	7

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	13
1.1. Çalışmanın Konusu.....	13
1.2. Çalışmanın Amacı.....	13
1.3. Çalışmanın Yöntemi	16
1.4. Literatür Taraması	19
1.5. Kısıtlılıklar.....	28
1.6. Tarihten Günümüze İran.....	31
1.7. İran’da Kadın; “Nereden Nereye”.....	35
1.7.1. İran Mitlerinde Kadın.....	35
1.7.2. Vatan ve Sınırlar Korunurken Kadın.....	37
1.7.3. Vatanın Sembolü Kadın.....	40
1.7.4. Vatan Sembolü “Ordu”.....	43
1.7.5. Eğitim ve Kadın.....	44
1.7.6. Devrim Sonrası Kadın.....	48
1.7.7. İslam’da Kadının Konumu.....	50
1.7.8. Kadın ve Hicap.....	55

1.8. İran Türk Edebiyatı.....	56
1.9. İran Türk Edebiyatının Önde Gelen İsimleri.....	62
1.10. Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Nesir.....	76
1.11. Yazarlar.....	78
1.11.1. Nasır Menzuri Kimdir?.....	78
1.11.2. Rukayye Kebiri Kimdir?.....	81
1.11.3. Feranek Ferid İpek Kimdir?.....	83
1.11.4. Ferrux Cerayidi Kimdir?.....	84

II. BÖLÜM

2.1. Eser Özetleri.....	86
2.1.1. “Avava” Özet.....	86
2.1.2. “Qaraçuxa” Özet.....	93
2.1.3. “Mürr Ağacının Kehruba Gözleri” Özet.....	94
2.1.4. “Açlık Baratası” Özet.....	100
2.1.5. “Hanımelî” Özet.....	103
2.1.6. “Alma” Özet.....	104
2.2. Aile ve Kadın.....	105
2.2.1. Annelik ve Kadın.....	105
2.2.2. Evlat Olarak Kadın.....	122
2.2.3. Evlilik ve Kadın.....	132

2.2.4. Çocuksuz Kadın.....	151
2.2.5. Dul Kadın.....	152
2.2.6. Boşanmış Kadın.....	155
2.3.Toplumsal Hayatta Kadın.....	156
2.3.1. Sevgili Olarak Kadın.....	156
2.3.2. Birey Olarak Kadın.....	168
2.3.3. Ötekileştirilmiş-Yalnız Kadın.....	182
2.3.4. Şiddet ve Kadın.....	192
2.3.5. Taciz ve Kadın.....	193
2.3.6. Düşmüş Kadın.....	203
2.3.7. Çalışan Kadın.....	209
2.3.8. Çalışmayan Kadın.....	212
2.3.9. Kendini Gerçekleştirmiş/Gerçekleştirememiş Kadın...	217
2.3.10. Kadının Kadına Bakışı.....	230
2.3.11. Siyaset ve Kadın.....	237
2.4. Eğitim Hayatında Kadın.....	245
2.4.1. Eğitimli Kadın.....	245
2.4.2. Eğitimsiz Kadın.....	248

III. BÖLÜM

SONUÇ.....	253
KAYNAKÇA.....	257
EKLER.....	267

Fotoğraflar

Romanların Orijinallerinden Alınan Bölümler

I. BÖLÜM

I. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada Nasır MENZURİ'nin “Avava” ve “Qaraçuxa” adlı romanı, Rugeyye KEBİRİ'nin “Mürr Ağacının Kehruha Gözleri” ve “Aclık Baratası” adlı romanları, Feranek Ferid İPEK'in “Xanım Eli” adlı hikâye toplusu ve Ferrux Cerayidi'nin “Alma” adlı hikâye toplusu ele alınmıştır. Ele alınan bu eserlerde “kadın” üzerinde durulmuş ve inceleme esnasında kadın karakterlerin eserlere katkısı, etkisi, kurgulanış biçimleri, toplum içindeki konumları, bireysel yapıları, psikolojileri, geleneklerin dayatması gibi noktalar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Temin edilen eserler incelenirken toplumsal yapı ve “kadın” karakterler üzerinde durulmuştur. Siyasi, içtimai, toplumsal, edebi yapının eserlere yansımaları, sanatçıların bu konuları eserlerinde işleyiş biçimi üzerine de odaklanılmıştır. Ayrıca bir eserin analizinin doğru yapılabilmesi için, sanatçının da iyi tanınması, hayatının incelenmesi önemlidir. Bu nedenle yazarları da yakından tanıma aşamasında ulaşılabilenlerle görüşmek, kurguladıkları karakterler ile ilgili kendi yorumlarını da dinlemek ve edinilen bilgileri yorumlayarak sunmak istenmiştir.

Bu doğrultuda öncelikle eserlerin ayrıntılı özetleri verilmiş ardından “kadın” karakterler gerek fiziki gerek ruhsal yapıları, aile içindeki yerleri, toplum içindeki konumları, gelenekler bağlamındaki davranışları, sosyal hayat içindeki görevleri dikkatle ve tematik olarak incelenmiştir. Eserlerin içinden alıntılar ile zenginleştirilen ve görüşleri destekleyen anlatım yoluyla fikirler sunulmuştur.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bir bütün olan Türk Dünyası içinde en az çalışılan sahalardan biri Güney Azerbaycan Edebiyatı, yazarları ve eserleri olmuştur. Güney Azerbaycan Edebiyatı ile ilgili bilgi ve kaynaklar oldukça azdır. Son dönemlerde ise dinamik gelişimiyle dikkat çeken bu modern edebiyat henüz gereken ilgiyi görememiş ve akademik anlamda çok da tercih edilmemiştir. İran Türkleri ile ilgili Ali Kafkasyalı'nın, Yavuz Akpınarı'nın, Ali İhsan Kolcu'nun, Salih Okumuş'un araştırmaları dikkat çekmektedir.

Genel anlamda ülke olarak ie kapalı bir özellik ortaya koyan İran, içinde bulunan Türklere de bu özelliğini -isteyerek ya da istemeyerek- yansıtmaktadır. Çalışmanın amacı bu durumu değiştirmek için bir adım atmak, Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış seçili eserleri kendi kapalı kutusundan çıkarmak ve ağdaş Türk Dünyasına tanıtmaktır.

Bu tez ile Türkiyeli okur ve araştırmacılar İran Türk Edebiyatı hakkında daha çok ve farklı bilgi edinebilecektir. Bunun yanında İran Azerbaycan Edebiyatının, Azerbaycan roman ve hikâye özelliklerinin, gelişim sürecinin ve romanda/hikâyede kadın konularına farklı bir açıdan bakmanın imkânı sağlanacaktır. Verilen bilgilerin, sonrasında yapılacak akademik çalışmalara ışık olması; ayrıca konu ile ilgilenen, Türk Dünyasını yakından takip eden, Güney Azerbaycan Edebiyatına ilgi duyan, İran ile ilgili merak seviyesi yüksek olan okurları içine çekebilecek bir çalışma ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu tez sayesinde İran ve Güney Azerbaycan Eyaleti ile ilgili okuyucuların, araştırmacıların kafasında olumlu bir tablo çizmek de amaçlar arasındadır. İran'ın var olan - çoğu zaman olumsuz nitelikteki- imajını olumlu anlamda şekillendirmek ve Güney Azerbaycan'a gidip oraları tanımaya istekli kişileri bu konuda teşvik etmek önemlidir.

1979'da İran orta yaşlı, bıyıklı ve sakallı bir erkek olarak resmedilirken, şimdi İran'ı anlatmak için eğitimli, genç kadın fotoğrafları kullanılmaktadır. "Bu değişimin sebepleri nelerdir, bu değişim esnasında nasıl aşamalardan geçilmiştir, siyasi ve toplumsal yapı bu değişime ortak mı olmuştur, yoksa bunu başaran, kadınların bizzat kendisi midir? Peki Güney Azerbaycan roman ve hikayesinde kadın nasıl resmedilmiştir, kadının aile ve toplumdaki hatta siyasetteki yeri nedir, değişen bu resimde Güney Azerbaycan roman yazarlarının nasıl bir etkisi olmuştur ya da bir etkisi olmuş mudur?" gibi sorulara cevap bulabilmek çalışmanın temel taşlarından elbette. Bu sorulara edebiyatın, yazarların ve seçilen eserlerin ışığında cevap bulabilmek gayesi bizim için oldukça önemlidir.

Bir İşlam Cumhuriyeti olan İran'ın Güney Azerbaycan Eyaleti de devletin kurallarına uygun biçimde yaşamaktadır. Kadınların "mahrem, namahrem" kavramlarına dikkat ederek yaşamak zorunda olması onları kimi zaman zorlar kimi zaman daha konforlu bir yaşam içine alır. Bunun yanında "En iyi kadın evinde oturup ocuk yapan kadındır." görüşüne sahip olan insanlar varken, toplumda açık görüşlü diye nitelendirilebilecek, kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olduğunu söyleyen bir topluluk da vardır. Güney Azerbaycan toplumu kadına bakışı açısından Fars toplumundan ayrılır mı; ayrılıyorsa bu, kadın açısından olumlu mu yoksa

olumsuz mudur? Güney Azerbaycan yazarları bu konuya değinmiş midir? Değindiye hangi grup içinde yer almışlardır? Bu soruların da yanıtlarını bulmak amaçlanmıştır.

Gözlem yapılan kadınların Güney Azerbaycan romanına nasıl yansıdığını anlamak ve anlatmak amaçlanmıştır. Bununla birlikte bir genç kızın geçen yıl 16 Eylül'de gözaltındayken ölümü, ülkede geniş çaplı bir protesto hareketinin fitilini ateşlemiş, sonrasında ülke genelinde ciddi karışıklıklar yaşanmış, tüm dünyada ses getiren bu olaylar uzunca bir zaman aynı heyecanla devam etmiştir.

İranlı genç bir kadın olan Mahsa Amini, 13 Eylül 2022'de memleketi Sakkız kentinden ziyaret için Tahran'a gelmiştir. "Ahlak polisi" olarak bilinen polisler tarafından "başörtüsü kurallarına uymadığı" gerekçesiyle polis nezaretine alınarak karakola götürülmüş ve burada aniden fenalaşarak hastaneye kaldırılmıştır. 22 yaşındaki Amini, 3 gün sonra, 16 Eylül'de hayatını kaybetmiş ve bu olay kamuoyunda infial yaratmıştır. Bu olay ülkede birçok siyasetçi ve sanatçı tarafından da büyük tepkiyle karşılanmış, sert müdahaleler ile yatıştırılmaya çalışılan bu ayaklanmada birçok insan hayatını kaybetmiştir. Güney Azerbaycan eyaletinin başkenti ve tarih sahnesinde de çoğu ayaklanmanın başlangıç noktası olan Tebriz şehri bu olaylarda da ön planda yer almış, toplumun her kesiminden kadın ve erkek sokaklara dökülmüştür.¹

Çalışmanın temel amaçlarından biri de İranlı kadınların Güney Azerbaycan eserlerinden yola çıkarak toplumsal ve siyasi profilini ortaya koymaktır. Bu çalışmada önyargılardan beslenen, klişelere hapsedilmiş, oryantalist bir bakış açısı ile çizilmiş İranlı kadınlar mı ön plandadır yoksa tüm dayatmalardan ve şeriat kurallarından bağımsız bir biçimde yaşantılarındaki çeşitlilikle gözler önüne serilmiş kadınlar mı dikkat çekmektedir anlaşılabacaktır. Edebi çalışmaların sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde İranlı kadın profiline yönelik genel bir çerçeve sunmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın Türk Dünyası entegrasyonu açısından da önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Bundan sonra yapılacak çalışmalara naçizane ışık tutması, Güney Azerbaycan ile ilgili bilgi alışverişinde dikkat çekebilecek bir yerde durabilmesi de amaçlar arasındadır.

İranlı kadın şair Furuğ Ferruhzad, yıllar önce "Bir pencere yeter bana" demiştir. Ele alınan roman ve hikâyelerde karşılaşılan kurgu kadınların kimisi ünlü şair gibi bir pencere ile

¹ <https://tr.euronews.com/2023/09/16/mahsa-amininin-olum-yil-donumu-iranda-protestolar-sonrasi-neler-degisti>

yetinmiş kimisi ise yetinmeyerek geniş ufuklara taşma gayretinde olmuştur. Kadın yazarların da tek pencere ile yetinmediğini, her yönden gelişip geliştirdiğini, baskı ve dayatmalara boyun eğmediğine şahitlik edebilmeyi, değişimi sadece kucaklamayan aynı zamanda değişimi yaratan kadınlar ile tanışabilmeyi, ardında da onları başkalarına tanıtabilmeyi amaçlar içinde göstermek mümkündür.

1.3.Çalışmanın Yöntemi

Bilinen anlamda gerçek dünyayı, gerçek zaman, mekân, olgu ve kişileri yansıtan roman ilk kez Orta Çağ'ın sonlarında görülür. Ancak roman ve hikâye türünden önce hem doğuda hem batıda anlatı ihtiyacını karşılamak üzere gerçekçi özellikler taşımayan, hayal ve abartı ile yoğurulmuş masal, destan, halk hikayesi gibi başka ürünler vardı. Dolayısıyla roman ve hikâye türünün birdenbire ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Burada öncelikle Güney Azerbaycan anlatı geleneğini ana hatlarıyla, belirgin özellikleriyle vermek için yola çıkılmıştır. Bu anlatılarda “kadın” konusunun işleniş şekli ise bir kadın ve bir anne olarak en çok ilgi çeken nokta olmuştur. Böylece tez konusu şekillenmiştir.

İran'da resmi dil ve dolayısıyla eğitim dili Farsçadır. Çocuklar anaokulundan itibaren gittikleri her okulda Farsça ile karşılaşır. Farsça kitapları okuyarak hayata başlar. Dersi öğretmeninden Farsça olarak dinler, sorulan sorulara Farsça olarak cevap verir. Herhangi bir resmi kuruma gidildiğinde Farsça evraklarla ve Farsça yönlendirmelerle karşılaşılır.

Yapılan sayısız İran ziyaretinde en çok gözlem fırsatı bulunan şehir olan Tebriz'de günlük yaşamı Azeri Türkçesi ile rahatlıkla sürdürmek mümkündür. Marketten, manavdan, pazardan, restorandan, kuaförden, kafeden hizmet alırken Farsçaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Azeri Türkçesi ile konuşulur, sorulur, istenir ve yine Azeri Türkçesi ile cevap alınır. Ancak günlük dildeki bu rahatlık resmi işlerde, kurumlarda, okullarda ve medyada değişmektedir. Eğer Farsça bilinmiyorsa bankaya gitmek, resmi dairelerde sorunları çözmek zorlaşmaktadır. Evde televizyon açıldığında sadece görüntüleri takip etmekle yetinmek zorunda kalınır. Gündüz kuşağında dikkat çekici derecede çok olan çocuk programları Farsça yayınlanmaktadır. Tüm bunlar bir araya getirildiğinde mecburi olarak Farsça okuyan, yazan, konuşan bir Türk grubu ortaya çıkmaktadır. Alışkanlıklar gereği de konuşma kısmında ana dillerinden ayrılmasalar da okuma ve yazma kısmında Farsça ciddi anlamda üstünlüğünü ilan etmektedir.

Yıllar içinde yapılan gözlemlerde yukarıda anlatılanlar doğrultusunda bazı şeylerin yavaş yavaş değiştiğini fark etmek mümkündür. Önceleri yeni doğmuş bir bebekle ya da yeni ayaklanmış bir çocukla iletişim kurarken Azerbaycan Türkçesi kullanan aileler artık Farsça konuşmaya başlamıştır. Biraz büyüyen ve yarı anlaşılır yarı anlaşılmaz konuşmaya başlayan çocuklarla anlaşma ihtimali sıfıra inmiştir. Çocukların ilk kelimeleri artık Türkçe değil Farsça olmuştur. Babasına “ata” yerine “peder” demeyi, “ana” yerine “maman, mader” demeyi tercih eden çocuklar büyümektedir. Okula ilk başladıklarında öncelikle Farsça öğreten öğretmenler artık karşılarında her geçen sene daha da azalan bir Farsça bilmeyen çocuk grubuyla karşılaşmaya başlamıştır. Aileler bu duruma mecburdur. Çünkü artık çocukları dil öğrenmekle vakit kaybetmemeli, Farsçayı zaten “ana dili gibi” biliyor olmalı ve dil dışındaki akademik konulara çok daha kısa sürede yönlenebilmelidir. Aileler çocuklarının Azeri Türkçesinden uzaklaşmayacaklarından ve onu unutmayacaklarından oldukça emindir. Bunun en önemli sebebi günlük hayatta bu dilin rahatça kullanılıyor olmasıdır. Ancak durumun zannedildiği kadar basit olmadığını görmek tez konumuzu seçmek sebeplerinin başında gelmektedir. Acaba ilk kelimeleri Farsça olan çocuklar, okulda Farsça eğitimi de aldıktan sonra hangi dilde düşünmektedir? Azeri Türkçesi mi, Farsça mı?

Tez için öncelikle İran’da bulunan yazarlar ve çeşitli üniversite hocaları ile iletişime geçildikten ve onlarla bilgi alışverişi yapıldıktan sonra Güney Azerbaycan Edebiyatı ile ilgili yapılmış çalışmaların incelenmesi; İran’ın toplumsal, siyasi, ekonomik ve tarihi süreçleri hakkında bilgi edinilmesi; İran toplumunda kadının yerinin anlaşılması için kaynakların bulunması ve taranması; İran Türklerinin edebiyatının gelişim süreçlerinin takip edilmesi gibi alanlarda çalışmalara devam edilmiştir. Orada bulunan akrabalarından da yardım alınmış, sanatçılar ile sürekli iletişim halinde kalınmıştır. Bunun ardından seçilen eserler dikkatlice okunmuş, özetlenmiş, hiçbir detay atlanmayacak biçimde fişleme yapılmış, kadın karakterler ayıklanmış, onların fiziki, ruhsal yapıları ayrıştırılmıştır. Bu esnada temas kurulabilen sanatçılar ile sürekli bilgi alışverişi yapılmış ve karanlıkta kalan noktalar için ışık aranmıştır.

İran ve Güney Azerbaycan ile ilgili yapılmış araştırmalara yakından bakıldığında edebiyat içerikliler geri plandadır. Bu saha ile ilgili çalışmalarda Türklerin içinde bulundukları Fars toplumunda yaşarken ortaya çıkan kimlik problemleri, birçok boyu içinde bulunduran bu topraklardaki farklı grupların yaşam alanları ve yaşam şekilleri, siyasi yapının Türklere etkisi, İran Türklerinin yerleşim yerleri, nüfusları, edebi ve kültürel gelişimleri, Türkiye ve diğer Türk toplulukları ile sosyal, edebi ve kültürel etkileşimleri, başlangıcından günümüze kadar bu bölgede yaşamış ve yazmış edebi şahsiyetler ve onların eserleri hakkında

değerlendirmeler konu olarak ön plandadır. Ancak yine tek bir tema çerçevesinde seçilmiş belli başlı eserleri inceleyerek yazarların duygu dünyalarına iniş yapan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu aşamada edebiyatta “kadın” tema ya da konusunun incelendiği çalışmalar araştırılmış, incelenmiştir. Leyla Kahraman’ın “İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili” (2014) adlı araştırması teze ışık tutan en önemli eserlerden biridir. Edebi bir özellik taşımayan bu çalışma seçilen eserler içindeki kadın karakterleri analiz ederken İran toplumunun kadına bakışını anlamaya yardım etmiş ve istatistiksel veriler ile durumun netleşmesine olanak sağlamıştır.

Tezde incelenen eserlerin yazarlarında toplumda bir kadınlık bilinci geliştirmek ya da kadınların mağduriyetlerini geniş kitlelere duyurmak amacının olup olmadığı sorusunu cevaplamak, yazarların romandaki kadın karakteri mağdur sıfatıyla nitelendirip nitelendirmediğini anlamak, Güney Azerbaycan romanında çizilen kadın profilinin yatkınlıklarını bulmak, kadının toplumdaki yerini tespit etmek gibi noktalar araştırmayı şekillendirmiştir. Bu araştırmada da kadın karakterler eleştirel bir yaklaşım ile ele alınmıştır.

Feminist eleştiri kuramı olarak adlandırılan yapının birçok çeşidi bulunmaktadır. Kimi feministler Marksist eleştiriye, kimisi psikanalizi, kimisi yazara, kimisi okura dönük eleştiriye kendilerine örnek almıştır. Feminist eleştiri 1960’larda Amerika’da, İngiltere’de, Fransa’da toplumsal ve siyasal bir savaşım olarak yeniden canlanan genel feminist hareketin edebiyat alanına kaydırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Edebiyat yapıtlarına bakıldığında kadının aşağılandığı, horlandığı ve böylece ataerkil düzenin bu yoldan da desteklenip sürdürüldüğü görülmektedir. Bu nedenle feminist eleştiri, edebiyat yapıtlarında kadına karşı bu tutumu ortaya koymak amacıyla başlamıştır. Feminist eleştirmenler edebiyata iki ana yaklaşım olduğunu söylemektedir; okur olarak kadına yönelik, yazar olarak kadına yönelik eleştiri.² Bu araştırmada “kadın” kavramı her iki yönüyle de ele alınmaya çalışılmıştır.

Tez konusunun belirlenmesi esnasında sadece “roman” ile sınırlandırmak tercih edilmişken sonrasında ele geçen hikayelerin de araştırmaya katılması gerektiği düşünülmüştür. Ayrıca roman ile sınırlı kalmanın tezi kısıtlayacağına karar verilmiş bu nedenle “Xanımeli” ve “Alma” hikâye kitapları da teze dahil edilmiştir. Her iki hikâyede de

² Havvaana KARADENİZ, Feminist Edebiyat Eleştirisi ve Hatice Bilen Buğra’nın Mal Sahibi Adlı Hikâyesinin İncelenmesi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 2, 2019.

“kadın” teması ile ilgili birçok malzeme çıkmıştır. Özellikle “Xanımeli” hikâye toplusu tamamen kadını merkeze alması açısından araştırmanın dışında bırakmanın mümkün olmadığı bir konumdadır.

Erkek yazarların yapıtlarına kadın okur gözüyle bakarak bu yapıtlarda sergilenen kadın imgelerini, kadın tiplerini, bu tiplerin karakterlerini, toplum içindeki yerlerini ve davranış özelliklerini saptamak araştırmanın bir diğer yöntemi olmuştur.

Ayrıca kadın yazarlar ile çeşitli sohbetler gerçekleştirilmiş, yazarların eserlerine kendilerini ne kadar yansıttıkları üzerinde durulmuştur. Özellikle seçilmiş eserler ve içindeki kadın karakterler incelenirken sadece edebiyat yeterli olmamış; sosyoloji, felsefe, toplum bilim, siyaset, ülke rejimleri, gelenek ve görenekler, istatistikler, feminizm de çoğu zaman zorunlu başvuru konuları haline gelmiştir.

1.4.Literatür Taraması

Bu araştırmanın ana hatları çerçevesinde yapılan literatür taramasında öncelik Kuzey Azerbaycan ile Güney Azerbaycan arasında bir ayırım yapabilmek olmuştur. Bu nedenle Azerbaycan edebiyatı ile ilgili araştırma ve çalışmaların Kuzey Azerbaycan ile ilgili olanlarını ekarte etmek gerekmiştir. Güney Azerbaycan’ın edebiyatı, sosyal ve siyasi yapısı, tarihi gelişmeleri gibi başlıklar altında tarama yapılmış, bunların yanında “kadın” konusuna odaklanmış çalışmalar da dikkatle taranmıştır.

“İran Türk Edebiyatı” dendiğinde akla gelen isimlerden biri Ali Kafkasyalı’dır. Oldukça kapsamlı bu eserin yazılış amacı; Tarihî olayların böldüğü ve bugün İran coğrafyasında yaşayan, bizimle dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimizle ortak edebiyat, tarih, kültür ve sanat beraberliğimizi mümkün olduğunca bilimsel titizlikle ele alarak, hem ulu önderin işaret ettiği gibi onlara yaklaşmayı, hem de Türk Dünyası içinde önemli bir yeri olmasına rağmen, hakkettiği şekilde incelenmediği kanaatinde olduğum, İran Türk edebiyatı ve edebî şahsiyetlerini hem ülkemize hem de bütün Türk Dünyası’na daha yakından tanıtmak³ şeklinde açıklanmıştır.

“İran Türk Edebiyatı Antolojisi”nde (2002) ortak edebî kaynaklarımız olan Bengütaş Edebiyatı, Dede Korkut, Köroğlu, Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Karacaoğlu, Hacı Bektaş Veli, Ali Şîr Nevâî, Mahmut Şebüsterî, Kadı Darir, Kadı Burhanettin, Fuzûlî, Şehriyâr gibi

³ KAFKASYALI, Ali, İran Türk Edebiyatı Antolojisi, Erzurum 2002, Önsöz.

şahsiyetlerden ve onların eserlerinden yola çıkılmış, Türk Dünyası ile İran Türkleri arasında sağlam bir köprü oluşturarak, İran Türklerinin bilinen en eski dönemlerinden günümüze kadar olan edebiyat varlıkları ve bu sahada eser veren edebî simalar ele alınmıştır. İran Türk Edebiyatı, diğer bir yaygın adı ile İran Azerbaycanı Türk Edebiyatı, denilince: Yüzyıllarca aynı siyasî çatının altında yaşamış, Dağıstan, Gürcistan içlerinden, Doğu Anadolu, Kerkük, Musul, Kum, Tahran, Meşhed, Horasan çizgisinden Türkmenistan içlerine kadar olan büyük bir coğrafyada yaşayan ve çoğunluğu Azerbaycan Türkçesi ile konuşan Türklerin, edebiyatı akla gelmektedir. Büyük Azerbaycan, 1828 Türkmençay Antlaşması ile Rusya ve İran arasında taksim edilmiş, Azerbaycan'ın kuzey kısmı Rusya'ya, güney kısmı ise İran'a bırakılmıştır. İki farklı kültür ve iki farklı sistemin egemenliğinde kalan bu Türk boyu, edebiyat alanında, iki ayrı kolda gelişimini sürdürmüştür. Bu durum göz önüne alınarak 1828 Türkmençay Antlaşması'ndan öncesi, bir bütün olarak incelenip değerlendirilen bu bölge edebiyatı, anılan tarih ve antlaşmadan sonra, tarihî oluşumlar da göz önüne alınarak, İran Türk Edebiyatı sahasında ele alınmıştır.⁴ Toplam beş ciltten oluşan eserin ilk cildinde öncelikle İran Türk Edebiyatı ile ilgili genel bilgi verilmiş, İran Türk Halk edebiyatı örnekleri sıralanmış, laylalar, nazlamalar, bayatılar, tapmacalar, tekerlemeler verilmiş ardından efsanelere geçilmiştir. Verilen yirmi üç farklı efsaneden sonra masallar başlığı altında dokuz adet masal verilmiştir. Çocuk oyunları başlığının altında on üç farklı oyun vardır. Sonrasında koşmacalar, düzgüler, kahramanlık türküleri, halk türküleri, latifeler, kıssalar-rivayetler, hikayeler, atasözleri, dualar, beddualar, yeminler, çiftçi türküleri, mevsim türküleri, ağıtlar, halk dramları, Zerdüş ve Avesta'dan örnekler verilmiştir. Ardından Eski Dönem İran Türk Edebiyatı başlığı açılmış, bu başlık altında da yedi adet destan örneği verildikten sonra Dede Korkut Kitabı'na geçilmiştir.

Eserin ikinci cildi 7. Ve 12. yüzyıl İran Türk Edebiyatı başlığı ile başlar. Musa Şehavat, Mensur Tebrizi gibi şairlerin şiirlerinden örnekler verilmiş, Kâşgarlı Mahmut ve Dîvan-ı Lügati't-Türk, Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig, Edib Ahmed Yüknekî ve Atabetü'l-Hakaayık, Hoca Ahmet Yesevî, Genceli Nizami hakkında bilgiler verilmiştir. 13.-14. yüzyıl İran Türk Edebiyatı başlığının altında Molla Nasreddin, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Kadı Burhaneddin, Abdülkadir Merağayî, Arif Erdebilî ve daha birçok şahsiyet ve fikirleri ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. 15.-16. yüzyıl İran Türk Edebiyatı başlığının ardından Şeyh Kasım Envar, Emir Hidayetullah, Şah İsmail Hataî, Ali Şîr Nevâî, Fuzûlî ve bunun gibi isimler verilmiştir. 17.-18. yüzyıl İran Türk Edebiyatı başlığının altında Koroğlu

⁴ A.g.e önsöz

ve Koroğlu Destanlar, Muhammed Emanî, Mesihî, Saib Tebrizî, Karacaoğlu, Şehriyâr Dastanı, Hasta Kasım gibi önemli isimler ve ürünler yer almaktadır. İkinci cilt tüm bunların ardından verilen sözlük bölümüyle son bulur.

Eserin üçüncü cildinde ilk bölüm Şairler ve Şiirleri şeklinde başlar. Burada 18. yüzyılın başlarından itibaren yaşamış önemli şairler ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Telimhan, Zikrî Erdebilî, Mir Hamza Nigârî Efendi, Âşık Elesger, Muhammet Bağır Halhalî, Seyid Rıza Sabir, Müzter Tebrizî gibi isimler ile ilgili bilgi ve şairlerinden parçalar vardır. 3. Cildin ikinci bölümü Yazarlar ve Eserleri başlığı ile başlamaktadır. Bu bölümde Mirza Abdurrahim Ebutalibzâde, Zeynelabidin Marağayî ve Mirza Hasan Rüşdiyye olmak üzere üç yazar ile ilgili bilgi verilmiştir. Üçüncü bölüm Tiyatro edebiyatı başlığını taşır. Mirza Ağa Tebrizî ve yine ona ait “Eşref Tan'ın Sergüzeşti” adlı eseri tanıtılmıştır.

Eserin dördüncü cildinde, birinci bölüm diğer ciltte olduğu gibi Şairler ve Şiirleri başlığını taşımaktadır. Ancak ele alınan sanatçı ve ürünleri 19. yüzyıldan itibaren seçilmiştir. Bu bölümde Bayram Ali Abbaszâde Hamal, Milletçi Şeyh Ali Çeşmekenanî, Azer Tebrizî, Mehfi Afşar, Mir Abdülhüseyin Hazin Tebrizî, Mehmet Ali Saffet, Şeyh Ahmet Dâverî, Cebbar Askerzâde Bahçaban, Taki Rifat Tebrizî, Emir Hüsrev Daraî, Abdulvasi Şehidî, Hilâl Nasirî gibi isimler ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. İkinci bölümde yine Yazarlar ve Eserleri başlığı altında Şeyh Muhammet Hiyabanî, Seyid Cafer Pişeverî, Abbas Penahî Makûlu, Doktor Tağı Eranî hakkında bilgi verilmiş, her şahsiyetten sonra ürünlerinden parçalar paylaşılmıştır. Dördüncü cilt de Sözlük ile son bulmaktadır.

Eserin beşinci ve son cildinde ele alınan sanatçı ve ürünler 20. yüzyıl ve sonrasını içermektedir. Birinci bölüm yine Şairler ve Şiirleri başlığını taşır. Habip Sahir, Muhammet Hüseyin Şehriyâr, Hüseyin Sahaf, Pervin E'tisamî, Himmet Alizâde, Mirza Muhammet Nağı Merağî, Süheylî Tebrizî, Nimtac Hanım Salmasî, Meşhedi Ekber Cavadî, Meryem Cihangirî, Muhammet Hüseyin Hûşî Bahtiyâr, Muhammet Bağır Niknâm, Aziz Devlet Abadî Derviş, Abdulkasım Hatibî Nasir, İsmail Caferpur, Süleyman Cahanî Nikbin, Ali Ekber Hallacoğlu, Söhrab Tahir gibi isimler ve şiirleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm yine Yazarlar ve Eserleri başlığını taşımaktadır. Üstad Ali Asker Müctehidî, Genceli Sebahî, Mirza İbrahimov, Nemini Eyup, Fethi Hoşginabî, Prof. Dr. Mahmut Takî Zehtabi, Hamit Mehmetzâde ile ilgili önce genel bilgi verilmiş ardından eserlerinden alınan parçalar okura sunulmuştur. Son cilt de diğerlerinde olduğu gibi Sözlük ile son bulmaktadır.

Bu eser incelenirken göze ilk çarpan detay, şiir ile ilgili kapsam genişliğidir. Düz yazı türünde isim ve örnek, şiire kıyasla çok daha az sayıdadır.

Prof. Dr. Mehmet Kanar'ın “Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi” adlı eseri içerik yönünde çalışmaya katkı sağlamıştır. Bu eserde İran'daki şiir ve edebiyat geleneğinin İÖ 6. Ve 5. yüzyıllara kadar uzandığını belgeler ile kanıtlamaktadır. Bunun yanında Zerdüş'tin kutsal kitabı olan Avesta'nın İran edebiyatının en eski örneklerinden biri olduğu ileri sürülmektedir. İran Türk edebiyatından ziyade Fars edebiyatına yoğunlaşan eserde köklü bir edebiyat dili olan Farsçanın 12. yüzyıldan başlayarak Anadolu'dan Hindistan'a kadar birçok halkın ortak kültür dili olduğu belirtilmiştir. İran edebiyatının önemli isimleri olan Firdevsî, Ömer Hayyam, Sadi, Hafız isimleri ele alınmıştır. Bununla beraber Türkçeden Farsçaya, Farsçadan Türkçeye giren yüzlerce sözcük her iki kültür arasındaki yakınlığın en önemli kanıtı olmuştur. İran'a Batı'dan daha yakın olan ve hem İran hem de Batı ile yakın ilişkiler kuran Türkiye, edebiyat alanında İran'ı etkilediği gibi bu ülke için hem bir kapı hem de köprü konumunu üstlenmiştir. Bu eserde İran'daki toplumsal ve kültürel alanlardaki yenileşme hareketiyle eşzamanlı olarak filizlenen modern İran edebiyatı ele alınmış ve Sadık Hidayet, Furuğ Ferruhzâd, Sadık Çubek, Bozorg Alevi, Celal Al-i Ahmed, Samed Behrengi gibi özgün isimlerin yapıtları tanıtılmıştır.

Güney Azerbaycan coğrafyasının edebiyat koluna yoğunlaşan diğer çalışmalara baktığımızda; Prof. Dr. Jale Demirci'nin “Nevayi'nin Azerbaycan Sahasına Etkisi” makalesi yalnızca Çağatay edebiyatının şairi olmakla kalmayarak tüm Türk dünyası tarafından okunmuş Ali Şir Nevai'nin Azerbaycan sahasına nasıl ve ne kadar etki ettiği üzerinde durmuştur.

Salih Okumuş'un “Modern Güney Azerbaycan Edebiyatı” adlı çalışması Rusların Kafkasya'ya girmesi ile başlayan Batı tesirindeki Azerbaycan edebiyatının 19. yüzyılda Kafkasya'da başlayan Rus istilasının bir sonucu olarak da Azerî edebiyatı iki kola ayrıldığını belirtir. Rus etkisi ile modern edebiyata ayak uyduran Kuzey Azerbaycan edebiyatı yanında gelenekler içinde sıkışıp kalan Güney Azerbaycan edebiyatının gelişimi ile ilgili bilgi veren çalışmada Güney Azerbaycan Edebiyatında modernleşmenin özellikle şiir alanında kendini gösterdiği ifade edilmektedir. 1940'lardan sonra düz yazı ve tiyatro alanında da eserler vermeye başladığı söylenerek Güney Azerbaycan'da çağdaş edebiyatın temellerini atan kişilerin başında Habib Sahir, Dr. Cevat Heyet ve Şehriyar'ın isimleri verilmiştir.

Ali Kafkasyalı'nın "İran Coğrafyasında Türkler" adlı kitabında, İran Türklüğünü incelenmiştir. Çalışmanın amacı Fars ve Türk kültürleri arasında çeşitli çalışmalar ile Fars üstünlüğünü ön plâna çıkararak Türk varlığını göz ardı etme çabasına karşılık bilimsel çalışmalar ışığında, İran Türklüğünün gücünü, varlığını ve dünya medeniyetleri içindeki yerini göstermek olmuştur.

Esmira Şükürova'nın "Güney Azerbaycan Edebiyatında Modernleşme Aşamaları" adlı çalışmada ilk olarak, Güney Azerbaycan edebiyatında Modernleşme aşamaları, modernleşmenin Güney Azerbaycan'ın çağdaş edebiyatı üzerinde bıraktığı izler ele alınmıştır. Ardından Güney Azerbaycan ve İran'daki siyasi-sosyal olayların edebiyatı nasıl etkilediği incelenmiştir. Güney Azerbaycan edebiyatında modernizm hareketinin, modernizmin ilk temsilcileri olarak Cafer Hamneyi, Şems Kesmayi, Taki Han Rıfat, Doktor Hamid Nutki ve Habib Sahir isimleri zikredilmiştir.

Ali Kafkasyalı'nın "Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkarları" adlı eseri üç bölümden oluşan ve çeşitli kadın sanatçıların biyografisi şeklinde sunulan bir yapıdadır.

Yine Ali Kafkasyalı'nın "Azerbaycan'ın Alim Kadınları" adlı kitabında ise yazarın Azerbaycan'ın yaşayan Alim kadınları hakkında yazmış olduğu açıklamalar ve bu kadınlar ile yaptığı röportajlar yer almaktadır.

Ali Kafkasyalı'nın "İran Türkleri ve İran Türk Edebiyatı" makalesinde; İran Türkleri'nin yerleşim yerleri, edebi ve kültürel gelişimleri nüfusları, Türkiye ve diğer Türk toplulukları ile sosyal, edebi, kültürel etkileşimleri, günümüze kadar bu bölgede yaşamış sanatçılar ve onların eserleri değerlendirilmiştir. Ayrıca çeşitli edebi ve kültürel topluluklar ile onların yayımladığı Türkçe dergi ve gazeteler ele alınmıştır.

Derya Örs tarafından yazılan "Çağdaş İran Edebiyatında Öykü ve Roman Yazarlığı Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışmada çağdaş İran öykücülüğünün sosyolojik ve siyasi temelleri üzerinde durulmuş; çağdaş öykü ve romanın İran edebiyatında nasıl ortaya çıktığından bahsedilmiş; tarihi ve toplumsal roman ile ilgili bilgi verilmiş; kısa hikâyenin doğuşu ve gelişimi anlatılmıştır. Elbette burada Güney Azerbaycan edebiyatı, İran Türk edebiyatı üzerinde durulmamış ancak bu konuların ana başlığı sayılabilecek İran edebiyatı ele alınmış, bu açıdan da araştırma için önem arz etmiştir.

Yavuz Akpınar'ın "Azeri Edebiyatı Araştırmaları" adlı kapsamlı eserinde Azeri Edebiyatı, Türkiye-Azerbaycan edebi ilişkileri, çeşitli tanıtma yazıları, sanatçıların biyografileri ve metin neşirleri yer almaktadır.

Bunların dışında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınlarından çıkan "Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi" (2006) dokuz ciltten oluşmaktadır. Dokuzuncu cildinde Azerbaycan edebiyatı ile ilgili bilgi verilmektedir. Cevat Heyet'in "Azerbaycan Edebiyatı Tarihine Bir Bakış" (1990), Enver Uzun'un "100 Güney Azerbaycan Şiiri" (2000), Tülay Kale'nin "İran Türklerinin Ana Dili Problemleri ve Hamid Nutki" (2004), Cihat Aydoğmuşoğlu'nun "Tarihte Tebriz" (2011), Ali Taştekin'in "Varlık Dergisinde Edebiyat Tarihi Tartışmaları" (1991), Mina Ranjbari'nin "1980 Sonrası Türk ve İran Romanında Kadın Algısı (Elif Şafak Ve Fariba Vafi Örneği)"(2011), Ali Kafkasyalı'nın "19. Ve 20. Yüzyıl Siyasî Ve Sosyal Olaylarının Güney Azerbaycan Edebiyatına Yansıması" (2006) gibi çalışmalar da adından söz edilmesi gerekenler arasındadır.

Ayrıca Alireza Ghasemzadeh'in "İran Türk Edebiyatı Antolojisi" (2002) adlı eserde İran ve Türk Edebiyatına mensup şairler tanıtılmış, bu şairlerin eserleri üzerine inceleme yapılmıştır. Nazanın Zolfaghari'nin "Nasır Menzuri Hayatı, Edebî Kişiliği ve Karaçuha Romanı" (2013) çalışması ile yazar ve adı geçen eser ile ilgili kapsamlı bilgi vermektedir. Farzaneh Doulatatabadi'nin "Hamid Nutki Hayatı ve Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma" (2000) çalışmasında İran'da modern şiirin ortaya çıkışını, ilk şairler, Hamid Nutki'nin hayatı, şiirlerindeki sosyal ve kültürel meseleler, Hamid Nutki'nin "Varlık" dergisinde yayınlanan şiirleriyle kitaplarında yayınlanan şiirleri arasındaki önemli farklar belirtilmiştir. Savaş Önver'in "Rukayye Kebiri'nin Açlık Baratası Romanında Güney Azerbaycan Türklerinin Tarihi, Sosyal Hayatı ve Kültürel Değerleri" (2023) adlı çalışmasında Güney Azerbaycan edebiyatıyla ilgili genel bilgiler verilmiş, yazarın hayatı ve edebi kişiliği incelenmiş, adı geçen eserin yazılış ve yayınlanma tarihçesi, özeti, türü, konusu, anlatım biçimi, romanda anlatılan zaman, olayların geçtiği mekânlar ve eserde yer alan karakterler tahlil edilmiş, eserde anlatılan tarihî olaylar, tarihî şahıslar ele alınmış, eserde anlatılan aşk hikâyeleri incelenmiş, romanda anlatılan sosyal hayat, geçim kaynakları ve meslekler araştırılmış, Güney Azerbaycan Türklerinin kültürel değerleri, dinî unsurlar, Güney Azerbaycan'da yer alan örf âdetler, halk edebiyatı örnekleri incelenmiştir. Rıza Heyet'in "19. Yüzyıldan Günümüze İran'da Türkçe Basın-Yayın Hayatı" (2005) adlı çalışmada 19. yüzyılın başlarında Güney Azerbaycan'da kurulan ilk matbaalar ve Meşrutiyet öncesinde yayınlanan Türkçe kitap ve gazeteler üzerine durulmuş, Azerbaycan Türkçesinde ilk derslik niteliği taşıyan "Vatan Dili"

(1859) kitabı içerik ve dil özellikleri bakımından incelenmiş, 1905 Meşrutiyet İnkılâbının ardından yayınlanmaya başlayan Türkçe gazeteler ve kitaplar ele alınmış, bunlar içerik ve dil özellikleri açısından incelenmiş, Türkçe gazetelerle ilgili bilgi verilmiş, İran'da Türkçenin yasaklandığı I. ve II. Pehlevî dönemindeki basın-yayın hayatı ve daha çok gizli olarak yayınlanan Türkçe kitaplar üzerinde durulmuş, 2. Dünya Savaşı sırasında, özellikle de Azerbaycan Millî Hükümetinin kurulduğu 1945-1946 yıllarının Türkçe neşriyatı ve Azerbaycan Millî Hükümetinin dil politikası incelenmiş, Türkçe gazete ve dergilerle ilgili bilgi verilmiş, 1979 İran İslâm İnkılabından sonra yayınlanmaya başlayan Türkçe kitap, dergi ve gazetelerin üzerine durularak Güney Azerbaycan Türkçesindeki imlâ sorunu incelenmiştir. Ali Taştekin'in "Varlık Dergisinde Edebiyat Tarihi Tartışmaları" (1991) tezinde Varlık dergisi göz önünde bulundurularak Azerbaycan edebiyatının sorunları ortaya konmuş, Kuzey ve Güney Azerbaycan'da yazı, konu ve içerik bakımından meydana getirilen farklılıklara dikkat çekilmiştir. Roghaiyeh Azizpour'un "Tebriz'de Yayınlanan Dede Korkut Dergisi Üzerine Bir İnceleme" (2019) çalışmasında İran'daki basın hayatı hakkında bilgi verilerek 1980 yılında Tebriz'de çıkan Dede Korkut dergisi ile ilgili bir incelenme yapılmıştır. Kader Polat'ın "Tarihte Tebriz" (2007) adlı çalışmada İran'da bulunan Güney Azerbaycan Eyaletinin başkenti olan Tebriz şehrinin tarihsel süreçte yaşadığı olaylar sunulmuştur. Esra Elçin'in "Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre Azerbaycan Şehirlerinde Sosyo-Kültürel Hayat" (2020) adlı çalışmasında Evliya Çelebi'nin on ciltten oluşan Seyahatname eserinde adı geçen Azerbaycan Şehirlerindeki toplumsal hayat anlatılmıştır. Aynur Askerova "Celil Mehmetkuluzade (1866-1932) ve Molla Nasreddin Dergisi (1906-1931)" (2006) çalışmasında 20. yüzyıl Azerbaycan yayın hayatının, toplumsal ve siyasî fikirlerinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayan Molla Nasreddin Dergisi ile ilgili bilgiler vermektedir. Sugra Jafarova'nın "Azerbaycan Tarihinde Kadın" (2016), Elif Kolikpınar'ın "Azerbaycan Edebiyatında İlk Mizah Dergisi Molla Nasreddin Üzerine Bir İnceleme" (2016) gibi araştırmalar da konu ile ilgili önemli yer tutmaktadır.

Bunlar dışında Serpil Sancar'ın "Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi" (2022) adlı eseri de tez başlangıcında yol gösteren bir konumda olmuştur. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi İran'da da kamusal alanda din, kadınların toplumsal yaşamın içindeki varlığı ve dinsel baskılar gibi konular birçok çatışmanın ana belirleyeni durumundadır. Son yıllarda tüm dünyada dinin artan etkisi, bu tartışmalarda daha belirgin bir konum kazanmasına neden olmuştur. Kadınlar, bu tartışmalarda ya etkisiz bir "nesne" olarak ele alınmış ya da erkek egemen bu tartışmaların mağduru olmuştur. Özellikle İslam toplumlarında kadınlar üzerinden

gelişen bir erkek egemen sistemin kurulduğu görülmektedir. Serpil Sancar da Din, Siyaset ve Kadın/İran Devrimi kitabında, komşumuz İran üzerinden bu çatışmaları ele almıştır. İran’da erkek egemen siyasi ve dini yapılanmalarda kadınlar varlık mücadelesi vermektedir. Serpil Sancar, İran İslam Devrimi öncesi ve sonrasında kadınların, ortaya çıkardıkları örgütlenmeler, toplumsal ve siyasi yaşama katılımı, yayınlar ve yaptıkları eylemleri incelemiş ve bununla birlikte dinin toplumsal alandaki yeri konusunda ufuk açıcı örnekler sunmuştur.

Firoozeh Kashani-Sabet’in “Sınır Kurguları/İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946)” (2018) adlı eseri de araştırmanın başlangıç aşamasında okunup incelenen eserlerdendir. Firoozeh Kashani-Sabet, bu çalışmasında İran devletinin 19. ve 20. yüzyıllarına odaklanmış ve İran Devlet hudutlarının oluşum sürecini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Yazar coğrafyanın siyaset ile ilişkisine odaklanarak toprağın vatana dönüşümü ve yeni bir disiplin olarak kartografya çalışmalarına verilen önem üzerine bilgilerini aktarmıştır. Milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin de yer aldığı, “kadın” teması üzerinde de yoğun bir biçimde duran tüm bunların yanı sıra sembol ve isim tercihlerinin siyasi karşılıklarını da inceleyen yazar, çağdaş İran toplumunu anlamayı sağlayacak birçok ipucu vermiştir. Sınır Kurguları adlı eser, Muhammed Rıza Şah’ın 16 Ocak 1979’da İran’dan ayrılışına dair o ünlü sahneyle başlamakta ve sonrasında ülkenin serüvenlerini ayrıntılı bir biçimde vermektedir.

Bunlara ek olarak Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir; Elmas Alikızı “Güney Azerbaycan edebiyatı (1998)”, Nazim Ahundov “Azerbaycan Devri Matbuatı (1993)”, Gulam Memmedli “Mirze Ali Mö’cüz, Eserleri (2006)”, Seyit Cafer Pişrevi “Azerbaycan Rûznâmesi (2000)”, Salih Okumuş “Çağdaş Azerbaycan Şairi Memmed Araz (Hayatı, Sanatı ve Eserleri) (2009)”, Yavuz Akpınar “Azeri Edebiyatı Araştırmaları (1994)”, Ahmet Caferoglu “Modern Azerbaycan Edebiyatına Bir Bakış (1954)”, Hikmet Ertaylan “Azerbaycan Edebiyatı Tarihi (1928)”, C. Hacıyev “XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarixi (1969)”, Mirze İbrahimov “Cenubî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası (1981-1988)”, Mehmet Kanar “Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişimi (1999)”, Feridun Köçerli “Azerbaycan Edebiyatı (1978-1981)”, Cefer Xendan “XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarixi (1958)”, İbrahim Yücel “Azerbaycan’da Fikir Hayatı ve Basın (1988)”, Tamilla Yusifova “Cenubî Azerbaycan Poéziyasında İctimaî Motifler (1984)” gibi eserleri saymak mümkündür.

Tüm bu eserlere bakıldığında hiçbirinin belli başlı romanlara, hikayelere ya da tek bir temaya yoğunlaşmadığı görülür. Özellikle Güney Azerbaycan şairleri ön plana çıkmış ve roman, hikâyeden ziyade şiir ele alınmıştır.

Dil sahasındaki çalışmalar ise şu şekilde sıralanabilir; Recep Albayrak Hacaloğlu'nun "Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu" (1992), Mahmut Sarıkaya'nın "Teklik İkinci Kişi Emir Çekimlerinin Anadolu ve Azerbaycan Ağızlarındaki Değişik Örnekleri Üzerine" (TÜBAR, 2009), Suzan Tokatlı'nın "Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Sesli Kelimeler Üzerine" (Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 16 Yıl : 2004), Bekir Direkci ve Mevlüt Gülmez'in "Güney Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler" (Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2012), Gerhard Doerfer'in "İran'daki Türk Dilleri" (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, 1969) gibi çalışmaları öncesinde belirtmiştik. Bu tür çalışmaların örneklerini çoğaltmak mümkündür. Muzaffer Akkuş "Seslenme Edatının İşlevleri Üzerine Bir Araştırma" (Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Mayıs 2018), Reşit Rahmeti Arat "Doğu Türkçesi Metinleri" (Güz Araştırmaları, Güz 2014), Ağasioğlu Feridun Celilov "Azerbaycan Dilinin Morfologiyası, Bakı" (Azerbaycan Dili, 2014), H. Mirzezade "Azerbaycan Dilinin Tarixî Grammatikası" (Bakü, 2017), Rüstemov "Azerbaycan Dilinin Qerb Qrupu Dialekt ve Şiveleri" (Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Mayıs 2018), Mahmut Sarıkaya "Azerbaycan Türkçesinde Geniş Zaman Ve Şimdiki Zaman Çekimleri İle Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri" (Tübiar, 2001), Seyfettin Altaylı "Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü" (MEB, 1994) gibi çalışmalar görüldüğü gibi hep dil ve gramer üzerinedir.

Araştırma esnasında dil ile ilgili açmazların çözümü için çeşitli eserler araştırmaya kaynaklık etmiştir. Suzan Tokatlı'nın "Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Sesli Kelimeler Üzerine (2004)", Bekir Direkci ve Mevlüt Gülmez'in "Güney Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler (2012)" gibi çalışmalar araştırmanın temeli aşamasında yardım alınan eserlerdendir.

Hem İran hem de kadın konusunu bir arada bulunduran çalışmalar oldukça önemlidir. Araştırma esnasında edebiyat ve kadın temellerinin bir arada bulunduğu daha pek çok çalışmaya rastlanmıştır. Ayşegül Utku Günaydın'ın "Cumhuriyet Öncesi Kadın Yazarların Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik Sorunsalı (2012)", Janet Browning'in "Modern Türk edebiyatında Kadına Yaklaşımlar (2021)", Reyhan Yakışan'ın 19. Yüzyıl Azerbaycan Kadınının Sosyal Durumunun Yenileşmesinde Hacı Zeynelabidin Tagiyev'in Etkileri (Türk

Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2017)”, Tuba Gültekin’in “Sanat Eserlerinde Kullanılan Kadın Teması: Farklı Sanat Dönemleri Üzerinde Bir Araştırma (Akademik Bakış Dergisi, 2013)”, Ayşe Durakbaşı’nın “Türkiye’de Kadın Olmak (3): Kadınlık Durumu Bütün Kadınların Paylaştığı Varoluşsal Problemdir (Psikoloji Çalışmaları Dergisi, 2011)”, Ali Cem Göz’ün “İslami Feminizm: Feminizmle Uzlaşma mı veya Feminizme Meydan Okuma mı? (2008)”, Zulal Kalkandelen’in “İran’da Kadın Olmak: Şeriatın Gölgesindeki Kadın (2010)”, Selim Çakır’ın “Egemen Kültür Gölgesinde Kadın: İran İslam Devrimi Sonrasında İran’da Kadın Olmak (İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 2022)”, Somayyeh Radmard’ın Yükseköğretim ve İş Gücü Piyasası: İran Örneği (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013)”, Pınar Arıkan Sinkaya’nın “İran İslam Cumhuriyeti’nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket (Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 2010)”, Mehmet Bakır Şengül’ün “Kadın Edebiyatı: Bir Varoluş Mücadelesi (2016)” gibi çalışmalar da araştırmanın oluşum aşamasında yol gösterici olmuştur.

1.5.Kısıtlıklar

Şeriat ile yönetilen ülkelerde kadınların yasal ve siyasi haklar bakımından ikinci sınıf vatandaş konumuna itildiği zannedilse de İran’da ve buna bağlı olarak Güney Azerbaycan’da durum böyle değildir. Toplumsal alışkanlıkların çoğu zaman kadınların lehine işlediğine şahit olunmuştur. Araştırmada Güney Azerbaycan Türklerinin seçilmiş roman ve hikayeleri üzerinde çalışılırken; dönemin ve bölgenin yaşam tarzı, sosyal ve siyasi yapısı, aile hayatı, gelenek ve görenekleri, kadına bakış açısı, kadına verdikleri değerin ölçüsü gözler önüne serilmek istenmiştir. Buna bağlı olarak da İran seyahatlerini sıklaştırma mecburiyeti doğmuştur. Ancak aktif iş yaşamı bu konuyu zaman zaman sekteye uğratmış, uzaktan kurulan bağlantılar ile beliren soru işaretleri giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırma esnasında “memleketini doğru anlatma ve tanıtmaya” kaygısı da zorlayan noktalardan biri olmuştur. İran seyahatleri esnasında yapılan aile içi ve dışı gözlemlerde kadınların özgüvenlerinin yüksek olduğu söylenebilir. İncelenen eserlerde de bunu destekleyen ya da bununla ters düşen örneklerle karşılaşmıştır. Bu aşamada yaşanan ikilemler de araştırmaya yansımıştır.

Araştırmanın konusuna bakıldığında “edebiyat” içerikli olduğu düşünülse dahi, çoğu zaman “dil” içerikli kaynaklar ve çalışmalar da gerekli olmuştur. Bundan yola çıkarak hem

edebiyat hem de dil araştırmalarının paralel bir biçimde iki koldan ilerlemesi işlerin zaman zaman yavaşlamasına da neden olmuştur.

Güney Azerbaycan ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle dil konusuna yoğunlaşıldığı görülür. Özellikle modern edebiyat alanındaki çalışmaların sayıca daha az olması araştırmanın belli zamanlarında yavaş ilerlemesine neden olmuştur. Belli başlı romanlara, hikayelere ya da tek bir temaya yoğunlaşan eserlerin azlığı da belirtilmelidir. Güney Azerbaycan edebiyatında özellikle şair ve şiirin ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Bunun dışında adı geçen çalışmaların edebi eserler içindeki kadın profiline, kadının toplumdaki yerine, meslek hayatı içindeki kadına, kadının devlet yönetimi içindeki yerine, kadının erkek ile arasındaki eşitlik ya da eşitsizliğine değindiği söylenemez. Ayrıca İran Türk roman ya da hikâye türüne kadının nasıl yansıdığı sorusuna da cevap verilememektedir. Bu da araştırmanın zora düştüğü noktalardan biridir.

Yine İran, özellikle de Tebriz seyahatlerinde gezilen kitapçılarda sürekli olarak Farsça kaynak ve eserlerle karşılaşılması araştırmanın başlangıç aşamasında sorun olmuştur. Her şehirde şubesi olan İran genelinde bayiliklere sahip kitapçılarda Azeri Türkçesi eserlere rastlamak imkânsızdır. Azeri Türkçesi eserleri toplayan, satan, paylaşan kitapçılar genellikle küçük ve pasif bir yapıdadır. Bunun en önemli nedeni ise insanların Azerbaycan Türkçesi ile konuşup, günlük hayatlarını bu dil ile sürdürmesine rağmen Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış bir eserleri okumamaları/okuyamamalarıdır. Akademik anlamda ilgisi olmayan kişilerin, Türk dahi olsa Azerbaycan Türkçesi eserlere yönelmemesi eserlere ulaşım aşamasında zorluk yaşatmıştır. Okuyamadığı ve yazamadığı bir dili ana dili olarak kullanan ve konuşan insanlar kitap okuma alışkanlığına sahip olsa dahi tercihini Farsça eserlerden yana kullanmaktadır.

Araştırmanın ana hatları belirlenirken tüm bu anlatılanlar ve gözlemlenenler de eklenmiştir. Kendi halkının çoğunun okuyamadığı ya da okumayı tercih etmediği eserleri bulmak, kaldıkları arka plandan çıkarmak ve yazarlarla iletişim kurmak da önemli adımlar içinde yer almıştır.

Bununla beraber Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış roman ya da hikayeler bulunsa dahi kimi zaman Kuzey Azerbaycan yazarlarının eserleri ile iç içe geçtiği fark edilmiştir. Ele geçen her Azerbaycan Türkçesi roman ya da hikâyenin Güney Azerbaycan çıkışlı olmadığının anlaşılması ile bulunan metinlerin ayrıştırılma gerekliliği baş göstermiştir. Araştırmanın adı ve

içeriği gereği sadece Güney Azerbaycan kökenli eserler ayıklanmış, Kuzey Azerbaycan kökenli eserler ekarte edilmiştir.

Bulunan ve seçilen eserlerin Türkiye'ye getirilmesi ise bir başka dikkat edilmesi gereken konu olmuştur. Sınırdan geçirilen kitapların dikkatle kontrol edilmesi, sayıca fazla ise bu kitapların başka bir ülkeye götürülme sebeplerinin gerekli mercilere açıklanması ve içinde sıkıntı yaratacak ya da yasaklanmış herhangi bir eserin bulunmadığı hususunda ikna çabaları sonrasında roman ve hikayeler ülkeye getirilmiştir.

Kaynak temini esnasında atlatılan tüm bu süreçler göz önünde bulundurulduğunda tek bir yazarın roman ya da hikayeleri üzerinde yoğunlaşmak tercih edilmemiştir. Güney Azerbaycan yazar ve eserleri ile ilgili araştırmanın geniş bir yelpazeye sahip olması, birden fazla sanatçının ve eserini tanıtılması hedeflenmiştir. Tek yazar üzerinde yoğunlaşmak yeterli kaynağa sahip olamama sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple farklı yazarların farklı eserleri ele alınmış ancak bu aşamada da “kadın” konusunu tematik biçimde inceleyerek genel başlıklar oluşturmak zorlaşmıştır. Hem hikâye hem roman türleri seçilmiş fakat iki farklı türü incelemek anlamında zorlanmalar da yaşanmıştır.

Araştırmanın başlangıcında hiçbir eserin Türkiye Türkçesine aktarılmamış olduğunu da önemle belirtmek gerekmektedir. Eserlerin orijinal halleri temin edilmiş, Arap harfleri kullanılarak Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış eserler tek tek kendi dillerinde okunmuştur. Bu durum ilk başlarda işleri yavaşlatsa da sonrasında bu sorun çözülmüştür. Yalnızca “Açlık Baratası” adlı eser araştırmanın okuma ve fişleme bölümleri tamamlandıktan sonra, 2020 yılında Türkiye Türkçesine aktarılarak Bengü Yayınevi tarafından basılmıştır.

İran seyahatlerinin süre olarak çok uzun ve çok sık yapılamaması yaşanan başka bir problemdir. Rukayye Kebiri'nin eserlerine ve şahsına diğer eserlerden daha geç ulaşılmış olması sebebiyle araştırmaya sonradan dahil edilmiştir. Bu nedenle de yazarın o dönem var olan ve ulaşılabilen iki eseri “Mürr Ağacının Kehruha Gözleri” ile “Açlık Baratası” dahil edilebilmiştir. Ayrıca yine aynı yazarın araştırmanın konusu, eserleri ve çerçevesi belirlendikten sonra yazdığı “Agurada Yandırın Meni”, “Düşərgə”, “Dunya Gabar Calıb Yoldaş”, “Hər Qulağımda Bir Qızıl Alma”, “Evim”, “Guşlar Daha Qorxmurlar” adlı eserleri ve araştırma esnasında ulaşılamayan “Yerdən Uca Torpak”, “Romantik Bir Gece”, “Üreğim Ağrıyor”, “İçimdeki Kız”, “Bu Kapı Hiç Çalınmayacak”, “Onlayn Yazılar” araştırmaya dahil edilememiştir.

Güney Azerbaycan coğrafyasında yaşayan ve yazan bazı sanatçıların sansür problemleri nedeniyle eserlerini Bakü'deki yayınevlerinde bastırdıklarını ve yayım işinin de orada gerçekleştiğini görülmektedir. Bu da Tebriz'deki kitapçılarda her eserin her zaman bulunmasını engellemektedir.

Tez araştırması ve yazımı aşamalarında Covid-19 salgınının patlak vermesi, tüm kurumların ve seyahat olanaklarının kapanması araştırmayı olumsuz yönde etkileyen unsurlardan bir diğeridir. Bu dönemde yapılması gereken görüşmeler askıya alınmış, iletişime geçmek zorlaşmıştır. Bu esnada yaşanan hamilelik sürecinin de eklenmesi ile tez ile ilgili sürecin dondurulması zorunlu hale gelmiştir. Yine de çalışmalar hızı zaman zaman değişse de sürekliliğini devam ettirmiş, yüz yüze görüşmeler mümkün olmasa da çeşitli iletişim araçlarıyla ara kapatılmaya çalışılmış, İran seyahatleri gerçekleştirilemese bile oradaki bilirkişi ve yazarlar ile bağ koparılmamıştır.

1.6. Tarihten Günümüze İran

İran köklü tarihi boyunca pek çok etnik yapıyı bünyesinde barındırmıştır. Resmî adı İran İslam Cumhuriyeti olan ülke, Güneybatı Asya'da yer almaktadır. Güneyde Basra Körfezi ve Umman Körfezi, kuzeyde Hazar Denizine kıyısı bulunmaktadır. Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan ile kara sınırına sahiptir ve başkenti Tahran'dır. Resmî dili Farsça olan İran coğrafi konumu dolayısıyla dünya siyasetinde önemli bir yere sahip olmuştur.⁵

İran Ortadoğu'nun merkezinde, Basra Körfezi ile Hazar Denizi ve Anadolu ile Hindistan arasında yer alan önemli bir bölgede 1.648.195 km² alanıyla geniş bir ülke olup; 8731 km sınır uzunluğuna sahiptir ve Doğu'da Afganistan (945 km) ve Pakistan (978 km), Batı'da Irak (1609 km) ve Türkiye (486 km), Kuzey'de Azerbaycan (767 km), Türkmenistan (1206 km) ve Ermenistan'a (40 km) komşudur.⁶

İran'da yaşayan nüfusun yüzde 40'ını Fars kökenli halk oluşturur. Farslardan sonra ise en büyük etnik grup olarak Azerbaycan Türkleri gelmektedir ve nüfusun yüzde 30'unu oluşturmaktadırlar. Nüfusun geri kalan yüzde 30'luk kısmında diğer etnik gruplar olan Çingene,

⁵ <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-i-iran/>

⁶ KARADENİZ, Yılmaz, İran Tarihi (1700-1925), İstanbul, Selenge Yayınları, 2012, Syf. 17.

Simnani, Sengseri, Peştun, Tacik, Lor, Aştıyani, Beluçi, Arap, Kürt, Gilek, Musevi, Ermeni, Goran vb. sayılabilir.⁷

Türkler İran coğrafyasına 8.yy'ın başlarından itibaren yerleşmişlerdir. Selçuklulardan önce Tebriz ve Urmiye civarı Türkler'in çok yoğun olduğu ve hatta Türkmenlerin Anadolu'ya yaptıkları akınlarda merkezi üs olmuştur.⁸

İran, coğrafya öneminin yanında ve hatta ötesinde, Türk Dünyası ve İslâm Dünyası açısından tarihi bir öneme de sahiptir. Bugünkü İran coğrafyası İslâm tarihinin önemli evrelerinin canlı mekânı olmuştur. Öte yandan, İran'ın Türkler açısından anlamı üzerinde ayrıca durulabilir. Türklüğün İran'daki varlığının genellikle bilinen Oğuz göçlerinden çok daha eskilere dayandığı, yakın dönemlerde yapılan çalışmalarla sabittir. İran tarihi olarak bilinen tarihin bin yıldan daha fazla bir bölümünün Türklerin tarihi ile örtüştüğü herkesçe kabul görür. Bu coğrafyada kurulmuş devletlerin en uzun ömürlü olanlarının ve İran tarihi denilen tarihi şekillendirenlerinin büyük ölçüde Türk devletleri olduğu gerçeği ortadadır. Anadolu, Balkanlar, Kafkasya, Suriye, Irak gibi coğrafyaların bugünkü Türk ahalisinin büyük oranda bu coğrafya üzerinden (veya doğrudan bu coğrafyadan) geldikleri açıktır.⁹

12 Ekim 1813 tarihinde Rus İmparatorluğu ile Kaçarlar arasında imzalanan Gülistan Antlaşması ile Güney Kafkasya'da bulunan Karabağ toprakları Rusya yönetimine geçmiş, Kaçarlar adına antlaşmayı Abbas Mirza Kaçar'ın vekili Mirza Abdulhasan Han Şirazi imzalamıştır. 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ise İran'ın yenilgisiyle sonuçlanan 1826-1828 Rus-İran Savaşı'ndan sonra imzalanmış ve bu antlaşmaya göre Revan Hanlığı, Nahçıvan Hanlığı ve Talış Hanlığı Rusya'ya verilerek Aras Nehri'nin bu iki devlet arasındaki sınırı oluşturmaya karar verilmiştir. Bu iki antlaşma ile Azerbaycan Türkleri bir bölünme yaşamışlardır.¹⁰

Avrupa'nın tıpkı Osmanlı topraklarında olduğu gibi İran'da da nüfuz sahaları araması, 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Batılı devletler, İran'da siyasî ve ekonomik çıkarları için nüfuz ararken, Batı Avrupa'da hızla yayılan fikirleri de İran'a taşımışlardır.

⁷ ALBAYRAK, Recep, Türklerin İranı-Yakın Gelecek-1, Ankara, Berikan Yayınevi, 2013, Syf. 21.

⁸ İran Türkleri, A.g.e, syf. 32

⁹ SARIKAYA, Yalçın, Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür, Dış Politikalar Araştırma Merkezi, Kasım 2012, syf. 1

¹⁰ YEŞİLOT, Okan, Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 36 Erzurum 2008.

Eğitim, bilim, teknoloji, hukuk sistemleri ve ekonomi söz konusu etkinin somutlaştığı önemli alanlardır.¹¹

Aslında Azerbaycan Türklerinin kendi kültür, dil, insan hakları gibi sosyal hakları için mücadeleye başlaması da bu zamanlarda olmuştur. Bu bağlamda Türkler 28 Mayıs 1918 yılında Gence’de Azerbaycan Cumhuriyeti’ni, 15 Nisan 1920’de Tebriz’de Tahran Hükümeti’ne karşı Azadistan Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır.¹²

1921 yılındaki darbeden itibaren İran’daki Pehlevî hükümlanlığı başlamıştır. Rıza Şah 1930’lar boyunca güç dengesine dayalı olarak İran’ın toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. 1940’ların sonunda, geleneksel olarak İngiltere’ye dayanan Şah, Stalin’in Sovyetlerini dengelemek için Almanya’yı üçüncü bir güç olarak devreye sokmuştur. Şah; Hitler’in 1939’da Avrupa üzerine akan askerî gücünden etkilenmiş, ancak bunun karşı taraftaki yansımalarını hesap edememiştir. Almanya 1941’de Sovyetler Birliği’ne saldırdığında Rıza Şah’ın dikkatle uygulanan üçayaklı sistemi de çökmüştür. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, İngiltere-Rusya ittifakı, İran’ın tarafsızlığını havada bırakıp bu ülkeyi müttefik ihtiyaçlarının güzergâhı haline getirmiş ve güvence altına almıştır.¹³

Rıza Şah’ın ardından başa Muhammed Rıza Şah geçmiştir. Rıza Şah döneminde dağılan ordu yeniden bir araya getirilmiştir. 19 Şubat 1951 tarihinde Musaddık başkanlığındaki Meclis komisyonu tarafından hazırlanan “Petrolün Tam Millîleştirilmesi Yasası” reddedilince, ülkede yeni bir karmaşa başlamış ve Meclis 15 Mart’ta Millîleştirme Yasası’nı onaylamıştır. Bu olay Musaddık’ı güçlendirmiş, Şah’ın da imajını zedelemiştir. 1979 Devrimi’ne giden yolda Musaddık darbesinin rolü büyüktür. Çoğu yoruma göre, 1979 Devrimi’ne giden süreçte toplumsal hareket anti-Amerikanizm, Şiîlik ve İran milliyetçiliğinin oluşturduğu bir üçlü sacayağına oturmuştur. Bunda da 1953 darbesinin rolü büyüktür.¹⁴

1970’lerin sonuna doğru özellikle sol ve İslâmıcı akımlar sokak hakimiyetinde ileri aşamalar kaydetmişlerdir. Şah Muhammed Rıza Pehlevî ise, halkın nazarında, ABD’nin Ortadoğu’daki ileri karakolu olma vazifesini üstlenen, toplumdan kopuk, geleneklerden kopmayı ve yozlaşmayı temsil eden bir çizgiyi temsil eder hale gelmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, özellikle siyasî dönüşüm süreçlerinde hep önde olan esnafın rejime güvenini

¹¹ SARIKAYA, Yalçın, a.g.m., syf. 9

¹² KAFKASYALI, Ali, İran Türkleri, İstanbul, Bilgeoğuz Yayınları, 2010, syf. 32

¹³ SARIKAYA, Yalçın, a.g.m., syf. 14

¹⁴ SARIKAYA, Yalçın, a.g.m., syf. 16

sarsmaya başlamıştır. 1979 yılının 16 Ocak’ında Şah ve ailesi ülkeyi terk etmiş, 1 Şubat günü ise, merkezinde devrimci grupların en organize olanlarının bulunduğu Şah karşıtları, o güne kadar sürgünde olan Ayetullah Humeyni’yi bir Air France uçağı ile Paris’ten Tahran’a getirmiştir. O görüntüler, devrimin gerçekleşme görüntüleri olarak tarihe geçmiş ve 30-31 Mart 1979 tarihli referandumla İran artık bir “İslâm Cumhuriyeti” olmuştur.¹⁵

Devrimin gerçekleştiği yıl İran bir başka tarihî olaya da sahne olmuştur. Tahran’daki ABD Büyükelçiliği’nin İranlı öğrenciler tarafından basılması ve işgal edilmesi, çalışanların 444 gün süreyle rehin tutulması Farsça “Gerogan Giri”, Türkçe “Rehineler Krizi” olarak kaydedilmiş, İran’ın ABD ile ilişkilerinin geleceğini belirlemiştir. Bununla birlikte sekiz yıl süren (1980-1988) ve Saddam Irak’ının ABD’nin işareti ile İran-Irak Savaşı başlamıştır.¹⁶

İran-Irak Savaşı’ndan sonra bir türlü rayına oturtulamayan İran ekonomisi ülkenin dış politikasına etki eden bir faktör olarak değerlendirilmektedir. İran’ın ekonomik durumundaki olumsuzlukların; geleneksel olarak sıkıntı yaşadığı bazı bölge ülkeleriyle ilişkilerini gözden geçirmesinde, bu ilişkilerin düzelmesi iradesinin oluşması konusundaki ısrarında etkisi olduğu söylenebilir. İran ekonomisinin petrole bağımlı karakteri, ülke yöneticilerinin petrol dışı ürünlerin üretim ve ihracatını artırma konusunda sürekli bir kaygı taşımalarına neden olmuştur.¹⁷

12 Mayıs 2006 tarihinde “İran” adlı İran gazetesinin ekinde Bir karikatür yayımlanmıştır. Azerbaycan Türkçesi ve Türkleri üzerinden Türkçeye ve Türklüğe kapalı hakaret içeren çizgiler, İran’da bir ay süren bir krize neden olmuştur. Etkileri uzun süren bu kriz toplumda silinmeyecek izler bırakmıştır. Karikatürde, Farsça konuşan bir Fars çocuğun karşısına Azerbaycan Türkçesi konuşan bir “hamamböceği” oturtulmuştur.

İran’da 20 Mayıs’tan itibaren başlayan protesto eylemlerinin boyutları hızla gelişmiş ve genişlemiştir. Tebriz merkez olmayı sürdürse de Türk öfkesi Kum’dan Mahabad’a, Gülistan’dan Tahran’a uzanmıştır. Olaylarda Erdebil, Meşkin, Merend, Sulduz gibi şehirlerde saatler süren çatışmalar yaşanmış ve onlarca insan hayatını kaybetmiştir. Azerbaycanlı göstericiler neredeyse her şehirdeki gösterilerinde aynı sloganları seslendirmişlerdir: Bunlar arasında en dikkat çekici olanlar şunlar olmuştur: “Haray Haray Men Türkem!” (İşitin, Koşun, Yetişin! Ben Türküm), “BakıTebriz-Ankara; Farslar Hara biz Hara” (Bakü-Tebriz-Ankara;

¹⁵ SARIKAYA, Yalçın, a.g.m., syf. 16

¹⁶ SARIKAYA, Yalçın, a.g.m., syf. 17

¹⁷ SARIKAYA, Yalçın, a.g.m., syf. 19

Farslar Nere Biz Nere?), “And Olsun Settar Han’a; Tehran Gerek Odlana” (Settar Han’a And Olsun ki Tahran Yakılmalıdır), “Azerbaycan Oyakdı, Öz Diline Dayakdı” (Azerbaycan Uyanıktır, Kendi Diline Sahip Çıkmaktadır).¹⁸

1.7.İran’da Kadın; “Nereden Nereye”

1.7.1. İran Mitlerinde “Kadın”

Mitoloji kavramı; sosyologlar, tarihçiler, edebiyatçılar için günümüz dünyasına ışık tutma özelliği sayesinde her zaman merak uyandırıcı bir konu olmuştur. Mitler, toplulukların ilk eğitim kaynaklarından biri olmaları ile milletlerin dünyayı ve olayları yorumlama, insana ve hayata bakış felsefelerini ortaya koyma açısından da ilk kaynaklardan biridir mitler.

Tek tanrılı dinlerde yaradılıştan itibaren yer alan kadın, kimi zaman kutsallığıyla yüceltilirken kimi zaman da günah işlemeye bürünmüş potansiyel bir cinsiyet olarak karşımıza çıkar. Yılanın sözünü dinleyip yasak meyveyi yiyen, Hz. Âdem’i de aynı iş için kışkırtan Hz. Havva’nın günah işlemeye sebep olan tasviri, yüzyıllar boyunca kadının üzerine potansiyel günahkâr etiketinin yapışmasına sebep olmuştur. Aynı gerekçeye dayanarak erkekler günah işlemeye teşvik edilen olarak görülüp, suçlanıp ayıplanmaktan sıyrılmanın en kolay yolunu, Hz. Havva’nın Hz. Âdem’le yasak elmayı yemelerini göstermekte bulmuşlardır. Kur’an-ı Kerim, mümin kadınların görünen kısımlarını, müstesna olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmemelerini, gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılın diye ayaklarını yere vurmamaları gerektiğini buyurmaktadır. İslam’ın, kadını görünüşü itibarıyla günah işletmeye zemin hazırlamaması için uyardığı, kadın kimliğini bu şekilde koruma altına aldığı görülmektedir.¹⁹

Mitlerde kadının yerine odaklanıldığında, yüzyıllar öncesine dayanan bu mitlerin kadının şimdiki yaşamına etkisinin yadsınamaz olduğu görülmektedir. Mitlerde genel olarak kadınlar “annelik/ anne olarak kadın” ve “eş/eş olarak kadın” şeklinde sahneye çıkarken, bazılarında direkt olarak “yönetici” konumundadır.

Kadınların günümüzde sahip olduğu toplumsal rollerin temellerinin tarih öncesinde atıldığını görmek mümkündür. Zaman içerisinde değişimler olmuştur. Ancak kadınlara mitler içerisinde yüklenen rollerin, günümüzdeki bazı davranışlarla benzerliği olduğu açıktır. Fuzuli

¹⁸ SARIKAYA, Yalçın, a.g.m., syf. 25

¹⁹ <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-427/mitoloji/>

Bayat, “Mitolojiye Giriş (2023)” kitabında mitlerin dünyayı algılamada, oluşturmada ve biçimlendirmede olaylara genel bakış açısı sunmasının yanı sıra, topluluklarda bir düşünce tarzı oluşturmada da önemli bir yere sahip olduğunu söyler.

Anahita, bereket, savaş ve su tanrıçasıdır. Aynı zamanda da kadınların koruyucusu olarak nitelenir. İran mitolojisinin Venüs’ü, bununla birlikte doğurganlığı temsil eden tanrıça olarak bilinir. Türk mitolojisinde var olan “Ak Ana” karakterindeki temizlik, saflık özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Yüzyıllar öncesinden beri anlatılan bu iki karakterin günümüzde iyi olarak tabir edilen kadınlardan beklenen “bakire olma”, “saf ve temiz düşünme” gibi rollerin temelini oluşturmaları mümkündür.²⁰

İran mitlerinde, kadının, kutsal kişiliğe karşılık şeytani kişilik olarak tasvir edildiği de görülmektedir. Bununla beraber Türk mitolojisinin aksine İran mitolojisinde kadın, bazen erkek kılığında da olsa, başrol olarak daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Kadın yöneticilerin, “Hafız” ya da “İsfandiyar” kadar sevilip popüler olmasa da İran tahtına oturmuş olmaları onların gücünün bir kanıtıdır. Anlatılan hikayelerden birinde Bahman’ın karısı Huma’nın başrolü üstlendiği görülmektedir. Huma yönetici/hükümdar konumundaki bir kadındır. Dara isminde bir oğlu olur, ancak Huma’nın yönetimden menedebilmek için oğlunu bir nehre bıraktığı anlatılır. Onu bulan bir değirmenci çocuğa sahip çıkar ve onu büyütür. Annelik içgüdüğü ve şefkatin yönetme hırslarının gerisinde kaldığı bu hikâyede Huma bir süre sonra pişmanlık yaşar. Bu nedenle oğlu Dara’yı bulana ödül vereceğini açıklar. Değirmenci Dara’yı Huma’ya, annesine getirir ve cömert bir ödül kazanır. Huma oğlunu bulmanın şerefine “Gülpayegan” şehrini kurar.²¹

Bu araştırmada Huma’nın şefkatli bir anne haline gelmeden önceki hırslı yapısı anlatılmaktadır. Genellikle iktidar hırslarının erkeklere atfedildiği hikayelerle kıyaslandığında başrolde bir kadının olması dikkat çeker. Türk mitlerinde öne çıkan kadın figürlerinin genellikle bilgelik, temizlik, erkeğe yardımcı olma ve yalnızca gerektiğinde erkeğe benzeme özelliklerinin karşısında İran mitlerinde kötülükle de öne çıkabilmesi farklı bir pencere sunmaktadır. Yukarıdaki hikâyede de Huma güç sevdası ile dolar, bunun sonucu olarak da evladından vazgeçer. Sonrasında pişmanlık yaşasa bile ilk başta verdiği karar oldukça erkeksidir. Yüzyıllar öncesine ait anlatılarda kadının bir milletin başında ve yönetici olarak

²⁰ ÖZTÜRK, Özhan, Anahita (Pers Mitolojisi), 17 Ocak 2019.

²¹ <https://www.tuicakademi.org/i-am-not-a-woman-i-am-a-god-turk-ve-iran-mitolojilerinde-kadinin-yansimalari/>

görünmesinin aksine günümüzde siyasette belli sınırlara tabi olmaları, yasalarla ilgili bir kanun olmamasına rağmen başkan dahi olamamaları zaman içinde kadın algısındaki değişimi gözler önüne sermektedir.

Bir başka anlatıda yine yönetici olarak bir kadın görülmektedir. Bununla beraber bir kız kardeş de şahıs kadrosuna eklenir. Sasaniler'e ait olan bu anlatıda Hüsrev Perviz'in kızı Purandokht çalkantılı ve karışık bir dönemin ardından tahta çıkar. Ona tahtı sunanlar "Buzurgan-ı İran" yani "İran'ın Büyükleri"dir. Bu kısma dikkat çekmek gerekir ki bir kadının devletin başına geçirilmesi tıpkı bir erkeğin başa geçmesi kadar doğal sayılmakta ve öyle hissettirilmektedir. Purandokht devlet işleri ile meşguldür, karakteri itibarıyla de disiplinli ve lider özellikler sergiler. Onun ardından devletin başına yine bir kadın, kız kardeşi Azarmidokht geçer. Yönetimi ele alma mevzusunun sadece bir kadında kalmaması, sonrasında başa yine bir kadının geçmesi o dönemde bu durumun doğal olduğunu göstermektedir. Azarmidokht kız kardeşinden farklı olarak zevk ve sefaya düşkün, devlet işlerine karşı ilgisizdir. Muhafızlarından biri olan Ferruh Hürmüz bu durumdan faydalanarak tahtı ele geçirmeye karar verir. Burada bir erkek tahta göz koymuş, ancak başarılı olamayarak bir kadına yenilmiştir. Azarmidokht kendisine yapılan ihaneti fark eder ve Hürmüz'ü öldürür. Bunun üzerine babasının intikamını almayı kafasına koyan Ferruhzad İran'a saldırmaya kalkar. Bu kısımda erkek galip gelerek tahtı ele geçirir. Fakat Azarmidokht'un kız kardeşi gibi iyi bir yönetici olmadığı anlatılır. Erkek ya da kadın fark etmeksizin devlet yönetiminde ihtiyaç duyulan ciddiyet, sorumluluk ve istek ön plandadır.²²

Mitoloji içerisinde kadın modeli erkeğin karşısında olarak gösterildiği için, erkek kadını kendine 'rakip ve düşman' olarak görmüş, bunun sonucunda yüz yıllar içerisinde bir baskı sistemi oluşturmuştur.

1.7.2. Vatan ve Sınırlar Korunurken "Kadın"

1828 yılında İran'ın yenilgisi sonucu imzalanan Türkmençay Antlaşmasının ve 1856'da İngiltere-İran Savaşında Kaçar hanedanlığının kaybı üzerine imzalanan Paris Antlaşmasının yıkıcı etkileri, İranlı Müslümanlar arasında bir hareketlenmeye sebep oldu. Ulemalardan duyulmaya başlayan "cihat" çağrıları İslam'ın korunması gerektiğini savunuyordu.²³ Bu çağrı esnasında Müslüman kadınların ve çocukların düşmanlardan

²² CURTİS, Vesta Sarkhosh, İran Mitleri, Phoenix Yayınevi, 2020.

²³ Okan, Yeşilot, Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 36 Erzurum 2008.

korunması gerektiğine vurgu yapılıyordu. Askerin yani erkeğin görevi buydu. Ancak bunun yanında cihatta kadınların da bulunması gerektiğini düşünen din adamları da vardı. Cuma namazı imamı Hacı Mirza Askari düşmana karşı ortak bir hareketten bahsediyordu. Bu dünyadaki en yüce hareketin İslam'ın korunmasına yönelik olduğunu düşünen Askari, “kadın ya da erkek, özgür ya da köle, hasta ya da yaralı ya da kör” fark etmeksizin İslamı korumanın tüm inananların görevi olduğunu savunuyordu.²⁴ Buradaki söylemde kadınlığın bir olumsuzluk gibi görülüp görülmediği tam anlaşılamamaktadır. Körlük, kölelik ya da hastalık gibi olumsuz durumların cihati engelleyemeyeceği söylenir. Kadınlığın da savaşmak, güç gerektiren bir savunma hattında baş göstermek için engel yaratacak eksiltici bir durum olduğu hissi yaratılır.

Birinci Dünya Savaşının da İran kültürüne birçok etkisi olmuştur. Bu savaş halk içinde vatansever söylemleri artırmıştır. Ordunun güçlenmesi de ataerkil bir düzen geleneğine kapı açmıştır. 1980-1988 yılları arasında büyük yıkım ve zorluklara neden olan İran-İrak Savaşı da bu militarist ve erkek egemen yapının kemikleşmesine sebep olmuş, zaten “erkek devlet” sıfatındaki İran'ı daha da sert bir hale getirmişti.

Bahsedilen savaşların yanında çok uluslu bir devlet yapısına sahip olan İran, insanlarında “milli kimlik” oluşturmakta zaman zaman sıkıntılar yaşamıştır. Ulusal bir kültür oluşturma aşamasında vatan severlik ve ataerkil düzen en doğru kurtarıcı olarak görülmüştür. Firoozeh Kashani-Sabet'e göre bunun bir getirisi olarak “erkek” sınırları koruyan iken “kadın” anne ve eğitimci kimliğine bürünmüştür. İtaatkâr, homojen bir şekilde yaşayabilen ve kabul gören fikirleri benimsemiş yeni nesil oluştururken kadın/anne sahneye çıkmıştır.

“Sınır Kurguları” adlı eserde şu değişime dikkat çekilmiştir. Ordunun öncelikli görevi “kadınları, kızları ve çocukları” korumaktır. Bu görev tanımı 1882 yılında yerel bir gazete olan “Farhang”de verilmişti. İran'daki askerlik hizmetlerinin doğasından, Farsçada asker sözcüğünü karşılayan “sarbaz” sözcüğünün etimolojik değerlendirmesine kadar çeşitli konuları ele alan gazetenin yaptığı bu tanım dikkat çekmiştir. Günümüzde de korunması gereken olarak görülen kadın ve çocuk olgusu bu tanımda askerin yani dolayısıyla yine erkeğin korumasındadır.

²⁴ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

19. yüzyıl İslam düşünürleri arasında ismi geçen Seyyid Cemaleddin Afgani; Şahın gücünü kötüye kullandığından yakınmakta, monarşiye karşı çıkmakta, mevcut durumu şiddetle eleştirmektedir.²⁵ Bununla beraber uygulanan politikaların “İran toprağını ve kadınlarını küçük düşürdüğünü” savunmuştur.²⁶ Burada vatan toprağı ve kadının aynı derecede kutsal sayıldığı görülmektedir. Şahın modernleşme çabası, Avrupai hayat tarzına yakınlığı Afgani gibi İslam düşünürlerini rahatsız etmiştir. Bundan yola çıkarak İran kadınlarının Müslüman olmasına bağlı olarak uymaları gereken belli kurallar olduğu, Avrupai yaşam tarzının İran kadınına küçülttüğü fikri göze çarpmaktadır.

1 Mayıs 1896’da Nasıreddin Şah’a düzenlenen suikastın ardından tahta kimin geçeceği tartışma konusu yaratmıştır. Yönetim Veliaht Prens Muzaffereddin’e vasiyet edilmiştir, dolayısıyla başa geçen de o olmuştur. İktidarın aniden değişmesi ülkedeki kaygı seviyesini yükseltmiştir. Devlet dışarıdan bakıldığında “güçlü” bir imaj çizememekte ve tüm sıkıntılara rağmen merkezi yönetim müdahale etmekte isteksiz davranmaktadır. Halk yeni şaha güvenmemekte ve yine halk arasında Muzaffereddin Şah için bazı söylemler dolaşmaktadır.²⁷

Muzafferriddin Şah fiziksel olarak “çelimsiz” sözüyle betimlenir, bilgisiz olduğu düşünülür ve babasından farklı olarak güçsüz görülmektedir. Bunların bir getirisi olarak halk arasında Muzaffereddin Şah için “dadı”, “kız kardeş” gibi benzetmeler yapılmıştır. Onun güçsüz, iradesiz ve çelimsiz yapısı halk arasında “kadın” benzetmesini açığa çıkarmıştır. Babası kadar sevilmediği ayrıca babası kadar maskülen ve korkulacak bir karakterde olmaması bu benzetmeye sebep olmuştur.²⁸ Bir aşağılama aracı olarak “kadın” benzetmesi kullanılmış, halk yeni şahın eksik yönlerini gözden geçirdikten sonra kafasında “kadın” imajı ile özdeşleştirmiştir. Şahın arkasından söylenen bu ifadeler genel ve geleneksel yapının dışavurumudur.

²⁵ KARAMAN, Hayreddin, “Efgânî Cemâleddin” İslam Ansiklopedisi, Cilt X, İstanbul 1994. syf. 456-466

²⁶ SOOFİZADEH, Abdolvahid, Cemaleddin Afganî’nin İslam Birliği Düşüncesindeki Yeri ve Önemi, Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, Aralık 2020.

²⁷ Seda Çolakoğlu, Nasıreddin Şah Dönemi (1848-1896) Ve Tütün İmtiyazı (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2019

²⁸ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

1.7.3. Vatanın Sembolü “Kadın”

Mayıs 1908’de meclisin bombalanması olayı çeşitli iç karışıklıklara sebep olmuştur. Eylemin müsebbibi Rusya’dır. Bir iç savaş çıkması kaçınılmaz olmuştur. Rusya kontrol edilemedikçe kriz daha da derinleşmiştir.²⁹ İranlılar için aile kavramı kutsal ve önemli bir metafordur, çeşitli yerel gazeteler de bundan yola çıkarak aile sevgisi, aile birliği, vatan sevgisi gibi çağrılarını daha yüksek sesle söylemeye başlamıştır. Kimi gazeteler vatan kavramını “kendi yetiştirdiği çocuğa seslenen bir anne” sembolü ile somutlaştırmıştır. Anne evladına yani halka nasihat verir, annesinin namusunu Rusya gibi yabancılardan, düşmanlardan koruması gerektiğini hatırlatır. Düşmanın vatana girmesine izin vermek, bir evladın annesinin iffetine uzanan eli görmezden gelmesine benzetilmiştir. Annesinin şefkat dolu bağrında yetişmiş bir evlat annesini korumayarak onu utandırır.³⁰ Evladına köklerini, görevlerini hatırlatan bir anne olarak karşımıza çıkan “kadın” kavramı burada vatan ile sembolleşmiş olmasına rağmen bu sembolleşmenin toprağın kutsallığı ile ilgili olmasının yanında “namus” olgusunun kadına yüklenmesiyle de ilgili olduğunu düşünmek mümkündür. Kadının sembolleştirildiği yerde namus, iffet, korunması gereken varlık düşüncesi de ön plana çıkmaktadır. Siyasetin yetmediği yerde “kadın”ın namusu, “anne”nin kutsallığı kullanılmıştır. Bu sayede halk en hassas noktadan vurulmuştur. Hatta kimi zaman vatan “anne sütü” ile sembolize edilmiştir. Evladına süt veren anne ve sütü nasıl kutsalsa vatan da aynı derecede kutsal gösterilmek için bu tür benzetmelere sıkça yer verilmiştir.

Kadın sembolü karikatürlerde de sıkça kullanılmıştır. Bunlardan biri “Tanbih” adlı dergide yayımlanmıştır. Kadını ve aileyi korunmaya muhtaç, kırılgan bir yapıda gösteren karikatürde başında taç olan “İran Ana”, oldukça dalgacı bir denizde hayatta kalmak için boğuşmakta, bu esnada torunlarını azarlamaktadır. Azarladığı torunlarının “erkek” torunlar olduğunu belirtmek gerekir. “İran Ana” sitem eder, vatani korumak konusunda başarısızlığa uğramış oğullarını suçlar. Vatan ölüm döşegindedir ancak evlatlar kendi zevk ve sefa alemlerinde, kendi ihtiyaçlarını düşünür vaziyettedir. Bu karikatürde etrafında “İran Ana”yı can kulağıyla dinleyen kadınlar da görülür. Bunların siyah çarşaf giymiş olduğu fark edilir. “İran Ana”nın sözünü dinleyen birkaç kadının tasvir edilişi esnasında kıyafet olarak çarşaf

²⁹ Abdolvahid Soofizadeh-Özgür Türker, Rusya-İran (Kaçar) ilişkileri Adına Dehşet Verici Bir Hadise: Rusya’nın Tahran Başkonsolosluğu Baskını ve Büyükelçi Aleksandr Griboyedov ve Maiyetinin Katledilmesi (11 Şubat 1829), 2018.

³⁰ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

kullanılmıştır. Namuslu kadının kıyafeti geleneksel çarşaf ile paralel görülmüştür. Papyon takan, Avrupai tarzda kıyafetler giymiş olan erkekler, karikatürde “İran Ana”yı dinlemez, “kötü”, “vatan sevgisinden yoksun”, “vatanın/annenin namusunu önemsemeyen” kişiler olarak resmedilmiştir.

Yine “Tanbih” dergisinde yayımlanmış bir başka karikatürde başında taç olan bir kadın vahşi hayvanların saldırısına uğramaktadır. Yine “İran Ana” aslında düşmanlar tarafından kuşatılmış vatanı sembolize etmektedir. Savunmasız halde olan “İran Ana” evlatlarını yardıma çağırır, karikatürün üzerindeki yazılardan vatan sevgisi ile ilgili nasihat verdiği anlaşılmaktadır. “Kadın” vatan toprağı ile örtüştürülerek kutsallaştırılmış, annelik içgüdüleri ile donatılmış ancak yine korunmaya muhtaç yapısı ile öne çıkmıştır.

³¹ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018, syf 181.

32

1909 yılında tahta geçen Ahmed Şah sıkıntılı bir süreçte ülkesi için mücadele edeceken ülkeden ayrılması halk kanadından tepki ile karşılanmıştır.³³ Halkın ilgisini kaybeden Ahmet Şah ile ilgili de karikatürler çizilmiştir. En dikkat çekicisi ise büyük bir Avrupa haritası önünde elleri arkada birleşmiş, gözlerinde şefkat ve arzu ile haritaya bakan Ahmet Şah çizimidir. O dönemlerde İran haritasının önünde çaresizlikle çökmüş vatanseverlerin resmedilmesine tezat olması için böyle bir karikatür yapılmıştır. Çizimin altında Ahmet Şahın ağzından dökülüyormuş gibi gösterilen şu cümleler yer alır; “Ah, sevgili Avrupa! Sana ve senin güzel kadınlarına olan aşırı ilgimden ötürü, sana karşı fedakarlıkta atalarımın çok daha ileri gittim ve tahtıma seninle birlikte veda edeceğim.”³⁴ Burada İran kadınlarından vazgeçiş, Avrupalı kadınlara düşkünlük gibi ifadeler gözlemlenmektedir. Şahın ülkeyi terk etmesi gibi siyasi ve yönetsel bir problem “kadın” olgusuna bağlanmıştır. Şahı küçük düşürmek için “kadın düşkünü” profili çizilmiştir.

³² SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018, syf 183.

³³ Abdolvahid Soofizadeh, Kaçar Döneminde İran-Osmanlı Siyasi İlişkileri (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2014.

³⁴ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

1.7.4. Vatan Sembolü “Ordu”

Önceleri vatan sembolleştirilirken kullanılan “kadın”, “anne” gibi ifadeler bir süre sonra yerini daha eril bir dile, vatan dendiği zaman akla “ordu”, “erkek” getiren bir şekle bürünmüştür. İran için güçlü ifadeler kullanmak isteyen aydınlar, gazeteciler sembol olarak eli silahlı erkekler topluluğunu tercih etmeye başlamıştır. Çeşitli toprak kayıpları ve imzalanan baskıcı antlaşmaların ardından İran’ın şerefini ve saygınlığını yeniden oluşturabilmek için kadından ziyade erkek sembolü kullanılmıştır. Kadınlar sosyal hayatta olduğu gibi İran’ı ayakta tutma amacıyla mücadele eden tüm cesur adamlar karşısında da kenara alınmıştır. Rıza Han yeniden doğan İran’ı ayakta tutmak için çaba sarf eden tüm cesur adamların temsilcisi haline gelir.³⁶ Buna karşılık ortaya çıkan bu vatansever yapıda kadınlar kendilerine benzer bir lider yaratamadıkları için yer bulamamıştır. İran devletinin adım adım militaristleşmesi ile kadınlar daha da geri planda kalmıştır.³⁷ Çünkü kadınlar asker olamamakta, eli silah tutmamakta, orduya dahil olamamaktadır. Tüm bunların bir getirisi olarak da eli silah

³⁵ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018, syf 228.

³⁶ Ender Akyol-Azam Ahmadi, İran’da Rıza Şah Dönemi Modernleşme Sürecinin Şia Ulemasına Etkisi, Tarih Okulu Dergisi, Sayı 40, 2019.

³⁷ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

tutabilen bir erkekle eşit etkiye sahip olamamaktadır. İran toplumunun dertlerinin yeni ilacı “ordu” içerisinde kadına bir konum, görev verilmemiştir. Kadının vatana olan katkısı sadece “anne” sembolünü üstlendiği eski dönemlerde kalmıştır.

Haziran 1925’te zorunlu askerliğin kabulü ile başlayan devletin erkekleşme ve militarist düzenin etkisini gösterme durumu ülkenin her yerine sirayet etmiştir. 21 yaşına girmiş tüm erkekler askeri hizmette bulunma noktasında zorunlu hale gelmiştir.³⁸ Bu durum ilk başlarda protestolara, zaman zaman kepenk kapatmalara neden olsa da sonucu değiştirmemiştir. Zorunlu askerlik hızla yayılmış ve bir süre sonra kanıksanmıştır.

Tüm bunların çıkış noktasının İran’daki merkezi yönetimin kaybettiği gücü, güvenilirliği, söz hakkını toplama isteği olduğunu söylemek mümkündür. Bunun dışında özellikle Rusya’nın ülkenin birçok durumuna müdahalede bulunmasından kurtulmak, Rus iktidarının İran topraklarına nüfuz etmesini engellemek gibi amaçlar da vardır. Yönetimin neredeyse tamamen erkeklerin elinde olduğu bilinen ülkede; yönetimin, dolayısıyla da erkeklerin güç arayışı toplumu baskı altına almış, çeşitli zorunlulukları da beraberinde getirmiştir. Dünyayı yönetenlerin çoğu zaman erkekler olması mı savaşları, yıkımları beraberinde getirir? Ülkeleri kadınlar yönetseydi nelerle karşılaşılabilir? Kadınların merhamet duygusu ve sağduyuları daha mı yüksektir? Erkeklerin ülkeleri yönetirken çıkan sorunlara çoğu zaman şiddet ya da baskı ile yönelmesinin sebebi içgüdüsel midir? Kadınlar şiddete meyletmez mi? Bu tür sorular cevap beklemektedir.

1.7.5. Eğitim ve Kadın

Farsça yayın yapan Newruz Gazetesi 1903 yılında şöyle yazmıştır; “Doğu’yu ve Doğuluları küçük düşüren ve acınacak hale getiren eğitimsizliktir.” Bu şekilde düşünen tek gazete Newruz değildir. Dönemin birçok gazetesi eğitim daha doğrusu eğitimsizlik konusuna parmak basmaktadır. Eğitimde reform desteklenmekte, zorunlu görülmekte; çağdaş, yenilikçi bir İran yaratma konusunda eğitimin vazgeçilemez hatta en önemli unsur olduğu kabul edilmektedir.³⁹ Ancak eğitim dendiği zaman akla gelen tüm cinsiyetlerin eğitiminden çok “erkek”lerin eğitimi olmuş, kadınların eğitimi Müslümanlık ile bir araya gelince çetrefilli bir hal almıştır. Nazım al-İslam Kirmani gibi bazı isimler kadınların da eğitilmesi gerektiğini

³⁸ZÜRCHER, Erik Jan, Devletin Silâhlanması: Ortadoğu’da ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2003.

³⁹SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

savunmakta, onlar için de okullar açılması gerektiğini söylemekte, kadınların da bilgi ve sanatla donatılmasının gerekli olduğundan bahsetmektedir.⁴⁰ Burada dikkati çeken; kadınlar eğitilmelidir çünkü onlar çocuk yetiştirmektedir düşüncesidir. Kadının görevi çocuk yetiştirmek olduğu için, çocuk önce annesinden eğitim aldığı için eğitilmelidir. İşte burada kadının bir birey olmasından kaynaklı, demokratik bir hak olarak, insan hakları gibi sebeplerle eğitim almasından ziyade, üstüne zorunlu bir şekilde giydirilen annelik giysisinin getirisi olarak eğitilmesinden bahsedilmektedir.

“Çocuk yetiştirme” göreviyle eğitilmek istenen kadının önüne kimin eğiteceği ile ilgili de engeller çıkar. Kadınlar eğitilirken hukuku uygulayacak bir birim, kadının emniyetini sağlayacak düzenli polis birimi ve uygun terbiyeye sahip, eğitilmiş kadın öğretmenler bulunmamaktadır.⁴¹ “Kadınların neden emniyeti sağlanmak zorundadır? Kadınlar kimden ve neden korunmalıdır? Kadınlara neden sadece kadınlar eğitim vermek zorundadır?” gibi sorular cevap beklemektedir.

Tüm bu sorunlara rağmen kadınların eğitimi için çeşitli okullar açılmıştır.⁴² Firoozeh Kashani Sabet kitabında kadının eğitilmesinin vatanseverlik ile paralel olarak görüldüğünü belirtmiştir. “Küçük vatanseverler yetiştirmek” ve “vatanı ehlileştirmek” kadına verilen bir görev olmuştur. Basın ve yeni kurulan okullar vesilesi ile kadınların eğitilmesi yaygınlaşmıştır. Kadınlar hem ailesini hem de vatanını onurlandırarak yarının çocuklarını yetiştirmektedir. Bazılarına göre erkeklerin eğitiminden daha önemlisi kadınların eğitimidir; çünkü bir erkek çocuğu yedi sekiz yaşına gelene kadar annesinin kanatları altındadır. Bir çocuğun annesi okumuş, eğitilmiş ise çocuk da bu durumdan feyz alacak ve okula gitme yaşına kadar annesinden birçok şey öğrenebilecektir. Eğitilmiş anneler bildiklerini evlatlarına yani yeni nesil İran vatandaşlarına daha iyi şekilde aktarabilecektir. Bu düşüncelerin karşısında yer alan muhafazakâr İslam alimleri ise kadınların eğitime hiçbir zaman sıcak bakmamıştır. Dini açıdan ortaya çıkan fikir ayrılıkları neticesinde ise İranlı kadınların eğitim fırsatlarına erişimi her daim kısıtlı kalmıştır. İran’da çıkarılan “Nijat” gazetesinde bir gazeteci, kadınları “İran’ın en bastırılmış varlıkları” olarak tanımlamıştır. Hatta yine aynı gazeteci daha da ileri giderek İran’da kadınların hayvanlardan bile daha değersiz olduğunu, bir bitki kadar bile

⁴⁰ Fatemeh Dehghan Khangahi, İran’da Meşrutiyet Öncesi Aydınlar ve Düşünce Akımları (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2011.

⁴¹ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

⁴² Manizheh Sadri, Kaçar Hanedanı Döneminde İran’da Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Değişmesi ve Yeni Okulların Açılışı, İslamî Azad Üniversitesi, Ağustos 2013.

yetişmeye fırsatlarının olmadığını savunmuştur.⁴³ Bu dūřünceler çoęu zaman doğrudur. Eęitimin insani bir hak olması gerekirken cinsiyet ayırımına yenik dūřmesi mümkündür. Kadınların eğitim görmesini savunanlar bunu yine erkek çocuklarının eğitilmesine bağlamaktadır. Birçok kiři kadınların eğitim görmesini çocuklarını yetiştirme görevine bağlı olarak desteklemiştir.

Kadının “bekaret” sorunsalı, eğitim hakkının önünü kesen nedenlerin başında gelmektedir.⁴⁴ “İffet”, “namus” kavramları çoğu zaman sadece kadın için vardır. Bu kavramlar bir erkek için neredeyse hiç kullanılmaz. Kadının eğitim alması için evden çıkması, kalabalığa karışması ve sosyalleşmesi gerekmektedir. Kimi zaman da erkek bir öğretemenden ders alması gerekmektedir. Bunun dışında eğitimli bir kadın özgürlük, hak, eşitlik gibi kavramları tanıyıp talep edebilmektedir.

Kimi din adamları kadınların eğitilmesinin haram olduğunu söylemiştir. “Haram” kelimesinin anlamına dikkat edilirse; “Din kurallarına aykırı olduğu için yasaklanmış olan, dince yasak olan.”⁴⁵ Buna bağlı olarak bazı din adamlarının, Allah’ın kadınların eğitimini yasakladığına inandığını ve bu doğrultuda söylemlerde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bu engellemelere rağmen İran kadınının sahnede olduğu ve gelişmelere katkıda bulunduğu durumlara da tanıklık edilmektedir. Kimi kadınlar gizli topluluklar kurarak gazeteler çıkartır. Bu mecralarda kendi fikirlerini söyler.⁴⁶ Bu aşamada “şukufe” (Shikufah) ismiyle çıkarılan bir dergi özellikle kadınlara hitap etmektedir. İlk hedefi kızların eęitimidir⁴⁷ ancak biraz derine inilirse eğitim olarak nitelendirilenin hijyen, ev idaresi, çocuk büyütmek gibi konulardan ayrılamadığı görülmektedir. Bu başlıkların yanında bir de vatansever kadınlık teması üzerine eğildikleri görülmektedir. Vatan aileyi temsil ettiği için kadının da “vatansever” olması ve yeni nesilleri bu şekilde yetiştirmesi üstünde durulmuştur. Öne çıkan konuların hiçbirisi hukuk, ekonomi, siyaset, teknik ya da bilim ile ilgili değildir.

⁴³ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

⁴⁴ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

⁴⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram>

⁴⁶ Nermin Sekmen, İşlam ve Feminizm Temelinde Devrim Sonrası İranlı Kadınlar (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2019.

⁴⁷ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

Kadınların eğitiminin çocuk yetiştirme bağlamında desteklendiği görülmektedir. Ancak 1. Dünya Savaşının patlak vermesi sonucu kadınların eğitimine yönelik çabalara da ara verilmiştir. Barışın sağlanması sonrası yeniden gündem olan konu ile 1918’de kızlar için ayrı okullar açılmaya başlanmış, kadın öğretmen yetiştirme okulu kurulmuştur. Kaçar Prensi’nin kızı olan Muhterem İhtisari önderliğinde “Vatansever Kadınlar İttifakı” kurulmuş, bu da kadın eğitimi konusunda itici bir güç olmuştur. 1923’te ise konunun daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için “Vatansever Kadınlar” adında bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte savaş bittikten sonra meclis oturumları tekrar başlayınca kadınların eğitiminin önemi üzerinde daha fazla durulmaya başlamıştır.⁴⁸ Kadınların okula gitmesi, Fars dilinin geliştirilmesi gibi konuları titiz bir biçimde ele alınmıştır. Bu eğitimin İslam’dan ve milliyetçi fikirlerden ayrı olması düşünülmemektedir. “Erkeklerin eğitimi ve bilgiyle donatılması önemli olduğu kadar kadınların eğitimi de mecburidir.” görüşü meclise hâkim olur.⁴⁹ Çok uluslu bir topluma sahip olan İran Devletinde barışı sağlamak, ayrışmanın önüne geçmek, sağlıklı bir milli kültür oluşturmak için eğitime önem vermek zorunludur. Bu eğitimin ise hem erkeği hem kadını içine dahil etmesi gerekmektedir. Ailenin şekillenmesinde kadının rolünün ne kadar ön planda olduğu ve çocukların ilk eğitimlerini anneden aldıkları belirtilmiştir. Buna bağlı olarak vatansever bireyler yetiştirmek ve daha da önemlisi itaatsizliği engellemek ancak “çekirdek ailenin ehlileştirilmesi” ile mümkündür düşüncesi doğar.

Kadınların yeni, ahlaklı, itaatkâr, vatansever bireyler yetiştirme görevi ve bu nedenle de eğitilmelerinin mecburiyeti kabul görmüştür. Ancak kadınlar “vatanın korunması” ve “ülkenin yönetilmesi” konularında dışarıda bırakılmıştır. Askeri ya da siyasi eğitim almak kadınlar için gerekli görülmemiştir. İran, geleneksel çekirdek aile modelinin bir yansımasıdır. Kadının görevi kocasına itaat ve onun yokluğunda işlerin devamı şeklinde tanımlanırken erkeğin görevi karısını rahat ettirmek ve ona nazik davranmaktır.⁵⁰ Koruma, kollama, dış dünya ile iletişim erkeğe yüklenen sorumluluklar iken, iç mekânda tertip düzeni sağlamak kadının sorumluluğu olmuştur. Genç erkekler ulusun askeri anlamda muhafazasını öğrenirken, genç kızlar ulusal aileyi yetiştirmeyi öğrenmiştir.

⁴⁸ Parvin Nadim, İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme, M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 8. Sayı, 1996.

⁴⁹ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

⁵⁰ Müştak el-Hılo, İran Eşitlikçi Kadın Hareketleri Perspektifinden “Kadın Meselesi”nin Açıklanması, İran Çalışmaları Dergisi, Sayı 1, 2020.

1921 yılında Fars gazetesi kadını “hayatın tuzu” şeklinde tanımlamış, tuzsuz bir yemek nasıl yavan ve lezzetsiz ise kadınsız bir hayat da zevkten uzak ve anlamsızdır gibi tanımlar yapmıştır. Kadının evdeki bir obje, hayatın içinde bir aksesuar gibi tanımlanması, ayrıca “namus” ya da “cinsel saflık” ile bağdaştırılması dikkat çekmektedir. Bununla beraber siyasetten de dışlanan kadın kendini gerçekleştirme ortamı bulamamıştır. Az sayıda erkek tarafından desteklenmesi ile İran toplumunda kadınlar güç kazanmaya başlamıştır. İranlı bir vatansever olan Perviz Kazimi İran’ın yaşamasını kadınların eğitilmesine bağlamıştır.⁵¹ Bu bilgilerden yola çıkarak erkeklerin kadınların eğitiminin “kendi denetimleri içerisinde” devam etmesine izin verdiğini söylemek mümkündür.

“Sınır Kurguları” adlı eserde de belirtildiği gibi Eğitim Bakanlığı’nın tasarladığı okul kitaplarında genç kızlara matematik, fen dersleri değil ahlak dersleri sunulmuştur. Fizik, kimya bilimi değil “ev hanımlığı bilimi” verilmiştir. Ev halkını düzenleme, ev ekonomisini idare etme, temizlik, vatansever çocuklar yetiştirme gibi konular içeren bu derslerde “iyi kız” ifadesinin karşılığı “evin tüm sorumluluğunu üstlenen” şeklindedir. Kadınlar matematik, fizik, sanat gibi birçok alanda bilgi sahibi olmasına rağmen ev idaresini ya da anneliği bilmiyorsa yeterli görülmemiş, saygıyı hak etmemiştir. Kadınlar evlerinin müdürü olsa da patron erkektir.

1.7.6. Devrim Sonrası Kadın

1979’da gerçekleşen İran İslam Devriminin en önemli iki tarihi 1 ve 11 Şubat’tır. 1 Şubat 1979’da Ayetullah Humeyni Paris’ten Tahran’a dönmüştür. Onu iki milyona yakın kişinin karşıladığı söylenmektedir. Bu topluluğun çok çeşitliliği özellikle dikkat çekmektedir. Öğretmen, entelektüel, işçi, esnaf, tüccar, patron, kadın, erkek toplumun her kesiminden insan bu karşılamının ve devrimin bir parçası haline gelmiştir. Bu olay devrimin kapıyı açtığının ve gerçekleşmesine çok az kaldığının bir göstergesi olmuştur. 11 Şubat’ta ise devrimciler Tahran’da yönetimi ele geçirmiş, akademisyen Mehdi Bezirgân geçici başbakan olarak göreve getirilmiştir. Devrim gerçekleşene kadar sağcı solcu fark etmeksizin omuz omuza çalışmıştır. Ortak amaç Şah’ın baskıcı rejimini alt ederek demokrasiyi getirmektir. Ancak sonrasında bu değişim farklı bir çizgide ilerlemeye başlamıştır. Ulema ile solcular arasındaki gizli çekişmenin galibi ulemalar olmuş, yapılan referandumda “İslam Cumhuriyetinin kurulması”

⁵¹ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

kararı çıkmıştır. Böylece solcular saf dışı bırakılmıştır. Üniversitelerde örgütlenmeler ve solculara karşı saldırılar başlamıştır. İran’da yeni yılın kutlandığı 21 Mart 1980’de Ayetullah Humeyni bir mesaj yayınlamıştır. Bu mesajda Marksizm ile İslam’ı karıştıranlara sert çıkarak Doğu ya da Batı fark etmeksizin bağlantısı olan entelektüellerin İran’da yerinin olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine beklendiği gibi bir “temizlik” hareketi başlamış, sert çatışmalar neticesinde birçok kişi hayatını kaybetmiş, yaralanmış, sürülmüş ya da infaz edilmiştir.⁵² Aslında Şah baskısından kaçanlar Humeyni’nin ne kadar otoriter olabileceğini görmezden gelmiş ya da bunu fark etmemiştir. Böylece yeni bir siyasi rejim doğmuştur.

İran devriminin en önemli yanı “kadınların devrimi” olarak da nitelendirilmesidir. Yıllarca muhafazakâr düşünce etkisiyle geri planda kalan kadınlar bu devrimin en ön saflarında yer almıştır. Çarşaflarıyla sokağa çıkıp savaşmışlardır. Kadınların siyasi alanda var olabilme ihtimali gerçek olmuştur. O zamana kadar geri planda kalmalarına neden olan İslamiyet bu sefer tam tersi bir etki göstererek kadınların siyasal bir harekette itici güç olabileceklerini kanıtlamıştır. Cinsler arasında eşitliği kabul etmeyen, cinslerin birbirinden farklı yaratıldığı fikrini yasallaştıran, görev paylaşımının cinsiyete dayalı olmasını toplumun huzuru için zorunlu gören İslamcı ideoloji; İran İslam Devriminde kadınların sahaya inmesine ses çıkarmamıştır.⁵³ Çünkü bu devrimde kadınlar aslında eşitlik, kendileri için hak aramak, özgürlük gibi kavramlar uğruna değil yine ataerkil bir düzen getirecek, yine cinsiyete dayalı iş bölümünü savunacak bir düzenin gelmesi için sahaya çıkmıştır. Bazı kadınlar bunun bilincinde iken bazıları işlerin buraya geleceğini tahmin edememiştir.

Şaha karşı bu öfkenin nedeni, kadınların onu devirmek için ön saflarda boy gösterme sebeplerinin ne olduğunu bilmek gerekmektedir. Rıza Şah Pehlevi modern bir ülke hayal etmiş, oğlu Muhammed Rıza Pehlevi de babasının oluşturduğu düzenin bir parçası olarak bu düşünce mirasını devam ettirmiştir. Rıza Şah büyük toprak sahipleri, dolayısıyla da ulema ile arasını iyi tutmuş ve onların desteğini çoğu zaman almıştır. Muhammed Rıza Şah toprak sahipleri, tüccarlar, ulema ile arasındaki bağları kopartarak onları kendisinden soğutmuştur. Bu da din adamlarının bir araya gelerek muhalif bir topluluk oluşturmalarına neden olmuştur.

Rıza Şah Şiilik geleneklerine birçok yasak getirmesine rağmen, oğlu Muhammed Rıza Şah başa geçerken bunların çoğunu kaldırmış ancak yine de babasından daha çok tepki

⁵² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47128818>

⁵³ SABET, Firoozeh Kashani, Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

çekmiştir. Rıza Şah, İmam Hüseyin'in ölümü için düzenlenen taziye törenlerinden, resmî kurumlarda oruç tutmaya, kadınların örtünerek sokağa çıkmasına kadar pek çok şeye yasak getirmiştir. Muhammed Rıza Şah tahta geçerken bu yasakları ulemanın da isteğiyle kaldırmıştır.⁵⁴ Toplumsal baskı hangi yönde olursa olsun bir süre sonra tepkiye yol açmaktadır. Dini inancı gereği oruç tutan da yine kişisel görüşleri nedeniyle oruç tutmayan da aynı derecede haklı ve özgürdür. Bir kadın örtünmek noktasında müdahaleye ihtiyaç duymamaktadır. Kadının zorla örtünmesi de, zorla başının açılması da sorun yaratmaktadır. Her ikisi de kadına yapılan bir baskı niteliğindedir. Bu baskıların isyan getirmesi de doğal bir sebep sonuç ilişkisine sahiptir.

1.7.7. İslam'da Kadının Konumu

Bu başlıkta öncelikle “İslamcılık” kavramının tanımını vermek gerekmektedir. Serpil Sancar kitabında kavramı şu şekilde açıklar; “İslamcı ideoloji, cinsler arası eşitliği reddeden ve cinslerin farklılığını meşrulaştırmaya çalışan ideolojilerin özgün bir biçimidir. Cinsler arası farklılaşmanın açıklanmasında kullanılan kavramlar ataerkillik, cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı sosyal iş bölümü kavramlarıdır.”⁵⁵ İslamiyet, cinslerin farklılığını kabul etmekte ve bunu savunmaktadır. Kadının geleneksel konumunu olumsuz yönde etkilemeden hayatın içinde yer almasını amaçlamaktadır. Ataerkil yapıyı kabul ederek ilerleyen İslamcı ideoloji erkek/baba figürüne dayalı aile düzenini doğru bulmaktadır. Zaman içerisinde ise genel anlamıyla “kadınların cinsel yaşamları, doğurganlıkları ve emek gücü üzerinde erkek denetimini gerçekleştiren bir sistemdir.”⁵⁶ şekline dönüşmüştür. Kadın-erkek arasındaki fark sadece biyolojik değil sosyal hayat içinde de var olmuştur. “Yuvayı dışı kuş yapar.” inancıyla yürünen yolda kadınların daha çok ev içinde görev alması uygun görülmüştür. Kadının kırılğan yapısı, anaçlığı, çekip çevirme başarısı ön plana çıkarılmış, buna bağlı olarak da sosyal hayatın içinde “çarşı”da değil “ev”de görev alması teşvik edilmiştir. “Kadının erkekten farkı sadece duygusal değil biyolojiktir” fikrini benimseyen “biyolojik determinizm”⁵⁷ ataerkil sistemin bir sonuç olduğunu savunmaktadır. İslam ideolojisi de biyolojik determinizmin özgün bir biçimidir demek mümkündür.

⁵⁴ Zühre Nur Celep, Rıza Şah Dönemi ile Muhammed Rıza Şah'ın İlk Dört Yıllık Yönetimi Dönemlerindeki Azerbaycan Basınının İçerik Bakımından Mukayesesi (1925-1945), Şarkiyat Mecmuası, 2023.

⁵⁵ SANCAR, Serpil, Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi, Nika Yayınevi, Aralık 2016, syf

⁵⁶ SANCAR, Serpil, Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi, Nika Yayınevi, Aralık 2016, syf.

⁵⁷ “Cinslerin yeteneklerinin, yönelimlerinin, becerilerinin biyolojik nedenlerle farklılaştığını söyler. Cinslerin eşitliğinden çok, tamamlayıcılığından söz etmekte, böylece kadın ve erkeği farklı rollerle donatmaktadır.”

Devlet-vatandaş ilişkisi ele alındığında, İslam düşüncesinde özgürlüklerin sınırı din ile çizilmektedir. Buna bağlı olarak da devletin sunduğu çeşitli haklardan yararlanma imkânı kadın-erkek olma durumuna yani cinsiyet özelliğine göre belirlenmektedir. İran devleti yönetimine bakıldığında da asıl gözetilmesi gerekenin kadın-erkek/bireylerin hakkı yerine “İslam’ın korunması ve doğru uygulanması”⁵⁸ olduğu görülür.

Cinsiyete dayalı iş bölümü kavramı, yıllar boyunca kullanılmıştır. Kadın ve erkeğin çalışma alanları ayrıştırılmış, ev dışı çalışma alanları erkek için tanımlanmıştır. Kadın için ise anne, eş rolü uygun bulunmuş, mekân olarak ev içi seçilmiştir. İran seyahatlerinde şahit olunan kadarıyla kadınların iş hayatında her geçen gün daha çok rol aldığını fark edilmektedir. Ancak buna rağmen yine de eşitlikten söz etmek mümkün değildir. Aile, akraba ve arkadaş çevresi gözlemlendiğinde “ev içi”nde görev alan kadın sayısının çok daha fazla olduğu dikkat çekicidir. Ancak Türkiye’dekinden farklı olarak, ekonomik özgürlüğü olmadığı düşünülen ev içinde görev almış kadınların oldukça özgüvenli olduğu gözlemlenmiştir. Bunun en büyük sebebi erkeklerin/kocaların, eşlerine/kadınlara olan davranışları, yaklaşımlarıdır. İran’da aile içine inildiğinde erkeklerin ev dışında çalışıp kazandığı parayı sadece kendine ait görmediği fark edilmektedir. Türkiye’de erkeğin kadına para vermesi durumu çoğu zaman bir güç gösterisine dönüşürken; İran’da erkeğin kadına para vermesi, kadının her türlü ihtiyacını karşılaması durumu bir zorunluluk, erkekliğin bir getirisi olarak kabul görmektedir. Bu görüş de yalnızca ev içinde çalışan ve düzenli bir gelire sahip olmayan kadına ciddi bir özgüven aşılacaktır. İran devlet yönetiminde var olan “İslamcılık” ya da “Şeriat” düşünceleri kadını sosyal anlamda baskılamaya çalışsa da kadının ev içindeki psikolojik durumu, mutluluğu, eşinden gördüğü ilgi ya da kaliteli bakım denge sağlar niteliktedir. Bunun bir Fars kültürü olduğunu söylemek mümkündür.

İran’da kadın, Rıza Şah döneminde tam tersi yönde baskı görmüş, “Şeriat”le kapanması istenen kadın Şah yönetiminde de örtüsünü açması bağlamında uyarılmıştır. Dini inancını rahatça yaşayabilmek, isterse başını örtüp isterse açabilmek İran kadını için her zaman sorun olmuştur. İran kadının baş örtüsü meselesi, sosyal hayattaki yeri İran siyasetinin konuları içinde yer almaktadır.

Rıza Şah, reformcu bir ideolojiye sahiptir. Reformları sadece mevcut siyasal düzeni yapılandırmaya yönelik olmayıp, ekonomi, sanayi, ticaret, eğitim, askeri, toplumsal ve

⁵⁸SANCAR, Serpil, Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi, Nika Yayınevi, Aralık 2016, syf 144.

kültürel alanlar dâhil olmak üzere geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Geleneksel otoriter rejim üzerine kurulan bir hükümlanlığı devralmış olsa da Batılılaşma ve milliyetçi temele dayalı merkezi otorite tesis etme amaçlı birçok reform yapmıştır. Ülke yönetiminde kendi iradesi dışında başka vesayete izin vermeme adına din adamlarını hedef almıştır.⁵⁹

Rıza Şahın öne sürdüğü “Seçim Yasası” tartışmalarının yaşandığı döneme de dikkat etmek gerekmektedir. Bu yasa ile Rıza Şah’ın değiştirmek istediği noktalar arasında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, seçme ve seçilme için Müslüman olma şartının kaldırılması ve “Kur’an-ı Kerim” yerine “Kutsal Kitap” ifadesinin kullanılması gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır.⁶⁰

Kadının sosyal hayata müdahalesi olarak görülen seçme ve seçilme hakkı, Müslüman olmayanlara da seçme ve seçilme hakkı o dönem Humeyni başta olmak üzere birçok ulema tarafından tehlikeli bulunmuş ve bu değişimlere karşı çıkmıştır. Her şeyden önce bu değişimlerin İslam’a aykırı olduğu belirtilmiştir.⁶¹ Ancak sonrasında 1979 yılında Humeyni önderliğinde gerçekleşen İslam devrimi sonrası kadının seçme ve seçilme hakkının devam ettiği belirtilmelidir. Burada asıl karşı çıkılan Şah’ın modernleşme çabaları ve Batı kültürüne yaklaşımdır demek mümkündür. Ancak bu karşı çıkış esnasında “kadın” figürü yine başrol oynamıştır. Onaylanmayan Şahın düşünceleri iken, “kadın”ın özlük hakları ve sosyal yaşamdaki yerine müdahale edilmiştir. “Kadın” siyaset malzemesi olmaya devam etmiştir.

Günümüzde İran’da seçme seçilme hakkı olan kadınlar siyasi anlamda çok geniş bir yere sahip olmasalar da haklarını savunma aşamasında oldukça aktiftir. Son dönemde başörtüsü ile ilgili çıkan ayaklanmalarda korkusuz ve baskın yapıları ile birçok genç/yaşlı kadın sokaklara çıkmış, sosyal hayatta kıyafet ve yaşam özgürlüğü için zaman zaman devrim muhafızları ile çarpışmış, bazıları bu olaylarda hayatını kaybetmiştir.

İslam tarihine bakıldığında da kadının ayaklanmalarda, reformlarda ön planda olduğu görülmektedir. Zulme baş kaldıran, Şii toplumu için gelişim ve değişim isteyen, bu yolda kendini adayan isimler arasında Hz. Muhammed’in kızı Hz. Fatma da görülmektedir. Ali Şeriatî onun “İslami kadın” kimliğini önemle vurgulamaktadır. Ali Şeriatî şöyle demiştir; “Fatıma hakkında konuşmak çok zordur. Fatıma bir "kadın"dı. İslam'ın öngördüğü gibi bir

⁵⁹ ÇEBİ, Tuba, İran’da Modernleşme, Ulema ve İktidar: Rıza Şah Döneminde İran Devleti ve Ulema İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2019.

⁶⁰ SANCAR, Serpil, Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi, Nika Yayınevi, Aralık 2016, syf. 75

⁶¹ SANCAR, Serpil, Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi, Nika Yayınevi, Aralık 2016, syf. 75

kadındı. Onun çehresinin tasvirini peygamber kendisi resmetmişti. Onu zorluk, fakirlik, mücadele ocağında, kendi derin insanî eğitim merkezinde yetiştirmişti. Onu eşsiz bir insan kılmıştı. O, birçok açıdan örnek bir "kadın"dı. Babası için bir "kız"... Kocasını için bir "eş"... Çocukları için bir "anne"... Yaşadığı döneme ve toplumuna karşı sorumluluk bilincine sahip "direnişin ve bilincin sembolü" bir kadın... O bir "imam", bir numune, bir ideal, bir "örnek insan"dı. Kendi kişiliğini kendisi inşa etmek isteyen her kadın için bir "şahitti"... O akıl almaz çocukluğuyla, dâhili ve harici cephelerde verdiği devamlı mücadelesiyle, babasının ve eşinin evinde, toplumda, düşüncede, hareket ve yaşamında; kadının "nasıl olması gerektiği" sorusuna cevap vermiştir.”⁶²

İran İslam devrimine bakıldığında, üzerinde en çok durulan konulardan birinin de “kültür devrimi” olduğu görülmektedir. Bunun bir getirisi olarak var olan hukuk sistemi İslami olanla değiştirilmiştir. İslam kültürüne uygun kitaplar hazırlanmıştır. Öğretmen ve öğrenciler bu aşamada yeniden eğitilmiştir. Üniversiteye giriş sınavlarında İslami bilgiler de ölçülmeye başlamıştır. Batı değerlerini yansıtan kitaplar, sinema ve tiyatro eserleri yasaklanmıştır.⁶³ Ki bu durum “İran Sineması” gibi dünyada ses getiren bir olgu yaratmış, yasak ve baskıdan sanat doğmuştur.

Yeni rejimin en büyük sorunu ise İran’ın köklü tarihinin yok sayılmaya çalışılması ve yeniden İran İslam tarihinin yazılma çabasıdır. İslam’a uygun yaşam biçimi aşılması isteğiyle giyim, evlenme, kadın-erkek karışık eğlenmenin sakıncaları; içki, zina gibi suçların cezalandırılma şekli gibi konular devlet yönetimini oldukça meşgul etmiştir. Buna bağlı olarak da ekonomik gelişmeler geri planda kalmıştır. Tüm bunlar yaşanırken kadının sosyal hayatta ikinci planda kalmasına neden olan kimileri tarafından İslam’ın bir getirisi iken, kimi düşünürler ise tam tersini savunarak İslamiyet ile kadının değerinin arttığını iddia etmiştir.

Bir grup, İslam öncesinde kadının daha özgür, saygın ve etkin olduğunu belirtirken; başka bir grup İslam öncesi toplumlarda kadının durumun çok kötü olduğunu vurgulamıştır. İslamiyet ile kadının toplumda geri planda kaldığını savunanlar anaerkil yapının din ile değiştiğini düşünür. Buna örnek olarak Hz. Muhammed’in ilk eşi Hz. Hatice’nin zengin bir tüccar olması ve onunla evlenmeyi kendisinin seçmesini göstermişlerdir. Ayrıca Kur’an’daki

⁶² ŞERİATİ, Ali, Kadın (Fatıma Fatımadır), Fecr Yayınevi, 2013.

⁶³ SANCAR, Serpil, Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi, Nika Yayınevi, Aralık 2016, syf. 145

“Nisa Suresi”⁶⁴nde erkeklerin kadınlara nezaret etmekle görevlendirilmiş olduğu, para kazanmak için uygun biçimde yaratılanın erkek olduğu, kadınların buna itaat etmesi gerektiği ifade edilmektedir. İtaat etmeyen kadınların önce ikaz edilmesi, sonra yatağında yalnız bırakılması, yine olmazsa dövülebileceğini söylenmektedir. Bir diğer ifade ise erkeğin dört kadınla evlenebilmesidir.

Tam tersini savunanlar ise erkek üstünlüğüne sahip sosyal yapının İslamiyet’in bir getirisi olduğu düşüncesini yanlış bulmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in erkek üstünlüğünü savunmadığı belirtilerek “zayıf olanı” korumayı amaçladığı ifade edilmektedir.⁶⁵ Yetimler, yoksullar, köleler ve kadınlar korunması gereken gruplar olarak düşünülmektedir. Kadınları tehlikeli ve güdülmesi gerekenler arasında gören Orta çağ düşüncesidir, İslamiyet değildir. Hatta kadın doğurabilme yetisi ile üstün kabul edilmektedir. Çocuk doğurmak ve ona bakabilmek için gereken psikolojik ve fizyolojik yapı kadında mevcuttur. “Kadının psikolojik yapısı; akıl ve mantık yerine duyarlılık ve duygusallık, başarı ve güçlülük yerine sevgi ve şefkat, yönetme ve karar verme yerine yetiştirme ve eğitme üzerine kuruludur.”⁶⁶

Yapılan ziyaretlerde, İran aile yapısında kadının daha kırılgan ve duygusal olduğunun kabul edildiği, eşleri tarafından çoğunlukla “el üstünde tutulur” bir hayat sürmelerine olanak taşıdığı görülmektedir. Ancak çalışmak istedikleri zaman bunun “gereksiz” görülmesi, istediği her şeye zaten sahip olması ile telkin edilmesi de karşılaşılan davranışlardır. Bunlar akademik çalışmalar sonucu elde edilmiş istatistiksel veriler değil, İran seyahatleri sırasında şahit olunanlardan çıkarılan kişisel düşüncelerdir.

Şeriat ile yönetilen bir ülke olan İran’da aile yapısı ve düzeni, üzerinde en çok durulan mevzulardandır. Kadının her türlü temel ihtiyacının sağlanması esastır. Ancak kadının çalışmasına, evden çıkmasına vb. karar verecek olan eşi yani erkek olmaktadır. İran devriminin lideri Humeyni; kadının kocasının izni olmadan evden dışarı çıkmaması gerektiğini, kocasına itaat etmeyen kadınların günahkâr olacağını belirtmiştir. Kocasından sevilen bir kadının kocasını sevmemesi mümkün değildir.⁶⁷ Bu düşünceler ile inşa edilmiş bir devlet yönetiminde kadınların geri planda ve sessiz olmaları beklense de İran

⁶⁴ “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir...”

⁶⁵ Fatma Zeliha Özdemir, İslamcı Feminist Söylemde Kur'an ve Kadın (Amine Wedud'un Bakış Açısı ile Kadın Konulu Kuran Ayetlerinin Yeniden Yorumlanması) (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2013.

⁶⁶ SANCAR, Serpil, Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi, Nika Yayınevi, Aralık 2016, syf. 169

⁶⁷ RECAİ, Gulam Ali, İmam Humeyni ve Hatıralar, Tesnim Yayınları, 2019

kadınlarında gözlemlenen, en dikkat çeken özellik çoğunlukla dik başlı, cesur, isyankâr yapılarıdır.

1.7.8. Kadın ve Hicap

Şeriat ile yönetilen İran’da kadınların örtünmesi zorunludur. Müslüman olmadığı bilinen kadın turistlerin dahi başörtüsü takması sağlanmaktadır. Sokaklarda dolaşan ahlak polisleri, hicabına riayet etmeyen, hicabı yanlış ya da yetersiz olan kadınları uyarmak ile görevlidir. Bu polisler gerekli gördükleri hallerde uyardıkları kişileri polis merkezine götürmekte ve ailelerine haber vermektedir. Erkeklerin baş örtüsü zorunluluğu yoktur ancak fazla dikkat çekici kıyafette, tarzda erkekler de kadınlar ile aynı muameleyi görmektedir. Ancak hicap, tecrit, eve kapanma, sosyal yaşantının sınırlandırılması gibi hususlar hem kadın hem erkek için değil daha çok kadın içindir.

Erkeklerin fiziksel olarak kendini kadınlar kadar örtmeleri beklenmemektedir. Bunun temel sebebi cinselliğini saklaması gereken taraf olarak kadının görülmesidir. Kendine hâkim olmak konusunda zayıf olan erkektir. Bu nedenle kadının kendini koruması beklenir. Genel çerçevede bakıldığında hem kadının hem de erkeğin kendine özgü zayıflıkları olduğu söylenebilir ve tüm kurallar bu zayıflıkları düzenlemek ya da kontrol etmek amacıyla belirlenmiştir. İran yönetimi, İranlı kadınların kendi istekleri ile örtündüklerini, bu konuda bir zorlamanın olmadığını sık sık belirtse de 2022-2023 yılları içinde gerçekleşen ayaklanmalar, isyanlar, karmaşa bunu yalanlar niteliktedir. 8 Mart 1979 Kadınlar Günü kutlamalarından bir gün önce Humeyni, devlet dairelerinde çalışan kadınların İslami ölçülere uygun olarak örtünmelerinin zorunlu olduğunu açıklamıştır. Hemen ardından başlayan gösteriler bir hafta sürmüştür. Başbakan bunun bir zorunluluk değil tavsiye olduğunu söylese de baskı ve denetimler arttırılmıştır. 4 Temmuz 1980’de yayınlanan karar ile kamu çalışanı tüm kadınlara baş örtüsü zorunluluğu getirilmiştir. Mollaların devlet yönetiminde yerlerinin çoğalması sonucu örtünme zorunluluğu hayatın her alanına yayılmıştır.⁶⁸ Rafsancani, yapılan bir röportajda örtünmeyi kabul etmeyen kadınlar için şunları söylemektedir: “Önce bunlar ikaz edilmeli. Sonra yasalar var. Ahlaka aykırı giyinip dışarı çıkanlar bu davranışlarından dolayı

⁶⁸ ÇIRAKOĞLU, Ahmet, 1979 İran Devrimi Gelişim, Oluşum ve Dönüşüm (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Yeni Yüz Yıl Üniversitesi, İstanbul 2018.

mahkemelerde cezalandırılacaktır. Gördüğüm bu eğilim nedeniyle çok endişeliyim. Korkarım ki en sonunda müdahale edilmesine izin vermek zorunda kalacağız.”⁶⁹

Devrimden sonra yeni yasayı hazırlamak için 70 kişilik bir komisyon toplanmıştır. Bu toplulukta yalnızca bir kadın yer almıştır: Münire Gorci. Hazırlanan anayasa birçok kesimin tepkisini çekse de referandum ile kabul görmüş ve 14 Kasım 1979’de yürürlüğe girmiştir. Yeni anayasada “Anayasada kadın” başlığı altında yapılan açıklamayı bilmek rejimin kadına bakış açısını anlamak açısından oldukça önemlidir. “Aile, toplumun temel birimi ve insanın olgunlaşması ve yücelmesinin asli ocağıdır ve kurulmasında insanın gelişme ve olgunlaşma hareketi için gerekli ortamın temel hazırlayıcısı olan inanç ve amaç uyuşması temel ilke olup bu gayeye ulaşılması için imkanların sağlanması, İslam Devleti’nin ödevlerindendir. Aile biriminin bu şekilde ele alınması karşısında, kadın “nesne” olmaktan veya tüketim düşkünlüğü ve emperyalizmin hizmetinde araç olmaktan çıkıp İslami öğretiye bağlı insanlar yetiştirmek için yüce ve değerli analık görevini tekrar üstlenmekle, hayatın faal alanlarında öncü ve bizzat erkeklerin mücadele arkadaşı olur ve sonuçta daha önemli bir sorumluluk yüklenmektedir. İslami açıdan da daha üstün bir değer ve saygınlıktan yararlanmaktadır.”⁷⁰

Bu ifadelerden yola çıkarak kadına özellikle annelik görevinin yüklendiği gözlemlenmektedir. Batı düşüncesinin kadını “nesneleştirdiği” düşünülmektedir. Bunun engellenmesi geleneksel aile yapısını korumak yolunda bir zorunluluktur. Aile güçlendirilmeli ve analık görevi yüceltilmelidir. Erkeğin mücadele arkadaşı olarak görülmesi kadına erkeğin yanında yer vermektedir. İslam’a yararlı bireyler yetiştirme meselesi ise daha önce de ifade edildiği gibi yeni ve inançlı nesilleri büyütme görevini açıkça belirtmektedir.

1.8. İran Türk Edebiyatı

İran Türk edebiyatı ile ilgili kapsamlı araştırmalardan biri Ali Kafkasyalı’dır. Beş ciltten oluşan geniş eserinde geçmişten günümüze İran Türk edebiyatını incelemiş ve bir antoloji haline getirmiştir.

Eserde İran Türk Edebiyatı ile ilgili “Orta Asya’nın sinesinde kök salıp boy veren Türk soyu, ilâhî kudretin verdiği fırsat, arzu ve azimle dünyanın dört bir yanına dal budak salmıştır. Nice iklimde ocak kurmuş nice coğrafyada vatan tutmuştur. Kimi yerlerde obalar,

⁶⁹ RAFSANCANI, Haşimi, Hujjat-ul Islam, “Keep the Family Unitstrong”, Mahjubat,1,2,3, (Mayıs, Haziran,1983), s.13

⁷⁰ SANCAR, Serpil, Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi, Nika Yayınevi, Aralık 2016, syf. 226

oymaklar, kimi yerlerde devletler, imparatorluklar... Gittikleri her yere Türk soyunun kültür, medeniyet ve hizmetlerini sunmuşlardır. Bugün Türk medeniyetinin ve kültürünün izlerini ta Çin ortalarından Avrupa içlerine kadar, Yemen sahillerinden Sibiryâ sahillerine kadar mühür mühür, mısra mısra görmekteyiz. Başka bir deyişle, Türk medeniyetinin izlerini, bu kültürü bu medeniyeti tadan, Türk soyunun sâyesinde hayat bulan her yerde, kitap kitap, destan destan, nakış nakış görmekteyiz. Dünyanın en büyük ve en uzun ömürlü devletlerini kurarak asırlarca dünya medeniyetine ışık saçan ve insanlığa nizam veren Türk milleti, bugün yedi bağımsız Türk devleti ve onlarca muhtar cumhuriyet hâlinde dünya sahnesinde bulunmaktadır. Nice Türk vatani da üzerinde yaşayan milyonlarca Türk nüfusuyla birlikte her türlü haklarından mahrum olarak çeşitli devletlerin hakimiyetleri altındadırlar. Batı Trakya'dan Gagauzya'ya, Kerkük Musul'dan Doğu Türkistan'a, Yakutistan'dan İran coğrafyasına kadar birçok Türk vatanının Türk evlatları, bağımsızlıktan yoksun olarak yaşamaktadırlar. Ne iyi ki, dünyanın en kadim milletlerinden olan Türk milletinin bu asil evlatları, aslî özellikleri ve millî güzellikleri sayesinde, her türlü baskı ve engellemelere rağmen dillerini, edebiyatlarını, kültürlerini bütün canlılığı ile yaşatmaktadırlar. Üsküp, Kosova düğünlerine katıldığınızda; Gagauz, Kırım kahvelerine gittiğinizde; Kazan, Çeboksarı pazarlarında dolaştığınızda; Kerkük, Musul, Tebriz sokaklarında gezdiğinizde, kendinizi Ankara'da, Erzurum'da, Konya'da, Şanlıurfa'da, Trabzon'da hissedersiniz. Bu kadim Türk vatanlarının kahraman evlatları, büyük bir şuur ve büyük bir gayretle, her şeye rağmen, bütün değerlerini korumaktadırlar. Otuz milyondan fazla Türk'ün yaşadığı en eski Türk vatanlarından birisi olan İran coğrafyası, halkın ifadesiyle Güney Azerbaycan, Horasan, diyârlarında da durum aynıdır. Türk dili, Türk kültürü, Türk edebiyatı, Türk musikisi, Türk töresi bütün incelikleriyle, bir yağız delikanlının kalp atışı gibi, dipdiri burada yaşamaktadır.”⁷¹ denmiştir.

Yavuz Akpınar'ın kapsamlı çalışması “Azeri Edebiyatı Araştırmaları” (Haziran 1994), tüm Azeri edebiyatı tarihini baştan sona ele alarak gelişim süreçlerini yüzyıllar bazında açıklamış, önemli şahsiyetler üzerinde durmuştur. Başlangıçtan 14. Yüzyıla kadarki kısmı incelendiğinde sözlü ürünlerin ağırlıkta olduğu, Dede Korkut Hikayeleri ve Köroğlu gibi destanların temeli oluşturduğu söylenmektedir. Yazılı eserlerde ise bahsedilen bölgede daha çok Arapça ve Farsça metinler görülmektedir. Selçuklulardan sonra o yörede kurulan Türk devletleri Fars edebiyatı ve diline değer vererek onu Arapçanın baskısından kurtarmıştır.

⁷¹ KAFKASYALI, Ali, İran Türk Edebiyatı Antolojisi, 1. Cilt, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2002, syf. 17

Böylelikle Farsça gelişmiş, Türk asıllı birçok kişi İran edebiyatının yükselişinde rol oynamıştır.

Azeri Edebiyatı Araştırmaları adlı eserde 11.-13. Yüzyıllarda Azerbaycan Türk'ü olup Farsça eser veren isimler arasında Katran Tebrizi, Hatib Tebrizi, Nizami Gencevi gibi isimler sayılmıştır. Ayrıca İran edebiyatının belli bir ırka ait olmaktan çok çeşitli coğrafyalarda farklı etnik gruplar tarafından geliştirildiğine, özellikle Türkler tarafından himaye edilmiş olduğuna vurgu yapılmıştır.

Yavuz Akpınar, Azeri edebiyatını yaşatan en önemli isimlerden biri olarak Kadı Burhanneddin'i göstermektedir. Arapça, Farsça birçok şiirinin dışında Türkçe şiirleri de içinde barındıran 1500 şiirlik Divanına dikkat çekmektedir. 14. yüzyılın sonlarında kurulan Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin devam eden mücadeleleri sonunda Akkoyunlular Güney Azerbaycan'ı ele geçirdiği ve bölgenin maddi manevi gelişimi için çalıştığı belirtilmiştir. Bu çağda Azerbaycan Türkçesinin en işlek haline aldığı söylenmektedir. “15 ve 16. Yüzyıllar, umumiyetle Azerbaycan için kültür hareketlerinin yoğun olduğu bir zaman olmuştur. Akkoyunlu merkezi Tebriz'de, bütün din alimleri ve propagandacıları da yakın ilgi ve saygı görmüşlerdir.”⁷² diyen Akpınar Azerbaycan ve Irak sahalarında Türk edebiyatının olgun bir seviyeye ulaştığını da eklemektedir. Yine 15 ve 16. Yüzyıllarda yaşamış önemli isimler olarak Şahi, Nimetullah Kişveri, Mir Hidayetullah Bey gibi isimler sayılmıştır. Ancak Azerbaycan Türkçesi ve şiirine ölmeklik kazandıran sanatçıların başında Ali Şir Nevai'nin ismi zikredilmektedir.

17 ve 18. Yüzyıllarda siyasi ve ekonomik açıdan yaşanan değişimler, Şah Abbas'ın Azerbaycan'ı elinde tutma çabası ancak başarılı olamaması gibi durumlar Azerbaycan Türkçesinin ikinci plana inmesine sebep olmuştur.

Modern Azeri edebiyatının doğmasında ve gelişmesinde büyük rol oynayan ilk şahsiyetlerin yetişmesinde hem resmi Rus mekteplerinin hem de hususi Azeri mekteplerinin büyük tesiri olmuştur. “Modern Azerbaycan Edebiyatı, İran Azerbaycan'ından fazla, merkezleri Karabağ, Tiflis, Bakü ve Gence olmak üzere, bilhassa Kuzey Kafkasya'da geniş gelişme imkân ve şartlarını bulmuştur. Azerbaycan edebiyat tarihçilerinin bu edebiyatın

⁷² AKPINAR, Yavuz, Azeri Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, 1994, syf 24.

öncüsü olarak Molla Penah Vakıf'ı (1717-1797) saymaları, muasırlaşma tarihimizi daha öncelerine götürmektedir.”⁷³

20. yüzyılda meydana gelen Meşrutiyet hareketleri Güney Azerbaycan'ı da derinden etkilemiştir. Özellikle Cemalettin Efganî, İsmail Gaspıralı ve Mirza Hasan Rüşdiyye bu bölgede bir havanın doğmasında etkili olmuşlardır.

1905 yılındaki sosyalist devrim, 1907'de İran'da meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanır. İran iki nüfuz bölgesine ayrılır. 1914'te Settar Han vefat eder, 1917'de meydana gelen Bolşevik İhtilali tüm bölgeyi etkiler. 1918'de Azadistan devleti ilan edilir. Ancak 1920'de bu devlet yıkılır. Bir seneden yıkılan Azadistan'ın kurucusu Hiyabanî bu bir yıla yakın sürede Türkçe eğitim-öğretim veren okullar açmış, Türkiye ve Azerbaycan'dan ilim adamları getirerek ders kitaplarının hazırlanmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca Tebriz'de bir “Yüksek Ticaret Mektebi” ve “Hayriye” adlı tiyatro ile merkezi bir kütüphane kurmuştur. Türkçe Neşriyatın önünü açan Hıyabani toprak reformu alanında ciddi çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmaların Güney Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

“20. asrın ikinci yarısından itibaren temelleri atılan Modern Azerbaycan edebiyatı; Kuzey'de asrın sonunda ilk eserlerini vermeye başlarken, Güney'de II. Dünya savaşından sonraki yılları beklemek zorunda kalmıştır. Güney Azerbaycan Edebiyatında modernleşme bilhassa şiir alanında kendini gösterir. 1940'lardan sonra nesir ve tiyatro sahalarında da eserler verilmeye başlar. Güney Azerbaycan'da çağdaş edebiyatın temellerini atan şahsiyetler arasında Habib Sahir, Dr. Cevat Heyet ve Şehriyar'ın isimlerini bilhassa zikretmek gerekir. Devrimden sonra Modern Güney Azerbaycan edebiyatı; İnkılâp hareketinden doğan ve beslenen coşkun, vatanperver şiir anlayışı, serbest şiir anlayışı ve şiirde ferdî üslûbun gelişmesi şeklinde özetlenebilecek üç dönemde incelenebilir. Bu yıllarda Güney Azerbaycan edebiyatında tamamen birleşik Azerbaycan düşüncesinin hâkim olduğu görülür. Ayrıca; dil, vatan ve bağımsızlık temaları da yeniden ağırlık kazanmaya başlar.”⁷⁴ Buradan da anlaşılacağı gibi Azerbaycan edebiyatı da Türk edebiyatında olduğu gibi yüzyıllarca şiir türüne odaklanmış, çoğunlukla bu türden eserler vermiş, daha çok şair yetiştirmiştir.

Salih Okumuş çalışmasında özellikle son iki asrın yetiştirdiği yazar ve şairlerin, başta bölgede yaşanan sosyal ve siyasî olaylar olmak üzere halkın çektiği sıkıntıları, sürgünleri,

⁷³ AKPINAR, Yavuz, a.g.e. syf. 32

⁷⁴ OKUMUŞ, Salih, a.g.e. syf. 3

ümitleri, özlemleri ve birleşik Azerbaycan fikrini dile getirdiğini belirterek modern edebiyatın kurulmasında özellikle bu neslin önyak olduğuna dikkat çekmiştir. “Bu nesil, Rusya’nın Kafkasya’da oluşturduğu sosyal ve medenî muhit ile Rus idaresine girmiş Azerî aydınların çıkardıkları gazete, dergi ve yeni tarzda açmış oldukları okullarda tebliğ etmeye çalıştıkları “maarifçilik” ve “halkçılık” düşünceleri ile yetişir. Rusya, Türkiye ve İran’da meydana gelen meşrutiyet hareketleri ve bu coğrafyada gelişen yenilikçi fikirlerden etkilenirler. 1850’lerde doğan bu yenilikçi nesil, eğitim-öğretim faaliyetlerine önem verir. Okul, kütüphane ve tiyatro gibi kendilerinden sonraki neslin yetişmesini sağlayacak kurumların oluşmasında büyük gayretler sarf eder. Ders kitapları kaleme alırlar. Sosyal hayatın modernleşmesi yönünde büyük çabaları olur. Fikrî ve 1146 edebî faaliyetlerinin yanında gazetecilik/dergilik yaparlar ve siyasetle uğraşırlar. Ayrıca hemen hepsi bağımsız Azerbaycan idealinin de ateşli birer savunucularıdır.”⁷⁵

1962 yılında “Ak Devrim” adıyla yapılan toprak reformu başarıya ulaşmamıştır. 1970’lerin sonunda toplumun üzerindeki baskılar artmış, Kum ve Tebriz’de başlayan mitingler, Şah’ın ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanmıştır. Buna bağılı olarak da 1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur.

Güney Azerbaycan’da Halk Edebiyatı 20. yüzyılın başlarına kadar Kuzey Azerbaycan ile paralel devam etmiştir. Etkisini gittikçe yitiren eski edebiyat, bölgede âşık edebiyatının gelişmesine ve öneminin artmasını sağlamıştır. Bu durum hem âşıklık geleneğinin canlanmasına hem de modern edebiyatın tema ve biçiminin şekillenmesinde son derece etkili olmuştur. Ayrıca, Modern İran edebiyatında meydana gelen gelişmeleri yakından izleyen, Fars dilini iyi bilen aydınların yetişmesi de modern edebiyatın gelişmesine katkı sağlamıştır.

2. Dünya savaşıdan sonra yayınlanmaya başlayan çeşitli gazete ve dergiler yaşlı ve genç kuşağı bir araya getirerek edebiyat, sanat ve kültür alanlarında önemli rol oynamışlardır. Güney Azerbaycan edebiyatının gelişiminde matbuatın rolü çok büyüktür. Pehlevî döneminde matbuat faaliyetleri durma noktasına gelmiş, Kuzeyle olan ilişkiler kopmuş, Molla Nesreddin dergisi kapanmıştır. 1941 yılına kadar da bu alanda herhangi bir gelişme görülmez. Bu tarihlerde matbuat alanında görülen canlanma Rus orduları ile Güney’e gelen Kuzey’li aydınlar sayesinde olur. Kısa sürede kurulan çeşitli dernekler ve bu derneklere bağılı yayın

⁷⁵ OKUMUŞ, Salih, a.g.e. syf. 7

organları, edebiyatın yönünü değiştirir. 1941 yılı Güney Azerbaycan matbuatının en parlak ve zengin devri olarak dikkati çekmektedir.

1960 yıllardan itibaren Güney Azerbaycan edebiyatı ile Kuzey yakınlaşması şiirde de kendini göstermiştir. A.Mehzunî, Sehend, Hamit Nutkî, Barış, Sahir, Savalan, Sönmez, Türkoğlu, Haşim Tarlan, Rıza Paşazâde gibi şairler kuzeydeki sanatçı dostlarına seslenmiştir.

Güney Azerbaycan’da modern nesir, Abdurrahim Talibov, Zeynelabidin Marağayi, Memedali Menafzâde’nin yazmış oldukları hikâye ve romanlarla ilk örneklerini vermiştir. Ancak bazı tarihî ve sosyal nedenler yüzünden gelişimini sürdürememiştir. İkinci Dünya savaşından sonra ise önemli değişimler görülmeye başlamıştır. Yavuz Akpınar, Ali Tebrizî’nin halk hikâyeciliğinin geleneklerinden faydalanarak kaleme aldığı iki ciltlik “Şah İsmail” adlı eserini roman türünün güneydeki ilk Türkçe örneği olarak kabul etmektedir. 1945 yılında kurulan Millî Hükümet’le birlikte, Güney Azerbaycan nesri ciddi bir ivme kazanmıştır. Fethi Hoşginabi, Gulameli Semsan, Mirze Hasan Rüşdiyye, Genceli Sebahî, A.Azerî, V.Mehrî, Tufarganlı Hüseyin, Abbas Penahî, E.Tebrizli, Rehim Degig, Hebib Sahir, E.Ağçaylı, H.Alpamış, M.Güloğlan, Mehemedeli Ocagverdi, Gulam Ocagverdi, Gulamhüseyin Saedi, Mürteza Mecidver, Samed Behrengi, H. M. Savalan, Abbas Mahyar, B.Süteyif, Dilcuyî, Nasir Manzurî, Penah Makulî, Mehemedrıza Afîyet, Söhrap Tahir, V.Mehdî, Hamid Memmedzâde, Firuz Sadıkzâde, Kahraman Kahramanzâde bu dönemde yetişmiş önemli nesir sanatçılarıdır.

1980 yılına gelindiğinde Varlık dışındaki dergilerin büyük çoğunluğu çeşitli sebeplerle kapatılmıştır. Humeyni’nin ölümünden sonra basın hayatına uygulanan baskılar azalsa da son bulmaz. Azerbaycan Türkçesiyle çıkan bazı dergiler yeniden yayın hayatına girmiştir.

“Devrimden sonra Modern Güney Azerbaycan edebiyatı; İnkılâp hareketinden doğan ve beslenen coşkun, vatanperver şiir anlayışı, Serbest şiir anlayışı ve Şiirde ferdî üslûbun gelişmesi şeklinde özetlenebilecek üç dönemde incelenebilir. Güney Azerbaycanlı şair Ali Rıza Miyanalı, İran inkılâbından sonra Güney Azerbaycan şiirinin üç aşama geçirdiğini belirtir. Bunlar; İnkılâp hareketinden doğan ve beslenen coşkun, vatanperver şiir anlayışı. Bu anlayış şiiri, siyasî ve ideolojik bir yapıya yaklaştırır. Serbest şiir anlayışı. Bunlar, kendine özgü ifade üslûp arayışı içindedirler. Arûz ile hece arasında bir kalıp kullanmaya çalışırlar. Şiirde ferdî üslûbun gelişmesi. Bu anlayış kendine özgü edebî ifadeleri yaratırken, serbest

vezni ön plana çıkarır. Aynı şiirde değişik vezinleri birleştirerek yeni bir entegrasyona çalışır.”⁷⁶

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Güney Azerbaycan Edebiyatında modern anlamda ilk eserlerin Meşrutiyet devrinden sonra verildiği söylenebilir. Arada meydana gelen kesintiler Batı etkisindeki edebiyatın gelişiminin gecikmesine neden olmuştur. Batı etkisindeki edebiyat 1945’ten itibaren olgunlaşmıştır. 1960’larda bütün dünyada meydana gelen özgürlük arayışları, edebiyatta da insanın içine dönmesini ve daha birey odaklı edebiyatın doğmasını sağlamıştır. 1960’larda felsefi kavramlar da şiire girer. Kuzey Azerbaycan’ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra Güney Azerbaycan edebiyatı daha özgür olmuş ve daha verimli hale gelmiştir.

1.9.İran Türk Edebiyatının Önde Gelen İsimleri⁷⁷

- Mirza Abdurrahim Ebutalibzade (1834-1911)

1834’te Tebriz’de doğan Mirza Abdurrahim’in babası Ebutalib marangoz idi. Abdurrahim ilköğrenimini Tebriz’de görmüştür. Siyasi olaylar sebebiyle genç yaşında Tebriz’den ayrılmıştır.

Mirza Abdurrahim önce Tiflis’e gitmiş, orada iyi bir tahsil alarak Rusça ve Fransızca öğrenmiştir. Tahsilini bitirir bitirmez yol yapım işine girmiş, bu konuda ilerlemiş, sermaye edininip ihalelere girmiştir. Meşhur Kafkas-Stavropol Şose Yolu’nu o yaptırmış.

Mirza Abdurrahim, birkaç yıl sonra Dağıstan’ın Hasavyurt şehrine geçmiştir. Burada çok kalmayıp şimdiki adı Buynakskiy olan Teymurhanşura’ya yerleşmiştir. Ömür boyu burada kalmış, bütün eserlerini burada yazmıştır.

Eserlerini Farsça yazan Mirza Abdurrahim devrin meselelerini anlatan Rusça eserleri de tercüme etmiştir. Bunun dışında siyasi ve sosyal önem taşıyan birçok mektup ve makale de yazmıştır. Çağdaş eğitim düşüncesinin gelişmesinde, İran’da Meşrutiyet İnkılâbı’nın hazırlanmasında büyük rol oynamıştır.

Abdurrahim çağdaş Fars nesrinin mühendisi kabul edilir. Tebriz halkı onu gıyabi olarak 1. İran Milli Meclisine temsilci seçmiştir. Ancak cahil mollalar onu "kâfir"

⁷⁶ MİYENALI, Elirza, Nağıldı Hele, Bakû, 1997.

⁷⁷ KAFKASYALI, Ali, İran Türk Edebiyatı Antolojisi, 5. cilt, Atatürk Üniversitesi Yay, Erzurum 2002.

adlandırmışlar, kitaplarının yakılmasına fetva vermişlerdir. Tüm bunlar onu yıldırmanın daha keskin yazılar yazmasını engellememiştir. Son yıllarda gözleri görmeyen büyük üstat 26 Şubat 1911'de Teymurhanşura'da vefat etmiştir.

Eserleri: "Kitap Yüklü Eşek" (1888), "Ahmed'in Kitabı" (1. Cilt 1894, 2. Cilt 1895), "Hayat Meseleleri" (1906), "Yardımseverlerin Vazifesi" (1905), "Azatlık Hakkında İzahat" (1906), "İstoriya Proroka Magamede" (1904), "Pendname-yi Markus" (Rusçadan tercüme), "Kitab-ı Fizik" (Rusçadan tercüme), "Hikmet-i Tebiyye" (Rusçadan tercüme), "Yeni Fezaşünaslık Hakkında Kitab" (Rusçadan tercüme)

- Zeynel Abidin Maraği (1837-1910)

Zeynelabidin 1837 yılında İran'ın Marağa kentinde doğmuştur. Babası Ali tüccardı. 1845-1850 yılları arasında Marağa'da medrese eğitimi almıştır. 1857'de babasının yardımıyla dükkân açmıştır, ancak başarılı olamamıştır. 1860'ta bakkalını Kütaıs şehrine taşımış, burada konsolos yardımcılığı görevini yürütmüştür. 1867'de bakkalını bu sefer Yalta'ya taşımış ve oraya yerleşmiştir. Burada Rusça öğrenmiştir. 1890'da İstanbullu bir bayanla evlenmiştir. İki erkek çocuğu olmuştur. Bu arada İran vatandaşlığından çıkıp Rus vatandaşlığına geçmiştir.

Azerbaycan Edebiyatının ilk realist romancısı Zeynelabidin'in "İbrahim Bey'in Seyahatnamesi" adlı üç ciltlik romanı 19. yy'ın sonlarında, Yakındoğu'da "Maarifçilik İdeali"nin yayılmasında büyük rol oynamıştır. Sömürgecilğe ve cahilliğe karşı mücadele Mirza Fethali Ahundov'un İran'daki takipçisi olmuştur. Yazıldığı andan itibaren büyük ilgi gören "İbrahim Bey'in Seyahatnamesi" kısa sürede birçok dile çevrilmiştir. 3. cildin yayınlanmasından bir yıl sonra Zeynelabidin İstanbul'da 1910 yılında vefat etmiştir.

Eserleri: "İbrahim Bey'in Seyahatnamesi" (1. Cilt 1896, 2. Cilt 1905, 3. Cilt 1909). Bu üç ciltlik roman Farsça'dır.

- Mirza Hasan Rüşdiyye (Mirze Hesên Rüşdiyye) (1851-1944)

Mirza Hasan 1851'de Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Babası Molla Mehdi, Farsça ve Arapçayı çok iyi bilen devrin tanınmış âlimlerinden biri idi.

Mirza Hasan, ilk tahsilini babasından almıştır. Daha sonra Tebriz Medresesine devam etmiştir. Genç yaşta Beyrut'a giderek Erkek Öğretmen Okuluna girmiştir. Burayı bitirdikten sonra Kafkasya'ya geçerek pedagoji ilmini öğrenmiştir.

1887 yılında Tebriz'e dönen Mirza Hasan, öğrendiği yeni eğitim şekillerini uygulamak için okullar açmıştır. Onun bu yenilikçi eğitimini hazmedemeyenler "Debistan" adlı okulunu talan etmişlerdir. Bu olaydan sonra 1893 yılında "Rüşdiyye Milli Mektebi"ni açmıştı

Mirza Hasan, İran'da Türklerin kendi ana dillerinde yani Azerbaycan Türkçesi ile öğrenim görmeleri için büyük gayret gösteren ilk kişidir. Bununla da İran'da Türk milli medeniyetinin korunup gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Mirza Hasan, İran Türklerinin kurduğu "Gizli Encümen"ın aktif üyesi, İran Türklerinin bağımsızlığı için mücadele eden "İnkılâp Komitesi"nin de teşkilatçılarından birisiydi.

Mirza Hasan ömrünün 60 yılından fazlasını genç neslin eğitime, eğitim öğretim sisteminin gelişmesine ve İran Türklerinin bağımsızlık kazanması için çalışarak geçirmiştir.

Büyük üstat Aralık 1944'te Kum şehrinde vefat etmiştir.

Eserleri: "Veten Dili" (Ders kitabı)

- Mirza Ağa Tebrizi (? -1915)

19. yy. 'ın ortalarında Tebriz'de doğmuştur. Genç yaşta Rusça ve Fransızca'yı çok iyi öğrenmiştir. Bir süre İstanbul, Halep ve diğer bazı ülkelerde büyük elçilik temsilcisi görevlerinde bulunmuştur.

Dış ülkelerden İran'a döndükten sonra bir süre hâkimlik ve öğretmenlik yapmıştır.

İran'da ilk orijinal dram eserlerini yazan Mirza Ağa Tebrizi'dir. Bu eserlerinde toplumun gariplikleri, adaletsizlik, rüşvetçilik, zulüm gibi konuları işlemiştir.

Mirza Ağa Tebrizi, devlet işlerinden uzaklaşıp Fransız Büyük Elçiliğinde tercüman olduğu günlerde dört komedi eseri yazmıştır. Bu piyeslerde İran halkının içinde bulunduğu çileli hayatı konu almıştır. Basında ve kitap halinde defalarca yayınlanmıştır.

Mirza Ağa, "Heşeretü'l-Erz", "İstiklal" ve "Nale-yi Millet" adında üç gazetenin muhabirliğini yapmıştır. Bunun dışında İran Türklerinin bağımsızlığına çalışan "Milli Encümen"de de çalışmıştır.

1912 yılında Tebriz işgal edildiğinde Tebriz'i terk etmek zorunda kalmıştır. İstanbul'a gelmiş, üç yıl burada kalmış ve 1915'te burada vefat etmiştir.

Eserleri: "Risale-yi Ehlagiyye" (Ders kitabı) , "Elbistan Hakimi Eşref Han'ın Sergüzeşti" (1870-1871) , "Zaman Han'ın Bürucürd'de Hakimliyi", "Halhali Ağa Haşım'ın Eşgbazlığı", "Şahgulu Mirze'nin Kirmanşah'da Sergüzeşti"

- Şeyh Muhammed Hıyabani (Şeyh Mehemed Hıyabani) (1880-1920)

Şeyh Muhammet 1880 yılında Tebriz'in Hamne kasabasında doğmuştur. İlköğrenimini Hamne'de, orta ve yüksek tahsilini Tebriz ve Mahaçkala'da tamamlamıştır. Sosyal ilimler sahasında büyük başarılar kazanmıştır. Türkçe, Arapça, Farsça, Rusça ve Fransızca'yı iyi bilen Hıyabani birçok ülke gezmiştir. Felsefe, tarih, ekonomi, matematik ve astronomi alanında çağdaş ilme sahip olmuştur.

Hıyabani, 1918-1920 yılları arasında İran Azerbaycanında bağımsızlık hareketine katılmış, Settar Han Hareketi'nin içinde yer almıştır.

Hıyabani, Tebriz Encümeni'nin üyesi olmuş ve 1909'da milletvekili seçilmiştir. Demokrat Parti'de yer almıştır. 2. dönem meclisin dağılması üzerine taktikten kurtulmak için Horasan'a, oradan da Bakü'ye gitmiştir. 1914 yılında tekrar Tebriz'e dönmüş, 1917'de Tahran'da "Teceddüd" adlı gazeteyi yayımlamaya başlamıştır. Şah yönetimi tarafından aşırı baskıya maruz kalınca Tebriz'e döner. Ancak baskı devam edince Tebriz'den de ayrılmak zorunda kalır.

1917-1918 yıllarında Mekke, Bakü ve Mahaçkale'ye gider. Mahaçkale'de babası Hamaneli Abdülhamit'in mali desteğini alır. 28 Şubat 1918'de Rus ordularının Tebriz'i terk etmesi üzerine Tebriz'e döner.

Demokrat Parti 7 Haziran 1920 günü "Azadistan" devletini ilan eder. Hıyabani'nin liderliğinde çok ciddi çalışmalar başlatır. Ancak Tahran, Tebriz'de kurulan bu hükümeti tanımaz. 11 Eylül 1920'de hükümet meclisine saldırılır. Üç gün boyunca katliam yapılır. Hıyabani son mermisine kadar savaşır ev vahşice öldürülür.

- Seyid Cafer Pişeveri (Seyid Cefer Pişeveri) (26 Ağustos 1893 - 11 Temmuz 1947)

Seyid Cafer 26 Ağustos 1893'te Halhal şehrinin Zaviye kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası çiftçilikle uğraşmıştır. 1905 yılında ailece Bakü'ye göçmüşler ve Bülbüle semtine yerleşmişlerdir.

Cafer, Bülbüle semtinde okumaya başlamış ve çalışkanlığıyla göz doldurmuştur. Bakü'de "İttihat" okulunu bitirdikten sonra aynı okulda öğretmen olarak göreve başlar.

Pişeveri, 1918 yılında İran Sosyal Demokrat Partisi'ne girer. 1919'da "Hürriyet" gazetesini çıkarmaya başlar. "Ecül", "Müstear" ve "Hadi" imzaları ile hicvi makaleler yayımlar.

Pişeveri, halkını bağımsız kılmak aşkı ile İran'a döner. Millî mücadele hareketinin içinde yer alır.

1930 yılında Şahı ve yakınlarını tenkidi nedeniyle Tahran polisi tarafından tutuklanır. İşkence görür ve hapsedilir. Yazılarını yazmaya burada da devam eder. 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla af çıkar ve 11 yıllık tutukluluktan 1941 yılında kurtulur. Tahran'a gelen Pişeveri bağımsızlık mücadelesine kaldığı yerden devam eder.

Tahran'da "Ajir" adlı gazeteyi çıkartır. Bununla İran halkını Batı edebiyatı ve medeniyeti ile tanıştırır.

Pişeveri'nin büyük katkılarıyla 21 Mart 1945'te Azerbaycan Muhtar Hükümeti kurulur. Pişeveri hükümeti vakit kaybetmeden icraata başlar. Ordu ve fedai birlikleri oluşturulur. Halk silahlandırılır. Türkçe resmi dil olur. Fikir ve vicdan hürriyeti güven altına alınır. Tebriz'de bir üniversite kurulur. İşçiler için 8 saat çalışma sınırlaması getirilir. Yollar ve okullar yapılır.

8 Mayıs 1945 günü işgal kuvvetleri (İngiltere, Almanya, Amerika, Fransa) İran'ı terk ederler ancak Ruslar petrole göz diktikleri için çekilmek istemez. Farslarla gizli bir antlaşma yapar ve Güney Azerbaycan petrolünün kontrolü Ruslara verilir. İstedikini alan Ruslar altı hafta içerisinde İran'ı terk eder.

Pişeveri hükümetini kimse tanımamıştır. Bu nedenle Pişeveri köşeye sıkışmış ve verdiği savaşı kaybetmiştir. Bunun üzerine Türkiye'ye sığınmak ister ancak kabul edilmediği için Bakü'ye gitmek mecburiyetinde kalır. Önceleri solcu olmasına karşın 11 yıl hapis yatmasının ardından koyu bir Türk milliyetçisi olmuştur. Stalin de bu nedenle Pişeveri'yi bir türü kabullenememiş, ülkesindeki Türkleri ayaklandıracağından korkmuştur.

Pişeveri 11 Temmuz 1947'de trafik kazası süsü verilerek öldürülmüştür. O, devrinin önemli siyasi, tarihi ve edebi konuları hakkında konuşmuş ve yazmıştır. Bu büyük inkılâpçı yazarın eserleri, başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere bütün Türkler için oldukça önemli olmuştur.

Eserleri: "Zindan Hatireleri", Gazete makaleleri.

- Abbas Penahi Makulu (1902-1971)

Abbas Penahi 1902 yılında Maku'da doğmuştur. İlk öğrenimini Hoy şehrinde almıştır. 1918-1934 yılları arasında babasının yanında ticaretle uğraşmış bu sayede de Azerbaycan ve Kafkas şehirlerinin birçoğunda bulunmuştur. Edebi hayatı ise "Yeni Fikir" gazetesinde yayımlanan "Perişan" şiiri ile başlamıştır.

Penahi, 1935 yılında halkı devlet aleyhine kışkırttığı gerekçesiyle Şah yönetimi tarafından hapse atılmıştır. Bir yıl yattıktan sonra Zencan'a sürgün edilse de af ile Tebriz'e geri dönmüştür. Azerbaycan'ın bağımsızlığı için çalışmaya kaldığı yerden devam etmiş ve "Azerbaycan" gazetesini çıkarmaya başlamıştır.

Azerbaycan Muhtar Hükümeti'nin 12 Aralık 1946'da yıkılmasından sonra sıkıntılı bir hayat süren Penahi bir süre kaçak yaşamıştır. Daha sonra Bakü'ye sığınmış, yazılarını yayınlamaya burada devam etmiştir. Bu arada da Azerbaycan İlimler Akademisi'nin El Yazmaları Bölümü'nde çalışmıştır.

Abbas Penahi 30 Eylül 1971 yılında Bakü'de vefat etmiştir.

Eserleri: "Tebriz Geceleri" , "Mübarizler", "Settar Han" (2 Cilt) , "Hıyabani", "Gizli Zindan", "Heyder Emoğlu", "Edebi Malumat Cedveli".

- Üstad Ali Asker Müçtehid (Üstad Eli Esger Müctehidi) (1905-1972)

Ali Asker 1905 yılında Tebriz'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Tebriz'de tamamlamış, yüksek tahsili için Fransa'ya gitmiştir. Tebriz'e döndükten sonra Milli Banka'da görev almış, güvenilirliği ve bilgisi sayesinde kısa sürede haznedarlığa yükselmiştir. Bunların yanında edebi faaliyetlerine de devam etmiş, Fransız edebiyatından çeviriler yapmıştır. Diğer yandan Türk atasözlerini toplayarak Arapça, Çince, Farsça, Fransızca gibi dillerdeki

karşılıklarını veya benzerlerini araştırmıştır. İran Azerbaycanında folklorik çalışmayı ilk yapanlardandır. Şehriyar'ın da yakın dostlarından. 1972 yılında Tebriz'de vefat etmiştir.

Eserleri: "Türk Dilinde Meseller" (Emsal-i Hikem)

- Genceli Sebahi (1906-1989)

Genceli Sebahi 1906 yılında Merend şehri yakınlarındaki Miyab köyünde doğmuştur. Babası çalışmak için Kuzey Azerbaycan'a gidip uzun süre dönmeyince, annesi Sebahi'yi de yanına alarak Gence'nin Şamhor ilçesinde yaşayan babasının yanına gitmiştir. Sebahi ilköğrenimini dedesinin yanında Şamhor'da, ortaöğrenimini ise Gence'de görmüştür. Daha sonra Bakü'deki Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Dil ve Edebiyat Fakültesi'ne girmiştir. 1932 'de burayı bitirmiş, orta dereceli okullarda öğretmen ve müdür olarak görev almıştır.

Genceli Sebahi, Stalin tarafından ailesi ile birlikte Sibirya'ya sürgün edilmiş ve sekiz yıl orada tutulmuştur.

Bakü'ye dönmesinin ardından 1945 yılında bağımsızlık hareketi başlayınca Tebrize gitmiştir. Yeni kurulan Tebriz Üniversitesi'nde Türkçe kürsüsünün başına geçer. Azerbaycan Muhtar Heyeti yıkılınca Sebahi hapse atılır. Dokuz ay sonra Benderabad'a oradan da Loristan'a sürülür. 2 yıllık ağır sürgün hayatından sonra serbest kalmış ve ailesinin yanına Tebriz'e dönmüştür. Ancak Tahran hükümeti onu rahat bırakmamış, Tahran'da ikamete zorlamıştır. Buna rağmen edebi çalışmalarını bırakmamıştır. Son yıllarda Tahran'da kurulan "Yazıcılar ve Şairler Cemiyeti"nin kurucuları arasında yer almıştır. 1961'den itibaren "Dostlar Görüşü" adlı edebi meclislere kesintisiz katılmıştır. 1989 yılında vefat etmiştir.

Eserleri: "Gartal" (hikaye), "Heyat Fecieleri" (hikaye, "Öten Günlerim" (otobiyografi-1983) , "Güneş" (tenkid) , "Füruz-i Azadi" (tenkid) , "Varlık" (tenkid) , "Yoldaş" (tenkid) , "Şe'rimiz Zamana Ayaqlaşır".

- Mirza İbrahimov (1911-1993)

Mirza İbrahimov, 15 Ekim 1911'de Serap şehrinin Eve köyünde dünyaya gelmiştir.

1918'de babası ve büyük kardeşi ile birlikte Bakü'ye gitmiştir. 1919'da babasını kaybedince hayatın ağır şartları ile karşı karşıya kalmıştır. Hizmetçilik ve fabrikada işçilik yapmıştır. Hem çalışmış hem okumuştur. Edebi çalışmalara da bu yıllarda başlamıştır. İşçi

Derneği'nin üyesi olmuştur. 1930 yılında "Apler Alovları" dergisinde "Gazılan Burug" (Açılan Petrol Kuyusu) adlı ilk şiiri yayımlanmıştır.

Azerbaycan Devlet Üniversitesi'ni bitirdikten sonra "Sür'et" gazetesinin redaktörü olmuştur. 1935-1937 yılları arasında "Şarkşinaslık Enstitüsü"nde yüksek lisans yapmıştır. Daha sonra Mirza Fetali Ahundov Bale ve Tiyatrosu'nun direktörü olmuştur.

2. Dünya Savaşı yıllarında İran Azerbaycanına gitmiş, orada "Veten Yolunda" gazetesinin baş redaktörü olarak görev almıştır.

1945 yılında kurulan Azerbaycan İlimler Akademisi'nin ilk asil üyesi olmuştur.

Mirza İbrahimov Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'nin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca Batı klasiklerinden, özellikle de Rusça'dan tercümeler yapmıştır. Uluslararası ve milli pek çok ödül sahibi olan İbrahimov'un eserleri pek çok dile çevrilmiştir.

Mirza İbrahimov, 17 Aralık 1993 günü Bakü'de vefat etmiştir.

Eserleri: "Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" (3 Cilt) , "Azerbaycan Dili" (makaleler) , "Helgilik ve Realizm", "Gelecek gün" (roman) , "Kitantlar Ölkesi", "Böyük Dayag" (roman) , "Sarı Sim" (hatıra) , "Pervizin Heyatı" (hikayeler) , "Anama Deyerem Ha" (hikayeler) , "Pervane" (roman) , "Medine'nin Üreyi" (hikayeler) , "Eserleri" (10 cilt) , "Seçilmiş Eserler" (4 cilt)

- Fethi Hoşginabi (1922-1989)

Çağdaş İran Türk Edebiyatı'nın en büyük hikâye ve romancılarından birisi olan Fethi Hamza Hoşginabi, 22 Mart 1922'de Tebriz'in Hoşginab köyünde doğmuştur. İlk tahsilini köy medresesinde almıştır. Sonrasında yeni usul medreseye devam etse de çalışmak için eğitimini yarıda kesmiştir. Çalışırken işçi ve köylülerin ağır hayat şartlarını yakından gözlemleme imkânı bulmuştur.

Fethi, 16 yaşında İran Azerbaycanı Türkleri'nin bağımsızlık hareketine katılmıştır. Önceleri şiirlerini Farsça yazsa da 1945'te Türkçeye dönmüştür. "Azerbaycan" adlı gazetenin kurucuları arasında yer almıştır. Daha sonra aynı gazetenin müdürü ve redaktörü olmuştur. Azerbaycan Muhtar Hükümeti'nin yıkılmasıyla Bakü'ye sığınmıştır. Burada edebi çalışmaları hız kazanmıştır. Yazdıklarının arasında tiyatro eserleri de vardır.

Fethi Hamza, 1970 yılında Bakü Devlet Üniversitesi'nde "İran Edebi İrsi En'eneleri ve Müasır Fars Bedii Nesrinin Be'zi Meseleleri" konusunda akademik çalışma yapmış, doktor derecesi almıştır.

Hoşginabi, 1989 yılında Moskova'da vefat etmiş, Bakü'de defnedilmiştir.

Eserleri: "Ata" (roman-1959) , "İki Gardaş" (roman-1959) , "İki Dost" (hikaye-1951) , "Son Bayragdar" (hikaye-1954) , "Hekayeler" (hikaye-1956) , "Mehebbet ve Nifret" (hikaye-1965) , "Seyavuş" (piyes) , "Biyen ve Menije" (piyes)

- Hamid Mehmedzâde (Hemid Memmedzâde) (1924-2000)

Hamid Mehmedzâde 18 Mart 1924'te Tebriz'de doğmuştur. Babası Meşedi Rıza eczacı idi. İlk ve orta öğrenimini Tebriz'de yapmıştır. 1942'de "Tebriz Darü'l-Muallimi"ni bitirdikten sonra iki yıl Erdebil'de öğretmenlik yapmıştır.

Mehmedzâde "Cavanlar" gazetesine başkanlık etmiştir. İlk yazılarını da bu dönemde yazmıştır.

12 Aralık 1946'da Azerbaycan Muhtar Hükümeti'nin yıkılmasıyla Bakü'ye sığınmıştır. Burada Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Gazetecilik Fakültesinde, Azerbaycan İlimler Akademisi'nin Nizami Edebiyat Enstitüsü'nde yüksek lisans yapmıştır. 1968 yılında doktora yaparak, filoloji ilimleri doktorluk unvanı almıştır.

Hamid Mehmedzâde 1958'de Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin üyesi olmuştur. Hikayeleri zamanın basın sahifelerinde muntazam olarak yayımlanmıştır.

Mehmedzâde, Azerbaycan ve İran Türk Edebiyatı'nın Fars okuyucularına tanıtılmasında, aynı zamanda Farsça olan Edebi abidelerin Türkçeye tercümesi konusunda ciddi faaliyet göstermiştir. Zeynel Abidin Marağayi'nin üç ciltlik "İbrahim Bey'in Seyahatnamesi" eserini tercüme etmesi takdire şayandır. Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın gelişmesine büyük katkısı olan Mehmedzâde eserlerinde işçi ve köylülerin ağır hayat şartları, zulme ve haksızlığa karşı mücadeleleri, bağımsızlık arzuları ve geleceğe olan ümitleri aksini bulmaktadır.

Uzun yıllar Azerbaycan İlimler Akademisi Yakın ve Orta Şark Halkları Enstitüsü'nün Filoloji Şubesinde öğretim üyeliği yapan Hamid Mehmedzâde 2000 yılında vefat etmiştir.

Eserleri: "Hikâyeler" (1957), "Futbolcu" (1959), "İlk Mehebbet" (1966) , "Tebriz Hatireleri" (1978) , "M. F. Ahundov ve Şerg" (1971) , "İbrahim Bey'in Seyahatnamesi'nin Tercümesi".

- Kahraman Kahramanzâde (1913-1990)

Kahramanzâde 22 Mart 1913'te Karadağ bölgesinin Verdin kasabasında doğmuştur. 1920 yılında ailece Gence'ye göç etmişlerdir. İlk ve orta öğrenimini burada almıştır.

1928 yılında Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü'ne girmiş, mezun olduktan sonra bir süre öğretmenlik yapmıştır. 1933 yılında Bakü'ye giderek Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü Dil ve Edebiyat Fakültesi'ne girmiştir. 1935'te mezun olup Tebriz'e dönmüştür.

Kahramanzâde, 1941 yılında "Veten Yolunda" ve "Gızıl Esger" gazetelerinde çalışmıştır. 1945'te "Azerbaycan" gazetesinin redaktör yardımcısı olmuştur. Yazılarıyla da İran Azerbaycan Türkleri'nin bağımsızlık hareketini desteklemiştir. 1946'da Güney Azerbaycan Muhtar Hükümeti'nin yıkılmasıyla Dizful şehrine sürgün edilmiştir. 1946-1956 yılları arasında çeşitli şehirlerde sürgünde tutulmuştur. 1956-1958 yılları arasında siyasi faaliyetleri nedeniyle iki yıl ailece zindana atılmıştır. Bu eziyetlerden kurtulmak için Ekim 1958'de ailesiyle Bakü'ye sığınır.

Kahramanzâde Bakü'de Ali Partiya Mektebi'nde tahsil almıştır. Daha sonra Azerbaycan İttifakı'nda çalışır.

Hikâyeciliğe 1935 yılında "Gızıl Gence" gazetesinde yayımlanan hikâyeleri ile başlamıştır. İşlediği konular yoksul köylü ve işçilerinin gördüğü zulüm, İran yönetiminin sahtekâr tutumu, İran Türkleri'nin bağımsızlık arzuları olmuştur.

Kahramanzâde 22 Ocak 1990'da Bakü'de vefat etmiştir.

Eserleri: "Muhacirler Destesi" (1944) , "İftira" (1963) , "Tozlu Palto" (1965) , "Ayrılık" (1971) , "Gırmızı Başmag" (1974) , "Bayragsız Adam" (1981) , "Tanınmayan Gonag" (1989) .

- Rahim Cadniku (1919-?)

Rahim Cadniku, 1919'da Bakü'de doğmuştur. Babası Urumiye'den Bakü'ye çalışmak için gelenlerdendir. Cadniku, ilköğrenimini Bakü'de almıştır. Daha sonra Petrol Sanayi

Meslek Okuluna devam etmiştir. 1939'da ailesi ile İran'a dönmek zorunda kalmış ve İran Azerbaycanında zor günler geçirmiştir.

Cadniku, geçirdiği zor günlere rağmen siyasi ve sosyal faaliyetlerin içinde yer almıştır. "Şura-i Zehmetkeşan-i İran" cemiyetine üye olmuş, bu derneğin tiyatro işlerini üstlenmiştir. 1945 yılında "Azerbaycan" gazetesinde görev almıştır.

Cadniku'nun 1946 yılından sonraki hayatı hakkında kesin bilgi olmasa da kimilerine göre 1946'da Şah güçlerinin Tebriz'i işgal etmesi sırasında Şah polisleri tarafından öldürülmüştür.

Eserleri: "Bu da Bele" (piyes), "Mübarize Devam Edir" (piyes) , "Gelbin Sesi", "Hatıralar".

- Cevat Heyet (Cavad Hey'et) (1925-?)

Cevat Heyet 24 Mayıs 1925'te Tebriz'de doğmuştur. Babası Tebriz'in sevilen ve sayılan kişilerindendir.

İlk ve orta öğrenimini Tebriz'de tamamlamıştır. Liseyi askeri okulda okumuş ve birincilikle bitirmiştir. Daha sonra Tahran Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girmiştir. Türkiye'nin daveti üzerine 2. sınıfta iken İstanbul'a gelmiş, tahsilini burada tamamlamıştır. Tıp ile birlikte tarih ve edebiyat ilmi ile de yakından ilgilenmiştir.

1946 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olan Cevat Heyet ihtisas yapmak için aynı üniversitede kalmıştır. Daha sonra Paris'e gidip üç yıl orada kalmıştır. 1952 yılında önce İstanbul'a, oradan da Tahran'a dönmüştür. Bir yıl devlet hastanesinde çalıştıktan sonra "Cavid" adlı özel hastanesini kurmuş, hizmetlerine burada devam etmiştir.

1954'te İran'da ilk kapalı kalp ameliyatını, 1962'de ilk defa açık kalp ameliyatını yapmıştır. 1968'de Tahran'da ilk defa böbrek naklini gerçekleştirmiştir. Böylece ünü dünyaya yayılmıştır.

1963'te "Daneşe Pezeşki" adlı aylık tıp dergisi çıkarmaya başlamıştır.

1979'da İran Devrimi ile birlikte İran Türkleri'nin biraz rahatlaması ile Cevat Heyet kalbinin bir köşesinde hep var olan edebiyat aşkını ortaya çıkarmıştır. 1979'dan itibaren

"Varlık" dergisini çıkarmaya başlamıştır. (Hem Türkçe hem Farsça) Tarih ve Türkoloji sahasında birbirinden önemli eserler vermiştir.

Eserleri: "Azerbaycan Edebiyatı Tarihine Bir Bahış" (Tahran- 1980) , "Mügayisetü'l-Lügateyn" (Tahran-1984) , "Türklerin Tarih ve Medeniyetlerine Bir Bahış" (Tahran-1987) , "Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı" (Tahran-1988) , "Azerbaycan Edebiyatı Tarihine Bir Bahış" (2 cilt, Tahran-1990) , "Tarih-i Zeban ve Lehçehaye Torki" (Tahran-1987) , Varlık Dergisi'nde çıkan üç yüzden fazla makale, "Umumi Cerrahlık" (ders kitabı-1965)

- Samet Behrengi (1939-1968)

Sadece İran'da değil tüm dünyada okunan, Türk ve Fars nesrinin özellikle çocuk edebiyatı sahasındaki en büyük temsilcilerinden biri olan Samet Behrengi Eylül 1939'da Tebriz'de doğmuştur. Yoksul bir ailede büyümüştür. Babası İzzet Efendi beş çocuğundan yalnızca ikisini okutabilmiştir. Bunlardan biri de Samet Behrengi'dir.

Samet, ilkokulu bitirdikten sonra Tebriz Pedagoji Okulu'na gitmiş, öğretmen olmuştur. İlk öğretmenliğini Güney Azerbaycan'ın yoksul köylerinde yapmış, böylece köy halkını yakından tanımıştır.

Eserleri çocuklara yönelik olan Behrengi'nin konuları genellikle yoksul köylü çocuklar olmuştur. Kitapları İngiltere'nin "Çocuk Edebiyatı Sergisi"nde sergilenmiş, "Balaca Gara Balığ" ile Uluslar Arası Çocuk Edebiyatı yarışmasının birincisi olmuştur. Tahran hükümeti ise onun eserlerine siyasi yönü nedeniyle sansür uygulamıştır.

Daha 29 yaşında Aras nehrinde esrarengiz bir biçimde boğulmuştur. Kimine göre ise kaza süsü verilerek öldürülmüştür. Mezarı Tebriz'dedir.

Eserleri: "Balaca Gara Balığ", "Bir Hulu Min Hulu", "Ulduz ve Gargalar", "24 Saat Yuhuda ve Ayıglıgda", "Çuğundun Satan Oğlan", "Gar Denesinin Sergüzeşti".

- Ali Kemali (1944-1996)

Sava Türkleri'nden olan Ali Kemali 1944 yılında Sava şehrinin Bendemir köyünde doğmuştur. Babası hem çiftçi hem öğretmen Ekber Kemali, annesi ise Sava şehrinin tanınmış Seyidler ailesinden Azra Hanım'dır.

Ali Kemali ilk öğrenimine köyünde, babasının yanında başlamıştır. Babası Tahran'a gidince o da gitmiş, 10-12 yaşları arasında burada eğitim görmüştür. Daha sonra Sava'ya geri dönmüşler, dört yıl burada okuyup orta öğrenimini bitirmiştir. Aynı zamanda önemli âlimlerden dini, edebi, tarihi dersler almıştır.

1955 yılında Tahran'da Darü'l-Fünun Medresesi'ne gitmiştir. Burayı birincilikle bitirip Hukuk Fakültesi'ne girmiştir. Hem çalışıp hem okumuştur. Burayı da başarıyla bitirmiş ve adliye avukatı olmuştur. Ceza hukuku üzerine yüksek lisans yapmıştır. 5 yıl harp okulunda hukuk dersleri vermiştir. 25 yıldan fazla Tahran'da avukatlık yapan Kemali aynı zamanda şair, yazar, tarihçi ve âlimdir. En önemli çalışması 18. Yy. Türk şairi Telimhan'ın şiirlerini toplayarak 30 bin beyitten oluşan bir kitap oluşturmasıdır. Ayrıca Orta İran Türkleri'nin klasik ve çağdaş söz ustalarının eserlerini derleyerek 28 folklorik eser meydana getirmiştir. "Tofig" adlı mizah gazetesinde Nifle (Ezilmiş) mahlasıyla mizahi şiirler yazmıştır. Bunun yanında "Karabağ Yardım Cemiyeti"nin de başkanlığını yapmıştır. ""Varlık" dergisinin kadrosunda da yer almıştır.

Eserleri: "Nifle" (1979), "Marağalı Telimhan", "Mısırganlı Ekber Han Rezzagi", "Türkmen Mahmud", "Mirze Mehemed Eli Meddah", "Degezyanlı Molla Ehmed", "Fani", "Daveri", "Abbas Ali Yagini", "Ağdaşlı Mezneb", "Bendemirli Şeyh Mehemed Hesên", "Me'zun Gaşgai", "Yusuf Hüsrev Gaşgai", "Endelib", "Zakir Savei", "Geybali", "Mehdi", "Baydaroğlu", "Almas", "Haki", "Rıza", "Alirza", "Heste Gasım", "Türkmen Fettah", "İsmaili Türk", "Hüseyn Türki", "Kazım".

- Zöhre Vefai Settâri (1953-?)

Zöhre Vefâi, 1953'te Tebriz'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Tebriz'de tamamladıktan sonra Tahran Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ne girmiştir. Burada yüksek lisans da yapmıştır.

Vefâi yazmaya 1973'te başlar. 1980 yılından itibaren tercüme ve radyo programları yapmaya başlamıştır. Farsça ve Türkçe yayımlanan mizah dergisi "Çuvaldız"ın sorumlu müdürü ve başyazarı olarak görev yapmıştır. Şiirlerin "Zöhre" ve "Mütalib" imzaları ile yazmıştır.

Çuvaldız dergisi 3 yıl yayımlandıktan sonra yasaklanmıştır. Toplam 32 sayı çıkmıştır.

Yüze yakın radyo ve televizyon tiyatrosu yazmış ve radyoda yayımlamıştır.

Birçok makalesi bulunan Zöhre Vefâi'nin şiirleri ve tercümelere de önemli yer tutmaktadır.

Eserleri: "Azerbaycan Nağılları" (1973), "Folklor Gencineleri", "Oyunlar", "Sayalar", "Laylalar", "Peşeler", "Algışlar", "Gargışlar", "Sınamalar", "Atalar Sözleri", "Nam Avran Azerbaycan".

- Behruz İmâni (1965-?)

Behruz İmâni, 1965 yılında Serap şehrinin Serneser köyünde doğmuştur. İlkokulu köyünde, orta öğrenimini Serap şehrinde görmüştür. Askerliğini yaptıktan sonra yüksekokul sınavını kazansa da maddi zorluklar yüzünden gidememiştir.

Behruz İmâni, küçük yaşta ana dili Türkçeye karşı büyük ilgi duymuştur. Annesinin anlattığı masalları, hikâyeleri, mâni ve türkülerini büyük bir istekle ezberlemiştir.

1989 yılından itibaren Tahran'da yayımlanan "Yol" dergisine hizmet vermiştir. Aynı zamanda kendi edebi çalışmalarını burada yayımlamıştır.

Araştırmacı yazar ve şair Behruz İmâni evlendikten sonra Tebriz'e yerleşmiştir. Hala da Tebriz'de oturmaktadır.

Behruz İmâni, Tebriz'e geldikten sonra "Erk" ve "Ehrrar" gazetelerinin Türkçe sayfalarını hazırlamıştır. Şu anda da "Fecr-i Azerbaycan" gazetesinin Türkçe sayfalarının sorumlu müdürüdür. Ayrıca Türkçe yayın yapan Tebriz Radyosu'nda "Şelale" adlı sözlü edebiyat yayınının kurucularındandır.

Eserleri: "Edebiyatşinaslık" (3 Cilt), "Azerbaycan Ağız Edebiyatına Bir Bahış" (2 Cilt), "Şiirler Toplusu", "Söz İncileri", "Atalar Sözü'nün Kökü ve Menşeyi", "Nasır Fars Edebiyatından Tercümelere", "Hikâyeler" (3 Cilt), "Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine".

Tüm isimlerin içine, hayatları ile ilgili fazla bilgi olmayan Nemini Eyup (Nemini Eyyub) (1920-?) , Prof. Dr. Mahmut Taki Zehtabi (1923-1998) , Ali Tebrizi (1929-1977) , Merziye Ahmedi Üskülü Dalga (1934-1973) , İbrahim Refref (1949-?) , Dr. Hüseyin Feyzullahi Vahit Yıldız (Hüseyin Feyzullahi Vehid Ulduz) (1952-?) , Ali Taşkın (Eli Daşgın) (1958-?) , Ağşın Ağkemerli (Muhammet Taki Kasım) (1961-?) , Resul Kurbanı

Mukaddem (Resül Gurbani Mügeddem) (1967-?) , Möhürdar Kaviyanpur, Rıza Hemraz Tebrizi (1969-) , Allahverdi Muhammedi (Zola) , Hamid Arğış gibi isimleri de katmak gerekir.

1.10. Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Nesir

1880’li yıllarda kamuoyundaki maddi ve manevi bunalım had safhaya ulaşmıştır. Bunun bir getirisi olarak bazı aydınlar ve özgürlük taraftarı kişiler dergi ve gazete çıkartarak halkı aydınlatma yoluna gitmişlerdir. Ancak bu dergi ve gazeteleri İran dışında çıkarmak zorunda kalmışlardır. Londra’da “Kanun” gazetesi çıkarılmış, bu gazetede yazılan makaleler halkı uyandırmak konusunda oldukça etkili olmuştur. Mirza Fethali Ahundzade makale ve piyesleriyle, Mirza Aka Han-ı Kirmani makale ve şiirleriyle, Hac Zeynülâbidin-i Meragai romanlarıyla İran’da yeni ve modern fikirlerin doğuşunu sağlamışlardır.

İran’da Batı ile diyalogu ilk kuranların Azerbaycanlılar olduğunu söylemek mümkündür. Bunun en önemli sebebi Azeri tüccarların Kafkasya ve Osmanlı’ya sık sık gidip gelmelerindendir. O sıralarda Rusların Japonlara karşı yaşadığı yenilgi İran halkının siyasi fikirlerinde etkili olmuştur. 1905 yılında yaşanan Ekim İnkılabı’ndan Kafkasya’da yayınlanan “Molla Nasreddin” gazetesi ile haberdar olmuştur.

İran Avrupa’daki değişme ve gelişmelerden uzun süre etkilenmemiştir. İçinde bulunduğu geleneksel hayat uzun zaman devam etmiştir. Yenileşme, Batılılaşma hareketleri ilk olarak ilkokulların açılmasıyla başlamıştır. “İlk ilkokul 1896 yılında başarılı ve ileri görüşlü bir devlet adamı olan Eminüddeve tarafından önce Tebriz’de ve sonra Tahran’da açılmıştır.”⁷⁸

Mehmet Kanar. 19. yüzyıl Avrupa’yı taklit ederek sade nesir yazarları iki gruba ayırarak incelemiştir. Bunlardan biri İran’daki temsilciler, diğeri ise İran dışındaki temsilcilerdir. İran’daki temsilciler arasında Rızakuli Han Hidayet, Eminüddeve, Nasırüddin Şah sayılabilir. İran dışındaki temsilciler olarak da Talibof, Hacı Zeynülâbidin-i Meragai, Mirza Melkum Han, Mirza habib-i İsfahani gibi isimler gösterilebilir.

Gazete türüne baktığımızda İran’da halkın uyanışında en fazla etkisi olan tür olduğunu görmek mümkündür. Ancak İran’da gazeteciliğin yayılması çok da çabuk olmamıştır. İlk gazetelerin devlet tarafından çıkarıldığı, bu gazetelerde devletle ya da sarayla ilgili küçük

⁷⁸ KANAR, Mehmet, Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi, Say Yayınları, İstanbul 2013, syf. 43

haberlerin yer aldığı görülmektedir. Sonrasında bazı devlet memurları bu gazetelerin sahipleri haline gelmiştir. Ancak İran’da çıkan bu gazetelerde hükümeti eleştirmek neredeyse imkansızdır. Sonucunun ölüm olma ihtimali dahi olmuştur. Hapse atılan ve sürülenlerle de karşılaşmaktadır.

Mehmet Kanar İran’da yayımlanan gazeteleri Meşrutiyetten önce ve sonra olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Meşrutiyet öncesinde yayınlanan Farsça gazetelere örnek olarak Ruzname-i İlmiye-i Devlet-i Aliyye-i İran, Ruzname-i Millet-i seniyye-i İran, Ruzname-i Devlet-i İran, Vatan, Şeref, Terbiyet sayılabilir. El-Hadid ve Edeb gazeteleri Tebriz’de çıkarılmaları açısından önemlidir. İran dışında da çeşitli gazeteler yayınlanmıştır; Ahter, Kanun, Hikmet, Sureyya...

Meşrutiyetin ilanından sonra yayınlanan gazeteler ise; Meclis, Musavat, Sur- İsrafil, Şark, Encumen, Adalet, Azerbaycan, Haşaratü’l-arz şeklinde sıralanabilir.

Roman ve hikâye türüne bakacak olursak; bir olay anlatan ve kişi, zaman, yer unsurları ile harmanlanan bir yapıyı İran edebiyatında eskiden beri görmek mümkündür. Tek fark bunun manzum şekilde anlatılmasıdır. Buna örnek olarak öncelikle Firdevsi’nin “Şahname”si gösterilebilir. Mehmet Kanar Çağdaş İran edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi adlı eserinde şöyle der; “İran’da modern roman ve hikayeciliğin doğuşunda her şeyden önce nesir dilindeki sadeleşmenin rolü inkâr edilemez. Dilde sadeleşmenin roman ve hikâyenin doğuşu üzerindeki bu etkisi yanında Avrupa ülkelerine giden İranlı öğrenciler ve aydınlarında etkisi olmuştur. İran’da yabancı dil bilenlerin artması ile okuyucular doğrudan doğruya İngilizce, Fransızca, Rusça, Almanca, Türkçe ve Arapça gibi dillerde yazılan roman ve hikayeleri asıllarından tanımış, sonradan bunları başkalarının da okumasını sağlamak üzere tercüme faaliyeti başlamıştır. Nitekim 1886 yılında François Fenelon’un eseri Telemaque, Ali Han Nazımül-ulum tarafından Farsçaya çevrilerek aynı yıl basılmış, Şehzade Muhammed Tahir-i Mirza Alexandre Dumas’nın üç eseri Kont de Monte Cristo, Se Tüfenkdar, Lui-yi Çihardehum ve ayrıca Eugene Sue’nun Mister de Pary’sini Farsçaya çevirmiştir. Ancak yapılan bu çeviriler tamamen asıllarına uymamaktaydı. Metinlerde bazı yerler değiştiriliyor veya ilaveler yapılıyordu.”⁷⁹

Çeviri romanların ardından özgün eserler verilmeye başlamıştır. Bunların en önemlileri arasında Talibof’un “Sefine-i Talib”, Hacı Zeynülabidin-i Meragai’nin

⁷⁹ KANAR, Mehmet, a.g.e., syf. 114

“Seyahatname-i İbrahim Beg” adlı eserleri sayılabilir. İran edebiyatında Batılı tarzda yazılmış ilk roman ise Cemalzade’nin “Yeki Bud u Yeki Nebud”dur.

Yine Mehmet Kanar’ın adı geçen eserinde hikâye türünün İran edebiyatındaki doğuşu ile ilgili şunlar anlatılmaktadır; “Bu devirde yazılan romanların, roman tekniğine uygun yazılmaması ve halkın henüz bu tür romanlara alışmaması, onlara karşı büyük ilgi gösterilmemesine neden oldu. Bunun yanı sıra tarihi romanların çoğu Avrupa ve Türk romanlarının birer taklidinden ibaretti. Yerli romanlar yabancı romanların tercümeleri yanında bir hayli zayıf kalıyordu. Roman alanındaki bu başarısızlıkları gören Muhammed Ali Cemalzade gibi müellifler hikâye yazmayı tercih ettiler. Gerçekten de bu alanda ilk olmasına rağmen başarılı hikayeler yazıldı. Modern İran edebiyatında hikayeciliğin kurucularının başında Muhammed Ali Cemalzade gelir.”⁸⁰

1.11. Yazarlar

1.11.1. Nasır Menzuri Kimdir?

Nasır Menzuri 1952 yılında Azerbaycan’ın Miyana şehrinin Küleboz mahallesinde doğmuştur.

Halkın kültürüne yakın olmakla birlikte hatırı sayılır ve kültürlü bir ailede büyüdüğü için dünyanın kültür durumunu da yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Menzuri ailesini “aydın” olarak tanımlar.

Nasır Menzuri dört yaşında iken ailesi öz yurtlarından taşınmıştır. Bu göç yaklaşık yirmi yıl sürmüştür. Tahsilini de böyle göçebe bir halde yapmıştır. Nereelerde yaşadığı ya da hangi okullarda okuduğu konusunda bilgi yoktur. Kendisi de bu konuda bilgi vermeyi gereksiz bulmuştur. Yirmi bir yıllık eğitim hayatında on beş okul değiştirmiştir. Kendisi de bunu bir rekor olarak görür.

Tahsil yıllarında karşı karşıya kaldığı bazı olaylar yüzünden eğitime çok fazla ehemmiyet vermediğini ve tahsile inanmadığını belirtmiştir. “Özellikle de İran gibi memleketlerde” ayrıntısını da bu görüşüne eklemeyi ihmal etmemiştir. Nasır Menzuri’ye göre tahsil gördüğü okulları sıralamak, nerede, ne okuduğunu belirtmek gereksiz bilgidir.

⁸⁰ KANAR, Mehmet, a.g.e., syf. 122

Şimdilerde kendi araştırmaları ile meşguldür. Ayrıca dildeki “kavram sorunları” ile ilgili özel dersler vermektedir.

1980 yılında Tahran’a yerleşmiştir. Hala da orada yaşar. 1983’te evlenmiştir. Aydın ve Nima adında iki oğlu vardır.

Nasır Menzuri, ortaokulda Nisbilik (Relativity Theory of Einstein) Teorisine merak salar. Sonraları ise Topoloji, Fraktallar⁸¹ konusu ve Kaos bilimi ile tanışır. Tüm bu düşüncelerin dille ilişkisini izlemek için Dil ve Düşünce sahasında çalışmalar yapar.

Bu arada Rus âlimlerinden Viqotski ve Luria’nın düşüncelerine ilgi duyar. Bu sahada Güney Azerbaycanlı İran’ın ünlü beyin-sinir araştırmacısı Prof. Hesên Eşayeri ile yıllar boyu dil araştırmaları yapar. Bu otuz yıla yakın araştırmalar sürecinde dilin deterministik kavramlar üzerinde oluşmasını incelemiştir. Bunun dışında dilin mitikal düşünce ile ilgisi konusu da ilgisini çekmiştir. Bu düşünceyi Azerbaycan folklorunda izlemiştir. Kendi romanlarına da bu düşünceyi katmaya çalışmıştır.

Çalışmalarında öncelik hep dil, dilin konseptual sorunları ve bu sorunların incelenmesi esas alınmıştır. Son İran ziyaretinde kendisi ile uzun sohbetler edilmiş, dil üzerine fikirleri alınmış; dilbilgisi, sözcüklerin gelişimi ve değişimleri, farklı dillerin birbiri ile ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Nasır Menzuri “Sözcük Küpleri” adı verdiği bir ürün ortaya çıkarmıştır. Bu küpler sayesinde dil öğrenmenin daha kolay ve hızlı olacağını belirterek ürünler ile ilgili bilgi vermiştir. Her küp dikdörtgen yapıdadır ve zekâ küpü misali çevrilebilir bir yapıya sahiptir. Her yüzünde farklı dilde sözcükler bulunan bu ürünlerde ek-kök bilgisi kısaca sunulmaktadır.

Dilbilim üzerine ilgisi ve birçok araştırması bulunan yazar bu çalışmaları “Dilmanc” adlı dergide yayımlanmıştır. Dil bilim ile uğraşan pek çok edebî şahsiyetin Tebriz’deki toplantı konuşmaları da bu dergide yayımlanmıştır.

Nasır Menzuri her milletin kendine has düşünce ve felsefesinin yine o milletin edebî eserlerinde ve özellikle de dilinde saklı olduğunu düşünmektedir. Bu düşünce sistemine Maytikal Thought (mitik düşünce) denmiştir. Örneğin Nasır Menzuri; Azerbaycan Türkçesinde

⁸¹ Parçalanmış ya da kırılmış anlamına gelen Latince fraktuuss kelimesinden gelir. Kendi kendini tekrar eden ama sonsuza kadar küçülen, kendine benzer bir cisimde cismi oluşturan parçalar ya da bileşenler cismin bütününcü inceler.

“Dede” ve İngilizcedeki “Dady” kelimelerine bakılırsa Azərbaycan Türkçesinde baba manasında kullanılan dede kelimesi ile İngilizcede baba manasında kullanılan “dady” kelimesi arasındaki benzerliyə diqqət çekərək coğrafi olaraq birbirindən uzaq bölgələrdə yer alan iki ölkədə kullanılan iki kelimənin eyni mənada istifadəsinə diqqət çəkməkdir. Bunlara “beyin/brain”, “dip/deep” kimi kelimələr də əklənə bilər.

Yazarın çalışmasının ilerleyen bölümlərində İngilizce ilə Türkçə arasındakı benzerlikləri dilin fərqli istifadələrindən nümunələrlə izahlamaya davam etdiyini görürük. “O Ali’dən daha uzundur” anlamına gələn “He is taller than Ali” cümlesindəki “than” keliməsi ilə Türkçə cümleindəki “den” ekinin eyni vəzifədə istifadəsini müdafiə edir. Eyni şəkildə diqqətli anlamında istifadə edilən ‘carefully’ keliməsindəki “ly” ekinin Türkçədə istifadə edilən “li” eki ilə eyni vəzifə üstləndiyi iddiasında bulunulur. “Carefull: Diqqət/Carefully: Diqqətli”⁸²

Nasır Mənsuri halen Təhran’da yaşamaktadır.

Nasır Mənsuri özünü bu şəkildə izah etmişdir; “1952-də güney Azərbaycan’da _Miyana şəhərinin Küləboz mahalında anadan olmuşam. Ailəm el böyüğü olduğu üçün xalqın mədəniyyətinə yaxın olduqda dünyanın mədəniyyət vəziyyəti ilə də tanış böyümüşəm , aydın bir ailədə.

Dəmiryolunun bizim mahalından keçdiyi ovzanı dəyişdi. Sonra isə sədd [set] tikintiləri (İngilizcə: dam constructions) başlanarkən, mənşəy olduğu bu işlərə daha artıq qarışdı. Mən 4 yaşar ikən öz yurdumuzdan köçükdə də ancaq bu köç-qayıt prosesi yirmi-neçə illik bir müddət sürdü. Təhsilimi bütün belə bir köçəri müddətə aparmışam. Yəni, çeşitli yerlərdə olduqda çeşitli xalqlar, eləcə də, çeşitli mədəniyyətlərlə yanaşı yaşamışam. Fransızlarla uzun müddət olmuşam.

21 illik təhsilim 15 oxul-universitet’də başa çatıb (sanıram bir rekord olsun!) Ancaq təhsil zamanlarımda üzləşdiyim olaylara görə, eləcə də, yaşadığım düşüncələrə görə, daha Omani Elmlərində akademizm’ə inanmıram (özləliklə İran kimi ölkələrdə). Onun’çün də, öz klassik təhsilimə müraciət istəmirəm; (formal karyerlərimdən də əl çəkmişəm. İndisə, yalnız öz araşdırmalarımla məşğulam, xüsusi tədris də edərdim. Tədrislərimin əsas konsentrasiyası dil öyrənilməsinə tövənən “qavram” gərginliklərini izləyib aradan qaldırmaqdır.)

Nəhayət, 1980’ci ildə Təhran’da yerləşdikdə orada da qalacağı oldum. 1983’də evləndim. İki oğlum var, Aydın və Nima.

⁸² ZOLFAGHARI, Nazanin, “Nasır Mənsuri Həyatı, Edəbi Kəşfiyyəti və Karaçuha Romanı”, Yüksək Lisan Tezi, Ege Üniversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatı Abd, İzmir, 2013. Syf. 17

Elmi-edebi işlərimin tarixçəsi:

Orta məktəbdən Nisbilik (Relativity Theory of Einstien) Teori'sinə maraqlandım. Sonralar isə Topoloji fəzalar, Fraktallar həndəsəsi, Çaxnayış (Chaos) elmi ilə tanış oldum. Bunların ilgisini dildə izləmək niyyəti'lə də Dil və Düşüncə sahəsində mütaliələr apardım. Bu arada Rus alimləri Viqotski və Luria'nın düşüncələri məni artıq maraqlandırdı. Bu sahədə İran'ın adlım (özü də Güney Az.'lı olan) beyin-sınır tədqiqatçısı Prof. Həsən Əşayeri'lə illər boyu dil araşdırmasında əməkdaşlığımız keçibdir. Bu 30 ilə yaxın araşdırmalar sürəsində dilin cəbri (deterministic) qavramlar əsasında formalaşmasına çatmışam. Daha ciddi sanılan sahə, mənim'çün, dilin mitikal (mythical) düşüncə ilə ilgisi olubdur. Bu düşüncəni Azərbaycan folklorunda izləmişəm. Öz romanlarımda çalışmışam bu düşüncəyə artıq söykənəm. Tədrislərimdə dilin konseptual gərginliyi və bu gərginliyin aradan qaldırılması əsas amacdır.”

1.11.2. Rukayye Kebiri Kimdir?

Rukayye Kebiri, 1 Ocak 1963 (1341) tarixində Güney Azərbaycan bölgəsində bulunan Hoy şəhərində dünyaya gəlmişdir. Dönəminə görə oldukça iləri görüşlü, aydın olarak nitelendirilebilecek bir ailenin beşinci evladıdır. Sekiz kardeşli bir aileye sahiptir ve tüm kardeşleri de kızdır. Babası Muhammed Bey, esnaftır. Bununla birlikte dinî ve mezhebi konuları ele alan Farsça ve Türkçe şiirler de yazmaktadır. Annesi de eğitimli bir kadın olan Kebiri Farsçayı ve Türkçeyi iyi bildiği gibi Kur'an-ı Kerim'i de Arapçasından okuyup anlayabilecek derecede Arapçaya da hakimdir.

Rukayye Kebiri'nin hatıralarına göre, o zamanda Hoy'da insanlar kız çocuklarını okula göndermezken Kebiri'nin babası tüm kızlarını okutmak için medreseye gönderir. Okuma yazmaya karşı büyük bir ilgi duyan Rukayye Kebiri, beş yıllık ilk tahsilini Azermidoht Medresesi'nde tamamlar. Üç yıllık ortaokulu Pejuheş, dört yıllık lise tahsilini de İrandohht Medresesi'nde alır.⁸³

İran'da 1979'da İslam devrimi gerçekleşir. O sırada Kebiri lise ikinci sınıfta okumaktadır. Kendisini solcu kesimlere daha yakın gören Rukayye Kebiri, sosyalist edebiyata da ilgi duymaktadır. Bu görüşteki kitapları okumuş ve ailesinin karşı çıkmalarına rağmen gizli gizli siyasi olaylara karışmıştır.

⁸³ KEBİRİ, Rukiye, “İran”daki Azerbaycan Edebiyatının Dikkat Çekmesini İstiyorum.” (Röportaj ve Azerbaycan Türkçesinden Aktaran: Umut Başar), Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi, Sayı: 366, syf. 3

“Rukayye Kebiri, lise sonrası eğitimine bir yıl ara verir. Üniversitede yüksek eğitim almak için Kültürel devrimi beklemek zorunda kalır. Bir yıl hemşire eğitimi gördükten sonra 6 ay Salmas şehrinde hastanede çalışır. Daha sonra Tebriz’de Sina Hastanesi’nde diyaliz bölümünde çalışmaya başlar. Bu yıllarda siyasi faaliyetlerinden dolayı tutuklanır ve Tahran’da bulunan Evin Hapishanesine gönderilir. Bir süre cezaevinde kalan Rukayye Kebiri’yi ailesi taahhütname karşılığında kurtarır. Ancak kısa bir süre içerisinde serbest bırakılmasına rağmen mahkeme işleri birkaç yıl daha sürer. Hapishaneden çıktıktan sonra hastanedeki işine devam eder. 1987 yılında evlenir. Bu evliliğinden İhsan ve Nima adında iki oğlu dünyaya gelir. Ancak üniversite eğitimine ara vermek zorunda kalır. Hapse atılmadan ve evlenmeden önce politik olarak aktif olduğunu bildirmek gerekir.”⁸⁴

Sonrasında Tebriz Üniversitesi Biyoloji Fakültesini kazanmış, Kan ve Laboratuvar Bölümü’nde eğitim görmüştür. O yıllarda Kebiri hem okumuş hem çalışmıştır. Çok yoğun çalışan, yorulan, uyumaya bile vakit bulamayan Kebiri yine de okumaya büyük bir ilgi duymuştur. 1994 yılında mezun olmuş sonra laboratuvarda çalışmaya devam etmiştir. 2013 yılında bu kurumdan emekli olmuştur.

Güney Azerbaycan çağdaş roman ve hikayesi dendiği zaman akla gelen ilk isimlerden biri olmayı başarmış yazar eserlerinde farklı, dönemini ve içinde bulunduğu toplumu tanıyan bir yapıdadır. İran’ın devrim yıllarında da ön planda olmuştur. Kendisini içinde bulunduğu toplumdan sorumlu olarak görmektedir.

Kebiri ideoloji olarak “sol” kesime kendini daha yakın hissetmektedir. Celal Ahmet ve Samet Behrengi’den etkilendiği gibi Rus klasiklerine ve Fransız edebiyatına da eskiden beri ilgi duymuştur.

Devrimden sonra “Halk Fedaisi” topluluğunda yer alarak içinde bulunduğu toplumun mücadelesine katılır.

Rukayye Kebiri, çağdaş Güney Azerbaycan edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Eserlerini yazmaya başladığı ilk dönemlerde yaşadığı ülke sansür ve baskı dönemidir. Bu nedenle gençlik yıllarında oldukça zor dönemler geçirmiştir. Olaylara öncelikle bir kadın gözüyle bakmış ve İranlı bir kadın olarak edebiyata kadın hakları açısından da önemli

⁸⁴ ÖNDER, Savaş, “Rukayye Kebiri’nin Açlık Baratası Romanında Güney Azerbaycan Türklerinin Tarihi, Sosyal Hayatı ve Kültürel Değerleri”, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2023.

katkılarda bulunmuştur. Eserlerinde de “kadın” unsurunu ön plana çıkarmış; İran’da kadına bakışı değiştirmek ve kendinden sonraki kadınlara da ışık olmak için çabalamıştır.

Rukayye Kebiri, ana dili olan Türkçede eserler vererek milli duruşunu da göstermiştir. Yazdığı eserleri birçok ödül almıştır. Bu da İran Türklerinin sıkça adının duyulmasını sağlamıştır.

Rukayye Kebiri halen Tebriz’de yaşamaktadır.

1.11.3. Feranek Ferid İpek Kimdir?

1961’de Tebriz’de doğan yazar şimdi de aileis ile Tebriz’de yaşamaktadır. Eğitimini iki alanda tamamlamıştır. Bunlardan biri laboratuvar bilimleri bir diğeri ise İngilizce tercümanlıktır. 1985’ten itibaren medeni, toplumsal haklar ve kadın hakları üzerine çalışmaktadır. Edebiyata da büyük ilgisi ve yeteneği bulunan Ferid Feranek’in “İpek” ismi yazdığı şiirlerde kullandığı takma isimden gelmektedir. Edebiyat alanında şiir, düzyazı, tercüme, eleştiri, gibi türlerde eserler vermiştir.

1998 yılında “Birinci Şimal-Qərb Jurnallar” festivalinde, Türkçe şiir bölümünde “Ana” adlı şiiri ile birincilik ödülünü kazanmıştır. Sonrasında iki şiir kitabı yayınlanmıştır.

1. Yuxuda Ayılmaq (2009)

2. Cızıq (2010)

Çeşitli dergilerde çalışan sanatçı özellikle 2004 yılından itibaren Dilmaç dergisindeki kadınlar sorununa bağlı özel sayılarında baş editör olarak görev almıştır. Dilmaç Dergisi 2007 yılında kapatılmıştır.

Ülke içinde ve ülke dışında kadın sorunları üzerine birçok kurultay ve seminere katılımcı olmuştur. 1998 yılında “Beynəlxalq Azərbaycan Şünaslıq Simposiyomu”nun düzenleyiciliğini yapmıştır. 1999’da İstanbul’da düzenlenen “Qadınlar Qurultayı”nda bulunmuştur.

8 Mart 2001’de, Dünya Kadınlar Günü münasebeti ile Tebriz kadın cezaevinin amfi tiyatrosunda düzenlenen programın sorumlusu olmuştur.

Tebriz’de 2004 yılında Dünya ana dili günü nedeniyle Birinci Ana Dil Kongresinde, Dilsiz Analar adlı bir makale yayımlamıştır. Yine Tebriz’de 2005 yılında Dünya kadınlar günü münasebetiyle “Birinci Kadınlar Elmi-mədəni Kongrəsinin” katibəsi olmuştur. (Təbriz, 2005)

2010 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatında, New York’ta düzenlenen 54. “Commission on Status of Women”a katılmıştır. İran Panelinde, “Where Are You From?” başlıklı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede, kadınlar sorunundaki katı etnik etkiyi vurgulamıştır.

Kadınlara karşı farklı uygulanan kanunların değişmesi hakkında bir milyon imza kampanyasını başlatanlardan biri olmuştur. Yine bu konuda çeşitli makaleleri ve oturumları da vardır.

2004’te “Bir Saatlik Rüya” adlı kitap kısa öykü topluluğu yayımlanmıştır. Bu kitabın Farsça ve Türkçesi de basılmıştır. 2010-2011 yıllarında Tebriz’de “Heykayəçi Qadınlar İşliyin”in öncülerinden olmuştur. Bu grup tarafından birçok hikâye toplusu o yıllardan beri yayımlanmaktadır.

2011’de, Urmu Gölünün kurutulma faciasında hükümete karşı tezahüratlarda bulunduğu için tutuklanan sanatçı 42 gün hapiste kalmıştır. 100 milyon tümen karşılığında serbest bırakılmıştır. Umumi Mahkemede halkın düzenini bozmaktan, İnkılap Mahkemesinde de kanuna karşı propaganda yapmaktan mahkûm edilmiştir. Birincisinden üç ay bir gün hapis cezası almış, ikincisi bir milyon tümen para cezasına çevrilmiştir.

2013 yılında Xanimeli adlı hikâye toplusu basılmıştır.

1.11.4. Ferrux Cerayidi Kimdir?

Ferrux Cerayidi, 24 Şubat 1982’de tebriz’de dünyaya gelmiştir. Ailesinin dördüncü çocuğudur. Çocukluğu İran-Irak Savaşının etkileri altında geçmiştir.

On üç yaşında Türk edebiyatına merak salmaya başlamış ve ana dili olan Türkçe ile ilgili her türlü baskı ve yasaklamaya rağmen bu dilde okuyup yazmaya çalışmıştır ve başarılı olmuştur.

Türk dilinde okuduğu ilk eserler şiir kitaplarıdır. Şehriyar, Yalqız, Şeyda, Samed Vurgun gibi şairlerle tanışmış ardından Aziz Nesin'in Farsçaya çevrilmiş eserlerini okumuştur.

İran'da ana dil kullanımı ile ilgili yaşanan zorluklardan yakınan yazar kendi edebiyatı, kültürü, geçmişi ile ilgili bilgi toplamanın zorluklarından da rahatsızdır.

Annesine olan sevgisini ayrı bir biçimde belirtme gereği duyan yazar annelerin dil ve kültür aktarımındaki yerinin önemini de vurgulamaktadır. Çocukken annesinin anlattığı destan ve masallar ile büyümüş, bu ürünler, anlatılar yazarı nesir türüne meraklı hale getirmiştir.

Samed Behrengi'nin yeri Ferrux Cerayidi'de ayrıdır. Onun yazdığı eserleri defalarca okuduğunu dile getirmiştir. Ancak onun ana dilinde yazamamış olması Cerayidi'yi en çok üzen şeylerden biridir.

Ferrux Cerayidi yirmi beş yaşından sonra sanal dünya ve internet yardımıyla Güney Azerbaycan, Kuzey Azerbaycan sanatçıları ile tanışmış ve yazdıkları eserlere ulaşarak okumuştur. Bu arada şiiri de kenara atmamış; Nesimi, Fuzuli, Yunus Emre gibi klasik şairleri okumaya devam etmiştir.

Yazmaya otuz iki yaşında başlayan yazar, eserlerinde gerçekçiliğe önem vermektedir. Yazılarında hayatın gerçek bir parçasını vermeye özen göstermektedir.

II. BÖLÜM

2.1. Avava Özet (Tahran 2005)

Nasır Menzuri'nin Avava romanı başlamadan önce yazarla yapılan bir sohbet aktarılmıştır. Burada Sonay efsanesinden ve “Avava” isminin nereden geldiğinden bahsedilir. “Sonay”, ekinler toplanmadan önce çıkan son ay, “Avava” ise bu esnada çıkıp dans edenlerin ellerini ağızlarına vurarak çıkarttıkları sestir. Roman, ismi hiç söylenmeyen ancak eserin baş karakteri olan kızın trene binip yerine yerleşmesi ile başlar.

Romanın kahramanı, yıllar önce yurtdışına gitmiş Tebrizli bir kadındır. Çok zengin ve kültürlü bir ailede yetişmiştir. Oldukça güzel olan bu kadın birçok kişinin itirazına ve garipsemesine aldırmadan, daha çok erkek öğrencilerin okuduğu Tebriz Üniversitesi elektrik mühendisliğine girer. Dört yıl boyunca ismini öğrenemediği ve tek kelime edemediği oğlana “Esirlik Tanrısı” ismini takar. Yıllar sonra, okuduğu Tebriz’e dönüp bindiği trende, bu oğlan karşısına çıkar.

Kadın, üniversite yıllarında babasının isteğiyle yaz tatillerini Fransa’da geçirerek dilini geliştirir. Üniversiteyi bitirdikten sonra Fransa Sourbonue üniversitesinde profesör olan teyzesinin yardımı ile burada yüksek lisans yapmaya başlar. Masterını bitirdikten sonra Sourbonue Üniversitesinde tanıştığı İranlı bir çocukla evlenerek New York’a gider ve oraya yerleşir. Tebriz’e dönüşü 28 yıl sonra olacaktır.

Kadın trende, dört yıl boyunca “Esirlik Tanrısı” adıyla andığı adamın tam karşısına oturur. Bir süre konuşmalar da ikisi de birbirini tanır. Adamın elinde, kadının yıllar önce kaybettiği anne yadigarı bilezik, kadının elinde ise yıllar önce Esirlik Tanrısının evinden çaldığı taş vardır. Esirlik Tanrısı, kadına taşı nereden bulduğunu sorar.

28 yıl önce Esirlik Tanrısına, onu yakından tanımasa da gönlünü veren kadın üniversitenin bahçesinde başka bir kadınla karşılaşır. Kadının çaresiz hali dikkatini çektiği için çevrede bulunan öğrencilere ne sorduğuna kulak kabartır. Kadının bir “mühendis”i aradığını duyunca bunun Esirlik Tanrısı olduğunu anlar ve kadına yardımcı olmaya karar verir. Bu kadın Esirlik Tanrısının komşusudur. Aynı avlu içindeki evlerde yaşarlar. Yaşlı

kadın onu oğlu gibi görür, bir önceki akşam eve gelmemesi üzerine telaşa düşer, üniversiteye gelip onu aramaya karar verir. Çevredekilere de onu görüp görmediklerini sorar.

Yaşlı kadın uzun bir yolu yürüyerek geldiği için yorgun düşmüştür. Bunu fark eden kahramanımız, onu evine bırakmayı teklif eder. Aslında kahramanımız biraz da Esirlik Tanrısının nasıl bir yerde oturduğunu merak etmektedir. Kadın, kendisini evine bırakan kahramanımıza dualar eder. Onu çay içmeden bırakmaz. Birlikte eve girip sohbet ederler. Yaşlı kadın ile kahramanımız otururken bahçe kapısının açıldığını duyarlar. Gelen Esirlik Tanrısıdır. Yaşlı kadın üniversiteye kadar gidip kendisini aramasına genç adamın kızacağını düşünür. Bu yüzden kahramanımızdan bunu sır olarak saklamasını rica eder.

Esirlik Tanrısı evinde çok durmaz. Kahramanımız da ona görünmeden gitmek için onun çıkmasını bekler. Yaşlı kadının evinden çıktıktan sonra merakına yenilir. Esirlik Tanrısının dairesinin önünden geçerken kendini içeride bulur. Korkusundan ışığı da açamaz, yarı karanlıkta evi dolaşmaya başlar. İşte bu sırada Esirlik Tanrısına ait olan “şeve taşı”nı masanın üzerinde görür. Sevdği adamdan bir parçayı yanında götürme isteği ile taşı alır. O sırada annesinin kendisine verdiği bileziği düşürdüğünü fark etmez. 28 yıl sonra karşılaştıkları trende Esirlik Tanrısının elinde tuttuğu işte o bilezik, Kadının elinde tuttuğu taş da işte o şeve taşıdır.

Kadın evi gizlice gezerken resimle ilgilendiği anlaşılan Esirlik Tanrısının odalarından birinin duvarında bir tablo görür. Resim daha tamamlanmamıştır. Yaşlı bir adamın portresi olduğunu anlayan kadın resme daha yakından bakar. Bir an için bu yaşlı adamı tanıdığını düşünse de üzerinde fazla durmaz. Sık sık zaman sıçramalarının yaşandığı romanda geçmişe her dönüşün sonunda trene geri gelinir. Trendeyken kadın, Esirlik Tanrısının ellerinin kelepçeli olduğunu görür ve çok şaşırır. Hemen hemen her durakta trene bir başka kadın biner. Hepsisi de birbirine benzer.

Bir köyde doğup büyüyen Esirlik Tanrısının asıl adı Haraydır. Anlatılmaya başlanan bu dönemde Haray genç bir delikanlıdır. Etep, Çapar ve Yunus en yakın arkadaşlarıdır. Bu üç arkadaş, köye dadanan bir kurdun peşine düşmeye karar verirler. Ertesi gün sözleştikleri zamanda buluşup ormana girerler. Bir süre sonra Haray diğer üçünün izini kaybeder. Tek başına kalır, onları arar, en sonunda iki arkadaşının Çapar’ın ölüsüyle ormanın derinliklerinden geldiğini görür. Bu ölümün üzerine köy yasa boğulur. Sıkı dostlar üç kişi kalırlar ve arkadaşlarının intikamını kurttan almaya karar verirler. Birkaç gün sonra ormana

dalmak için sözleşmeler de Eteb'in yanında iki kişi ile yakınlardaki bir köye gidip üzüm toplaması gerekir. Tam da o gün hava kötüleşir, yağış sel getirir, dağlardan akar. Beklenen Eteb'in de yanındaki iki kişi ile ölüsü gelir. Bir yiğidini daha yeni kaybeden köy halkı bunun üzerine yasa gömülür. Dört sıkı dosttan da geriye sadece Haray ve Yunus kalır. Yunus tüm bunların sebebini peşlerine düştükleri kurda yükler, onu bulup intikam almaya karar verir. Ormana gider ve kurdun ölüsüyle birlikte döner. Başka bir grup genç ise bunu duyar duymaz kendilerini kanıtlama isteğiyle, o gece kurdun ölümü şerefine düzenlenen şenlikte gizlice ölü kurdun bulunduğu yere girip kalbini çıkarıp yerler. Çünkü kurt kalbi yemiş bir insanın bir daha hiçbir şeyden korkmayacağına inanırlar. Bu beş gencin kurdun kalbini çıkartıp yediği köyde duyulunca hepsi de kahraman gibi görölmeye başlanır.

Köyün gençlerinin içinde kahramanlık göstermeyen bir tek Haray kalır. Haray'ın iki arkadaşı ölür, biri kurdu öldürerek cesaretini kanıtlar, geriye kalan beş genç de kurdun kalbini yiyerek erkekliğe adım atar. Bununla birlikte kendilerini kanıtlamış olurlar. Köyde 14-15 yaşındaki delikanlılar kendilerini kanıtlama isteği içindedirler. Sevdikleri kıza da güçlerini göstermek isterler. Köydeki tüm gençlerin sevdiği bir kız vardır. Haray bu yönden de diğerlerinden ayrılır. Onun gönlünde biri yoktur. Bu dönemde herkes onu "Yalqizek" olarak çağırmaya başlar. Köyün yaşlıları, bu olayların üzerine Haray'ın köyden gitmesine karar verirler. Tüm köy de bu görüşe katılınca Haray okumak için Tebriz'e gider. Köyün tamamı onu üzüntüyle uğurlar.

Kendisini kanıtlamadan köyüne dönemeyeceğini bilir Haray. Okula gidip geldiği sırada çok sıkılmasa da yaz gelip üniversite kapanınca kendisini boşlukta hisseder. Ne köyüne gidebilir ne de onları unutabilir. Bunun üzerine Haray'ın babasının arkadaşı olan Qaraxan yazı geçirmesi için onu obasına davet eder. Oraya gittiğinin ertesi akşamı gönlünü Saragelin adlı kıza kaptırır. Kız da Haray'a gönlünü verir. Karşılaştıkları her yerde gözleriyle adeta sohbet eden çift bir gün sadece gençlerin olduğu bir piknikte konuşma fırsatı bulurlar ve dönüş yolunda birbirlerine söz vererek gizlice nişanlanırlar. Ertesi gün Haray, Saragelin'i etrafta göremez. Yanlış anlaşılacağı korkusuyla nereye gittiğini de soramaz. İçine bir sıkıntı çöker. Qaraxan ise bu iki gencin arasındaki yakınlaşmanın en başından beri farkındadır. Haray'a, tıpkı onun gibi obada misafir olan Saragelin'in rahatsızlandığı için apar topar şehre götürüldüğünü söyler. Saragelin obaya geri dönmez. Haray gönlünü kaptırdığı ilk ve tek kızdan tamamen ayrılmak zorunda kalır. Nişanlılıkları bir gece sürmüştür. Bu açıdan yazar onları batan güneş ile sonay efsanesine benzetir. Bu efsaneye göre ekinler toplanmadan önce çıkan ay batan güneş ile yüz yüze bakar. Ancak biri battığı biri doğduğu için sadece birkaç

saniye birbirlerini görebilirler. Haray'ın Saragelin ile sevdası da tıpkı bunun gibi olur. Birbirlerini bulur bulmaz kaybederler. Qaraxan, Saragelin'in gitmesiyle sıkıntı çeken Haray'ın oyalanması için, gözünden bile sakındığı atını her gün otlatma görevini Haray'a verir. İlk başlarda ata doğru düzgün binemezken, gün geçtikçe hem binicilikte ustalaşır hem de kendini ata sevdendirir. Atındaki değişiklikleri gören Qaraxan bu durumdan oldukça memnundur. Obada karısıyla birlikte yaşayan Alişan isimli öğretmenden de saz çalmayı öğrenmeye başlayan Haray bu konuda da gün geçtikçe ustalaşır. Ara sıra Alişan'ın evine gidip ona ve karısına saz çalar.

Yine bir zaman sıçraması ile trenin içindekilerin anlatıldığı sırada tren bir durakta durur, genç ve güzel bir kız biner. Romanın kahramanı kadın onu tanır, bu Saragelin'dir. Oldukça hüznü görünen Saragelin'in yanına gidip Haray'ın ellerindeki kelepçenin nedenini sorar. Saragelin de sonay ile batan güneşin sevdâ hikâyesini anlatır. Kelepçeleri çıkartır ve trenden iner. Kızın, 28 yıl önce Tebriz üniversitesinde okuduğu yıllarda yaşadığı ve unutamadığı bir olay vardır. Öğrenciler, seçmeli derslerden biri olan sosyolojiye büyük ilgi gösterirler. Bunun en önemli sebebi ise o dersin hocasıdır. Profesör Helacoğlu çok sevilir, farklı bir tarzda ders anlatır. Kızın bu dersi seçmesinin en önemli nedeni ise Esirlik Tanrısının da bu dersi seçmiş olma ihtimalidir. Bir gün, bir sonraki derste Esirlik Tanrısının seçtiği konu hakkında hazırladıklarını sunacağını öğrenir. Bir hafta sonra Esirlik Tanrısı derse girer ve öncelikle Farsça konuşmak istemediğini belirtir. Çağıracağı konuklar vardır. Onların Farsçaları çok iyi olmadığı için Türkçe konuşacağını söyler. Birkaç öğrenci ile ufak bir tartışmaya girse de istediği şeyi kabul ettirir. İlk konuğu çağırır. Başını örtmenin yanı sıra yüzünün yarısını da peçe ile kapatmış olan bu genç kız kaş gözünün güzelliği ile kahramanımız kadını ve diğer öğrencileri büyüler. Erkekler gözlerini ondan alamaz, kızlar böyle bir güzelliğe sahip olabilmek için pek çok şeyden vazgeçmeyi geçirirler akıllarından. Bu güzeller güzeli kızı "Aya" (Sümer Tanrısı) adıyla tanıtan Esirlik Tanrısı ona dikkatli davranılması konusunda özellikle de erkek öğrencileri uyarır. Aya Hanım beklerken Esirlik Tanrısı bu güzel kızın nişanlısını çağırır. Herkes bu kadar güzel bir kızın nasıl biriyle denk düşebileceğini hayal etmeye çabalarken içeri çok yakışıklı bir oğlan girer. Ellerini cebinden çıkartmayan bu delikanlıyı da "Ayvaz" adıyla tanıtan Esirlik Tanrısı bir süre sonra, Aya'dan peçesini açmasını, Ayvaz'dan da ellerini cebinden çıkarmasını ister. Bu, tüm sınıfın şok geçirmesine sebep olur. Çünkü cüzam hastalığına yakalanan bu iki gencin birinin yüzünün yarısı, ötekinin elleri adeta parça parça dökülmüştür. Esirlik Tanrısı, şaşkına dönen öğrencilerin huzuruna doktor olan Profesör Şimşek'i çağırır. Doktor bu iki gencin hikâyesini

anlatmaya başlar. Aya'nın şu an 28 yaşında olduğunu, bundan sekiz sene önce cüzama yakalandığını, yaralarının sulu olması nedeniyle de üç sene kadar karantinada kaldığını anlatır. Ayvaz ise o dönemde Aya'ya aşıktır. Doktorun kendisine de bulaşma ihtimali olduğunu söylemesine rağmen bu genç adamı Aya'dan vazgeçme konusunda ikna edemez. Birkaç yıl sonra Ayvaz da cüzama yakalanır. O zamandan beri de birbirlerinden ayrılmamışlardır. Esirlik Tanrısı bu iki güzel insanın kusurlarının onları daha insan yaptığını söyler. Onlar gururlarından ya da insanlıklarından bir şey kaybetmemişlerdir. Aksine bizi daldığımız hayal dünyasından uyandırarak en doğru şeyi yaptıklarını belirtir. Bu açıklamaların üzerine dersi bitirir. Bir sonraki derste başka konuklarla devam edeceğini söyler. Esirlik Tanrısı diğer derste de iki konukla gelir. İlk konunun içeri girmesiyle öğrenciler gülmeye başlar. Otuzlu yaşlarında çok fazla makyaj yapmış, dış görüntüsünden de anlaşılabilen bir hayat kadınıdır. Bu kadın gece on bir buçukta işe çıktığı için Esirlik Tanrısı ona “On Bir Yarım Hanım” adını koyar. Esirlik Tanrısı geçen sefer her şeye rağmen gururlarını kaybetmemiş o iki insana gülecekleri yerde ağlarken, bu kadın için neden ağlamak yerine güldüklerini sorunca sınıf sessizleşir. Kadının arkasından ikinci konuğu çağırır. İçeri silik sönük bir adam girer. On Bir Yarım Hanım adamı görür görmez ağlamaya başlar. Esirlik Tanrısı adamın On Bir Yarım Hanım işe her çıktığında onu paralel kaldırımdan gizlice takip ettiği, ama kadın onu hiçbir zaman görmediği için adama “Şaymaz” (gölgesi olmayan) Bey diyeceğini söyler. Bu iki insan 17-18 yaşlarında iken birbirlerine âşık olmuşlar, ancak ikisi de cesaret edip bunu söyleyememişlerdir. Çareyi biri başka kızda, öbürü başka erkekte aramaya kalkmıştır. Sonunda da kadın onun bunun kucağında gezen bir fahişe, adam da uyuşturucu bağımlısı eski bir çapkın olmuştur. Esirlik Tanrısı birbirlerini görür görmez tanıyan bu iki insanın neden ağladıklarını sorar. Sınıf sessiz kalınca bu iki zavallı insanın birbirlerinde kendi yansımalarını gördükleri için ağladıklarını söyler.

Bu olayların ardından trene geri döneriz. Kahramanımız Kadının hayatının o dönemlerini film şeridi gibi görmesi için bir araç haline gelen tren sürekli olarak duraklarda mola verir. Her istasyonda Saragelin'e benzeyen bir kıza rastlanır. Bu duraktakinin adı Ayna'dır. Gönlünde büyük sevda taşıyan bir kızdır. Ne Saragelin'dir ne değildir. Trende yaşanan, bu gerçekten çok hayal dünyasını andıran olaylardan sonra, geçmişe dönülür.

Esirlik Tanrısı mühendis olmuş ve bir şirkette çalışmaya başlamıştır. Bir gece geç vakit, herkes gittikten sonra şirkette kalıp çalışmaya devam eder. O sırada telefon çalar. Genç bir kadın telefonun öbür ucundadır. Ona nasıl olduğunu sorar ve öylesine aradığını söyler. Kendisini de “Maya” adıyla tanıtır. Esirlik Tanrısı kim olduğunu anlamaz, kızı tanımaz.

Bunun üzerine Maya telefonu kapatır. Bir hafta sonra yine arar. Bu sefer Esirlik Tanrısının adını sorar. Ancak burada garip bir biçimde Esirlik Tanrısı kendi adını hatırlayamaz. İsmi söyleyemeyince kız yine telefonu kapatır. Bir ay sonra tekrar arar, Esirlik Tanrısı açar açmaz kız, ismini hatırlayıp hatırlamadığını sorar. Sonuç aynıdır.

Esirlik Tanrısı gençken bir yazını geçirdiği ve aşkı bulduğu obaya 23 yıl sonra yeniden gider, geçmiş günleri yad eder. İşte tam da o zaman eskiden oynadıkları bir oyunu hatırlar. O oyun sırasında Saragelin'e "Maya" adını taktıklarını hatırlayınca birdenbire telefon eden esrarengiz kızın kim olduğunu anlar. Tren Tebriz'e varınca önce Esirlik Tanrısı sonra da kahramanımız Kadın iner. Bir taksi tutup çocukluğunun geçtiği baba evine döner. Burası oldukça büyük bir bahçeye inşa edilmiş çok lüks bir evdir. İki katlı eve kadının babasının isteği üzerine bir kat daha çıkılmıştır. Bu kat tamamen kadına aittir. İşin ilginç yanı burayı inşa eden Esirlik Tanrısıdır. Gençken bu işi alır ve başarıyla tamamlar. Bu katta yer alan ışıklık, romanın önemli bir parçasıdır. Esirlik Tanrısı bu ışıklığı Sonay'ın ışığının odaya dolabilmesi için yapmıştır.

Kadın, evine varınca, onu Aslı karşılar. Bu kadın kocası ile evin işlerini gören hizmetlidir. Hanımını tekrar görmek Aslı'yı havalara uçurur. Oturup sohbet ettikleri sırada kadının New York'ta sahibi olduğu büyük şirketten ve 17-18 yaşlarındaki oğlu Bünyamin'den bahsederler. Kadın Fransa'da tanışıp evlendiği adamla on sene evli kaldıktan sonra boşanmıştır. Kadının, babasının yolladığı mektuplara alkol bağımlısının içkiye olan ihtiyacı kadar kuvvetli bir biçimde düşkün olan arkadaşıyla ilişkileri ilerlemiş, aşka dönüşmüş ancak evlilik on seneden fazla sürememiştir. Oğlu Bünyamin de tek başına yaşamak istediğini söyleyip evden ayrılmıştır. Sürekli iletişim halinde olsalar da çok sağlıklı bir ilişkileri yoktur. Bünyamin, Tebriz'deki annesiyle her konuştuklarında, annesinin orada çok sıkıldığından emin bir tavır takınır. Hiç görmese de bu Doğu şehrine ön yargı ile yaklaşır.

Aslı ile sohbet ettikleri sırada kahramanımız kadının annesinden ve ölümünden bahsederler. Kadın, babasının annesi için aldığı piyanonun başına oturmak ister ama yapamaz. Aslı'nın çocuğu olmamıştır. Kocasıyla birbirlerine hala aşıktırlar. Gençken düşman köylerde büyümüş ve bir kan davasının ortasında kalmışlardır ancak genelde gerçekleşenin aksine onlar aileleri tarafından birbirleriyle evlenmeye zorlanmışlardır. Aslı ilk başta buna şiddetle karşı gelmiş aile de vazgeçmek zorunda kalmıştır. Sonraları ise Aslı bu adama âşık olmuş ve birlikte kaçarak evlenmişlerdir.

Artık olgun bir kadın haline gelmiş olan kahramanımız, gece yatağına yattığında bir süre uyuyamaz. Dışarıdan gelen kürek sesleri uykusunu iyice kaçırır. Onları dinlerken düşüncelere dalar. Kadın kansere yakalanmış ve çok fazla ömrü kalmamıştır. Uykusu kaçınca bahçeye çıkıp, 100 yaşından fazla olan Canışan'ın yanına gider. Onunla uzun bir sohbet başlarlar. Kadının babasından ve ölümünden bahsettikten sonra Canışan, geçmişte üçüncü katın yapılmasını sağlayan Esirlik Tanrısından bahsetmeye başlar. Ona “mühendis” der. Hayatında gördüğü en olgun ve terbiyeli kişi olduğunu söyler. Tam bu sırada kadın, yıllar önce, Esirlik Tanrısının evine gizlice girdiği gün, gördüğü tablodaki yaşlının Canışan olduğunu anlar. Yaşlı adam Esirlik Tanrısını tekrar görmeyi, onun ziyaretine gelmesini ne kadar çok istediğini belirtir. O gece kadın, Canışan'ın bahçeden gelen kürek sesi ile rahatça uyur.

Kadın, Tebriz'de olduğu süre içinde bir zamanlar Esirlik Tanrısının sınıfa getirdiği o iki genç cüzamlıyı bulmaya karar verir. İran'da cüzama yakalananların gönderildiği Bababağı'na gider. Orada Sona adlı kadınla tanışır. Aradığı çifti anlatır ancak onlar hakkında çok fazla bilgisi olmadığı için bir şey öğrenemez. Tam kalkmak üzereyken eski bir fotoğrafta onları görür. Ancak sesini çıkartmaz.

Kadının Tebriz'e gelmesi üzerine yakın akrabaları da onu görmek için ziyarete gelir. Ama gelenler o kadar kibirlidir ki kadını hayrete düşürürler. Onların estetik ameliyatlardan yüzünden çirkinleşmiş yüzlerini cüzamlı insanlarınkinden daha iğrenç bulur. Gelenler ağabeyleri, onların eşleri ve çocuklarıdır. Gelme sebeplerinin onu görmek değil de miras hakkında konuşmak olduğunu öğrenince daha da sinirlenir, onlardan iyice tiksindir. Bu arada Bababağı'nda daha başka olaylar olur. Kadının aradığı çiftin kızı Sona Hanımın yanında yaşamaktadır. Humay adlı kız babasını ve annesini cüzam nedeniyle kaybetmiştir. Bu yüzden de Sona Hanımın yanında yaşamaya başlamıştır. Tebriz Üniversitesinde okuyan Humay oldukça başarılı bir öğrencidir.

Bir gün üniversiteye giderken yolda serseri tipli bir oğlan yolunu kesip Humay'ı rahatsız eder. Bu 1-2 defa tekrarlanır. En son seferinde yakışıklı bir genç gelip kızı kurtarır. Humay bu genci görür görmez gönlünü kaptırır, daha doğrusu kaptırdığını zanneder. Anne ve babasının gibi bir aşk yaşayacağına inanır. Ancak bu gencin genç kızları kaçırp kötü emellerine alet eden bir gruba üye olduğunu öğrenince dünyası yıkılır. Bu adamlardan kaçarken bir karı-koca ona yardımcı olurlar. Yolda arabalarına alıp korurlar. Sona Hanıma, Profesör Şimşek'e ve Tılımxan'a da haber verip merak etmemelerini söylerler. Bu dönemde

Humay kendini çok kötü hisseder. Yersiz yurtsuz, sığıntı gibidir. Kadının tanıdığı Profesör Şimşek, Sona Hanım ve Tılımxan'ı da tanıdığı için ortak bir arkadaştır. Kadın üniversite yıllarında görüp sonradan aradığı çiftin kızı olduğunu bilmeden Humay'a yardım etmeye çalışır. Humay'ı bulur. Birbirlerini görür görmez ana kız gibi olan bu iki kadın kaybettikleri bir şeyi bulmuş olurlar adeta. Kadın, Humay'ı evlatlık olarak alır. Mal varlığını da Bünyamin ve Humay arasında paylaşır. En önemlisi de Tebriz'deki evi Humay'a bırakır.

2.2.Qaraçuxa⁸⁵ Özet (Tahran 1994)

Roman, adı söylenmeyen ve romanın başkişisi olan bir adamın trene binmesiyle başlamaktadır. Tren Miyana'dan hareket etmiştir ve trenin hareketiyle beraber pek çok hatıra adamın zihninde yeniden yaşanmaya başlamıştır. Uzun boylu Kemal, Pohruz amca, Pohruz amcanın kahvehanesi birer birer başkişinin zihninde akmaya başlamıştır. Trenin durduğu bir durakta başkişi bir an durağı Şıh Sefi zannedip trenden inmiş ancak ondan başka kimsenin trenden inmemesi başkişinin koruya kapılmasına sebep olmuştur. O sırada ne yapacağını düşünürken bir an bir gölge görmüş onun "Qaraçuxa" olduğunu düşünmüştür. Qaraçuxa'yı gördüğünü sandığı an yüreği çarparak çocukluk anıları gözünde canlanmıştır. Her zaman hayal olan Qaraçuxa şimdi gözünün önündedir. Başkişi aklını kaybettiğini sanarak kendi kendine gülmüştür. Yaşlı bir adam ona neden Babek durağında indiğini sorduğunda başkişi yanlış durakta indiğini anlamıştır. Bir an telaşlanmış, kendini kaybetmiş, ama kısa bir süre sonra yaşlı adam ile konuştukça az da olsa rahatlamıştır. Başkişi yaşlı adama ismini ve nereli olduğunu sorduğunda isminin İlgar ve memleketinin Kermamad olduğunu öğrenmiştir. Başkişi buna çok şaşırmıştır, çünkü o tüm Kermamadlıları tanımaktadır. Nedenini bilmesine de bu yaşlı adamla yola koyulmuştur. Tüm gece boyunca birlikte yürümüşler; dağlardan, derelerden inip çıkmışlar ve bu esnada sürekli sohbet etmişlerdir. Sabah olduğunda İlgar amca ondan köyüne gitmesini istemiştir. Başkişi İlgar amcadan ayrılıp köyüne gitmek istememiş, kaybettiği bir şeyi onda bulmuş gibi hissetmiştir. Ne kadar zor olsa da İlgar amcadan ayrılmıştır. Başkişi köyde fazla kalamamıştır. Zaten onun tanıdığı herkes köyü terk edip şehre göç etmiştir. Kendisine engel olamayıp gece vakti tekrar İlgar amcanın yanına dönmüştür. Tüm geceyi yine dağda sohbet ederek geçirmişlerdir. İlgar amca çocukluğunu ve hüsrarla sonuçlanan büyük aşkını başkişiye anlatmıştır. Sabaha kadar yaktıkları ateşin ışığında oturarak konuşmuşlardır. İlgar amcanın anlattıkları o kadar gariptir ki başkişi sanki

⁸⁵ Eşiğin Koruyucu Ruhu. Evin eşiğinde durduğu inancı yaygındır. Eve girerken ona selam vermek veya eşiğe basmamak gerektiğine inanılan yöreler vardır. Siyah giysileri olan bu varlık Azerilere göre aslında bir evliyadır.

anlatılanları ilk kez ondan öğrenmektedir. İlgar amca ona hayvanların sürgününden bahsetmiştir. Ertesi gün İlgar amca kalkıp gitmek istese de adam onun gitmesini istemez. Ama İlgar amca aceleyle çuvalını toplarken her sene “iki geceyi” burada geçirdiğini, eğer onu görmek isterse, yine buraya gelmesini söyleyerek gitmiştir. İlgar amca ayrıldıktan sonra başkışı adeta bir rüyadan uyanmış gibi hissetmiş, İlgar amcayı kaybettiğine inanamayarak düşüncelere dalmıştır.

Başkışı yaşadığı şehre döndükten sonra İlgar amcayı aramıştır. Onu bulmak istese de başarılı olamamıştır. Bir sene sonra İlgar amcayı bulmak için tekrar Şirratan Dağına gitmek istese de işlerinin yoğunluğu yüzünden fırsat bulamamıştır. Başka bir yıl aynı yere tekrar gitmiş ama bu sefer de şiddetli yağmur nedeniyle İlgar amcayı bulamamıştır. Daha sonraları ise o “iki gecenin” ne zaman olduğunu tamamen unutmuştur.

Eserde başkışı olarak “sen” diye hitap edilen kişi tasarlanmışsa da hikâyeye damgasını vuran ve onun üzerinde de etkisi büyük olan kişi İlgar Amca’dır. Anlatıcının sürekli olarak “sen” diye hitap ettiği ancak “ben” anlatıcı konumundaymışçasına iç çözümlemesini yaptığı kişi, metnin sonunda “ben” kimliği ile ortaya çıkarak son sözlerini birinci tekil kişi ağzından söyler. Bu durum, anlatıcının başkışı ile aynı kişi olduğunu ve kendisine “sen” diye hitap ederek ikinci tekil kişi anlatıcı konumunu kullanmayı tercih ettiğini düşündürür. Dünya edebiyatında ikinci tekil kişi ile anlatılan edebî metinler oldukça azdır ve “Karaçuha” sadece bu bakımdan bile önemli bir metin özelliği gösterir.⁸⁶

2.3.Mürr Ağacının Kehruba Gözleri Özet (Tebriz 1361)

Romanda anlatılanlar “Nevak” adında, yazar tarafından kurgulanmış hayali bir ülkede yaşanmaktadır. Bir gün, öğlen vakti başkentte darbe gerçekleşmiştir. Ülkenin varolan yönetimi yıkılmış ve yeni bir yönetim başa geçmiştir. Yeni hakimiyet askeri bir yapıdadır. Bu yeni yönetimin önemli isimlerinden biri olan “dellalbaş”, eski yönetime de oldukça yakın bir kişidir. Yeni gelen hükümet başa geçtiği anda yeni kanunlar koymaya başlamıştır. Bunların başında kadın ve erkeklerin belirlenen sembolleri kullanmaları şart koşulur. Anayasada yazana göre kadınlar topuklarına “zingirov”⁸⁷, erkekler de yakaların “terazi” sembolü takmak zorundadır.⁸⁸

⁸⁶ Nazanin Zolfaghari, Nasır Menzuri Hayatı, Edebî Kişiliği ve Karaçuha Romanı (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir 2013.

⁸⁷ Kırsal bölgede ineklere de takılan, uçlarına zil bağlı zincir.

⁸⁸ Yazar Rugayye Kebiri bu sembollerle ilgili şunları söyler; “Ben bu iki sembolle ataerkil bir toplum ve ataerkil bir kanunun bu romanda işlenmesini istedim. Kadınların takması gereken zincir, devrim sonrası kadınlara dayatılan hicabı temsil etmektedir aslında. Terazi ise erkeklere verilen ataerkil düzenin bir sembolüdür. “

Yeni hükümetin başına gelen yönetici konumdaki erkeklerin siyasi ve iktisadi bakımdan bu iki sembolden faydalandığını görürüz. Siyasi faydası ataerkil bir düzen içinde erkeklerin kadınlara hâkim hale gelmesi, kadınların bileklerine pranga gibi takmak zorunda bırakıldıkları zincirle aslında görünmez bir esaret ipine maruz kalmalarından ileri gelmektedir. Devlete iktisadi fayda ise bu sembollerin çoğaltılması ve satılması aşamasında karşımıza çıkar. Fabrikalar harıl harıl bu “ürünleri” üretir, çoğaltır, pazarlarda satar. Herkes kendi bütçesine uygun olarak bu sembollerden alır. Varlıklı kimseler altın zincir ya da terazi alırken, daha orta direk olarak tabir edilenler gümüş ya da titanyum olanları tercih etmektedir.

Özellikle “zil bağlı zincir” sembolü akla Pavlov’un köpekler üzerinde yaptığı deneyi çağrıştırmaktadır biraz da. Klasik koşullanma⁸⁹ durumunu kanıtlayan bu deneyde zil en önemli unsurlardan biridir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Pavlov’un deneyi, Almanların tankları karşısında zorlanan Sovyetler Birliği’nin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Sovyetler, köpeklerden oluşan bir ordu kurmak için köpek barınakları kurma kararı almıştır. Ne var ki bu köpeklere hiç de iyi davranılmamıştır. Köpekleri şartlandırmak için bu barınaklarda günlerce aç bırakılmış ve ardından barınağa tanklar getirilmiştir. Araştırmacılar, köpeklerin tankların varlığı ile et parçalarını eşleştirmelerini sağlamıştır. Böylece köpekler, artık tankların olduğu yerde yemek olduğunu öğrenmişlerdir. Şartlanmış köpekleri savaş alanına getiren Sovyetler, aç köpeklerin üzerine bomba yerleştirip Alman tanklarının üzerine salmışlardır. Tanklarda yemek bulacağını zanneden köpekler tanklara yaklaştıklarında hepsini patlatan Sovyetler, Almanlara karşı sıra dışı bir şekilde önlem almış olmuştur.

Küçük Albert deneyi adı verilen deneyde de zil ön plandadır, davranışçılık kuramının önde gelen temsilcilerinden John B. Watson’un gerçekleştirdiği oldukça tartışmalı deneydir. Watson ve Rayner, 9 aylık bir bebeği kullanarak bir çocuktaki korku tepkisini koşullandırmaya karar vermiştir. Deneyin başlangıcında bebek Albert’e beyaz bir sıçan, tavşan, köpek ve başının arkasındaki demir bir çubuğa çarpan çekiç dahil olmak üzere bir dizi uyarıcı gösterilmiştir. Bebek Albert; sıçan, tavşan ve köpeğe karşı herhangi bir tepki göstermemiştir. Ancak çekiç sesi Albert’i korkuttuğu için bu, “koşulsuz uyarıcı” olarak kabul edilmiştir. Deneyin ilerleyen aşamalarında Albert’e bir fare getirilmiştir. Çocuk, fareyi sevmek için uzandığında çekiç ile demir çubuğa vurularak yüksek bir ses çıkarılmıştır. Bu işlem, Albert’e fareyi getirdiklerinde korku dolu bir tepki verene kadar yedi hafta boyunca tekrar edilmiştir. Nihayetinde Albert, artık

⁸⁹ Organizmaya koşullu tepki yerleştikten sonra aynı sistem içerisinde yapılan çalışmalarla başka bir koşullu uyarıcıya karşıda koşullanmanın sağlanmasıdır. Örneğin; zil- et- salya şartlanmasında zilden önce başka bir nötr uyarıcı (ışık) verilirse, köpek bu uyarıcıya karşı da şartlanmaktadır.

fareden korkmaya başlamıştır. Bu durumda başlangıçta nötr olan sıçan, artık koşullu bir uyarıcı haline gelmiş ve korku da artık koşullu bir tepki olmuştur. Watson, daha sonra Albert'in geliştirdiği bu korkunun sadece fare ile sınırlı olmadığını fark etmiştir. Koşullu tepki olan korku, daha önce nötr olan tavşan, köpek ve diğer uyarıcılara kendiliğinden aktarılmıştır. Albert, artık beyaz renkli ve tüylü nesnelerden korkmaya başlamıştır. Böylece bir uyarıcı korkusu, benzer özelliklere sahip diğer uyarıcıların korkusuna genelleştirmiştir.

Bu iki deneyde de zil, ses, uyaran ilişkisi göze çarpmaktadır. Yazarımızın da bir sembol olarak seçtiği zilli zincir okuma yaparken okuyucunun zihninde bu bilimsel deneyleri çağrıştırmaktadır. Zil/ses her iki deneyde de başlarda olmasa bile neticede “olumsuz”luğu ifade etmektedir.

“Terazi” sembolüne gelecek olursak adaleti ve bunun dengeli bir şekilde dağıtılmasını simgelemektedir. Terazi simgesinin ortaya çıkışına bakarsak, tarım toplumuna geçiş ve toplumdaki iş bölümünün çoğalmasıyla birlikte mallar arasındaki mübadelenin artışıyla ilişkilendirilmektedir. Buna ek olarak antik toplumlarda, Mezopotomya’da, Mısır’da ve Eski Yunan’da hükümdarların; halkın önünde yargılama yaparak, çoğunlukla taraflara yönelttikleri öğretici emirleriyle otoritelerini pekiştirdikleri, sosyal dengeyi sağlamaya çalıştıkları ve yaptırımlar uyguladıkları görülmektedir. Böylelikle teraziyi elinde bulunduran hükümdar, uyumsuzluğun tarafları arasında adaleti sağlayan bir aracı olarak kendini görünür kılmaktadır. Erkeğe terazi sembolünün verilmesi de biraz buradan gelmektedir diye düşünebilir okuyucu. Erkek adaleti sağlayan, evdeki otoritesini sağlamlaştıran, karar veren konumdur.

Romanın baş karakteri bir askerdir. Yönetim değişikliğinden sonra eşyalarını toparlayıp evine getirir. Bunun en büyük sebebi yeni hakimiyet ile çalışmak istememesidir. Sessiz sedasız, kendine has bir dünyaya sahip bir askerdir. En dikkat çeken özelliği “idam” ve “idam şekilleri” üzerine bir kitap yazmış olmasıdır. Ayrıca aileden gelen bir alışkanlıkla tıpkı babası gibi kuşlara karşı oldukça ilgilidir.

Bir gün kahramanımız yeni yönetim tarafından geri çağırılır. Amaç ona yeni bir görev tanımlamaktır. Bu görev ise geçmiş yönetimden tutuklananların idam edilmesidir. Asker aslında bu görevi kabul etmek istemez, Dellalbaşının sunduğu bu işi geri çevirmek ister, iç dünyasında çok gel git yaşar ancak iki ucu keskin bir bıçak gibidir içine düştüğü durum. Kabul ettiğinde insan öldürmek zorunda kalacaktır ancak etmediğinde de kendisi tutuklanıp idam edilecektir. Bunu içten içe çok iyi bilir. Çünkü karşı gelmek bu tür bir cezayı beraberinde

getirecektir. Bu nedenle görevi kabul etmeye karar verir ve ardından kendini telkin eder. Evet insanları öldürecektir belki ama hepsini onlara uygun yöntemlerle, onların düşüncelerine uygun olarak, idam edilen kişileri tekdüzelikten kurtararak, gururlandırarak yapacaktır bunu. “Öyle bir ortam yaratırım ki o idam anı hiçbirisi için acı olmaz.” Diye düşünür ve karar verir. Ama neticede asker ne olursa olsun, nasıl yapılırsa yapılsın bile bile yeni hükümetin idam siyasetinin uygulayıcısı olmuştur.

Asker küçüklüğünden itibaren “şer” konusu üzerinde düşünmektedir. İyilik ve kötülüğün ne olduğu, nasıl tanımlandığı, bu tanımların kime göre ve neye göre yapıldığı gibi mevzular küçüklüğünden beri zihnini meşgul etmiştir. Aslında kötü bir insan olarak tanımlayamayacağımız asker karakteri “kötünün siyasetini” uygulayan bir insan haline gelmiştir.

Askerin gerçekleştirdiği ilk idam sonrası ruhunun çok çalkalandığına şahit oluruz. Kendini sorguya çeker, kötülüğün bir unsuru haline geldiğinin farkında olarak kendini kınar. Bu aşamada askerin içinde kopan fırtınalara rağmen kimseyle bunları konuşmadığını görürüz. İçini dökemediği tek varlık “Mürr Ağacı”dır⁹⁰. Romana da ismini veren ve şahıs kadrosuna dahil edilebilecek bu ağaç asker tarafından yıllar önce alınmış ve sonrasında evinin bahçesine dikilmiştir. Mürr ağacı askerin sırdaşıdır. O her şeyi bir tek ona anlatabilir, içini sadece ona dökebilir.

Özellikle tarikat edebiyatındaki sembollere baktığımızda “ağaç” (ağacın gövdesi, dalı, yaprağı, meyvesi); aileyi (baba, anne, oğul, torun) ifade etmektedir. Türk kültüründe de sembolik öğelere bakıldığında, tarih boyunca doğada var olan pek çok nesneye, çok sayıda farklı anlam ve değer yüklendiğini görmekteyiz. Doğadaki nesneler arasında özellikle ağacın hem dünya kültürleri açısından hem de Türk kültürü açısından, sembolik ve kutsal bir öğe olduğunu ve en genel anlamda Tanrı’yı sembolize ettiğini görmek mümkündür. Aynı zamanda; ağacın kökleri, gövdesi ve dalları ile yeraltını, yeryüzünü ve göğü temsil eden üç dünya arasında bağ kurduğuna, evreni temsil ettiğine ve sonsuzluğu ifade ettiğine ve tüm bunlara bakıldığında ağacın Tanrı ile iletişim aracılığını üstlendiğine inanılmaktadır.

⁹⁰ Genel olarak Akdeniz ikliminin hâkim olduğu yerlerde, Anadolu'da batı, orta ve doğu Toroslar'da doğal olarak yayılış gösterir. Burseraceae familyasından çiçekli bir bitkidir. Tütsü ve vedik tıpta kullanılan hoş kokulu bir reçine üretir.

Askerin ilk idam hadisesinden sonra cinsel istekleri aşırı derecede yükselmiştir. Bir kadın ile cinsel ilişkiye girme ihtiyacı o zamana kadar hiç olmadığı kadar artar.⁹¹ Her idamdan sonra önce gelip Mürr ağacı ile konuşur ardından içindekileri bir de kilitli bir odada, kilitli bir çekmecedeki sakladığı günlüğüne yazar. Kimleri nasıl öldürdüğünü, kimlere nasıl bir merasim hazırladığını yazar. Bir gün genelevde çalışan bir kadın ile eski hükümette elçi olarak çalışan bir kadın aynı anda idam edilir. Burada iki paradoks bir karakter gözler önüne serilir. Fahişe kadın yanında çalışan ve kendine itaat etmeyen bir kızı öldürdüğü için idam meydanına getirilmiştir. Diğerisi ise eski yönetimden yüksek mertebeli biri, dünyada tanınan bir kadındır. Orada olma sebebi ise eski yönetimin unsuru olmasıdır. Bu iki karakterin, iki kadının ölümüne yaklaşımları dikkat çekicidir. Hayatı ölümden beter olan fahişe ölümü çok rahat ve doğal kabul ederken eski yöneticinin karısı ölümü rahatça kabul edemez, ağlar, yalvarır. Tüm bunları asker hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmadan defterine yazar. Her idamı eve gelince Mürr ağacına anlatırken ikinci, defterine yazarken üçüncü defa yaşar.

Roman aslında bir kahvehanede başlamıştır. Kuş meraklıların uğrak yeri olan bu kahvehane romanın ilk sahnesidir. Geleneksel kahvehanelere kadınlar giremezken, romandaki bu “sünneti” kahvehanede “Tayyip”⁹² adında bir kadın ile tanışırız. Hayat arkadaşı olmayan, ailesini tek başına geçindiren, çalışan bir kadındır. Asker bu kahveye gelir, bir kenara oturur. Kimseyle konuşmaz. Kimse de onun kim olduğunu ya da ne iş yaptığını bilmez. Herkesin onunla ilgili bir tahmini vardır elbette. Askerin arkasından konuştukları esnada kahvehanedekilerden kimisi onun öğretmen olduğunu, kimisi casus olduğuna kanaat getirir. Askerin kahvehanedekilerin ortak mevzusu olmasının ve bu kadar dikkat çekmesinin asıl sebebi orada kitap okumasıdır aslında.

Herkesin dikkatini çeken askerin dikkatini çeken kişi ise Tayyip’tir. Askerin aynı zamanda amcasının kızı olan bir karısı vardır. Zamanında babalar anlaşarak iki genci evlendirmişler böylece aile mallarını da yine aile içinde tutmuşlardır. Askerin karısına, karısının da askere derin bir gönül bağı hiçbir zaman olmamıştır. Asker kahvehaneye gelmeye başlayıp Tayyip’i görüp inceledikçe içinde sürekli karısı ile kıyaslama yapar. Birbirlerine zıt olan bu iki kadın asker için derin düşüncelere düşme sebebi haline gelir. Ve gittikçe askerin Tayyip’e olumlu duygular beslediği görülür. Ancak bu duygular asla cinsellik barındırmaz. Askerin Tayyip’e olan duyguları daha çok hayranlık olarak tanımlanabilmektedir.

⁹¹ Yazar Rugayye Kebiri bu durumu şöyle açıklar: “Ölümün yarattığı ağır duyguyu belki de bir kadınla birlikte olarak zihninden atmak istiyordur.”

⁹² Yazar Rugayye Kebiri’ye göre bu karakter özgüvenin ve mükemmel kadının sembolüdür.

Romanın baş karakteri olabilecek Asker “şer” yani kötü değildir.⁹³ Mevcut yönetim onu kötülüğün bir parçası olmaya itmiştir. Kuşları, müziği seven bir insan istemese de kötülüğün bir parçası olmak zorunda kalabilmektedir. Askerin içinde uyanan ve “vahşi bir hayvan” olarak tanımladığı cinsel istekler yüzünden bir akşam karısına saldırır. Karısı ilk başta anlam veremez bu duruma. Evlendiklerinden beri cinselliği birbirlerine karşı bir görev olarak yerine getirdikleri için kocasındaki bu ani değişime şaşırır. Bunun nazik bir yöneliş olmaması sebebiyle kendini koruma içgüdüğü ile karşı koyar ve Askeri iter. O anda Asker içini döktüğü Mürr ağacına bakınca tabiri caizse ağaçla göz göze gelir. Ağacın elbette gözleri yoktur. Ancak bir çift göz yanılmasını yaratan reçineler Askeri kendine getirir. Bu olayın üzerine Asker de karısı da odalarına kaçır, birbirlerinden saklanır.

Asker içinde uyanan bu isteklere kendisi de bir anlam verememektedir ancak bu duyguları durdurmanın tek yolunun da bir kadınla birlikte olmak olduğunun farkındadır. Karısına tekrardan yanaşamaz ve geneleve gitmeye karar verir. Hayatında ilk defa gitti bu yerde şaşkınlığını gizleyemez. Hayalindekinden çok farklı, daha çok devlet dairesine benzeyen bu yerde bir kadın seçmek zorundadır. Kendisine gösterilenler arasından birini seçer, neden onu tercih ettiğini düşündüğünde kızın yüzünün ona tanıdık gelmesiyle ilgili olduğuna karar verir. Kız ile yüz yüze geldiklerinde ise karısının gençliğine benzediğini düşünür. Kız ile birlikte olamaz buna rağmen içindeki hayvanı öldürmesi gerektiğini bildiği için kıza değil duvarlara yapıştırılmış açık saçık resimlere bakarak mastürbasyon yapar. Fahişe kızın tepkisi ise şaşkınlık ve dalga geçme arasında gidip gelir. Askerin sadist olduğunu söyleyerek güler. Asker kaçarcasına çıktığı genelevden eve gelince ilk iş yine tüm yaşananları ve zihnindekileri günlüğüne aktarır.

Tüm bunlar yaşanırken karısı ise Askerdeki değişimin sebeplerini düşünmektedir. Kocasındaki değişimin sebebini merak eder. Bu merak neticesinde de kocasının şahsi odasına girip arama yapmaya karar verir. Aslında bulmayı düşündüğü ve bulmaktan korktuğu şey uyuşturucu maddedir. Ancak çok daha kötüsüyle karşılaşır: Askerin günlüğü.

Kadın günlüğü okurken anlar ki kocası aslında cellattır, insanların canını alır. İdam çeşitlerini anlattığı kitabını, gerçekleştirdiği idamları en ince ayrıntısına kadar anlattığı, gittiği genelevde yaşadıklarını yazdığı, karısına hissettiği olumlu olumsuz tüm duyguları yansıttığı

⁹³ Yazar Rugayye Kebiri şöyle açıklıyor: “Biri, kötü bir insan olmasa da kötülüğün bir kolu olabilir. Bunun da sebebi totaliter, diktatör hakimiyetlerdir. Asker karakterini yaratmamdaki asıl mesele işte bu idi”

günlüğünü midesi ağzına gelerek, öğüre öğüre okur. Arada sırada bırakmaya yeltense de merakı tiksinsmesine üstün gelir.

Günlüğü bitirip kapattıktan sonra bir dakika daha o evde kalamayacağını ve Askerin yüzünü görmeye tahammül edemeyeceğini düşünerek hızlıca ortamı terk etmeye çalışır. Koşarak merdivenleri indiği sırada düşerek kafasını çarpar ve beyin ölümü gerçekleşir. Hastanede Asker, doktor ile konuşurken karısının organlarını bağışlayabileceğini söyleyerek bu konuda tavsiyeler verir. İşte tam bu aşamada Asker bir ikilem yaşar; karısının organlarını bağışlamalı mı bağışlamamalı mı? Her gün insanların idamını gerçekleştiren adam kendi hayat yoldaşının geri dönülmez bir biçimde girdiği ölüm tüneline olduğunu bile bile organlarını bağışlama konusunda tereddüt yaşar. Bir tarafta hiç tanımadığı insanların saniyelik ölümleri, bir tarafta kendisine bağlı bir insanın parça parça ölümü vardır. Kendisiyle bir iç çatışma yaşar.

Bir kahvehanede başlayan roman yine aynı kahvehanede biter. Zamanında Askere idam etmesi için tek ayaklı bir adam getirirler. Asker kanunda engelli bir insanın idam edilemeyeceğinin yazdığını belirterek bu görevi reddetmiştir. Kanun konusunda da ısrarcı olarak tek ayağı olmayan adamın idam edilmesini engeller, onun hayatını kurtarır. Günlerden bir gün, romanın sonlarında, bahsedilen kahvehanede idamdan kurtardığı tek ayaklı adam ile karşılaşır ve anlar ki bu adam Tayyib'in kardeşidir.⁹⁴

2.4.Açlık Baratası Özet (Tebriz 1367)

Romanda Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus Ordusu'nun Tebriz'i, işgali sırasında yaşanan ve binlerce insanın ölümüne sebep olan açlık felaketi anlatılmaktadır. Romanda bu olaydan şöyle bahsedilmektedir: "Dünya savaşını başlatan güçlü devletler oklarını tarafsız bir ülkeye atmış, yaylarını gizleyerek, memlekette kıtlık, açlık ve tehlikeli yaratmışlardı. Saldatlar kendileri ve atlarının karınlarını doyurmak için ülkenin tahılından, yonca ve samanından bile vazgeçmiyorlardı. Kıtlık kendisiyle birlikte halka çeşitli türlü hastalıkları da getirmişti. Tifo, tifüs ve diğer hastalıklar ülkeyi baştanbaşa bürümüştü. Devletin gözü önünde İngiliz ordusu ülkenin güneyini, Rus ordusu ise kuzeyini ve Azerbaycan'ı işgal etmişti. Halkı canlarından bezdirmişlerdi."⁹⁵.

⁹⁴ Rugayye Kebiri burada şuna dikkat çeker: "Ben roman boyunca aynı durumları birbirine bağlamaktan faydalandım. Örneğin romanda tek ayaklı bir kuş ve tek ayaklı bir adam vardır. Asker ne zaman tek ayaklı kuşu görse aklına tek ayaklı, idamdan kurtardığı adam gelmiştir."

⁹⁵ KEBİRİ, Rugayye, Açlık Baratası, syf. 5

Olaylar, Tebriz’de bir okulda birkaç arkadaşın gözlük almasıyla başlamaktadır. Bu gözlükle öğrenciler sürekli Aşdöken Mezarlığı’nı izlemektedir. Mezarlığın ismi, merak konusu olmuştur. Aşdöken Mezarlığı’nın anlamını merak eden öğrenciler konuyu öğretmenlerine açmışlardır. Öğretmenleri de onlara mezarlığın anlamını okulun bekçisi Reyhan amcaya sormaları gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine öğrenciler Reyhan amcaya akıllarındaki soruyu sormuş ve romandaki asıl hikâye başlamıştır.

Reyhan Amca Naib Gazi karakteri üzerinden açlığın hikâyesini açıklamaya başlamıştır. Reyhan Amca yaşanan trajedi ile ilgili çok fazla bilgiye sahip olduğu için bir tarihçi edasıyla olayları kendisini dinleyenlere en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Reyhan Amca Bu olayları zorhanenin⁹⁶ etrafında anlatmaktadır.

Roman Naib Gazi ve diğer kahramanların hikâyeleriyle başlamıştır. Eserin en önemli karakteri Naib Gazi, savaş ve hemen arkasından başlayan kıtlık ile Tebriz’de zorhanede yarı aç, yarı tok bir hayat sürdürmektedir ve çoğu insan gibi çok yoksuldur. Bu yüzden birkaç işi birlikte yapmakta, pehlivanlıkla kazandığı paralarla ailesini doyurmaya çalışmaktadır. Vaktinin çoğunu zorhane ve saksıhanede geçirmekte, aç kaldığı zamanda bile pehlivanlık mesleğini yaşatmaya gayret etmektedir. Mahallede ve sokaklarda yiğitliği ve yardımseverliğinin yanında pehlivanlıkla da bilinen Naib Gazi gururlu ve dürüst bir adamdır, aç kaldığı zamanlarda bile ideali olan pehlivanlıktan asla vazgeçmez.

Rusların Tebriz’i işgal etmesiyle birlikte, esnaf ve köylülerin hayatında karanlık bir dönem başlamıştır. İnsanlar Şah yönetimine karşı korkunç bir öfke biriktirmiştir. Çünkü halk açlıktan ölmekte ve insanlarda psikolojik bir çöküntü yaşanmaktadır.

Romanın en önemli karakterinden biri de arabacı İbrahim’dir. Oldukça saf ve namusuna düşkün biri olan İbrahim arabacılık yaparak geçimini sağlamakta ve açlığa rağmen umudunu asla kaybetmemektedir. Komşunun bahçesinde gördüğü ve adını dahi bilmediği kıza Turna adını verir ve bu kıza âşık olmuştur. Açlıkla mücadelede bu aşk onun en büyük dayanağıdır. Bir süre sonra İbrahim, kıtlıkla birlikte yeni bir iş imkânı bulmuştur; açlıktan ölen insanların

⁹⁶ İran’da geçmişi antik döneme kadar dayanan erkeklere özgü bir spor olan zurhane, ülkenin ulusal kimliği için bir sembol olmanın yanı sıra kahramanlık ve bilgeliğin öğretildiği bir spor dalı olarak bilinmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 2010’da "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası" listesine alınmış, İran’da antik bir spor dalı olarak tescil edilmiştir. Kispet benzeri bir kıyafet giyen sporcular kendileri için ayrılan özel spor merkezlerinde çalışır. İç içe geçmiş iki büyük çember etrafında, belli bir ritimle çeşitli hareketler yapan sporcular, ısınma turlarında ise çeşitli şiirler okur. Sporcular kendine özgü bir dizi aletler ile atlama, dönme, ağırlık kaldırma gibi çeşitli hareketler yapar.

cesetlerini taşımak. Bu iş her ne kadar onun için acı da olsa annesinin ve atının karnını doyurmak için gereklidir.

Zamanla insanlar açlık korkusuyla şehirden kaçmaya, işin ve rızkın bol olduğu diğer diyarlara göç etmeye başlamıştır. Naib Gazi tüm olumsuzlukların sebebinin Rus işgalinde görmektedir. Genel olarak Tebrizlilerde Ruslara karşı korkunç bir öfke birikmiştir. Bir gün Naib Gazi, kucağında yavrusu olan acılı bir anneyle karşılaşır. Kadının yavrusunu emzirmek için ev ev dolaştığını buna rağmen içirecek bir kap süt ya da emzirecek bir sütanne bulamadığını görmüştür. Bu olay açlığın şiddetini bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Kendi çocuğunu bile açlıktan kesip yemeyi düşünen babalar ve çocukları için dilenen anneler eserde çarpıcı bir şekilde anlatılmıştır.

Naib Gazi elinden geldiğince insanlara yardım etmeye çalışmaktadır. Bu karakter üzerinden de toplumun açlık karşısında birbirlerine tutunarak ve destek çıkararak bu zor günleri atlarmaya çalıştıkları anlatılmaktadır.

Açlıktan en çok etkilenen kesim esnaflardır. Tebriz esnafı açlık başladığı andan itibaren sadece Rusları sorumlu tutmamış, onlara yardım eli uzatmayan İran yönetimini de suçlu görmüşlerdir. Tebrizlilere göre şah ve adamları halktan çok kendilerini düşünmekte, mallarını paylaşmaktan çok saklama derdine düşmektedirler. Romanda bu durum hır hır Hacı Muhsin üzerinden anlatılmaktadır. Bir süre sonra Naib Gazi için açlık dayanılamayacak bir hâle gelmiştir. Umutları bir bir tükenmiştir. Açlığın etkisiyle zihni bulanmaya, hayaller görmeye başlamıştır. Zihnindeki kurgularla gerçeği sürekli birbirine karıştırmaktadır. Hiç tanımadığı insanlara yardım eli uzatan ve onların hayatlarını kurtaran Naib Gazi, gururundan kendisi için hiçbir yardımı kabul etmemiştir. Karnı aç olup gücü tükendiğinde bile zorhaneye giderek Mürşit Bahadır'la beraber geleneksel güreş sporunu yaşatmak için gücü yettiği kadar idmanlar yapmış, kendi mesleğiyle savaşa ve açlığa meydan okumuştur.

Her yer açlıktan ne yapacağını şaşırarak, yerde bulduğu bir ağaç kabuğunu kemirmek zorunda kalan, dillerinin altına bir taş koyarak açlığı bastırmaya çalışan ve gururlarını bir kenara bırakıp dilenmeye başlayan insanlarla dolmuştur. Açlıktan mecali kalmamış Tebrizliler artık kendilerini ölümün gölgesine bırakmışlardır. Ancak aralarında açlıktan elden ayaktan düşseler de her şeye rağmen hayatta kalma mücadelesi veren insanlar da vardır. Onlar, aşk ve gelecekle ilgili umutlarından asla vazgeçmemektedirler. Mürşit Bahadır'ın Rus kızına olan tutkusu ve

arabacı İbrahim'in âşık olması, eserde açlığa rağmen yine de aşktan vazgeçilmediğini ve aşk duygusunun açlığa karşı bir umut ışığı olduğunu göstermektedir.

Naib Gazi bir gün iş çıkışı evine doğru giderken birden aklı karışmıştır, ruhu daralmış ve içine doğan sıkıntıya dayanamayıp evinin yolunu tutmuştur. Evine yaklaşınca evinin girişinde sesler duymuş; bir Rus askerinin evine girerek eşinin ırzına geçmeye çalıştığına şahit olmuştur. Naib Gazi, eşini kurtarmış, eşinin de yardımıyla askeri öldürüp kuyuya atmıştır. Naib Gazi şahsında tüm Güney Azerbaycan halkının duyguları dile getirilmiş, Rus askerlerinin kadınlara olabilecek saldırılarına karşı halkın namusunu canla başla koruduğu anlatılmıştır.

Romanın sonunda Reyhan amca, tüm bu olayları anlattıktan sonra hayatta kalanların mezarlıktaki ölümler için yaptıkları dinî törenleri anlatmış ve geçmişte açlıktan dolayı hayatını kaybeden Tebriz halkının hiçbir zaman unutulmadığını vurgulayarak hikâyeyi bitirmiştir.

2.5.Hanımeli (Tahran 1392)

Bir hikâye topluluğu olan eserde toplam on dört hikâye bulunmaktadır. Sırasıyla;

Hanımeli
Parti!
Sürücü
Qar Qadın
Kesilmiş
Gırlı At
Benzeriş
Qardun Dadı
Xanabekire
Menden Öten Sene Deydi!
Qapılar
Özge Doğma
Sümeni
Lilit

Nasır Feranek Ferid, hikayelerini yazarken kendisinden ve çocukluğundan yola çıktığını belirtmiştir. Hemen hemen her hikâyede öne çıkan kadın karakterler, eserin merkezinde konumlandırılmıştır. Bazı hikayeler olay hikayesi özellikleri gösterirken bazıları durum hikayesi özellikleri göstermektedir.

2.6.Alma (Tebriz 1396)

Ferrux Cerayidi'ye ait bu hikâye toplusunda toplamda yirmi dokuz adet hikâye bulunmaktadır. Sırasıyla;

Yaşam Tüngü
Yeni Yolla Cezalanmak
Erbeyin
Kendin Öğrusu
İlgar
İki Şirni
Obür Dünya
Düyünlenen Sözler
Göyçek
Öpücük
Omuz
Çoban
Sevda
Oturak
Tanış Düşman
Gız Uşağı
Yazılı Köynek
Damga
Tapdığ
S'il Vous Plait
Alma
Ağır Bahışlar
Basdırılan Sevgi
Zumarlıq
Aclıq
Kerpiç Küresi
Çille Gecesi
Sehre
Telefon Dekesi

Bazı hikayeler çeviri, alıntı niteliğindedir. Ancak özgün olarak yazar tarafından kurgulanmış hikayeler de eserin içinde mevcuttur. Her hikâyede “kadın” karakter bulunmadığı için tez içinde tüm hikayeler ele alınmamıştır.

2.2. Aile ve Kadın

2.1.1. Annelik ve Kadın

Uygurcada “ög” kelimesiyle karşılık bulan anne kavramı Dîvânü Lugâti't-Türk'te “ana” sözcüğüyle karşılık bulmaktadır.⁹⁷ Türk Dil Kurumunun sözlüğünde ise çocuğu olan kadın, aba; yavrusu olan dişi hayvan şeklinde tanımlanmaktadır. Her toplumun kendine has “kutsal annelik” algısı ya da mitleri olsa da genel olarak her toplum tarafından kabul gören anneliğe dair birçok norm ve beklenti mevcuttur.⁹⁸ Araştırmaya konu olmuş eserler incelendiğinde çeşitli “anne” modelleri ile karşılaşılmıştır.

Öncelikle “Avava”daki başkışı kadının anneliği, “kendini çocuğun ihtiyaçlarından önde tutan” şeklinde tanımlanabilir. Kariyer gelişimi için oğlu Bünyamin'in kadının hayatında bir adım geride kaldığı fark edilmektedir. Oğlunu sevmiş, onu özlemiş, iyi bir anne olma isteği duymuş ancak başarılı olamamıştır. Bunun neticesinde de sağlıksız bir anne-çocuk ilişkisi ortaya çıkmıştır.

“Toplumda önemli bir yer edinmiş olan annelik olgusu, anne olmak için bir itici güç oluşturmuştur. Fakat bu itici güç, popüler kültürün etkisiyle değişim göstermeye başlayan anneliğin alternatifleri olan ve ikili yapı gösteren kavramların ortaya çıkmasına engel ol(a)mamıştır. Gündelik yaşamın kültürü olan popüler kültür bağlamında, anneliğin görüntüsünün ve içeriğinin değişiyor/değiştiriliyor olması da bunun bir kanıtıdır.”⁹⁹

“Avava” romanı başkışı kadın iyi eğitim almış, iyi bir ailede yetişmiştir. Evlenip boşanmış ve bu evlilikten bir çocuk sahibi olmuştur. Ancak romanın ilerleyen noktalarında oğlu ile ilişkisinin çok kopuk olduğu fark edilmektedir. Burada popüler kültürün dayatması anne figürünün reddedildiği, kendini çocuğuna tamamen vakfetmesi gerekliliğinin kabul edilmediği görülmektedir. Mürr Ağacının Kehruba Gözleri'ndeki Tayyip ise tam tersine bir annelik ortaya koymaktadır. Her ikisinin de cesur ve kendi ayakları üstünde duran kadınlardır ancak annelik olgusunu gerçekleştirme anlamında, özveri aşamasında birbirlerinden ayrılmaktadır.

⁹⁷ ERGİN, Rümeysa, Çalışan Kadınlarda Annelik ve Dindarlık Algısı (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2022, syf 5.

⁹⁸ DUDU KAHRAMAN, Esra, Annelik Rolü Üzerine: Kadının “Annelik” Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Sayı 2, Eylül 2018.

⁹⁹ BURÇ, Pınar Ezgi, Popüler Kültür ve Annelik: Anneliğin Farklı Görünümleri, Hacettepe Üniversitesi, Eylül 2015, syf. 2

Kadının üniversitede okuduğu yıllar İran için karışık zamanlardır. İran'ın en köklü şehri, siyasi ve sosyal yapı üzerinde tarih boyunca hep çok etkisi olan Tebriz de bu karışıklıklardan nasibini almıştır. Kadın için Tebriz şehri oldukça önemlidir. Yaşadığı şehri çok iyi tanır. En dikkat çekici nokta ise Tebriz'e bakış açısıdır. Şehre bir annenin yavrusuna duyduğu şefkat, hayranlık, sevgi hisleri ile doludur. Üniversitede okuduğu dönemde çocuk sahibi olmamasına rağmen, romanda Tebriz'e olan yaklaşımı annelik duygusu ile ilişkilendirilmiştir. Her kadının içinde olduğu düşünülen annelik duygusu ön plana çıkarılmıştır. Peki içgüdü olarak kabul edilen annelik gerçekten bir içgüdü müdür? Geleneksel yaklaşıma göre annelik bir görevdir, annelik içgüdüsel ve annelik içgüdüğü sayesinde tüm kadınlar doğal olarak anneliği bilirler. Annelik içgüdüğü, hamilelikle birlikte çocuğuyla bir bağ geliştirmesine, hamileliğin tüm sıkıntılarına katlanmasına, yorucu da olsa doğumunu gerçekleştirmesine ve doğum sonrasında çocuğuyla ilgilenmesine sebep olmaktadır. Annelik kutsaldır ve iyi bir anne fedakâr ve şefkatli olmalıdır.¹⁰⁰ Ancak Avava'da anneliğin getirdiği söylenen fedakarlığı görmek mümkün değildir. Aslında kadınlar başka bir anneliğin de mümkün olduğunu göstermeye, alternatif bir annelik bilgisi üretmeye çalışmaktadır. Anne olmanın “doğal/içgüdüsel” olduğu mitine karşı çıkma cesaretini göstererek, yaşadıkları olumsuz deneyimleri aktaran, anne olma yolundaki diğer kadınlara –ister yüz yüze ister sanal boyutta- destek olabilen kadınların sayısının artması, annelik mitinin kırılması yolunda en önemli gelişmelerden biri olmaktadır. Bu yolla hem “bulutlar üstündeki anne” gerçek dünyaya indirilmekte hem de “annelik içgüdüğü” miti sarsılarak gönüllü çocuksuzluğa alan açmaktadır.¹⁰¹

Başıkişi kadının Tebriz'e olan sevgisi onu bırakıp gitmesini de engellemektedir. Babası kızını Avrupa'ya göndermek ister, onu maddi manevi destekler ancak kadın Tebriz'i bırakmaya kıyamaz. Çocuğunu bırakamayan bir anne tablosu çizilmektedir. Bu aşamada kadının henüz çocuğunun olmadığı hatırlatılmalıdır. Buradan yola çıkarak ilerleyen dönemde toplumsal çerçeveler dahilinde iyi bir anne olacağı düşünülse de okuyucu farklı bir anne tipi ile karşılaşır. Kimi zaman Tebriz'i dert ortağı olarak gören kadın içi sıkılınca “Eynalı Dağı”na çıkıp şehri seyreder, onunla dertleşir, kendini anlatır, içini döker.

¹⁰⁰ AKTAŞ, Gül, Günümüz Toplumlarda Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Aralık 2019. Syf 12.

¹⁰¹ SEVER, Merin, Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den Kadınlık mı Annelik mi? (Tina Miller'dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması), Feminist Eleştiri Cilt 7, Sayı 2, Ankara Aralık 2015, syf. 81.

“Qızım, dedi, sendelerivi hazırlıyıram bir baş Avrupaya getmelisen!” Babanın sözü söz idi. Tesmimini de tutmuşdu. Qudretli idi elinden de gelirdi.

Eşiden kimi sanki Tebriz nezerimde uzaqlandı uzaqlandı lap o ıraqlarda bir nöqtəyə çevrildi. Dünyalarca sevdiğim gizlin bir zad sanki yoxa çıxdı birdən yox oldu. O dünyalarca sevdiğim bir zadı Tebriz'in küçələrini geze geze aydınladabilmediğim bir zadı arağ arağ axtardım, keçmişlerini varaqladım.¹⁰²

O gerginlenen günlerin birinde yaman darıxdım. Üreyim partlıyırdıki, getdim çıxdım “Eynalı” dağının başına. Oturdum orda, saatlar uzununu göz zilledim baxdım şəherimin başdan boyuna. Min yol özümədən sorqular sordum. Kim olduğumu, kimciğaz olduğumu tapdım. Zehnimde varaqladım o keçmişlərin bozarmış, pozulmuş,

pozadılmış varaqlarını. O siliner-silinmez varaqlarını varaqladım; özüm de elece onlarla varaqlandım. Sinəmin üstündən atlar çapdı keçdi. Bağrımda toplar partladı. Analandım birce ağlar-güler gözlü ana kimi o saya hesaba gəlməyən balalarını bağrıma basdım qucaqlandım. Balalarımın o ‘ağla sığmayan işlərinə ağladım güldüm.

Setarxan balamın ilkin qatarını öz elimlə bağladım. Varlı aydımsa da cındır çadıralandım yamaqlı ayaq qapı geyibən Şəhriyar balamın Heydərbabasını ilk olaraq mən salamladım. Sonra qısır qaldım. Qısırlığımda nisgilləndim. Tamarzı tamarzı balalamaq istədim. Balalayacağım balalarımın ötrü darıxdım.¹⁰³

Kadın adını bilmediği için Esirlik Tanrısı olarak ifade ettiği adamdan karşılık göremediği noktada çocuğu gibi gördüğü kimi zaman evladı, kimi zaman da dert ortağı gibi gördüğü Tebriz'den kaçmaya karar vermiştir. Babasının ısrarlarına rağmen bırakıp gitmek istemediği Tebriz'den âşık olduğu Esirlik Tanrısı için terk etmeye karar vermesi önemli bir noktadır.

Kadının karşılık bulamaması onu en çok etkileyen nokta olmuştur. Burada bir kadınlık egosunun varlığından söz etmek mümkündür. Potansiyelinin farkında olan bir kadın nasıl karşılık alamaz? Bu onu incitir. Hem kadın hem anne rollerini yaşayıp görmüş bir kadından bahsedilmektedir. Çocuğu tarafından sevilme bir kadın için olmazsa olmaz bir durumdur, ancak karşı cinsin ilgisi ve karşılık vermesi de bir kadının özgüveni için önemlidir.

¹⁰² Avava, syf 45.

¹⁰³ Avava, syf 45.

Avava'nın başkişisi kadın romanının bir yerinde baba evini ziyarete gelir. Onu evde Aslı karşılar. Aslı'nın üzerinde annesinden hatıra kalan ve kendisine dikilen bir elbise vardır. Kadın elbiseyi görür görmez hatıraları canlanır ve aklına birden kaybettiği anne yadigarı bileziği gelir. Kadının annesinden kalan bilezik kayıptır. Ancak başka bir annenin çocuğuna verdiği elbise ondadır. Burada annelik konusunda toplumsal başarıyı elde edememiş kadının kendi annesi ile ilişkisine şahit olunur. Anneliğe atıfta bulunan her türlü söylem eserlerde kendini göstermektedir. Gelenekselliğin modern yaşama evrildiği süreçte annelik kavramı sürekli değişim gösterse de kutsallığından asla kayıp vermemiştir. Kitabın bu bölümünde “ana anadır” ifadesi tüm anaların aynı derecede değerli olduğu mesajını verir.

Kadının kendi çekirdek ailesi içinde bir birlik, bağlılık yoktur. Burada akıllara “yuvayı dışı kuş yapar” ifadesi gelmektedir. Feminizme göre bu kabul edilemez bir düşünce iken eserde kadının daha anaç ve evcimen olması halinde olaylar nasıl gelişirdi düşüncesi okurun zihnine yerleşmektedir. “Kadının işkolikliği ve ailesine vakit ayıramaması temeli baştan sarsan kısım olabilir mi?” sorusu okuyucunun aklını kurcalamaktadır. Feminizm, kadınların içinde yaşadıkları hayata ve dünyaya kendi pencerelerinden bakmaları, kendileri için kendi isteklerine göre yaşamaları ve insanca bir yaşam sürmeleri için kadınlara güç veren bir fikir akımıdır. Kadınları ve onların özgürlüğünü temel alırken kadınların erkeklerle kamusal ve özel alanda eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını ve kadın cinsiyetinden kaynaklanan ayrımcı uygulamalara ve ataerkil toplum yapısına karşı koyarak toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda erkeklerle eşit statüde var olmasını amaçlamaktadır.¹⁰⁴ Bu açıdan bakıldığında feminist kuramla paralel ilerleyen bir kadın karakter sunulmaktadır.

Kadın kocası ile en ufak konularda bile ortak noktayı bulamamıştır ve bunun bir getirisi olarak boşanmış bir kadın olmanın onu rahatsız etmediği görülmektedir. Ancak oğlu ile arasındaki uzaklık onu yaralar. Burada annelik duygusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Çok çalışmış, kendini yıpratmış olmaktan ve çocuğu ile sağlam bir ilişki kuramamış bir anne olmaktan rahatsızdır. Evliliğini yürütememiş bir kadın olma mevzusunu problem etmemektedir. Bunun sebebini eskiden beri gönlünde başka birinin olmasına bağlamak da mümkündür.

İndice özümle oğlumun arasında olan bir yarganı başa düşürdüm. Men öz canımın ‘eziz bir tikesini gör nesayaq yadırgamış bir vucuda çevirmişdim. Onun danışığında benim canımı

¹⁰⁴ ÖZTÜRK, Serdar (Ed.), Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar II, Gece Kitaplığı, Ankara 2020.

*sıxışdıran bir yadlıq var idi. Bu yadlıq asla tebi'i olabilməz idi, ne ayın idi ne de oyun idi belkə oynancaqlıqdan yaranmış bir olay idi; indi bu ne süzürdü.*¹⁰⁵

Kadın çocuğu ile kuramadığı bağa rağmen onu “öz canının bir parçası” şeklinde tanımlar. Kadınların bir çocuğu içinde büyütmesi, onunla bir olması ve onu canının, vücudunun bir parçası gibi görmesi başkışı kadında da mevcuttur. Karı koca arasında biyolojik bir ilişki, bir kan bağı olmadığı için birbirlerinden zamanla uzaklaşmaları normal kabul edilebilirken, çocuk ile kurulan organik bağ çoğu zaman kopmayı engellemektedir.

Kadının misafirlerini yolcu ettikten sonra kendini “doğum yapacak bir kadına” benzettiği görülmektedir. Hamileliğı, doğumu deneyimlemiş bir kadın olarak yaşadığı sıkıntıyı ve yorgunluğu o anki ruh hali ile özdeşleştirir. Aslında doğumun kafasında bir “yük” şeklinde yer etmiş olması okuyucuyu düşünmeye itmektedir. Birçok kadının zor da olsa “mucizevi” ya da “güzel” olarak adlandıracağı olayı kadın bir sıkıntı anında örnekleştirmiştir. Misafirlerini yolcu ettikten sonra kendisini odasına zor atar. Çok yorulmuş ve sıkılmıştır. Bu sıkıntıyı daha fazla taşıyamayacak gibi hisseder. Kendi doğum zamanını hatırlar. Vücudundaki ve zihnindeki değişimleri düşünür.

*O gecəsi qonaqları yola salandan sonra yatmaq üçün öz suvitime çıxdım. Dediym təkin, mənim halim doğmaq zamanı çatmış boylu bir avradın halına benziyirdi. Özümün təcrübəm var idi. Bir kez öz boyumdakı balamı doqquz ay doqquz gündən sonra cismi olaraq doğmuşdum. Onda da özümde ruhi dəyişikliklər his edirdim. Onda da özümü yeni bir vez'e hazırlıyrdım. Onda da doğmağın baş ağrı işlərinə baxmayaraq doğmağın başa çatmağına daha telesirdim. İndi de, elece, bir avradın heç zaman yadından çıxmıyan öz təcrübələnmiş hisiyə öz suvitime çıxdım. His edirdim daha bu yükü özümde saxlamağa dözüümüm qalmıyıbdır.*¹⁰⁶

Doğum anını hatırlayan kadının hemen arkasından aklına oğlunun gelmesi oldukça doğaldır. Annelik duygularının aniden depreştiğı fark edilen kadında oğluna karşı büyük bir özlem oluşmuştur. Onunla konuşmak, sesini duymak isteklerine karşı koyamaz ve gecenin kaç olduğuna bakmadan oğlunu arar. Burada kadının anneliğinin ön plana çıktığına şahit olunmaktadır. Çoğu zaman duygularından arınmış, erkeksileşmiş bir halde karşımıza çıkan kadın bir Esirlik Tanrısı ile ilgili durumlarda bir de oğlu ile ilgili konularda duygularına kapılıp gitmektedir. Kendisini zorla duygusuzlaştırmaya, erkeksi bir kılıf içine gizlenmeye çalışsa da

¹⁰⁵ Avava, syf 216.

¹⁰⁶ Avava, syf 311

bu iki durumda tüm kadınlığı benliğini ele geçirmektedir. Oğluna karşı zaafı oldukça nettir. Ancak seneler içinde yaşananlar ikisinin ilişkisini yıpratmıştır. Kadın dayanamayıp oğlunu aradığında karşısına canından bir parça değil de adeta bir yabancı dikilir. Hâl hatırdan sonra konuşacak şey kalmaz, sessizlik olur. Bu durumun kadını perişan ettiği görülmektedir.

*Saat bir hududları idi Benyamine zeng eledim. Öz 'aleminde idi. Mende olan hissi başa düşesi deyildi. Neçe cümle kef-ahvaldan sonra deyib danışmağa sözümüz qalmadı. Bu sayaq danışqlar meni artıq sındırırdı. Neden bele öz balamla ürek sözlerimi danışmaq şerayit yaranmırdı. Neden bele balamla benim derin bir igiliyim yox idi.*¹⁰⁷

*Telefon desteyini qoyandan sonra oturub başdan boya o yaşayışımın bura çatmağını izlemeye macal tapdım.*¹⁰⁸

Kadın burada çocuğu olduktan sonra işlerle daha çok ilgilendiğini, kafasının tamamen işlere gömüldüğünü itiraf etmektedir. O toplumun dayattığı kadın figürlerinden biri olmamak için savaş verirken kadınlığını da kaybetmiştir. Bu bağlamda kimi kadın anneliği tamamıyla kucaklarken, kimi tamamen reddetmekte, kimisi de annelik ve iş hayatı arasında bir uzlaşma yolu bulmaya çalışmaktadır.¹⁰⁹ Anneliğin bir içgüdü olup olmadığı halen bir tartışma konusu olsa da çoğu kadının çocuğu olduğu zaman ona bağlılığı kaçınılmazdır. Kahramanımız kadın da oğlu ile bir bütün olabilmeyi istese de bunu beceremez. İleriki yıllarda da bu onu üzen noktalardan biri haline gelir.

Biyolojik olarak birbirinden farklı olan kadın ve erkek, bu farklılığın kabulü ile toplumsal değerlerden, kültürel farklılıklardan etkilenererek, farklı kadınlık ve erkeklik rolleri edinirler. Öğrenilmiş bu roller çerçevesinde annelik, biyolojik yapısıyla ilgili olarak kadının doğasına uygun bir rol iken, toplumsal dayatma ile ortaya çıkan annelik miti Elisabeth Badinter'in "Annelik içgüdüsünü ve dayattığı davranışları daima canlı tutmak anneliğin en büyük düşmanı mıdır?" sorusunu akıllara getirmektedir. Bu soru çerçevesinde yeniden düşündüğümüzde anneliğin tarihsel süreçte, farklı kültürler içerisinde anlamının ve değerinin farklılaştığını ifade edilebilir.¹¹⁰

¹⁰⁷Avava, syf 312

¹⁰⁸Avava, syf 312

¹⁰⁹ SADIKOĞLU, Zehra Zeynep, Postmodern Dünyada Anne Olmak, Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2017, syf. 210.

¹¹⁰ TÜRKDOĞAN, Özlem, Ana Akım Medyada Annelik Miti, Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı 13, Şubat 2013, syf. 37.

Başkişi kadın ile oğlunun arasının iyi olmadığı eserde sürekli vurgulanmaktadır. Kadının oğlu Bünyamin'i aradığı o gece hâl hatır faslından sonra konuşma devam edememiştir. Buna rağmen kadının aynı gece oğlunu yeniden aradığı, sohbetin ilerlemeyeceğini içten içe bilse de kendine karşı koyamadığı görülmektedir. Aslında bu bölümde kadının tek istediği sadece uyumaktır, yorgundur. Hayatının tüm yükü omuzlarına çökmüştür ancak uykusu gelmez. Oğlunu tam da bu aşamada tekrardan aramak ister ve bunu yapmadan önce “kendisini tanıyan bir adama sığınmak” ifadesini kullanır. Oğlu ile arası iyi değildir ama o kadının canındandır. Kendi doğurduğunu o an en yakını olarak görür. Bu sefer annelik duygusu ortaya çıkmıştır. Ama bilir ki oğlu ile arasında hem soyut hem somut bir uzaklık vardır. Kadın coğrafi açıdan iki farklı kıtada olmalarının yanı sıra nesil farkını da görür. “Kaygı”nın manası ikisi için çok farklıdır.

Gecenin o çağında her zaddan artıq yuxlamaq istiyirdim. Bir car her zaddan qırılmaq istiyirdim. Canıma dinclik vermek istiyirdim ancaq yuxu aparmırdı. O yuxuya dalmamaq bağrımı yarırdı. Bağrım yarıldıqca her zad iki bölünürdü.

O gecesi bir daha da oğlum Benyamine zeng eledim. Birce özüme işgin olan adama sığınmaq istiyirdim. Meni başa düşebilen bir kimseye danışmaq istiyirdim. Geleceyin ehtimallarından danışmaq istiyirdim. Amma söz burasında idi ki onun zehrinde qaygının me'nası, xudigin me'nası başqa bir zad idi. Menim bu sayaq deyişilmemi sadece Tebrizde olduğumdan görürdü. Elece gâh gülürdü. Gahdan ciddi danışırdı. Gahdan kişilenirdi. Babasının gözlerinin boyası deyişilen kimi onun da danışiq haleti deyişilirdi. Daha neden danışabilerdim. Aramızda bir dünya aralıq var idi. Onun nezerinde men min il bundan ireli zamanlardan şergin o tozlu torpaqlı dünyasından danışırdım. Eslinde men deyen sözlerin heç birini men söylüyən sayaqda başa düşmürdü. Yalnız başına çığırıb: “Why don't you try to see what I mean! And never interrupt me!” deyende idi ki azca el-ayağını yığışdırdı.

Men ne hayda idim o ne hayda idi. Xudiklerimiz gör ne sayaq ferqli idi. Şerqi bir ölkeden danışdığım gör ne sayaq onu öz arasından üstün olan bir durumda qoyurdu; Menim üstüme onu yeyinledirdi. Dünyalarca tecrübeni daşıyırdımsa öz qarnımdan çıxan birce yeni yetme meni üsteliyirdi.

Ancaq ondan xıyalim rahat idi; menden ona az sirvet qalmayacaq idi.¹¹¹

¹¹¹ Avava, syf 323.

Bu sefer konuşmaları öbüründen daha uzun sürse de yine verimli olamamıştır. Kadın konuşma esnasında oğlunu kocasına benzetir. Onun göz rengi nasıl değişiyorsa oğlu Bünyamin'in tavırları da öyle değişiyordur. Bazen alaycı bazen ciddi ama yine de çoğu zaman önemsemez tavırlar sergilediğini düşünmüştür. Bunun üzerine kadın oğluna sert çıkar ve oğlu biraz da olsa kendine çeki düzen vermek zorunda kalır. “Karnımdan çıkan bir yeni yetme beni üsteliyor” ifadesi oldukça dikkat çekmektedir. Kadın eserde zaman zaman küçümseyen bir yapı ile karşımıza çıkar bu da o anlardan biridir. Kopuklukları yüzünden yakınsa da oğlunun büyüdüğünü fark edemeyen, kendini ciddiye almamasından yakınsa da içten içe asıl ciddiye almayan kadının kendisidir. Bununla beraber oğlunun aslında kendi memleketi olan İran’a bu kadar küçümser bir bakış açısı ile yaklaşmasından da hiç hoşnut değildir. Eserde kendi memleketi olmasına rağmen Doğuyu hiçe sayan gençlik de üstü kapalı bir biçimde eleştirilmektedir. Kadın burada azarlayan bir anne olarak gözlemlenmektedir.

Xanımeli kitabında bulunan “Özge Doğma” hikayesinde de büyüdükçe annesinden uzaklaşmış genç tipi vardır. Annesi ile arasında Avava’daki gibi km. farkı yoktur. Aynı trende aynı kompartmanda karşılıklı oturan anne ve oğlunun iletişimsizliği üstü kapalı bir biçimde anlatılmaktadır. Ancak burada uzaklaşmanın mimarı anne değil oğuldur. Annesiyle konuşmayan oğlan sevgilisi ile mesajlaşır. Oğlu mesaj yazarken onu izleyen anne geçmişe dönerek oğlunun kendisine attığı mesajların kısalığını ve cevap vermesinin ne kadar uzun sürdüğünü düşünür. Anne çocuk arasındaki iletişimsizliğin iki eserde de anne gözünden verildiği görülmektedir. “Yetişkin ve çocuk arasındaki ilişki üzerine çok sayıda araştırma gerçekleştiren Pianta ilişkileri şu şekilde açıklamaktadır: “İlişkilerin bir geçmişi, bir hafızası vardır; bunlar gözlenebilir davranışlardan daha soyut bir şekilde örgütlenmiş etkileşimler, beklentiler ve inanış kalıplarıdır. Araştırmacı, ilişkilerin niteliğinin tamamıyla anlaşılabilir ve açıklanabilir olabilmesi için belli bir dönem içinde ve durum bazında değerlendirilmesinin önemli olduğunu altını çizmektedir.”¹¹² Burada anne-çocuk ilişkisinin geçmişi tam olarak verilmez. Sağlam temeller üzerine kurulmadığı için ortaya çıkan bir iletişimsizlik mi yoksa çocuğun anneden büyüdüğü için mi uzaklaştığını kestirmek mümkün değildir.

Üz üzə oturub mənimlə. Bir addım uzaqlıqda. Bir addım da yox, az. Dizimi tərپətsəm dəyər ona. Belin axındırıb oturacaqda. Bir qıçın qoyub o birinin üstünə. Ağ-qara sport başmağı

¹¹² ERTÜRK KARA, Gözde, Anne-Çocuk İlişkisinde Risk Faktörleri: Televizyona Maruz Kalma ve Anne-Çocuk Oyun Süresi, Eğitim ve Bilim, Cilt 45, Sayı 201, 2020, syf. 411-424

az qalır dəysin dizimə. İkimiz də pəncərə qabağında oturmuşuq. Hərəməz bir yönə sarı ancaq da; o doğuya sarı, mən batıya sarı, çoxdandı yollanmışıq. . .

Elə cumub əl telfonuna ki, ayağım dəysə, diksinər. Dəyməmiş də bərq tutanlar kimi dir. Qılıbız tükləri üzü yuxarı dayanıblar, bir batman jel-vaks gücü ilə _saçlarında parıldır çəsb kimi. Barmaqlarımı aparsam, saçları tumarlanmaz. Əlgirməz dir tükləri.

Gözüm gedir liy şalvarının baca-bucalarına; yırım-yırtıqlarına; aslaq saplarına. Əyninə yapışan qolu qısa köynəyindən, qollarının dik balaqları vurub eşiyə. Başı aşağıdır. «Dı. dıdı. dıd. . . dıdı. dıd. . .» SMS atır. İki əlinin baş barmaqları tez-tez vurur. Pəncərədən ardıcıl sovuşan mənzərələri, kənd-kövşəni də görmür; mənim gözəlti baxışlarımı da; özümü də. Bəlkə o qədər yekəpələm, gözə gəlmirəm, heç!¹¹³

Avava'daki digər önemli kadın karakter ise Humay'dır. Başkişi kadın ile Humay birbirinin tersi karakterlere sahiptir. Kadın ne kadar güçlü, soğuk ve kimseye eyvallahı olmayan bir karakterse Humay da bir o kadar korunmaya muhtaç bir kadındır. Aynı zıtlık Mürr Ağacının Kehriba Gözleri eserinde de vardır. Tayyib ile Asker'in karısı eserdeki çatışmayı meydana çıkarmak, farklı kadın yapılarını ortaya koymak için kurgulanmıştır.

Avava'daki kadının hayatına bu kadar büyük etki edebilen, Esirlik Tanrısından sonra, ikinci kişi Humay'dır. Kadın yaşamının dördüncü ve bir anlık bölümünü Humay'ı bulması ile başlatıp bitirir. Onu bulup, ona sarılınca sanki birbirlerini yıllardır görmemiş bir ana-kız gibi hissederler. Humay Kadının içindeki boşluğu yıllar sonra doldurmuş bir evlat olarak tanımlanmıştır. Kadının Humay'ı kızı gibi bir anda bağrına basması, Humay'ın da Kadını annesi zannetmesi sahnesi gözler önüne serilir.

Kadının kendi oğlunu bu şekilde bağrına basamazken tanımadığı birini kızı gibi görmesi dikkat çekicidir. Türk masallarında iyi kalpli öz annenin en büyük vasfı fedakâr davranışlarıdır. Örneğin Miski Bahar isimli masal, iyi kalpli öz annenin tipik bir özelliğini sunar. Masalda bir komşusunun tembihiyle kırk baharatı karıştıran kadının güzelliğiyle ünlü bir kızı dünyaya gelir. Masalın başında annenin kızına olan sevgisi “dünya güzeli bu çocuğu gözünden kıskanır. Yemez, içmez, uyumaz çocuğuyla ilgilenir.”¹¹⁴ Burada kadının iyi kalpli üvey anneye dönüştüğü söylenebilir. Kimsesi olmayan Humay'a sahip çıkmış ve sorgusuz sualsiz onu

¹¹³ Xanımeli, syf. 77.

¹¹⁴ KASIMOĞLU, Seval, Türk Masallarında Anne Motifinin Psikanalitik Çözümlemesi, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt 15, Sayı 39, Ağustos 2022, syf. 744.

bağrına basmıştır. Bir kadının doğurduğunu her şekilde sevebilirken başkasının çocuğunu koşulsuz bir biçimde bağrına basmasının zorluğu yadsınamaz bir gerçektir. Anneliğin içgüdüsel olmadığından yola çıkarak çocuğunu sevmeyen kadınlara da örnek vardır. Ancak başkışı kadının sevmek ile ilgili bir sorunu olmadığını, bir erkeği çok sevebildiği görülmektedir. Bununla beraber kendi oğlunu da sevmesine rağmen onu asıl rahatsız eden bağlarının zayıflığıdır.

Dördüncü yol dünyada geliben yaşadığım dövrən isə birce lehze sürdü. Doğulduğum anda mən sənə çatdım; dadaqlarım Humayın yanağına toxananda mən doğuldum da qurtuldum da.

Mən o balalandığım yükü yere qoymaqlıq bu dövrənəm də bitdi qurtuldu. Amma o lehzedə mən bir ‘esr yox bekle yeddi min illik daşınan birce sırrı öz canımda daşıdım. ‘Esirler uzunlu süren o sırrın şanlı varlığına inandım da onla yaşadım da. İndi düz bu gecə mən bu ‘esirler uzunlu süren yaşayışında balalanıbm doğdum da öz balama çatdım da. Balam gözlerini yummuşdu. Eyildim. “Aya”nın o yedimdən il umsug qalan dadaqlarıyla onun yanaqlarından öpdüm. Yuxudan ayıldı. İki qollarını mənim boynuma saldı. Məne “ana” dedi.

Sonra Humay gözleri dolarkən: “Anam heç zaman mənim üzümədən öpmədi! ” dedi. Atam üzümədən öperkən anam təkce mənim saçlarıma sığarlardı. “Anam bənim üzümədən öpəndə gözleriyle öperdi! ” Sonra üzünü tutdu mənə: “Sən kimsən? ” dedikdə soruşdu. “Gözlerim hele ele sağlamayıb, ala qaranlıq çalır. Amma sən anama benziyirsən!”¹¹⁵

Kadının Humay’ı hemen kızı olarak adlandırması, anne kız ilişkisinin bu derece hızlı oluşması önemlidir. Bu aşamada akıllara Bünyamin gelmektedir. “Bir anne evladından karşılık bulmasa da ona olan ilgisi devam etmez mi?” sorusu okuyucunun zihninde oluşan sorudur. Anne çocuk ilişkisinde sevmek ve sevilme döngüsü şart mıdır? Bir kadın sırf istediği karşılığı alamadığı için çocuğundan uzaklaşır mı ve sırf istediği sevgi ve ilgi dönütünü alabildiği için yabancı bir çocuğu anne gibi bağrına basabilir mi?

Sabahsı vekilimize vikelet verdim o babamın evindən qardaşlarımın payını da mənim adıma alsın. Amerikadakı var_yıxumun beşdən biri də Benyamin oğluma bəs idi. İrandakı irsim bu qızımın idi. Humayın təsadüftən törendiyi yaralarının vercini kâmil sağalınca mənim hesabımdan verilməyeni istədim. Aslının da ona bir ama kimi yetişməsini istədim.

¹¹⁵ Avava, syf. 340

Çox gönlüm istiyir Canışan kişi asla menle bir yaşamasın (ölmeyi menle bir düşmesin! Menden sonrada daha uzun uzun yaşadığca Sonayın ışığında yeri bellesin; belke yuxuları qat_qarışıq düşen qadınlar aralanan toprağın o hezin bellenen sesinden dinc yuxlasın!) çox gönlüm istiyir gözlediği kimi bayram çağı bir gün o mühendis, ellerinde birce deste dağlardan derilmiş ter teze nevrüz gülüle tapılsın gelsin.

Çox gölüm istiyir Tılımxanla Sona beyimin evlenmeyinde onlara bilelerini ürekdən sevindiren bir hediye verilsin. Çox gönlüm istiyir Humay qızımın bu evin üst damında_Esirlik Tanrısı neqşesini veren suvitde_şen yaşamağını gözüm dolusu bir görüm. Görebilmesem de... Ancag Humay sağalsın öz yerinden dursun. Menim bu ayın varlığımın ocağı sönük qalması.¹¹⁶

Kadın kendi oğlu Bünyamin ile kuramadığı bağı Humay’da, Humay da hasretini çektiği annesinin sıcaklığını kadında bulmuştur. Bir kadın için evlat sevgisi boşluğu doldurulamayacak kadar derin ya da boşluğun doldurulması zorunlu olacak kadar hayatidir.

Humay eserin bir yerinde oldukça zor bir durumda kalır. Peşine takılan kötü adamlardan kaçmak zorunda olduğu için şehri terk eder. Humay’a yabancı bir çift yardım eder. Yolculuk esnasında üçünün bulunduğu araba bir trafik kazası geçirir. Kendilerinde fazla hasar olmasa da arabadaki hasar büyüktür. Tüm bunlar yaşanırken Babadağı’nda da Humay’ı geri döndürme çabası sürmektedir. İşte bu esnada başkışı kadın devreye girer. Profesör Şimşek Kadından yardım ister ve ona olayları anlatır. Kadın kendisinden istenen yardımı seve seve kabul eder ve Humay’ın kaldığı eve gider. Humay’ı burada yorgun argın, başına gelenlerden bitap düşmüş olarak bulur. Genç kızın kaldığı odaya girince Humay Kadını annesi zanneder.

“Aya”nın o yedimdin il umsug qalan dadaqlarıyla onun yanaqlarından öpdüm. Yuxudan ayıldı. İki qollarını benim boynuma saldı. Mene “ana” dedi.¹¹⁷

Humay’ın kadının annesi olmadığını anlama şekli oldukça dramatiktir. Kadının annelik duygusunun yükseldiğini, oğluya kuramadığı bağ sonucunda sevgisini de evladına istediği kadar ve yoğun gösterememesi gibi sebeplerle Humay’ı görür görmez içinin titrediği fark edilmektedir.

¹¹⁶ Avava, syf. 341

¹¹⁷ Avava, syf. 341

Kadın Humay'ı ilk defa görmesine rağmen yakınına gider ve genç kızı yüzünden öper. Tanımadığı bir kızı öpmesi çocuğuna vermek istediği ancak içinde kalan sevginin gün yüzüne çıkmış halidir. Bu öpücük aynı zamanda Humay'ın kadının gerçek annesi olmadığını anladığı noktadır. Çünkü Humay'ın annesinin ağzı ve burnu cüzam yüzünden yok olmuştur. Bir kadının ağzı ve burnu yerli yerindeyken öpebileceği bir çocuğu yoktur, bir kadının da ağzı ve burnu yokken öpmeye doyamayacağı bir çocuğu vardır.

Sonra Humay gözleri dolarken: “Anam heç zaman benim üzümünden öpmedi!” dedi. Atam üzümünden öperken anam tekce benim saçlarımı sığarlardı. “Anam benim üzümünden öpende gözleriyle öperdi!”¹¹⁸

Humay karanlıkta kendisini öpen kişinin annesi olmadığını anladığında şaşırarak başkışı kadına kim olduğunu sorar. Onu annesine benzettiğini de söyler. Hemen ardından Kadın Humay'ı bağrına basar, Humay da ona annesiymiş gibi sarılır. Her şey oldukça çabuk gelişmiştir. Okuyucu bu aşamada kadındaki ve Humay'daki boşlukların doldurulmasıyla tatmin olur. Anneliğini hataları yüzünden istediği gibi yaşayamayan bir kadının yeni bir çocuğu, annesini kaybetmiş yersiz yurtsuz bir genç kızın da bir annesi, evi, yeri yurdu olmuştur.

Qaraçuxa romanına bakıldığında da anne “şefkatli” özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Bu romanda “kadın” karakterler daha çok dekoratif yapıdadır ancak annelik ile ilgili kısım göze çarpmaktadır. Romanın başkışisi İlgar Amca bir çocuk yere düşüp ağladığında “yüreği yanan” annenin yere tükürüp sonra başparmağını o toprağa basıp çocuğun damağına yapıştırmasını toprağın teskin edici gücüne bağlamaktadır.

Toprak ve kadın ilk çağlardan itibaren çeşitli yönlerden insanın ilgisini çekmiştir. Her ikisi de aynı özellikleri ve benzer kaderi paylamaktadır. Toprak her şeyden önce bir ana olarak düşünülmüştür. Çünkü onda analık vasıfları mevcuttur: Doğurur, doyurur, büyütür, besler ve iyileştirir. Arkaik insan toprağın bu iyilik ve cömertliği karşısında duyarsız kalmamış, toprakla ilgili çok değişik inanç şekilleri ve buna paralel uygulamalar geliştirmiştir. Toprak, bazen ibadet edilen ve kendisi için kurbanlar sunulan bir tanrıça, bazen kollarında güven duyulan bir ana olarak düşünüldüğü için kendisine çok büyük saygı gösterilmiştir. Kadının da gebeliği ilkel insanın dikkatini çekmiş, çoğu zaman ona hem saygı gösterilmiş hem de vücudunda olan değişikliklerden dolayı ondan biraz korkulmuştur. Kadının ve toprağın kendi başına doğurduğu düşünülmüş ve bundan hareketle kadın ve toprağın yaratılışın sırlarını bildiklerinden, aralarında

¹¹⁸ Avava, syf 340.

mistik bir dayanıma olduğuna inanılmıştır. İnsanların Toprak Ana ile kadın arasındaki böyle bir dayanışmanın varlığını düşünmeleri ve bu dayanışmanın varlığına inanmaları birçok uygulamayı da beraberinde getirmiştir.¹¹⁹

Qaraçuxa romanında da toprak sabırlıdır, annedir, her şeyi kendinde barındırır. İnsan ise kördür. Geçmiş zamanlarda yaz vakti, toprağın gebe bilindiğini, kutsal kabul edildiğini hatta kimsenin bastonunu, kırbacını yere vurmadığını ancak şimdi köylülerin bile böyle bir hassasiyetinin kalmadığını, toprağın sürgüne uğratıldığını söyler.

Azca dayandı.Sonra dedi: “Görmüyübsen,bir uşaq yere yıxılanda necür ağlıyar;axi,onun üreyi acışar.Rengi atar.Bozarar.Nefesi geder gelmez,boğular.O anda ananın üreyi odlanar.Üreyi odlandıqda yere tüpürer.Sora şehâdet barmağınan damağına yapışdırar.Onda uşağın üreyi soyuyar...”

İlqar Eminin bor sesi çoxda yaxşı qulağıva çatmırdı.Belke de,sen İlqar Eminin sözlerini yaxşı başa düşmürdün.Öz düşüncün qanadlanırdı.Belke de İlqar Emiye macal vermirdi.Amma dehnün ala-qaranlıqlanırdı,yarı şafaqlanırdı.Her zadı bürüyürdü.Herden bir,eşik sesi zehnünden üstün gelirdi;İlqar Emi idi: “Torpaq ana dir,ana! Ana torpaq!” deyirdi. “Torpaq her zadı üzünde saxlıyar.Beşer dediyün kordur kor.Ayağının altını görmez.Yadundan çıxıb? Keçmiş zamanlarda, yaz çağı,toprağı boğaz bilerdiler.Onu ezizliyerdiler.Heçkes el ağacını yere güpsemezidi.Şüy ya şallağını yere çığamazidi.Yaz çağında bu işleri gören olmazidi-erbab-merbabdan suvay.”¹²⁰

Birinci Dünya Savaşının patlak vermesinden kısa süre önce Ahmet Şah (1909-1925), henüz 17 yaşındayken Temmuz 1914'te tahta çıktı. Savaşın hemen başında kurulan hükümet ise zayıftı ve varlığının pek bir önemi yoktu. Ne Ahmet Şah adına kurulan hükümetin ne de meclisin İran'da düzeni veya hükümetin otoritesini sağlayacak bir gücü yoktu. Salgın hastalıklar, kıtlık ve eşkıyalık gibi sebepler yüzünden İran'ın neredeyse tamamı harap bir vaziyette idi.¹²¹ Tebriz'de yaşanan sefalet sonrasında romanlara da konu olmuştur.

Açlıq Baratasında romanında yine özverili ve kendinden önce çocuğunu düşünen bir anne tipi okuyucuya sunulmaktadır. Tebriz'in açlıktan kırıldığı, insanların açlıktan sokaklarda

¹¹⁹ KAPLAN, Zübeyde, Mircea Eliade'ın Eserlerinde Toprak Ana, Kadın ve Doğurganlık (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana 2006, önsöz.

¹²⁰ Qaraçuxa syf 36-37

¹²¹ KALABALIK, Kamuran, Birinci Dünya Savaşı'nın Başlarında İran'da Rus İşgal Faaliyetleri ve Tepkiler, History Studies, Ekim 2020, syf. 2713.

öldüğü dönemde bir kadın bağrına bastığı bebeğine kapı kapı dolaşarak süt istemektedir. Anne de açtır ancak kendisi için yiyecek istemez, o anda tek düşündüğü çocuğudur.

Arvad süd əmər körpəsini bağrına basıb əmirəqız məhəlləsinin qapılarını bir bə bir döyür. qapıların nə bahalı olduğuna fikir verir, nə də evlərin geniş - darısqal olduğuna. hündür divarlılardan tutdu, güdə divarlı evlərin qapılarını bir bə bir döyür. «vallah - billah yolçuluğa gəlməmişəm, amma əgər evizdə süd verən bir xanım varsa, bir doyumluq mənim bu körpəmi allahdan xatir əmizdirsın...»

«vallah - billah mən dilənçi deyiləm. ancaq körpəm acından ölür. Südüm quruyub, bu qarmaqarışq, zəmanə də bir içim inək südü belə tapılmır körpəmə verim.»

«vallah - billah yolçuluğa gəlməmişəm, yalnız ana südü dilənçisiyəm. Canımın şirəsi quruyub, körpəm acından az qalır ölsün. evizdə süd verən bir xanım varsa, allahdan xatirə yox deməyin. körpə mi doyuzdurun.»¹²²

Açlıq Baratası romanında oldukça gerçekçi ve etkileyici sahneler bulunmaktadır. “Açlık” kavramı okuyucuyu zaman zaman rahatsız edecek biçimde verilmiştir. Romanın bir yerinde açlık yüzünden gözü dönen bir baba çocuğunu kesmeye çalışmaktadır. Açlıktan aklını yitirmiştir. En zayıf çocuğunu diğer çocuklarına kurban etmek ister. Beş gündür hiçbir şey yemeyen çocuğunu keserek diğerlerine yedirmeyi, böylece diğerlerini hayatta tutabilmeyi amaçlayan babaya çevredekiler engel olmaya çalışır. Bu sahnede “anne” çocuğu kurtarmaya çalışanlar içinde yer almaktadır. Hiçbir çocuğundan vazgeçemeyen “anne” kocasının elindeki çocuğunun kurtarılması için yalvarmaktadır. Kadının yardım çığlıkları kocasının bağırıışlarına karışmaktadır.

Uşağın kilə saçlı başı bədəninə yekə gəlirdi. gözləri bərələmiş qeyriiradi bir baxışla cəmiyyətə baxırdı. Uşağın dili ağzında böyüyən kimi dodaqları arasından ənginə tərəf uzanmışdı. uşaq kişinin qolları arasında ilan tək qıvrılıb-açılıb, dartınırdı bəlkə özünü onun qucağından qurtarsın. Kişi isə uşağın inciməsini başa düşmürdü. dəli sov adamlar tək öz-özü ilə danışa-danışa həm gülüb, həm ağlayırdı. Uşağın yanağını gərginliklə sıxıb, onun bar bağlamış dilini, dişlərini cəmiyyətə göstərirdi.

¹²² Açlık baratası syf 47

«quzu balamın dilinə baxın, beş gündü dilinə bir tikə çörək dəymiyib, istəmirəm balalarım bir bə bir aclıqdan ölsünlər. çəkilin gedin, qoyun bu dilsiz ağızsız quzumu qurbanlıq eliyim o biri balalarım...»

*Arvadın nalə-nəvəsi, yalvarıb-yaxılması kişinin səsinə qarışmışdı.*¹²³

Çocuk kurtarılır kurtarılmaz annesine teslim edilmiştir. Annenin çocuğuna kavuşur kavuşmaz onu bağrına basması ve bu sahnenin “hazine bulmuş” benzetmesiyle verilmesi önemlidir.

*Qadın xəzinə tapmış adam kimi uşağı bağrına basıb, dəhlizə doğru qaçırdı.*¹²⁴

İçinde bulunduğu kitaba da adını veren “Xanımeli” hikayesinde bir kız isteme öncesi kendi arasında süslenen kızların anlatıldığı kısımda makyajı fazla kaçırın ne kadar uğraşsa da silemeyen anlatıcı sonrasında annesinin durumu anlaması üzerine günlerce kendisine ters ters baktığından bahsetmektedir. Buradaki “anne” figürü toplumsal kurallar gereği çocuğunu korumaya çalışmaktadır. Genç kızların süslenme hevesinin el alem tarafından dedikodu malzemesi yapılabileceğini bilmektedir. Kızına kızmasının asıl sebebi de onun çevreye malzeme olmasından korkmasından ileri gelmektedir. Otoriter, sert anne imajı çizen kadının aslında korumacı olarak nitelenmesi mümkündür.

*Sandıqxanada sinəmə ulduzlarının şəkli var idi. Qardaşım ponizləmişdi. Merlin Monroya bənzədik, Sufiya Lorenə, ya Brejit Bardoya, bilmirəm. Baxdıq üzlərinə. Ağqara şəkillərdə bilinmirdi nə rəng dir, ancaq tox rəngli matiklər yaxmışdılar onlar. Biz də tütətdik matiyi. Güllüşərkən də, əyri çəkildi. O əyri çəkənlərə daha da güldük. Sonra ama nə elədik, silinmədi; yuduq da getmədi. O qədər əlimin üstün dodqalarım çəkmişdim, həm əlimin üzü qızarmışdı, həm dodqalarımın yan-yövrəsi. Evə gircək anam bildi; neçə gün əyri əyri baxdı . . . Yavaşca Vəcini çağırdı anam, ama mən fənər kimi dik daşlandım matik fikrindən! Qəmişli uzun qaşıqları elə astaca qoydu, şirə qarışmasın.*¹²⁵

Yine Xanımeli kitabındaki “Qardun Dadı” hikayesi lohusa bir kadının düşünceleri ile başlamaktadır. Anneliğin koşulsuz sevgi ve ilgi, öfkelenmeme, sürekli fedakârlık, bebekten sonra hep mutlu olma anlamına geldiği ile ilgili toplumsal rol beklentileri genellikle annelerde

¹²³ Aclık baratası syf 38

¹²⁴ Aclık baratası syf 39

¹²⁵ Xanımeli syf 13

dayanılması güç baskılar oluşturur. Anneyi bir özne olarak yok sayan bu rollere ilişkin beklentiler annenin sevgi, endişe, şefkat hislerinin yanında kızgınlık, hayal kırıklığı ve engellenme hislerine izin verilmemesine yol açar. Bu beklentilerin içerildiği anneliği tanımlayan erkek egemen zihniyet, anneliği yaşayanlar ise kadınlardır. Annelik rolüne ilişkin bu kültürel beklentiler yani 'süper annelik' miti doğum sonrası ruhsal zorlanmalara zemin hazırlamaktadır.¹²⁶ Bu hikâyede de lohusa olduğu düşünülen kadının zihninden birçok düşünce ve anılar dizisi akıp gitmektedir. Bebeğini emziren bu kadının ilk çocuğu olmadığı anlaşılmaktadır. Dişleri çıkmaya başlayan bebek dişlerini annesinin memesi ile kaşımaya çalışmakta anne ise inanılmaz bir acı çekmektedir. Ancak kadının bebeğin burnunu hafif sıkıp onu uyuracak kadar bile hali yoktur.

İki döşün somurur körpələri. Qızının diş çıxardan vaxtıdır, həlbət. İki ənginin arasında elə sıxır döşünün giləsin, az qalır canı çıxa. İncarı yoxdu qalxıb otursun, uşağın burnun tutsun, buraxsın əmcəyin. . . Süt harasından çıxır bu büzüşmüş döşlərinin? Necə əmilir əprimiş sinəsi? Suyu somurulmuş nara bənzəyən¹²⁷

Çocuğunu beslemek için bir şeylere katlanmak zorunda olma durumu açısından Açlık Baratası'nda çocuğu için kapı kapı dolaşarak süt isteyen kadını akla getirmektedir. Her iki kadın da bebeklerini beslemek için bir takım acıları sineye çekmek zorunda kalmıştır. Açlık Baratası'ndaki anne kendi açlığını göz ardı ederken Qardun Dadı'daki anne çektiği acıyı göz ardı etmektedir. Xanimeli kitabındaki "Məndən Ötən Sənə Dəydi!" adlı hikayede de benzer bir durumla karşılaşılır, ancak burada annenin acısı fiziksel değil psikolojiktir. Savaş esnasında kucağında çocuğuyla kulağı bomba atacak uçak sesinde sessizce bekleyen bir kadının asıl korkusu bombadan ziyade uyuyan çocuğunun bu sesler ile uyanarak korkmasıdır. Yine kendi duygu ve ihtiyaçlarını arka planda tutan bir anne resmi çizilmektedir.

Mənim təkcə gücüm çatırdı onu özümdən ayırmayam. Basmışdım bağrıma biləsin; başı sol döşüm üstə, ayaqları sağ qolumdan azca asalaq. Qucağımda yuxuya dalmışdı. Qollarım kehimişdi, bundan belə salmurdım yerinə. Yuxusun qucağımla bərk saxlamışdım, birzad olsa eşitməsin, deyə. Ürəyimin tıp-tıp döyüntüsü, yuxusun ritmə salırmış yəqin. Ona görə, qulağın basmışdı ürəyimin başına. Mənim qulaqlarımda isə, saatın tıqqıltısı döyünürdü. . .¹²⁸

¹²⁶ [https://www.uspsikiyatri.com.tr/Makaleler/Anne-](https://www.uspsikiyatri.com.tr/Makaleler/Anne-Bebek/Annelik_Huznu_Dogum_Sonrasi_Depresyon_ve_Lohusalik_Doneminde_Degisen_Ruh_Halleri/)

Bebek/Annelik_Huznu_Dogum_Sonrasi_Depresyon_ve_Lohusalik_Doneminde_Degisen_Ruh_Halleri/

¹²⁷ Xanimeli syf 55.

¹²⁸ Xanimeli syf. 67.

Xanımeli kitabındaki “Hana Begire” adlı hikayede anneliğin kadın üzerindeki bedensel yorgunluğu verilmektedir. Çocuğun büyüme sürecinin her aşamasında anneye bir şekilde bağımlı olması neticesinde annenin bedeni yıpranmak zorunda kalmıştır. Birden fazla çocuğu olan kadın altmış yıldan uzun süredir ayaklarının hem kendinin hem çocuklarının ağırlığını çektiğinden bahsetmektedir. Bir anne çocuğunu büyütürken onu sürekli kucağına almakta, çocuğun büyümesi, kilosunun artması bu durumu değiştirmemektedir. Birden fazla çocuğu olan anne birini kucağına alırken diğerlerinin de elini tutmak zorundadır.

- Bala! Atmış ildən çoxdu bu qıçlar, mənnən uşaqlarımın ağırlığın çəkir!

Boyluluğunda çox kökələrmiş, «sonra da birini qucağına al, birinin əlindən yapış. Bu qədər maşın yoxiydi ki qədim. . . »¹²⁹

Yine Xanımeli’ndeki “Sümeni” hikayesinde ise kız doğurduğu için çok da hoş karşılanmayan bir kadın dikkati çeker. Yapılan sohbetler esnasında yazar bu hikâyede kendi çocukluğunu ve annesini anlattığını belirtmiştir. Feranek adlı karakter yazarın kendisidir. Doğduğunda baba tarafının tebriğe dahi gelmediği bebek yazar Ferid Feranek’tir. Kız kardeşi doğduğunda da aynı olaylar tekrarlanmıştır. Erkek çocuk hevesi, annenin kız çocuk doğurması nedeniyle dışlanması ve kız çocuğun önemsenmemesi hikâyede önemli bir yer tutmaktadır. Annesinin doğumuna şahit olan küçük bir kızın anısı hikâyeyi oluşturmaktadır.

Mən olanda, o pətinu mənə gətirmiş imişlər. Gətirmək də yox, yollamış imişlər Amerika mərixanasına; bir-iki il məndən əvvəl böyükdədəm öldüyü mərixanaya. Onda Təbrizdə iki-üç mərixanadan çox yox idi _ olana da; ölənə də! Atam tərəfindən gələn olmur, ancaq ki. . . Bir bulut şirni yollayırlar, bir uşaq pətisi _ çöhrayı o pətini.¹³⁰

Annenin yazarı doğururken çok zorlandığından, yatakta zaptedilemediğinden bahsedilmektedir. Bu nedenle kadın ikinci hamileliğinde çok korkmuştur. Doğumun acısı ve onu tekrar yaşayacak olmak onu ürkütmüştür.

Anamın üstündə zahı dərdi qalmadı, ama. Qorxu qaldı; ömrəbitər bir qorxu. Bilmirmiş ikinci qarın, ilki kimi çətin olmaz. Mama dalıca gec yollur. Qorxurmuş mama gələnə uşaq ola.

¹²⁹ Xanımeli syf 62.

¹³⁰ Xanımeli, syf. 83.

. . *Qorxurmuş uşağa birzad ola. . .Qqorxurmuş mama yubana, uşağı tutan olmaya. . .*
*Qorxur...*¹³¹

Alma adlı eserdeki Öbür Dünya hikayesinde doğum yapan bir kadın anlatılmaktadır. Bu kısacık hikayede doğumunu eli karnında bekleyen kadın doğmamış çocuğuyla sürekli konuşmaktadır. Bebeğinin adını koymuştur; Sevda. Doğacak çocuğun da kız olması ancak çocuğun doğmak istemediğinin belirtilmesi dikkat çekicidir. Sevda istemese de içinde bulunduğu o güvenli dünyayı terk ederek ağlaya ağlaya öbür dünyaya gelmiştir.

Yine aynı eserde Düyünlenen Sözler adlı hikaye Babek adlı çocuğun bir gün altını ıslatmasını hatırlaması ile başlamıştır. Bu olay üzerine merhametle yaklaşan anneye rağmen onu kemerle döven bir baba figürü vardır. Babanın çocuğu dövmesi çocuğun kendisinden çok anneyi etkilemektedir. Babanın vurduğu Babek'ten ses geldikçe anneden de acı sesler gelmektedir. Dayak bittikten sonra anne oğlunu şefkatle sarıp sarmalayarak yıkamıştır. O zaman henüz altı yaşında olan Babek bu olayın üzerinden 27 sene geçmesine rağmen unutmamıştır.

Babek'in gençliğinde yine bir bardak kırdığı hatırası gözünde canlanır. Baba yine aynı şekilde büyük ve acımasız tepkiler vererek küfür eder. Karşılığında anne merhametle “önemli değil” diyerek etrafı süpürür. Burada annenin oğluna “Baban işte, geçinmek gerek.” Sözleri çok fazla şey anlatmaktadır.

Babek yıllar sonra annesinin anneler gününü kutlarken içinden geleni söyler, annesine çekinmeden yüksek sesle “Seni seviyorum” der. Onun kendisine duvar olduğunu, hep ona dayandığını anlatır. Yine aynı eserdeki Göyçek hikayesinde de şefkatli anne figürü göze çarpmaktadır. Tanış Düşman adlı hikayede de evlatlar ve anne anlatılırken ilk başta insan oldukları düşünülse de aslında anlatılanların kedi olduğu sonradan anlaşılmaktadır. Burada annelik ve yavrularına sahip çıkma güdülerini kediler üzerinden anlatılmıştır.

2.1.2. Evlat Olarak Kadın

“Geleneksel toplumlarda çocuk; ailenin maddi destek kaynağı ve yaşlılık döneminde ebeveyn için bir güvence olarak görülmektedir. Türk aile yapısı ise kuşakların sıkı ilişkisi içerisinde olduğu, birbirlerinden beklentilerinin fazla olduğu, ailenin çıkarlarının ön planda olduğu, bağımlı ilişkileri içeren bir yapıdadır ancak; sosyoekonomik değişim süreci ile

¹³¹ Xanımeli, syf. 84.

birlikte çocuğa maddi bağımlılığın azaldığı ve duygusal bağımlılığın öneminin artarak devam ettiği bir yapıya dönüşmüştür. Evlattan maddi beklentiler azalma eğiliminde olsa da duygusal destek ve ebeveynle teması sürdürme açısından evlattan beklenti fazladır.”¹³² Özellikle kız çocuklarından beklenen manevi destek incelenen eserlerde de ön plandadır. Bununla birlikte kadınların evlat olarak erkeklere nazaran daha şefkatli ve daha özverili olarak kurgulandığı görülmektedir. Yalnız Avava romanındaki başkışı kadın, yine diğerlerinden farklı olarak destek verenden ziyade destek gören konumundadır.

Avava romanının kahramanı kadın oldukça iyi ve hatırı sayılır bir aileye sahiptir. Babası varlıklı bir adamdır. İki oğlu bir kızı olan bu baba daha çok kızına hassasiyet gösterir. Karısı öldükten sonra da kızını eşinin bir emaneti gibi görmeye başlar.

“Ancaq benim iki oğlum vardır bir qızım. Xanımım da Allah rehmaetine gedibdir. Ona göre de, qızımın xatırı neçe babtdan mene ‘ezizdir.’”¹³³

Burada kız çocuğuna gösterilen farklı bir özen göze çarpmaktadır. Türk toplumunda erkek çocuğuna gösterilen ilgi, erkek doğduğu zaman havalara uçan aile bireyleri, sessizlik olduğunda “kız doğdu” gibi ifadeler geleneksel söylemde yer bulmaktadır. Xanımeli’nde bulunan Sümeni hikayesinde de aynı durum anlatılmaktadır. Kız çocuk doğurmanın bir hata olarak görülmesi ve bu nedenle annenin suçlanması sık sık yaşanmaktadır. Ancak Avava’da babanın kızına karşı daha hassas olduğunu görülmektedir. İki oğlu olmasına rağmen özellikle kızını ölen eşinin bir emaneti olarak görmekte kızına maddi anlamda da her daim destek çıkmaktadır. Başkışı kadın parasal anlamda hiçbir zaman sıkıntı çekmemiştir. Üniversiteyi okurken babasının kendisine son model lüks bir araba almış olduğunu romandaki küçük bir bölümden anlaşılır.

“Geldim babam mene ad günü kadu verdiyi o ciyer boyalı, yeni modelli olan 320 BMWmin qapısını açdım.”¹³⁴

“Cinsiyetçi rejim içinde kadın, anne ve ev içi emekçi olarak yer alır. Kadının toplum içindeki yeri ve iktidarla ilişkileri annelik ve ev kadınlığı sorumlulukları kapsamında biçimlenir. Kadınlara yüklenen ve ev içinden doğan yeniden üretim sorumluluğu, diğer bütün

¹³² ÖZER, Yağmur-ASLAN MUCUR, Sevdâ, “Evlat Sorumluluğu Beklentisi”, “Aile Bütünlük Duygusu” ve “Kişilik Özellikleri” Üzerine Bir Araştırma, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2023, syf. 56

¹³³ Avava, Syf. 51

¹³⁴ Avava, Syf. 51

toplumsal fark ve özellikleri aşarak, sadece cinsiyet farkı üzerinden işler ve sadece gündelik yaşamı değil, kuşaklararası ilişkileri de içerecek biçimde topluma yayılır.”¹³⁵ Avava romanında kadın bu durumun tam tersi bir anne ve evlat imajı çizer. Toplumsal cinsiyet farkını kabul etmeyen kadın anneliğin dayatmalarını kabul etmediği gibi, büyüdüğünde ailesine bakan ve onların ebeveyni haline gelen bir kadın olmayı da reddetmiştir.

Romanın en dikkat çeken noktalarından biri de kadının yıllar sonra evine geldiği zaman içinde uyanan duygulardır. Odasına girmek ve oraya sığınmak ister. Ailesinden her zaman destek görmüş ve ailesi tarafından her zaman onaylanmış bir kadın için baba ocağı adeta bir sığınaktır. Çoğu kadının aile evine bağlılığı evlendikten ya da evden ayrıldıktan sonra da devam etmektedir. Bir kadın evlenir, ailesini kurar, çocuk sahibi olur, buna rağmen ana baba evini uzun yıllar kendi evi gibi görmeye devam eder. İran izlenimleri gözden geçirildiğinde orada da kadınların evlendikten sonra dahi babalarından maddi manevi destek aldıkları görülmektedir. Kesinlik belirtilemese de kadınların İran’da evlendikten sonra da aileleri tarafından kabul gördükleri ve desteklendikleri söylenebilir

Kadın yıllar sonra evine geldiğinde şöyle düşünür;

*Taksıdan yenceyin evimizin görkemine köz zilledim. Menim o rüyalarımnda hemeşelik qalan o ziqverat formasındaki evimiz ağacların arasından menim yorgun olan o zehnime bir teher sayxaşlıq verirdi; dincelden bir sayxaşlıq verirdi. Ne cür deyim, var-yoxunu pak uduzmuş qumarbazlar kimi, özümü bir yerde itirmek –belke de batırmaq! - istiyirdim. Belke de yazıq bir tanrıca kimi öz me’bedime qayıdırdım men. Doğrusu bu idi ki, bir yandan herzadını pak uduzmuş qumarbazlar kimi idim men, o biri yandansa dayazlıqlar avarası olan birce adam idim. Daha qeribe bir derinliye çatmışdım men! Men indi varlığımın en kövrek çağında dayanmışdım! Onun üçün de bir yer tapıb hemeşelik gizlenmek istiyirdim. Bele sanırdım ki, o ziqveratın tepesinde olan telebelik çağlarımın suvitine daha eli çatan bir adam tapılabilmez. Kimse birisini görmek istemedən her yerden artıq ora sığınmaq istedim. Onun o ortalığında olan sekiye çatmaq istedim. Ona göre de eşik pilekanlardan telesik qalxdım üste.*¹³⁶

Kadın geldiğinde babasının evi emanet ettiği Aslı ve kocasını bulur. Özellikle Aslı’yı gördüğüne çok sevinen kadın ailesinden birini görmüş gibi hisseder. Burada anlatılan kısımda evin kadınlarının birbirine bağlılığı, ilişkilerinin sağlamlığı ön plana çıkar. Aslı’nın üzerinde

¹³⁵ KILIÇ, A. Zeynep, Ebeveynlerin Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Çocuk Yetiştirmeye Etkileri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Araştırma Raporu, 2013, syf. 2

¹³⁶ Avava, Syf. 203-204

kadının en sevdiği elbise vardır, belirtmek gerekir ki bu elbiseyi Aslı da bilerek seçmiştir, başkişi kadının bu elbiseyi sevdiğini çok iyi bilir. Elbiseyi diken kişi Aslı'nın annesidir. Kadın bunu görünce aklına kendi annesi gelir. Kadının annesi de zamanında ona çok sevdiği bileziğini vermiştir.

Yaxşı bir baxdım. Paltar eynine qalib idi. Ele bir fərq elememişdi. Amma onun o “anam özü mene öz eliyən tikdiyi...” sözünü eşitdikdə öz anamın mene yadigâr verdiyi o qolbağı yadıma düşdü. Nece bir ‘ömr mene bir itik oluban üreyimi sıxan o qolbağını tapan kimi yene itirdim! Nece Esirlik Tanrısı yene onu cibinə qoymuş kimi özülə aparmışdı. Ona düşdükdə elimdəki oynatdığım (həməşə oynatdığım) o haçarlar sapağından asılan şeve daşını elimdə həzindən bir sıxdım. Öz özümə: “Neynek! ” dedim, “ana anadır!”¹³⁷

Bu kısımda Aslı'nın annesinden hatıra kalan ve kendisine el emeği ile dikilen elbiseyle gurur duyduğu görülmektedir. O elbise ile kadının hatıraları da canlanır. İçi sıızlar, kaybettiği bilezik aklına gelince onu tekrar kaybetmiş gibi hisseder. Aslında kaybettiği bu bileziğin kimde olduğunu da bilmektedir; Esirlik Tanrısı. Başkişi kadın da Esirlik Tanrısının “şeve taşını” almıştır. Bu taş da Esirlik Tanrısına anne yadigarıdır. O doğrultuda kadın kendini teselliye girişmiştir. Başkişi her ikisinin de anne hatırası olduğunu düşünerek kendini avutur. Bu bölümde de “anne” kavramı öne çıkmakta, bir annenin evladına sunduğu ufak tefek hatıraların önemi vurgulanmaktadır. Eserin bu bölümündeki herkesin annesinden kalan bir eşyası vardır.

Kadın baba evine geldiğinde odasına çekilip düşüncelere dalmıştır. Bu sefer de babası ile ilgili hatıralara dalan kadın kendini savunmasız hissetmektedir. Kadın gittikten sonra hiçbir eşyasına dokunulmayan oda bıraktığı gibidir. Tek başına otururken babasının fiziki yokluğunun yanında psikolojik yokluğu da kadına ağır gelir. Desteğe ihtiyaç duyduğu o anda kolu kanadı kırık hisseder. Artık sığınacak bir babası olmadığını bir kez daha anlamıştır.

Bu suviti atam öz erkövün balasına tikdirmişdi. Ha ele bu suvitde mənim cavanlığımın xatirəli çağları keçmişdi. Gənc bir Tanrıca kimi öz ziqveratımda iqtidarlanan dövrənim keçmişdi. Atam tapşırırmışımış herzadı mənim özüüm qoyub getdiyim halda saxlasınlar onlar da saxlamışlar. İndi atamın yerini boş görmürdüm belkə qüdrətinə sığınmalı bir vücudun yerini

¹³⁷ Avava, Syf. 205

*boş görürdüm. Eli-qolu bağlanan, qol-qanadı qoruyan bir Tanrıca kimi öz ze'ifliyiye e'tiraf ederek ulu bir varlığa sığınmaq istiyirdim.*¹³⁸

Baba kız ilişkisinin ön plana çıktığı bu bölümde, bir kadının babasına olan bağlılığı göze çarpmaktadır. Anneyi bir dost gibi görürken babayı sığınacak bir liman yerine koymuştur.

Babaya bağlılık ise farklı bir biçimde ele alınmaktadır. Anne “yuva” şeklinde tanımlanabilirken baba böyle bir özellik gösteremez. Aynı zamanda babanın yaşamın ilk yıllarında çocukla ek az bir ilgisi vardır. Bu ilk evrede babanın çocuk için önemi, anneninkiyle karıştırılamaz. Oysa baba, doğal dünyayı göstermese de insan varlığının öteki kutbunu oluşturur.¹³⁹ Avava romanında kadın için anneden daha çok babanın yuva hissini veren olarak tanımlandığı görülmektedir.

Avava romanında çok olgun, kızını her konuda destekleyen ve ona her konuda güvenen bir babanın kızı olma durumu dikkati çekmektedir. 20. yüzyılda Türk kültür hayatında ve tabiatıyla hayatımıza giren romanda aile ve özellikle evlilik, kız çocuklarının okutulması en başta gelen konulardan biri olmuştur. Otoritenin simgesi olan baba, romanlarda hep aynı şekilde karşımıza çıkar. Kızlarını ne kadar sevseler de ilişkileri hep belirli çerçeve içindedir. Çocuğun eğitimi ve evlilik gibi konularda anneden ziyade son söz babaya aittir. Çocuk hakkında en doğru karar verecek olan odur ki kızlar da babalarının verdiği kararı sorgulamaz.¹⁴⁰ Avava’da ise bundan farklı bir baba tipi vardır. Başkişi kadın, otorite kurandan ziyade onaylayan, karar verenden ziyade verilen kararları anlayışla karşılayan bir babanın kızıdır. Kadın da bu doğrultuda babasının yüzünü kara çıkarmamış, yüksek lisans ve doktorasını sekteye uğratmadan tamamlamıştır. Kadın çok çeşitli insanlarla tanışmış, çok çeşitli fikirleri tanımış, öğrenmiştir. Ancak hiçbirine kapılıp gitmemiştir. Fanatiklik seviyesine hiçbir zaman geçmez. Tebrizlilerin deyimi ile “ne damın bu tarafından ne de öbür tarafından düşmez.” Bu nedenle anne ve baba tarafından bakıldığında başkişi kadını “iyi evlat” olarak tanımlamak mümkündür.

Söziün ‘ecib olan yeri bu marağımı atama yazmağım idi. Atam da yalnız “Bu da bir dövrandır! ” yazmaqla sanki meni bura göndermek tesmimini tutanda bu olaylarına da

¹³⁸ Avava, Syf. 214

¹³⁹ ÇİFTÇİ, Orhan, Çocukun Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 1991, s. 22.

¹⁴⁰ PULAT, Aslıhan, Türk Romanında Babalar ve Kızları (1872-1901) (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Temmuz 2020, syf. 2.

fikirleşmiş imiş. Mense cavabında: "Bir gün ifratcıl bir solcu olsam nece? " yazdım. "Bir gün gelib göresen men "Jorj Marşe"nin şekili üstünde olan bir jurnal satıram nece? Asa o da yox; bir gün gelib göresen saçlı-saqqallı olan bir qızıl ulduzlu börk qoymuş kişinin şeklini xıyavanlarda satıram nece? "

Mene qısa bir cavab yazmışdı: "Sorbonda oxuyan bir qızdan bele fikirler ıraqdır! "Mense cavabında yazdım: "Sorbondan çıxsam nece? "

Cavab geldi ki: "Parisin Şanzelizesinden yorulub qehvexanalarında oturub yeke yeke danışmaqda çox işlər görmək olar. Ancaq bele bir işlər görersense "Barakalla! " deyerem, "Qızım böyüyübdür. Daha ere vermelidir! "Bu cavab ilk olaraq meni atamdan incitdi: "Menim sözlerimi şuxluq mu sanırsız? Yazdım.

"Bele olabiler! " yazdı. "Sen her zaman gelib öz xalqıvınan yatımlı danışabildin bele ki onların qulaqları taqqıldamadı, onlar ise danışanda senin qulaqların taqqıldamadı onda men senin sözlerivi daha şuxluq sanmaram. Deyerem qızım 'eqide sahibidir. Nece ki benim özümün özüne göre 'eqidem vardır, qızımın da özüne göre 'eqidesi vardır. "Sonra bu sualla artırmışdı: "141

Kadının şirketini yine babasının parası ile kurması dikkati çekmektedir. Babasının eli hep kızının omzundadır. Kadının babası çocuklarına iki kere miras bırakmıştır. Biri ölmeden önce bölüştürdüğü para biri de öldükten sonra kalan paradır. Kadın babasından gelen ilk parça para ile New York gibi bir şehirde işini kurar. Babanın oğullarıyla kızına aynı payı verdiğini, asla cinsiyet ayrımı yapmadığını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şöyledir; "Allah çocuklarınızdan erkeklere iki kız hissesi takdir etmiştir. Kızlar ikiden ziyade ise terekenin üçte ikisi onlarındır. Kadın mirasçı bir tek ise, terekenin yarısı ona aittir. Murisin (müteveffa) hiçbir çocuğu olmayıp da ana babası vâris iseler, üçte bir ananıdır. Erkek veya kadın kardeşleri varsa, terekenin altıda biri ananıdır."142 İran şariat ile yönetilen bir ülke olarak miras kanununda erkek çocukları iki pay alırken kız çocukları tek pay almaktadır. Baba bu düşüncede biri olmadığını eserin en başından beri okuyucuya fark ettirmekte ve eserin birçok yerinde de bunu destekleyen davranışlar sergilemektedir.

Amerikaya gedenden daha bambaşqa olan dövrənim başlandı. Atam benim irs sehmimden gönderdikde şirketimizi açabildim. Bunu da demeliyem, babam iki döne uşaqlarına

¹⁴¹ Avava, syf. 313

¹⁴² Nisa Suresi 10. Ayet.

*irs verdi. İlk keş öz sağlığında idi. Qardaşlarım öz şirketlerini başlayarken men de öz şirketimi Niyoyurk şehrinde açabildim.*¹⁴³

Avava romanının diğer kadın karakterlerinden biri olan Humay ise maddi durumu normalin altında olan bir ailede doğmuş ve büyümüştür. Anne babasının cüzzam hastalığı yüzünden vücutlarında araz kalması izole bir hayat yaşamalarını zorunlu kılmıştır. Humay kaybettiği anne babasının onda eskiden sağladığı güven duygusunu arayan küçük bir kız çocuğudur. Kendini içinde bulunduğu zor durumdan kurtaramaz ama kurtarana minnet duyar. Tanımadığı bir gence kendisini kurtardığı için sorgusuz sualsiz güvenmesi anne babasını kaybetmiş bir evlat olmasına bağlanmaktadır.

Humay'ın genci babasına benzetmesi önemli bir noktadır. Aslında gerçekten benzemese de Humay'ın hayatındaki güvenlik boşluğunu dolduran kişiler ister istemez kızın gözünde aynı kapiya çıkmaktadır. Yokluğunu şiddetle hissettiği babasının ölümünün yarattığı boşluk buna sebep olmaktadır. Hatta tek başına olduğu hayatta bu genci Allah'ın ona “hayat yoldaşı” olarak gönderdiğini bile düşünmektedir. Neredeyse hiç tanımadığı genç ile ilgili bu derece ciddi hayaller kurması, ona hemen bağlanması anne baba boşluğunun bir getirisidir.

Kadın, insan neslinin kaynağı olması, doğurganlığı ve verimliliği sebebiyle bazı kültürlerde ilâhlaştırılmış, tabiatla olan benzerliği dolayısıyla tabiatın sembolü sayılmış ve verimlilik ilâhesi olarak tasvir edilmiş, böylece bereket tanrıçası veya ana tanrıça kültü oluşarak, Kybele, Artemis, Demeter, Astarte, Isis, Afrodit veya Venüs adlarıyla kişileştirilmiş ve tapınma konusu dahi yapılmıştır. Eski Anadolu'da kadının, verimliliğin ve bereketin sembolü olarak görülmesi sonucu ana tanrıça kültü oluşmuş ve özellikle bu inanış Frigler tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁴ Kadınların korunup kollanması gereken varlıklar olduğu fikri yüzyıllardır toplum içinde kabul görmüş ve kadınlar bu doğrultuda telkin edilerek yönlendirilmişlerdir. Genellikle fanusta büyütülen kızlar ailelerinden gördükleri korunma ve desteği eşlerinden de bekler hale gelmiştir. Humay'ın annesi de zamanında bir serserinin sözlü tacizine maruz kalmış ve eşi yani Humay'ın babası tarafından kurtarılmıştır. İçinde büyüdüğü ailenin, şahit olduğu karı koca ilişkisinin aynısını yaşamaya çalışma hevesi içinde olan Humay bu istek neticesinde tanımadığı gence bağlanmaya başlamıştır.

¹⁴³ Avava, syf. 321

¹⁴⁴ HARMAN, Ömer Faruk, İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın, Cilt 24, İstanbul 1988, syf. 83.

*Amma oğlanın özü de çox çox gözəl imiş. Maşınından çox çox gözəl 'etir iyi gelirmiş. Ne de düşünecekli imiş. Humayın o tekliyinde Allah ona hayat yoldaşı göndermişimiş. Humay atasının da bir yol savaşmasını görmüşimiş. Ele onda da dargaşayirdin birisi tapılmışımış Humayın anasının gözlerine bir söz atmışımış ki Humayın atası o gedeni o ki varımış vurmışımış.*¹⁴⁵

Humay âşık olmuştur. Birçok düşünce içinde boğulduğu o günlerde anne ve babasını her zamankinden daha fazla özlemektedir. Özellikle de annesini... Ona sarılmak, her şeyi anlatmak, onun omuzunda ağlamak en büyük arzusudur.

*O saatda Humay öz anasının qucağını arzılıyır. Onun o gururlu qucağına cummaq istiyir. Ona: "Ana men sevdalanıram!" demek istiyir. Ona nese başının gicelmeyinden danışmaq istiyir. Öz yetginlenmeyinden danışmaq istiyir. Sevdanın sırrından danışmaq istiyir.*¹⁴⁶

Ebeveyn kaybı yaşayan ergenlerde kayıp yaşamamış ergenlere göre terk edilme, sevilme, duygusal iletişim eksikliği gibi sorunların daha fazla olduğu ve yaşadıkları duygusal durumun onlarda birtakım kaygılar oluşturduğu aktarılmıştır.¹⁴⁷ Humay da duygu karmaşasını, duygusal iniş çıkışları derinden yaşamaktadır. Anne babasının yokluğunu derinden hisseden, kendini kimsesiz ve sahipsiz hisseden Humay'ın da bir süre sonra büyüdüğü şehirden, Babadağ'dan tiksinen, anne babasından utanan bir kız haline geldiği görülmektedir. İlk başlarda içinde büyüdüğü ailenin tüm eksiklerine rağmen onlara hayran olan evlat gitmiş yerine onları küçük gören bir kız gelmiştir. Okuyucu Humay ile tanıştığında o çalışkan ve sorumluluk sahibi bir kız iken sevdaya tutulduktan sonra bu özelliklerini kaybetmiştir. Burada yazar ilginç bir benzetme ile Humay'ı "anne babasının gölgesi"ne benzetmiştir. Genç bir kızın ani iniş çıkışları okuyucuyu da sersemletmektedir.

*Öz derslerinde en bacarıqlı olan qızdan heç bir eter qalmır; bildiyi zadlar da yadından çıxır. Elebil, Humay yalnız ata anasının birce kölgesi imiş; onlar gedenden sonra daha onun qalmağına bir bahana yox imiş.*¹⁴⁸

¹⁴⁵ Avava, Syf. 257

¹⁴⁶ Avava, Syf. 273

¹⁴⁷ ERİNÇ, Ercan, Ebeveyn Kaybı Yaşayan Ergenlerin Benlik Saygılarının İncelenmesi (Güroymak Sevgi Evi Örneği) (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van 2015, syf. 18.

¹⁴⁸ Avava, syf. 281

Avava'daki kadın ve Humay yetiştikleri ailelere bakıldığından birbirinin tersidir. Özellikle maddi açıdan ve yetişme dönemlerindeki destekler göz önünde bulundurulduğunda fark belirginleşmektedir.

Qaraçuxa romanında da Avava'daki Humay gibi anne babasını kaybetmiş ve İlqar Emi tarafından köye getirilmiş bir kızıdan bahsedilmektedir. Gülnaz adındaki kızın anne ve babası o dört-beş yaşlarında iken toprağa verilmektedir. Çocuk küçük olmasına rağmen acı çeker. Hastalanır, yatağa düşer. Bir çocuk için yaşı kaç olursa olsun anne babayı kaybetmek büyük bir travmadır.

Dincele dincele İlqar Eminin sözlerinden qırın-qırtı yadıva düşürdü: ".....'qan bahalıq'da orda bir qarı arvad öldü. Uşaqlar onu daşa basdılar. Daş altında quylandı. Yanında bir qız xaylağı var idi. O qız özünü atdı o daşların üstüne, anayincasına bir çığırdı. Onu da daşa basdılar. Daş qıçına deydi üreyi geçindi... O dörd-beş yaşında qızı men getirdim kende. Qız naxoşladı düşdü yorgan döşeye. Toxtuyandan sora yadında bir zad yox idi. Tekce bir öz adını "Gülnaz" dedi. Bilinmedi kim idiler, hardan gelirdiler. Ancaq bunu başa düşdük ki acından penah getirirmişler. Amma o qarı arvad üzünü kende çatdırabilmedi, öldü. Uşaqlar bilesini daş altında quyladılar. 'öhdesinden gelebilmediler... Bele oldu ki Gülnaz bizim ketde boya çatdı. "O zaman İlqar Eminin yaşı on-oniki olarmış.¹⁴⁹

Mürr Ağacının Kehruha Gözleri romanında askerin karısının ailesi ile ilgili çok fazla bilgiye ulaşılamasa da eserdeki bir ayrıntı göze çarpmaktadır. Askerin karısı kocasının kilitli çekmecesini saç tokası ile açtığı esnada geçmişi ile ilgili bir kesit sunulmuştur. Evlenmeden önce, anne baba evinde iken "kilitli yerleri gizlice açmadaki tecrübesinden" bahsedilmektedir. Anne baba evinde kız kardeşinin kilitli dolap ve çekmecelerini kurcalamış olduğunu öğrenen okuyucu kadının merakının ayarının zaman zaman kaçtığını ve karıştırmalarının insanların özel alanlarına da taşıtığını anlamaktadır. Askerin karısının iyi yetiştirilip yetiştirilmediği ile ilgili yorum yapmak bu kadar küçük bir veri ile mümkün olmasa da bir çocuğun doğru ile yanlış ayırt etme aşamasında ailesinin etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür.

Əl atdı masanın çəkməcəsinə. Açarla bağlı olduğunu görüncə, şübhəsi daha da artdı. Əri evə dönməzdən əvvəl çəkməcəni açmalı idi. Telindən sancağını çıxardıb, qıfılı qurдалadı.

¹⁴⁹ Qaraçuxa, syf 91

*Ata evində bacısının qıfıllı çəkməcəsini açmaqda təcrübəsi var idi. Amma illər idi, sancaqla qıfıl açmağa məcbur qalmamışdı.*¹⁵⁰

Xanımeli'ndeki Qardun Dadı hikayesinde bir kadın küçükken annesinin bir gün gelip başını örttüğünü ve bahçeye oynamaya bu şekilde çıkması gerektiğini söylediğini anlatmaktadır. Annesinden çekindiği için bir şey söyleyemese de eskiden bahçede oynadığı sırada güneş değen saçlarının kapanmasıyla işin büyüsünün bozulduğunu düşünmektedir. Bunun üzerine bahçede oynama hevesini de yitirmiştir. Yapılan uygulamanın nedenini anlamayan, annesinin geleneksel bağlamda başını neden örttüğüne anlam veremeyen küçük kız oynamaktan da vazgeçmiştir. Annesinin kararına karşı çıkamayacak kadar küçük, anlamsız bulacak kadar büyüktür.

*O gün nənəsi balaca güllü bir çərçədi bağlayır başına, ötürür həyatə, get oyna, deyir. O balaca iki qarış həyatın, muzayikləri üstə atılıb düşərdi həmişə. Günün işığı saçlarında işıldardı; ışıltısı öz gözünə də çarpardı. Duvarbır qonşunun uşaqları ikinci qatın pəncərəsindən arasına baxardılar onun ipkeçdi oynamağına. Tabbıltilar onları çəkərdi pəncərə qabağına. şirnikib, lap yeyinlərdi. Sarışın saçları çiyinlərində qalxıb düşərdi. Qonurdan qızıliya çalardı dolumları. Günü əmərdi nazik damarcıqlar kimi, açıq saçlarının telləri. Bu teldən o telə keçərdi, altunluca günün şafaqları. O gün ancaq dil-damağı olmur oynasın.*¹⁵¹

Alma adlı eserin İlgar adlı hikayesinde annesinin ölümünün ardından alzaymır hastası babasının bakımını üstlenen İlgar başkişidir. Elnaz isimli nişanlısının bu hikayede adamın babasına olan acımasızlığı önemlidir. Elnaz, evleneceği erkeğe babası ile ilgili sürekli müdahale etmektedir. İlgar'a babasını huzurevine yatırması konusunda baskı yapmaktadır. Kadın karakterin “nasıl olsa alzaymır, anlamaz” şeklindeki telkinlerine karşılık erkeğin babasına kıyamaması dikkat çekmektedir. Elnaz'ın hikayede oldukça acımasız gösterilmiştir. Elnaz İlgar'ı sevdiğini ancak “deli babasına” tahammül edemediğini açık açık söylemektedir. İlgar babasını iki sene önce huzurevine bırakmayı denemiş ancak her şey daha da kötüye gittiği için babasını geri almak zorunda kalmıştır.

İlgar ile Elnazın arasında büyük bir sevginin de olduğunu söylemek de mümkün değildir. İlgar annesinin ölümünden sonra babasına bir hatıra gibi bakarken Elnaz ısrarlarına

¹⁵⁰ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, syf 113.

¹⁵¹ Xanımeli, syf. 55

devam etmektedir. Sonunda Elnaz'ın posta ile ayrılık kağıdı göndermesi ile hikaye son bulmaktadır.

Burada incelenen diğer eserlerden farklı olarak kadın, anne babaya karşı alışılmışın dışında ve duygusuz bir biçimde verilmiştir. Bununla beraber Elnaz'ın kendi anne babası ile ilgili bilgi ya da onlara nasıl davrandığı ile ilgili açıklama yoktur.

Yine aynı eserdeki Qız Uşağı adlı hikayede kız evlat ile erkek evlat arasındaki fark kısa ama yoğun bir biçimde verilmiştir. Evli bir çiftin kapısına oğlanın ailesi geldiğinde kapıyı açmamışlar ancak kızın ailesi gelince kız ağladığı için kapıyı açmışlardır. Çiftin aylar sonra bir kız çocuğu olduğunda erkeğin aklından geçen ilk düşünce yüzüne kapıların kapalı kalmayacağı olmuştur. Toplumda erkek çocuk istenmesine rağmen asıl kız çocuğun ilerleyen dönemlerde aileye destek olacağı mesajı hikayenin temelini oluşturmaktadır.

2.2.3. Evlilik ve Kadın

Evlilik tarihsel bir kurumdur. Evlilik içerisinde bireyler onlardan önce var olmuş koşullar ve kurallar aracılığıyla evliliklerini kurarlar. Örneğin evliliğin oluşum koşulları onlardan önce var olan kız isteme, söz, nişan, kına, düğün gibi merasimlerin yapılması, resmi nikah kıyma kurallarına göre gerçekleştirilmektedir. Evliliklerinde oturacakları evin seçiminden alacakları mobilyalara kadar onlardan önce var olmuş ve öğrenilmiş koşullara göre evlilikleri şekillenmektedir. Eşlerin ev içi rol dağılımı, eşlerin birbirlerine karşı tutum ve davranışları da bu kendinden önce gelen ve toplum içerisinde öğrenilen koşullar eşliğinde ilerlemektedir. Ancak bireyler bu kurallar ve koşullar içerisinde farklı/başka türlü davranabilirler.¹⁵²Ele alınan eserlerde de farklı evlilik yapıları ile karşılaşılmaktadır.

Avava romanının başkişisi kadın bir kez evlenmiş ancak bunu da âşık olduğu ancak karşılık göremediği adamı unutabilmek için gerçekleştirmiştir. Esirlik Tanrısının onda yarattığı etkiden kurtulmak için kocasına âşık olmaya çalışmış, kendisini buna ikna etmiş ve evlenmiştir. Ancak evlendikten sonra işler hiç de düşündüğü gibi gitmez. Evliliğinin ilk iki yılında Esirlik Tanrısının içinde yarattığı boşluk daha da artar. Sırf onu düşünmemek için kendini oyalama çabasına girer. Gereksiz işlerle kendisini avutmaya çalıştığı dönemde kocası da onun kuklası gibi olmuştur. Kadın her zaman mantığıyla hareket etse de burada duygularına yenildiğini görülmektedir. Fiziki anlamda olmasa bile zihnen kocasını aldatan bir kadın konumuna

¹⁵² KELEŞ, Semra, Yapı-Faillik Kavramları Çerçevesinde Türk Sinemasında Evlilik (1960-1980) (Doktora Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2023, syf. 99.

düşmüştür. Çünkü aklı kocasında değil başka bir erkektedir ve buna engel olamaz. Daha ilk baştan bu evliliğin yanlış olduğunu içten içe bilmesine rağmen adeta şansını denemeye çalışmaktadır. Bununla birlikte Esirlik Tanrısından istediği karşılığı alamadığı için kadınlık gururunun kırıldığı, özgüveninin sarsıldığı görülmektedir. Esirlik Tanrısının onda açtığı yaraları sarmak için tutunacak bir dal arar ve başarısız olur. Eserde toplum dayatmasına her fırsatta karşı çıkan, bağımsız ve güçlü bir kadın vardır ancak sevmek ve sevilme ihtiyacı çok insani bir duygudur. Kadının hayatındaki en büyük eksiklik de budur. Ailesi tarafından her zaman sevilen ve desteklenen bir kadın olmasına rağmen, karşı cinsin ilgi ve sevgisine muhtaçtır. Sevdiği adamdan karşılık göremeyince onu seven adamı sevmeye uğraşır. Babası huzursuzluğunun farkındadır. Mektuplarında ona hep yol göstermeye çalışır, evliliğine biraz zaman vermesi gerektiğini söyler. Ancak kadın kocasının gözlerinde aradığı sırrı bulamaz. Hem kendini hem kocasını yorar.

Evlenenden sonra iki il de ayın bir hislerle sovuşdu. Evlenen çağlarda Esirlik Tanrısının o ayın karakterinin yeri her zamandan artıq boş görünürdü. Yene o gönlümün derinliyinden gülcü bir his baş qaldırırdı. Felsefede bir daha o hissi tapabilmirdim. Atam ise: “Bu da bir dövrandır bekle?” yazırdı.

Demeli, atam da onu qet’iyyetle deyebilirmiş.

Orda idi çalışdım bu hissi belke hayat yoldaşımın vücudunda tapam. Onun her hendeverin boyağıyla boyası deyişilen o gözlerinde axtardığım o sırrı tapam. Biz zaman göz açdım gördüm yaşayışım benim birce oyuncağa çevrilibdir. Her ay çalışırdım suvitimizin perdeleri, ışıkları başka bir boyada olsun. Demek, gözleri onun o ayda o boyada boyalansın sarı, yeşil, göy, laciverd, çöhrayi, qovur, qara, ağ apbaq! ...

İndi romantik bir halda davamlanırdı. O ise benim elimde boynuna möhür basılmış birce qul kimi –belke de yaxasına sancaq sancılmış al kimi- ne sayaq deyirdimse boyun olurdu.¹⁵³

Kadının evde huzuru bulamadıkça ev eşyalarına, evi sürekli değiştirmeye kafasını taktığı görülmektedir. Bu bir nevi kaçış çabasıdır. Kafasının içindeki düşüncelerden kaçmak için hız kesmeden başka konulara odaklanmaya uğraşmaktadır. Yaşadıkları dairenin perdeleri, boyası, eşyaları derken kendi hayatını ve beraberinde eşinin de hayatını bir oyuncağa

¹⁵³ Avava, syf 320

çevirmiştir. Buradan yola çıkarak evliliğini isteseydi sürdürebileceği, eşinden ziyade kadının ilişkiye zarar verdiği söylenebilir. Yuveyı yapması beklenen dişi kuşun kafası karışıktır. Tüm bunlar yaşanırken kendini akademik olarak zorlamaktan vazgeçmeyen kadın doktora tezini de bitirir ve bir şirket kurmaya karar verir. Ancak kadın için hiçbir başarı yeterli olmaz. Hep bir sonrası için hedef belirler, ona doğru yürür. İşte bu aşamalarda zaten sağlıklı olmayan, sevgisiz bir temele oturmuş evlilik hayatı iyice sorunlu bir hale gelir.

Evlilik, çoğu zaman bireyler için mutluluk ve doyum sağlarken bazen bireyler için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Toplumda yaşanan siyasi ya da ekonomik problemler, teknolojik gelişmeler, yerleşim yerlerinin getirdiği sorunlar, eşlerin kişilik, psikolojik ve fizyolojik özellikleri gibi birçok durum evlilik üzerinde etkili olabilmekte ve evliliğin sürekliliğini tehlikeye sokacak boşanma gibi problemler yaratabilmektedir. İki birey bir araya gelerek evlilik ilişkisini oluştururken kişilik özelliklerinin yanında hayata bakış açısı, değerleri, tutumları gibi birçok farklı özelliklerini beraberinde getirir. Yaşamlarındaki her olay ya da durum bu özelliklerden etkilenmektedir. Bunlardan biri de anne ve babaların çocuklarını yetiştirirken benimsedikleri tutumlardır. Tutum kavramı, kişinin herhangi bir şeyi değerlendirip ona karşı duygu, düşünce ve davranışlarını devamlı olarak biçimlendiren yönelimi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁴ Avava'da da kadının evliliği bir araya gelen iki bireyin uyumsuzluğu göze çarpmaktadır. Her türlü konuda anlaşmazlık yaşayan çift çocuk yetiştirme aşamasında da ortak kararlara varamamaktadır.

Bu olayların sonrasında kadının kocasının değiştiğini görmek şaşırtıcı değildir. Başkışı kadın aslında ektiğini biçmektedir. Zaten başından beri sevemediği, başkasının yerine koymaya çalıştığı adam da bir süre sonra ona olan ilgisini kaybetmiştir. Kadının durumu düzeltmek için çocuk sahibi olmaya karar verdiği görülmektedir. Kadınların kötü giden evlilikleri çocukların kurtaracağını düşünmesi geleneksel bir haldedir. Temeli sağlam olmayan, kadın ile erkek arasındaki ilişkinin yalpaladığı bir evlilikte çocuk çoğu zaman işleri daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. Burada da kadının bir toparlayıcı olarak gördüğü çocuk mevzusu işleri kötü yönde çabuklaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Kadın yine içten içe çocuğun da evliliği kurtarma aşamasında bir faydası olmayacağını tahmin etmektedir. Kaybedeceğini bildiği bir savaşa girer, kazanamayacağı bir kumar masasına oturur ve yanılmaz. Dünyaya gelen oğlan çocuğu da o andan itibaren sevgi dolu, düzenli bir ailede büyüme şansını kaybetmiştir.

¹⁵⁴ GÜNAY, Ayşe Rüveyde, Evli ve Çocuk Sahibi Bireylerin Evlilik Uyumu, Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Aile İşlevselliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat Temmuz 2020, syf. 18.

İşin anayın yeri hayat yoldaşımın dəyişilməyində idi. Bele ki, daha Parisdə olan sayaqda elimdə mənim el-qulu deyildi. Amerikada özünə nəse Tanrılıq idi'asına minmişdi. Onla birgə yaşamağın çətinliyi indi bilinirdi.

Uşaq olsa _bele fikirləşirdim _işlər yaxşılaşar. Belke de bele bir his var idi yalnız onda uşaq vaxtı idi. Onda olmasaydı sonralar daha işlər çətinləşəcəydi.

Bir il sonra mənim "Benyamin" im, onun isə "Bencamin" i dünyaya gəldi. Ondan sonra həm bir mütexəssis kimi həm də bir şirkət müdürü kimi başım hər zəddən artıq işə qarışdı.¹⁵⁵

Avava'da kocasından ilgi gören ancak onu sevməyən bir qadın varken Mürr Ağacının Kehruba Gözleri'ndə ilgi ihtiyacı olan amma görəməyən bir qadın anlatılmaktadır. Eserdəki iki önəmli qadın xarakterdən biri olan Asker'in qarısı evləndiyi adamın aynı zamanda amcasının kızıdır. Sık sık karşılaşılan "sermayenin içerde kalması" düşüncəsi ile iki qardaş, çocuklarını birbirleri ile beşik kərtməsi yapmışdır. Həm qadın həm qerək için söz hakkının olmadığı, daha baştan yüzeysel bir anlaşma şeklinde birbirine bağlanan bu iki kişi zamanı gəldiyində sorgulamaya bile fərsət bulamadan evləndirilmişdir.

Dünya inkişaf edib, zamanla başqa ailələrdə artıq belə adətlər qaldırılsa da, onların ataları iqtisadi, irsmiras məsələsi və bir çox digər faktları nəzərə alıb, ailə içində evlilik qurmağa qərar vermişdilər. Bu ənənəyə sadıq qalaraq, polkovnik ilə arvadı da ailənin digər uşaqları kimi bu yazılmamış qanuna hörmət qoymalı idilər. Heç birinin də atalarının sözləri üstünə söz demək haqqı yox idi. Böyüklərin iradəsi tanrı iradəsi kimi idi. Xüsusilə polkovnikin atasının sözü üstə söz söyləməsi qeyrimümkün idi. Başqalarından bizə nə? Biz əsilnəcabətli bir ailəyik. Öz adətənənələrimiz, qanunlarımız var. Atababalarımız bu qaydaları pozmayıb, biz də, bizim uşaqlarımız da, nəvənəticələrimiz də bunlara əməl etməlidirlər. Yoxsa nəslimiz yox olar, viran qalar. Polkovnikin əmisi qardaşının sözünə qüvvət verərək demişdi: Mən qulağı tüklülər kimi demirəm. Əmi oğlu ilə əmi qızının kəbini doğulan günü göylərdə kəsilib. Bizim göylə işimiz yoxdur. Ancaq öz yeryurdumuza gücümüz çatır! Qolumuzu çırmalayıb, gücümüzü yerdə göstərməliyik. Hər kəs bilir ki, həmişə birinci sözü maddiyyat danışır. Bu da yeni bir şey deyil. Bunun nə inkişafı bir əlaqəsi var, nə də ənənələrlə. İki vur iki dörd olduğu kimi çox sadə bir məsələdir. Nəhayət, bir qız bir oğlanın payıdır. Əmioğlu ilə əmiqızı birbirilə evlənsə, ailənin

¹⁵⁵ Avava, syf. 322

sərvəti ailəiçində qalar. Sərvət də günəşin dönməsi kimi ailə içində dövr edər. Hələlik qan qarışımı qalsın bir kənarda.

Polkovnikin atası ilə əmisi birbirilərinə arxalanıb, elçilik mərasimində sözlərini deyib, qızla oğlanın fikirlərini soruşmadan “mübarək olsun” vermişdilər. Qadın da əmisi olğu kimi atasının iradəsindən boyun qaçıra bilməyib evlənmişdi. Onlar nə birbirilərinə aşıq idilər, nə də meylləri var idi. Hər ikisi uşaqılıq çağlarından bəri masaya qoyulan yeməyietirəzsiz yeməyə məcbur idilər. Bu məcburiyyət artıq vərdişə çevrilmişdi. İndi isə illərdir, hər ikisi ailələrinin verdikləri qərara vəfalı qalmışdılar.¹⁵⁶

Mürr Ağacının Kehruba Gözleri romanında Asker ve karısının evlilikləri bir sevgi ilişkisindən ziyadə bir görevdir. Asker'in karısına ne hissettiği tam olarak anlaşılamasa da “sevgi” duyduğu da söylenemez. Hatta beşik kertmesi olmasalar Asker herhangi biri ile evlenmeyeceğini de belirtmiştir. Kadının böyle bir adamla evli kalmak zorunda olduğunu bilmek okuyucuyu da rahatsız etmektedir.

Evlilik mövzusunda belə hər zamankı kimi atasının iradəsinə qarşı dura bilməmişdi. Hərbi akademiya təhsil almağında da, əmisi qızı ilə evlənməyində də, hətta quşları saxlamağında belə atasının ayaq izini tapmaq olardı. Atası paytaxtın adlısanlı, yərbaz quşbazlarından idi. Mülkündə qiymətli quşlar becərdərdi.

Hərbi akademiya ilə quşlar getgedə polkovnikin içində kök salıb, bütün həyatına çevrilmişdilər. Amma göbəyinə kəsilmiş əmi qızısı kəsik göbək kimi vücutundan qopuq qalmışdı. Arvadını quşlar və hərbiçilik kimi mənimsəyib, onunla əlaqə bağlaya bilməmişdi.¹⁵⁷

Askerin karısı kocasını yıllardır tanımaktadır. Tüm hayatı geleneksel olarak geçmiş, büyürken, evlenirken ve evliyken hep geleneksel ve sıradan bir hayat sürmüştür. Evlilik ile ilgili öğretiler toplumsal bir damgadır. Eserin bir yerinde Asker karısına cinsel birliktelik maksadıyla saldırır. Kadın ilk başta karşılık vermek için çabalasa da devamında durumdan rahatsız olur ve kaçar. Kocasından kaçtıktan sonra kendini odaya kapatıp düşünür ve evlilik ile ilgili kendisine yüklenen görevler neticesinde kendisini suçlu hisseder. Eski nasihatler Askerin karısının aklına gelmiştir. Erkeği her manada doyurmakla yükümlü olduğunu (hem sofrada hem yatakta), erkeğin her iki yerde de “tok” kalkarsa gözünün dışarda olmayacağını, bir kadın olarak kocasıyla yatmanın görevi olduğunu düşünür. Her ne kadar sert de olsa kocasının kendisiyle

¹⁵⁶ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 102-103

¹⁵⁷ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 94

yatmaq istemesinə şükredeceği yerdə ondan kaçıb olmaqdan pişmanlıq duyar. Geleneklərin, inancların, toplumun kadınlara yüklediği ağır görevlər romanda net bir biçimdə sunulmuşdur.

Qadına görə əri seks düşgünü bir kişi deyildi. Bu hərəkəti onu həm qorxutmuş, həm də fikrə salmışdı. Evləndiklərindən bəri yaşayışları çox sakit və fəravan keçmişdi. Ənənəvi olaraq, polkovnikin ailəsi onlara elçi gedib, qızı almışdılar.

....

*İş işdən keçib... Gəl sən də işi işə qatma, kişi elə belə olar. Kişi ilə arvadın ortaq əlaqəsi yataqdır. Kişi yataqdan tox durub, bir də qarnı doysa, gözbaşı oynamaz. Başı quşlarına qarışsaydı, yaxşı olardı? Şükrlə ki, başqa kişilər kimi gözü dağınıq deyil!*¹⁵⁸

Bu olay üzərinə Asker'in karısı odasında düşüncələrə dalmışdır. Yıllarca kendisinə ögretilən karılıq görevləri yüzündən kocasının kendisini bu şəkildə istemesinin iyi mi kötü mü olduğuna bilə karar verəmez. Yaşadığı duyğuların korku mu həz mi olduğunu anlayamaz. Toplumsal dayatmaların kendi duyğularını dahi tanıyamayan kadınları nasıl yarattığı gözler önünə serilir. Kocasının davranışları ilə kafası karışan kadın işin içindən çıkmaz.

*Bu bir həzz idi, yoxsa qorxu?! Bəlkə də qorxunc bir ləzzət! Axı necə olar bilər ki, adam ərinin göstərdiyi belə şiddətli və dərin meyilindən həm qorxub, həm də həzz ala bilsin?! Ərinin sərt davranışına heç bir mənə verə bilmirdi. Sevmək, yoxsa təcavüz etmək. Əri zifaf gecəsində belə bu gərginlikdə ona yaxınlaşmamışdı. “Görəsən bu kişinin başına nə gəlib? Mən alaçığa yaxınlaşanda kimlə danışır? İsgəndər kimdir? Kimə deyirdi ikimizdə ölüm ayağındaydıq?”*¹⁵⁹

Tüm bunları düşünürkən bir kadının kocasından korkmayacağına, korkmaması gerektiğine karar vermişdir. Bununla ilgili de kendi kendini ikna etme çabasına girişir.

*Gecənin ürəyəyatan havası döşbaşına toxunduqca, xoşhallanırdı. Fikirləşdikcə özünə toxtatlıq verirdi: “Nə qorxusu? İnsan da öz ərindən qorxar? Əgər yorğun gəlib yeməyini yeyən kimi gedib yatsa, ləzzət alarsan?!” Ərinin hərəkətlərinə nə ad verəcəyini bilmirdi.*¹⁶⁰

Asker'in karısının ən kararlı olduğu durum belki de evləndikləri ilk senelerde kocasını kuş sevdasından vazgeçirmektir. Asker tıpkı babası gibi “quşbaz”dır. Kuşlara ayrı bir sevdası

¹⁵⁸ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 55

¹⁵⁹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 56

¹⁶⁰ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 56

vardır. Onlarla ilgili her şeyi bilir, tıpkı bir uzman gibidir. Asker'in karısı ilk başlarda bu tutkuyu anlayamaz ve kıskanır. Aslında bu konuda haksız da değildir. Kendi görmediği ilginin kuşlara gösterildiğine şahit olmak onu incitmiştir ancak başvurduğu yollar da oldukça çocukçadır. Saçma denebilecek çözümler bulmuş, uygulamış ve neticede kocasının gözünde küçük duruma düşmüştür.

Evləndiklərindən bəri yaşayışları çox sakit və firavan keçmişdi. Ənənəvi olaraq, polkovnikin ailəsi onlara elçi gedib, qızı almışdılar. Qadın bilirdi ki, polkovnikin də atası kimi quşlara sevgisi var. Onunla evlənəndən sonra da şahidi olmuşdu ki, polkovnikin yanında quşların xüsusi bir yeri var. Ərini quşlarından ayırmaq üçün hər yola əl atmışdı. Amma bacara bilməmişdi. Hər dəfə oxu daşa dəymişdi. Sonda başa düşmüşdü ki, əgər bir gün əri onunla quşları arasında seçim etməli olarsa, mütləq quşları seçəcəkdə. ¹⁶¹

Polkovnikin quşları onun həssas yeri idi. Arvadı da bundan əvvəl arasına onun quşlara olan sevgisini təhqir etmişdi. ¹⁶²

Gerdek gecesinin sıradan, heyecansız, görev gibi geçip gitmesinin sabahında Asker yeni gelin karısını yatakta tek bırakarak kuşlarının yanına gitmiştir. İşte o sabah kadının içinde kuşlara karşı bir kin doğmuştur. Askerin karısının kocasına âşık olduğunu söylemek mümkün değildir, ancak bir kadın olarak eşinden ilgi görme isteğine karşı koyamamaktadır. Kocasının soğuk bir insan olduğunu fark etmiş, böyle bir adamla yaşamının ne kadar ağır olduğunu kavramıştır. Ama elinden hiçbir şey gelmemektedir. Bir kadın evlendikten sonra ömrünün sonuna kadar o adamla evli kalması gerektiği konusunda toplum tarafından ikna edilmektedir. “Kol kırılır yen içinde kalır.” ifadesi ile kadınlar sindirilmiştir. Herhangi bir sorunu dışarı çıkarmaları engellenmiştir. Fiziksel ya da psikolojik şiddet bile “olabilir” şeklinde yorumlanırken bir kadının kocasını sevmemesi ya da ondan ilgi görmemesi gibi sebeplerle evden gitmesi akla dahi getirilememektedir.

Sahih bir hadiste kadının ve erkeğin birbiri üzerinde hakları olduğundan söz edilmektedir. İslam’a göre kadın; kocasının sözlerine itaat etmeli, dışarı çıkacağı zaman kocasından izin almalı, onun izni olmadan eve yabancı insanları getirmemeli, malını israf etmemeli ve her türlü ihanetten uzak durmalıdır. Eşini mutlu eden kadın bir yandan da kendisini

¹⁶¹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 55

¹⁶² Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 72

mutlu etmiş olur.¹⁶³ Kocaya itaat eden kadının ahirette mükâfatlandırılacağına dair hadis de kaynaklarda yer almaktadır.¹⁶⁴ Bu bağlamda Askerin karısı da çocukluğundan beri içselleştirdiği görevleri üzerine çok düşünmeden, kendisine kocasını sevip sevmediğini sormadan yerine getirmektedir.

Askerin karısı her gün giyinip süslenir, kocasının ilgisini çekmeye çalışır. Onu kuşlarından koparmaya uğraşır. Kuşlara layık görülen ilgiyi kendine döndürmek ister. Hatta bir gün Asker'in en sevdiği, takla atarak dans eden kuşunu taklit etmeye karar verir. Adeta bir tiyatroya hazırlanır gibi özenle giyinir, bezenir, "kuğu gölü" müziğini açar ve kocasının önünde dansa başlar. Bu durum kocasını kendine bağlamanın aksine Asker'i karısından daha da uzaklaştırır. O esnada kocasının şaşkınlığını yanlış anlayan kadın Asker'in yüzündeki ifadeyi "beğenme" olarak algılar.

*Ərinin yanında dilə gəlməsə də, gərdək gecəsindən bəri quşlara qısqanırdı. Ağ parpar öləndə polkovniki kədər bürümüş, onun isə günüsü ölmüş kimi sevincək bir halı var idi. Amma qısa bir zamanda başqa birisi, qaraağ quyruq ağ parparlının yerini tutmuşdu. Polkovnik onun rəqsinə, göydə mayallaq vurmağına fərəhlənib, az qalırdı özü də onunla bərabər pərvazlana.*¹⁶⁵

Evliliklərində ataları onlardan daha artıq həyəcanlı idilər. Gəlin evindən gedən cehiz, bəy evindən gələn qızıl, gəlinin kəbininə salınmış əmlak və hərnə varsa, ailə arası mübadilə olunurdu. Maddi varlıqları ailədən kənara çıxmırdı. Mübadilələri tamamlamaq üçün bəylə gəlini gərdək otağına göndərdilər. Həyəcansız bir mübadilə baş tutmuş, sonra polkovnik heç bir şey olmamış kimi dinc yatıb, səhər yuxudan duraraq, gəlini yataqda tək qoyub öz quşxanasına getmişdi. Qadın isə gərdək gecəsində səhərə kimi ayıq qalmış, bu mübadiləni düşünmüşdü. Ailə iradəsinin önündə dayanıb, taleyinə üsyan etmək ağılından belə keçməmişdi. Ancaq ərinin onun qadınlığını görməməsi də dözülsə hal deyildi. Gərdək gecəsinin səhərisi quşlara qarşı ürəyində kin yaranmışdı. Günügündən ərinin soyuqqanlı olduğunu başa düşmüşdü. Bu cür soyuq və etinasız bir kişi ilə yaşamaq ona ağır gəlib, qadınlığına toxunurdu. Gec olmadan çarə qılmalı idi. Evliliklərinin birinci ayında bütün bacarığını toplayıb, ərinin diqqətini çəkmək üçün plan hazırlamışdı. And içmişdi ki, polkovniki quşlarından ayırıb özünə aşiq edəcək. Aldatmağa bədənindən başlamışdı. Əgər evlilik yeni bir dünyanın qapısını üzlərinə

¹⁶³ ERDEM, Burcu, Ataerkil ve Anaerkil Toplumun Savaşımının 'Avatar' Filmi Bağlamında İncelenmesi, İletişim Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, syf. 120.

¹⁶⁴ TEYFUR, Mensur, Kur'an'da Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler, Bitlis İslamiyet Dergisi, Cilt 1, 2019, syf. 35-44.

¹⁶⁵ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 112

açmışdısa, bu dünyanın təkə bir hakimi olmalı idi. Hakimsiz dünya qarmaqarışıq bir dünya idi. Qadın bədəni ən güclü hakim ola bilər deyə, düşünmüşdü.

Güzgü onun ən yaxın sırdaşı idi. Gecəgündüz zəkası ilə bədəni əlbir olub, ərinə oyunlar qururdu. Bir gün dekolte, bir gün mini ətək, o biri gün şalalələnmiş saçları çiyinlərində, bir gün saçını yığıb, səhəri gün yeniyetmə çaqlarını ərinə xatırlatmaq üçün saçını hörüb, cins paltar geyinirdi. Hər gün aynanın qabağına keçərək geyinib süslənib, ərinin qarşısında oyun oynaması artıq adət halını almışdı. Hərdən güzgü qabağında duranda ona elə gəlirdi ki, mədəni bir ortamda vəhşi qəbilələrin insanları kimi özünü ayinlərə hazırlayır. Bu ayinlər sırasında bədənini tanımağa başlamışdı. Hələ indiindi başa düşürdü ki, hər insanın cinsiyyəti onun varlığının necəliyini müəyyənləşdirir. Cinsiyyətindən faydalanmağı özünün təbii haqqı sanırdı.

Arvadının bütün bu cəhdləri, geyimi, davranışı, bədənini nümayiş etdirməyi polkovnikin gözündən qaçmırdı. Amma bunların heç biri ona təsir etmirdi. Yəni də öz ərlək borcunu bir vəzifə kimi yerinə yetirirdi. Özünü qadınların hərəmxana oyununun içində yaşayan kimi hiss edirdi. Polkovnikə görə qadınsayağı oyunlar insan yaranışından bəri başlanıb, nəslə sona çatana qədər də davam edəcək. Arvadının davranışları nə daxili bir tələb, nə də təbii bir istək idi. Sadəcə polkovnikdə meyil yaratmaq üçün hər gün göstərilən bir tamaşa idi. Onun bütün oyunları səliqəsiz vurulmuş yamağa bənzəyirdi. Bacarmadan yemək kitabına baxıb bişirmək kimi bir şey idi arvadının cəhdləri.

Qadın günügündən dəyişik davranışlar göstərdikcə, polkovnik özünü onun oyunundan kənara çəkib, başını quşlarla qatırdı. Ancaq xəbəri yox idi ki, bütün bunlar onu quşlarından ayırmaq üçün edilir. Qadın isə getgədən yemək oyunlarını da ayinlərinə əlavə edirdi. Hər gecə ərinin sevdiyi yeməklərlə iki nəfərlik bir ziyafət hazırlayırdı. Amma yemək oyunu da bədən ayinləri kimi polkovnikin soyuqqanlılığına heç bir təsir göstərmirdi. Qadın sonda oyunun tək xalını ortaya qoydu. Ərinin ən çox sevdiyi musiqilə rəqs ayini hazırladı.

Polkovnikin günorta vaxtı “Qu gölü” musiqisinin səsinə qaldırılıb, quşları eyvana buraxmaq vərdişi idi. Quşlar isə musiqini eşidən kimi pərvəzlənib rəqs edirdilər. O, quşların həvəslə havada süzmələrini çox xoşlayırdı. Musiqi onları coşdururdu. Ağillı quşlar musiqinin ahəngində süzürdülər. Xüsusilə ağ parparlının göydə mayallaq aşılıb rəqs etməsi bir yana, yerdə musiqi havasına qanadlarını çətir kimi açıb, dövrə vurmağı polkovnikin ağlını alıb coşdururdu. O bu hissənin necə adlandığını bilmirdi. Amma yəqin edirdi ki, dünyada gəlinlərin heç biri, hətta qu quşları belə onun ağ parparlısı kimi rəqs edə bilməzlər. Ağ parparlı ağillıbaşlı bir quş idi.

Musiqinin səsi kəsilən kimi qanadlarının çətirini büküb, polkovnikə sarı dönərdi. O, əlini uzadan kimi qonub, dimdiyini uzadardı. Ta ki öpməyincə, quş elə o cür də qalardı.

Polkovnik quşlarının rəqsinə tamaşa edən ərəfədə arvadı yemək ziyafətini hazırlayıb bitirdi. Özünü gəlin kimi bəzəyib, dekolte geyinib, güzgü qarşısında əri üçün oynamaq istədiyini oyunları məşq etdi. Bu dəfə onu coşduracağından əmin idi.

Polkovnik arvadını gəlin kimi geyinmiş görəndə yerində quruyub qaldı. Yenə özünü hərəmxana oyunlarının içində hiss etdi. Qadın isə onun heyratını görüb, oyunu qazandı gını düşündü. Yemək ziyafətində bütün qadınlıq məharətini ortaya qoydu. Əri masa başında oturub yemək yeyəndə arvadını müşahidə edirdi. Qadının bədənini sanki xüsusi zövqlə yonulmuş zərif bir heykəl idi. Lakin polkovnikin gözündə bütün heykəllər kimi o da ruhsuz idi. Heç dünyanın ən mahir heykəltəraşı belə öz yonduğu heykəli doğəl insan səviyyəsinə çatdırıb, ona insan ruhu bəxş edə bilməz. Arvadı da ayinsəl tamaşalarında günügündən təbii cəlvələrdən boşalmışdı.¹⁶⁶

Askerin karısının bu bölümde bir şeyləri anlamadığı fark edilmektedir. Her erkeğin süslenmekle, cilveyle etkilenemeyeceğini anlayamaz. Zekanın, kaliteli sohbetin, doğal paylaşımların da bir erkeği etkileyebileceğini bilemez. Ancak bu durum kadının suçu değildir. Kendisine biçilen görevler, karı-kocanın ilişkisinin öğretilen yüzeyselliği ile bildiği tek şeyi uygulamaktadır.

Qadın başa düşmürdü ki, hər kişi bəzəkli üzgözə, yaraşıqlı saçbaşa, tökmə bədənə aldanmır. Əgər oyunlarını buraxıb, təbii cinsi istəyini onunla paylaşsa idi, bəlkə də münasibətləri indikindən daha fərqli ola bilərdi.¹⁶⁷

Dansının sonunda kocasını da dansa kaldıran bir de üstünə “Ben mi daha güzel dans ediyorum yoksa beyaz kuş mu?” diye soran kadın kocasını etkilemek şöyle dursun onu kendinden daha da soğuttuğunun farkında değildir. Tamamen iyi niyetle yapılan bu tiyatro, işleri daha da kötüleştirmiştir. Asker de etkilenmemiş tam tersine şaşırmıştır. Onun tüm bu özen ve planlamayı hak ettiği de söylenemez. Karısına değer vermeyerek, onu ilgiden yoksun bırakarak kadını bunları yapmaya sürükleyen Askerin kendisidir ve bu durumdan şikayetçi olması mantıklı değildir.

¹⁶⁶ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, syf. 104-105-106

¹⁶⁷ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 107

Yemək bitən kimi qadın qalib bir kraliça kimi yerindən durdu. Polkovnik özünə gələndə “Qu gölü” baletinin səsi otağı bürüdü. Arvadı ikinci dəfə də onu heyrətə saldı. Qadın rəqs etməyə başladı. Fırlanır, qollarını qu qanadı kimi açıb örtürdü. Sonda rəqs edəedə gəlib ərini masa başından qaldırdı.

Polkovnik hələ də şokda idi. Qalmışdı arvadı ilə bərabər rəqs etməsi. Bununla belə bir-iki addım qadına sarı gedib, mix kimi otağın ortasında dayandı. Qadın onun heyrəti qarşısında fəth bir kraliça kimi dedi:

-Hansımız daha gözəl rəqs edirik? Mən, ya parparlı ağ quşun?

O an arvadının quşlarına qısqançlığını başa düşdü. Onun qadına romantik hissləri olmasa da, nifrət də etmirdi. Evlilikləri ataları arasında imzalanmış bir müqavilə olsa da, hər ikisi ona sadıq qalmaq qərarına gəlmişdilər. Üstəlik, arvadının gözüne baxabaxa ona ağır bir söz deməyi kişilikdən uzaq bilirdi. Bacardıqca kişilik vəzifəsini yerinə yetirib onu məmnun etməyə çalışırdı. Ancaq nə qədər istəsə də, onunla ayaqlaşmaq həvəsini özündə yarada bilmədi. Əgər arvadının istədiklərinə ram olardısı, ömür boyu saxta bir kraliçanın tilsiminə düşəcəyini güman edirdi.¹⁶⁸

Kadın tüm bunları kocasının kendisine saldırmasının ardından tekrar hatırlamıştır. Kendisini odaya kapattıktan sonra yatağına uzanıp evlendiği ilk yılları ve evliliği için, ilgi için nasıl da çaba sarf ettiğini düşünür. Zamanında kocasının ilgisini çekebilmek için yaptığı davranışların karşılığında hiçbir karşılık alamadığını düşünürken şimdi kocasının üzerine saldırır gibi gelmesini, bu sefer de onun kocasına karşılık vermemesini aklından geçirir. Bu düşünceler eşliğinde uykuya dalan kadının karabasanla boğuştuğu anlar okuyucu da psikolojik olarak etkilemiştir. Kadın kuşların da olduğu kabustan kan ter içinde uyanırken içinde bulunduğu psikoloji, vücudunun kaskatı kesilmesi, korkudan nefesinin tıkanması dikkatle kurgulanmıştır.

Qadın yatağında yorğun halda uzanıb qalmışdı. Ərinin o gecəki mıxlanıb dayanmağını analiz etməyə nə heyi var idi, nə də həvəsi. Yavaşyavaş kirpikləri yumuldu. Yuxuya gedən kimi parparlı ağ quş sinəsinə qondu. Polkovnik quşun çöhrəsi arxasından ona baxırdı. Gözləri qan çanağına dönmüşdü. Quşun qanadları insan əllərinə çevrilib qadının belinə dolandı. O özünü quşun altından çəkməyə cəhd etdi. Quşlardan acığı gəlirdi. Çapaladıqca daha da artıq quşun

¹⁶⁸ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 107-108

altına sürükləndiyini hiss edirdi. Quş dayanmadan qadının dodaqlarını dimdikləməyə başladı. O isə vargüciylə çıxırdı. Amma səsi hulqumundan yuxarı qalxmırdı. Quş dimdikləyədimdikləyə boğazını dəldi. Qadının buxağının altında bir cüt düyün bitdi. Bu düyünlər mirra ağacının gövdəsindəki gözə bənzər düyünlərin eynisi idi. Quş ağacdələn kimi birbaşa boğazındakı düyünləri dimdiklədi. Düyünlərin ağzı dəşik kimi açıldı. Quş quyruğunun lələklərini dəşiklərin içinə salıb, bel suyunu düyünlərə tökdü. Qadın gücünü qollarına yığıb, parparlını özündən uzaqlaşdırmağa çalışdı. Onu itələyəndə, parparlının döşünə döyülmüş tərəzinin gözləri qopub əllərinə yapışdı. Dırnaqlarındakı manikür boyaları xal kimi yanaqlarına döyüldü. Xallar zıncırov şəklində idilər. Qadının dırnaqları tərəzi gözlərinin içində əriyib yoxa çıxdılar.

Əl yerinə biləklərinə tərəzi yapışmışdı. Çapaladıqca tərəzinin gözləri böyüyürdü. Qadın hövlənk yuxudan ayılanda özünü otağında gördü. Tərsuyun içində idi. Bədən aşağı bütün bədəni keyimişdi. Sanki yüzlərcə iynə batırılmışdı. Amma əlləri yerində idi. Yavaş-yavaş özünə gəldi. Gördüyü kabusun qorxusu hələ də canında idi. Günəş otağın ortasına uzanmışdı. Başını gündəlik işlərlə qatdı ki, bəlkə gördüyü kabusu unuda. Moda jurnallarını vərəqlədi, bir neçə dəb saytında ilin seçilmiş rənglərinə baxdı. Aktyorların hara getdiklərini, kimlə mübahisə etdiklərini, sinemaların yeni filimlərini gözdən keçirdi. Təzə çıxmış musiqi albomlarının içində sevdiyi müğənniləri axtardı. Bir neçə dostuna zəng etdi. Bununla belə, gördüyü kabusun təsiri altından çıxma bilmədi.¹⁶⁹

Askerin kendisine ait, karısının dahi girmədiyi bir odası vardır. Eşlər arasındakı uzaklıq bu bilgi ilə daha da derinləşir. Kadın kocasındaki dəyişimləri anlamlandırabilmək üçün odasını kurcalamaya karar verir. Odaya girince ilk olaraq kitabları inceleyecekken aniden vazgeçer. Bunun sebebi tembelliğindendir. O kadar kitaba bakmaq, içində bir şey aramak zor kendisine zor gelmiştir. Sonrasında çekmeceye yönelen kadın buranın kilitli olmasıyla şüpheye düşer. Kocasının kilitli bir çekmece de ne sakladığını bilmediği gibi tahmin de edemez. Bu kadar gizli tutulması gereken ne olduğuyla ilgili tahminde bulunamaz. Karı kocanın birbirini yıllardır tanımasına rağmen iki yabancı gibi yaşadığı fark edilmektedir.

Əvvəlcə kitablardan başlamaq istədi. Ancaq yerindən tərpənmədi. O qədər kitabı götür-qoy etməyə tənbəlliyi tutdu. Əl atdı masanın çəkməcəsinə. Açarla bağlı olduğunu görünə, şübhəsi daha da artdı. Əri evə dönməzdən əvvəl çəkməcəni açmalı idi. Telindən sancağını çıxarıb, qifili qurdaladı. Ata evində bacısının qifili çəkməcəsinə açmaqda təcrübəsi var idi.

¹⁶⁹ Mürr Ağacının Kehruba Gözləri, Syf 108-109

*Amma illər idi, sancaqla qıfıl açmağa məcbur qalmamışdı. Nə qədər çalışdı, çəkməcə açılmadı. Ağlına bir fikir gəldi. Tələsik otağına qaçdı.*¹⁷⁰

Kocasını ilə ilgili təxmin etdiyiindən hətta edebileceyiindən də kötü ger ekler ile kar ıla mak kadını alt üst etmiştir. Kocasının cellat olduunu   renmenin  okunu atlatamadan yekin zamanda geneleve gittiini de okuyunca dünya başına yıkılır. Kadının kocasının ne i  yaptığını bile bilmediğı önemli bir noktadır.   rendikleri karşısında ne d   neceğini nasıl davranacağını bilemez haldedir. Hətta kocasının bu yazdıklarını kurguladığını, bir romanın taslağı olabileceğini bile düşünür ancak bu defterin bir günlük olduunun açıkça farkındadır.

Polkovnikin arvadı oxuduqlarından heyr tl nm   di. Davam etdi:

  Bir qadının edam mərasimində adamın anası, bacısı, arvadı gəlib dikilir gözünün qabağına. Buna baxmayaraq, məhkum qadın haqlıdır ya haqsız, g nahkardır yoxsa günahsız, ancaq analıq, qadınlıq, sevgililik qabiliyyəti olan inc liklərin  l m n  sən də qol   kirs n. Hərçənd ki, bu gün edam olunan iki fərqli qadının hökmünün verilməsində mənim iynə ucu qədər də rolum yox idi. Amma mən də artıq bir müddətdir ki, hakim-məhkum oyununun bir parçası olmuşam.  z md n soruşuram: Mən bu prosesdə olmasaydım, bu iş dayanardı?  

Otaqda biri varımış kimi polkovnikin arvadı başını yazıdan qaldırıb, uca səslə dedi:

-Necə yəni? Səfir xanım...Piqalın xanımı... Edam... Ba  d llal... Bu sözlər nədir bu kişi yazıb?!  ¹⁷¹

Qadın başını dəftərdən qaldırdı. Ona gəlirdi ki, sanki qulaqlarının dibini steplerlə sıxırılar.   Bunlar nədir yazıb!!! Hələ qürur duyurmuş?!   Barmaqları ilə qulaqlarının dalını ovxalayıb, yen  d ft r  sarı  yildi.   Olmaya bu kişi roman yazır?!  ¹⁷²

Asker'in karısını derinden etkileyen en önemli nokta kocasının cellat olduunu   renmesidir. Suçlu olsun ya da olmasın bir insanın canını alma i ini yapan, bu i  karşılığında maaş alan, gündüzleri insanları öldürdükten sonra eve gelip normal bir insan gibi hayatını sürdüren biri olduuna inanmak istemez. Bu i i bilerek kabul ettiğini okuyan kadın isyan etmektedir.

¹⁷⁰ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 113

¹⁷¹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 117

¹⁷² Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 118

Qadının bir gözü dəftərdə ucadan dedi:

-Öz istəyimlə? Yəni sən özün biləbilə belə bir işi qəbul edib, əlini qana batırmısan?¹⁷³

Kocasının defterini okudukça kadın şaşkına döner, yaşananların bir kâbus olduğunu düşünür. Bir insanın canını aldıktan sonra gelip kendisine meyletmesini ise mide bulandırıcı olarak görür. Elini kana buladıktan sonra o kanlı ellerle ona dokunmaya çalışması kadının içini öfke ile doldurur. Hatta olay ilk yaşandığında kocasının isteğini geri çevirdiği ve ondan kaçtığı için pişman olduğu için kendine kızar. Burada yaşanan olağanüstü olayların kadındaki geleneksel öğretileri de yerle bir ettiği görülmektedir.

Yəni sən... Sən əlini qana batırıb, sonra gəlib mənimlə...?! İnanmıram... İnanmıram. Bu yazılar nağıldı...

Qadın əlləri ilə üzünü tutdu. Keyimiş barmaqları gizildədi. Ağlamağı gəlsə də, gözündən bir damcı da yaş çıxmadı. Talvarın altında əri ilə özünü xatırladı. Xüsusilə əri əlini belinə dolayıb, özünə sarı çəkdiyində onun üzünə gülümsəmişdi. İndi həmin an reklam lövhələri kimi beynində yanıb sönmürdü.

-Əlini qana batırıb, sonra istəyi coşub. Mən axmaq da bu canavarın üzünə gülürmüşəm. Axmağam! Gicəm!

Uzun bir müddət o vəziyyətdə qaldı. O gecə baş verən bütün hadisələr bir tərəfə, ərinin üzünə gülümsəməyinin acısı beynindən çıxmırdı.¹⁷⁴

Asker günlüğüne geneleve gittiğini, orada yaşadıklarını ve hissettiklerini de yazmıştır. Karısı bu kısıma “daha kötüsü olamaz” dediği sırada maruz kalmıştır. Kocasının orada seçtiği kızın karısının gençliğine benzediğini yazdığı kısımlar kadını çileden çıkarır. İçindeki öfke, kıskançlık, nefret hisleri birbirine karışır.

Olmasa yaxınlaşardın daaaa... Necə cəsarət edib haq qımda belə sözlər yazırsan? Bir az qürur, bir az özünü bəyənmiş... Güzgü qabağında saqqız çeynəməyi məşq edib... Əsəbilik, qısqanclıq, nifrət hissləri birbirinə qarışmışdı. Amma yazıları oxuyub bitirmədən otaqdan çıxıb gedə bilməzdi. Dəftəri yerdən götürüb, yarımçıq qalmış səhifəni açdı.¹⁷⁵

¹⁷³ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 119

¹⁷⁴ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 120

¹⁷⁵ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 122

Askerin karısı defterde yazanları okudukça kendini daha kötü hissetse de içindeki meraka da karşı koyamaz. Hatta sadece kalbi çarpmakla, elleri titremekle, nefretten gözü dönmekle kalmaz midesi de ters yüz olur. Dayanamayıp ögürür. Kocasının anlattıkları karşısında kusmamak için kendini zor tutar. Kulakları zonklar ama okumaya devam eder. Kocasını artık bir insan, bir erkek olarak değil bir canavar olarak tarif eder. Bununla birlikte böyle bir adamla evlendiği için kendine de üzülür. Ne kadar bahtsız olduğunu düşünür.

Polkovnikin arvadının rəngi qaralmışdı. Dəftərin üstünə ögümək istədi. İçindəki bir-birinə hörülmüş heyratla nifrəti dəftərin üzərinə qusa bilsəydi, bəlkə qulağının dibindəki basqıdan rahatlaşardı. Ardarda öyüyüb, gözləri qaralsa da, oxumaqdan əl çəkə bilmirdi. Səhifəni geri çevirdi. İki gün əvvəlki yazını oxudu.¹⁷⁶

Sancı qadının qulaqlarının dibindən başına vurdu. Hər bir kəlimə stepler kimi qulaqlarının dibini, beynini sıxırdı. Qadın sancısı azalsın deyə, qulaqlarını ovxaladı.

-Yəni bu qədər vaxtı mən özümü aldadırmışam?! Gör bir bu kişinin əli nə qədər adamın qanına batıb?!

Halının pozulduğuna baxmayaraq, oxumağa davam etdi.¹⁷⁷

Qadının sinəsindən ağrı qopdu. Nəfəsi hər dəfə boğazına çatanda yarımçıq qalırdı.

-Kaş gülümsədiyim yerdə quruyardım! Bu nə daşdır mənim başıma düşüb?! Mən nə başibəlalı adammışam ki, belə bir canavarla bir yerdə yaşayıram?!

Heyrətdən qurumuşdu. Qəhər boğazını sıxırdı. Gözündən biriki damcı yaş düşsəydi, bəlkə sinəsindəki ağrı kəsilərdi. Çəkdiyi acıağrılara baxmayaraq, yazıları oxumaqdan vaz keçə bilmirdi. Dəftər maqnit kimi onu özünə çəkirdi.¹⁷⁸

Defterin kendisini bir mıknatıs gibi çektiği fark edilen kadın yine de elinden bırakmadan, belki de hayatında ilk kez bir yazıyı bu kadar çabuk ve kesintisiz okuyarak son sayfayı da kapattıktan sonra zihnen çöktüğü gibi bedenen de çöker. Kâbus dahi olsa tahammül edilemeyecek şeylere maruz kaldığı için perişan haldedir. Belalı maceraları romanlardan okumaya bile tahammül edemeyen, kötü şeyler kurgu olduğunda bile rahatsız olan kadının

¹⁷⁶ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 124

¹⁷⁷ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 126

¹⁷⁸ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 129

kocasının yazdığı gerçeklerle yüzleşince verdiği tepkiler oldukça doğaldır. Hiçbir insan aşk ile bağlı olmasa da bir yastığa baş koyduğu hayat arkadaşının cellat ya da sapık olduğunu sıradan bir şeymiş gibi kabullenemez. Uyuşturucu bulmaktan korkarak geldiği odada buldukları onu perişan etmiştir.

Qadının gözləri qaralır. Oxuduqlarını yuxuda görsəydi, ayıldandan sonra heç yatmaq istəməzdi. Nağıllarda, romanlarda belə bir macərələri oxumaq qədər gücü yox idi, qalmışdı illərcə birlikdə yaşadığı ərinin gündəlik dəftərində oxusun.

“Narkotik tapmağa gəlmişdim, cəlladla rastlaşdım!” deyib, yerindən qalxdı. Ağ parparlı öz çərçivəsindən ona ba xırdı. Daha nə quşları qışqanırdı, nə də onlardan zəhləsi gedirdi. Bütün bu illərini, hisslərini bir cəllad ilə paylaşdığına görə özündən nifrət edirdi. Qapıya sarı gedəgedə çərçivədəki parparlıya xitab dedi:¹⁷⁹

Kadın toplumsal bir kanun gereği bu olaylar öncesi kocasını, ilişkisini, sevgi düzeyini sorgulamamış ya da sorgulasa da üzerinde fazla durmamıştır. Ancak burada işlerin rengi değişir. Bir kadının katil ve sapık olarak gördüğü adamla aynı evi paylaşmasının artık imkânı yoktur. Evlilik müessesesindeki toplumsal dayatmaların koptuğu bir noktaya gelinir. Bu nedenle kadının evi terk etmesi en doğal sonuçtur. Bir dakika daha kalmaya tahammül edemediği evinden hızla çıkmaya çalışırken merdivenden düşerek kafasını çarpan Askerin karısı orada bilincini kaybeder. Kulağından sızan kan ile yerde yatan kadın okuyucunun zihninde aniden trajik bir tabloya dönüşür.

Bir dəqiqə də bu evdə qala bilmərəm. Demək mən bir cəllad ilə başımı eyni yastığa qoyurmuşam... Bir cəllad ilə...

Qolları sustalmış halda, ayaqlarını dalıyca sürüyəsürüyə eyvana çıxdı. Heç bir pillə enməmişdi ki, üzü üstə pillələrdən aşağı yıxıldı. Başı dəmir məhəccərə toxunub, cansız halda yerə düşdü. Qulağından sızan qan boynundan süzülüb, həyətdə torpağa damcıladı...¹⁸⁰

Evlilik, aile kurumunun varlığını ve devamını sağlayan en önemli etmenlerden biridir. Toplamlar, meşru zeminde devamlılığını evlilik yoluyla sürdürür. Türk toplumunda evlenme/yuva kurma toplumun temelini teşkil eder. Eski Türklerde evlilik, “eblenme” şeklinde ifade edilirdi; eb sözcüğü ise eski Türkçede ev/çadır anlamında kullanılır. Evlenmek aynı

¹⁷⁹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 130

¹⁸⁰ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 130

zamanda ev/bark sahibi olmak anlamında da kullanılır. Bu durum evlenilen kişilere duyulan saygıyı gösterir.¹⁸¹ Evlenmiş ancak aynı ev içinde yabancı kalmış çiftin trajedisi Mürr Ağacının Kehruha Gözleri adlı romanın esaslarından biri olmuştur.

Xanımeli'ndeki "Qırlı At" hikayesinde istemediği bir adamla zorla evlendirilen bir kadının hikayesi anlatılmaktadır. Görücü usulü evlilik, araçlar yoluyla gerçekleştirilen bir evlilik türüdür. Bu evlilik türünde evlenecek çiftler, genellikle birbirlerini önceden tanımaz. Aile büyükleri veya evlenecek gençlerin yakınları aracı olur ve evlilik gerçekleşir. Görücü usulü evliliklerde evlenecek gençlerin rızası her zaman aranmayabilir. Aile büyükleri, evlenecek çiftler adına zaman zaman kararlar alır; gençlere ise durum sadece tebliğ edilir. Bu tür uygulamalar daha çok erkek egemen toplumlarda ve kırsal kesimde görülür. Çünkü "Geleneksel ilişki biçimlerinin yoğun olduğu toplumlarda bireyler, birçok konuda kendi başına karar verme özgürlüğüne sahip değildir, daha çok içinde bulundukları toplumsal yapının öngördüğü değerlere ve normlara göre hareket etmek durumundadır"¹⁸² Bu hikâyede de başkasını seven ancak sevdiği adamla evlenemeyen bir kadın ve yıllar sonra sevdiği ama kavuşamadığı bu adamla karşılaşması ön plandadır. Kadının iç dünyası ve yalnızlığı içten bir dille anlatılmıştır.

Mənim toyuma görə, damları ağartdırdı ağam; tirk-pərdilərin də üstünü tutdu. Ağ bez çəkirdi. Basdırdı. Onların üstünə ağ çəkдилər, ağız açıb danışmasınlar. Dinməz qalsınlar. Lal olsunlar. Ölünü kəfənə bürüyən kimi, onlar da ağ büründülər. Mənim arzılarım da onların altında gömüldü.

*Uzananda tavana göz tikib, arzılarımı onlara danışardım. Ürək sözlərimi o tirk-pərdilərin bur-bucağında gizlədərdim. Dərdləşərdim. Yalnızlığımdan danışardım. . .*¹⁸³

Birbirlerini sadece birkaç kez görmüş ve bir kere el ele tutuşmuş aşıkların kavuşamayışı trajediktir. Ancak başkasını severken tanımadığı bir erkekle evlenmeye zorlanan kadının durumu daha kötüdür. Kendi dünyasında hayallerine sığınan kadının düşünceleri iç konuşma ile verilmiştir.

¹⁸¹ ÇİMER, Latife Kabaklı, Türk Töresinde Kadın ve Aile, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, syf 122-123.

¹⁸² GÜRBÜZ, Âdem, Türk Romanında Görücü Usulü Evlilikler (1971-1980) (Araştırma Makalesi), BEÜ SBE Dergisi, 2019, syf. 68.

¹⁸³ Xanımeli, syf. 42.

Evdə gözlərimi vurdu, ağaran dam-dvuar. Üz qoydum çölə. Çöldə günəş gözümlü qamaşdırdı. Üz qoydum kölgəliyə; ağacların sıxlaşan yerinə. O, əlimi tutan yerə; ürəyimi oyadıb, yerindən oynadan yerə. O hündür ağacın dalında gizləndik bir an. Mənim Koroğlum elə uca boy deyildi, qaşları ənli də deyildi. Kürəkli idi, bundan belə. Qollarının arasına girseydim, çıxmaq istəməzdim, daha. Gözlərinə cumsaydım, göz götürə bilməzdim, daha. Ancaq nə qoynuna girdim, nə gözlərinə cummağa cür'ət etdim. Bircə an, o ağacın dalında kəndin gözündən itdik biz. . .¹⁸⁴

Çöl-bayırda hər dönə gözümlə ona sataşanda ürəyim gedərdi. Hər vaxt rast gəlsəydik gözaltı baxardıq, ondan bəri. Baxardım yerə, onu görmək həmişə. Yer də ayna olub, onu görsədərdi. Yanaqlarım od tutardı, ürəyim axınardı. Ondan bəri, atın belinə elə atıldım, deyəsən bir yolluq yerdən qopuram. Elə çovlardım deyəsən qıratı çapıram, Koroğluya çatdıram; ona çatam. O məni atın belində qaçırdardı. Mən əlimi belinə halqalardım. Qanadlanardı at. Yaşmağın altından çıxan saçlarım, atın yelgəsi ilə birgə havalanardı. . .¹⁸⁵

Köroğlu destanı, Anadolu, Balkanlar və Orta Asya"daki Türk kahramanlık destanlarının başında gəlməkdədir. Hətta bu destana, sonrakı dövrlərdə Türk mədəniyyətinin təsiri altına giren Ermeni və Gürcü kimi fərqli topluslarda da rastlanabilməkdədir.¹⁸⁶ Bugün Anadolu'da çeşitli kollar və epizotlar halində yüzlerce Köroğlu anlatması mövcuddur. Bu anlatmalar aslında sınırlı saydakı Köroğlu kolundan meydana gətirilməkdə, fərqli şəhər və bölgələrdə fərqli fərqli kurgularla qarşımıza çıxabilməkdədir. İşte bunlardan birisi də "Köroğlu-Han Nigâr, Hasan Bey-Telli Hanım" koludur.¹⁸⁷ Qırlı At hikayəsində də bu xalq hikayəsinə atıflar görülməkdədir. Qadın kəndini Nigar, sevdığı adamı Köroğlu kimi görməkdədir.

Sevginin xamlığı burda çıxardı. Sevginin tər-təzəliyi, əyləngəliyi, bu ağacdən, bu yer-yurda kök salıb, zuğ atardı. Qocaman ağac, kəndin sevgi simgəsi idi. Uşaqların ucalma, yaşlıların qocalma görkəmi idi.

Kaş qapısı olaydı ağacın, biz orda olanda, açılardı, bizi bir yolluq udub, itirəydi. Kənd əhli deyəydi, su olub yerə getdilər o ağacın dövrə-bərində. Daha heç kim ora dolanmayardı.

¹⁸⁴ Xanimeli, syf. 43.

¹⁸⁵ Xanimeli, syf. 45.

¹⁸⁶ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2009, syf. 187.

¹⁸⁷ UĞURLU, Serdar, Köroğlu-Han Nigâr Hasan Bey-Telli Hanım Kolu Sivas Varyantı, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 19, Bahar 2017, syf. 98.

Bizim adımız veriləydi ağaca. Çənlibeldə də, heç, belə ağac yox imiş. Onda bizim də adımız Koroğluyla Nigara tay qalarqı olardı.

«Biri var idi, biri yox idi. . .» deyilərdi. «. . . Xan, ancaq ki qızın bu oğlana verəsi deyildi. . .» Nağıl da doğrudan doğula bilərdi, onda. . .

Olsun! Nağılda söylənmək, belə səssizlikdə yanmaqdan yaxşı. Dilə-dişə düşmək, abriya qısılmaqdan yaxşı. Bu ağacın hündürlüyündən, enliliyindən bir nağıl da çıxmıyacaq imiş, nə kara gələrmiş bəyəm? Ürəyimi qopardıb, yerə salmaqdan sovay nə işə yaradı, görən?¹⁸⁸

Ay Nigar, sən Çənlibelə götürüldün, mən çöllərin belinə düşdüm! Şəhərli elçisinə vurulub, çöllərə düşüb dedilər, yaqın. Şəhər havası vurub başına, şövqündən evdə bənd alanmır dedilər, həlbət.¹⁸⁹

Gərək qaçırdıydı məni. Koroğlu Nigarın əlindən yapışan kimi, əlimdən tutaydı, qoçaq atılaydım atının belinə. Əllərimi halqa. . . Hey Nigar, sən ata mindin, mən atdan endim. Qırat, gəl məni də buralardan qopart!¹⁹⁰

Kızın babası köyün öndə gelenlerinden biridir. Onu istemediği adamla evlendiren de yine babasıdır. Ancak kadının bir yerde “anam olsaydı qoymazdı” ifadesi dikkat çekicidir. Kardeşlerin içide annesine en çok benzeyen kadın onu özlemektedir. Okuyucu kadının iç konuşmalarından annesini kaybettiğini anlar. İstemediği biriyle evlenmesini onun engelleyebileceğini düşünür.

Qızların hamısından artıqraq, mən anama bənzirdim _ hamı deyərdi. Ona tay çatma qaş, ona tay qalın hörüklü, ona tay üzüm girdə; gözlərimin rəngi açıq idi, yanaqlarım qırmızı. Ona tay qorxmaz deyilmişəm, ancaq. Anam dirəşən imiş. Baş əyməz imiş.

Nigar imiş. . . . Anam qalsaydı, qoymazdı. Dayanardı. Döşünə döyərdi. Sinə gərərdi, atamın qabağında.¹⁹¹

Kadın sevdiği adama gel beni kaçır diyemez. Adam şehre gitmiş öğretmen olmuştur. Kadın kaçınılmaz sonu yaşar. Sevmeyişi adamla evlenir. Hayatına devam eder, çocuk doğurur.

¹⁸⁸ Xanimeli, syf. 45.

¹⁸⁹ Xanimeli, syf. 46.

¹⁹⁰ Xanimeli, syf 47.

¹⁹¹ Xanimeli, syf 48.

Burada kadının içinde kopan fırtınalara rağmen toplumsal getirilere bağlı olarak başkalarının istediği hayatı yaşadığı görülmektedir.

Ay Nigar, sən görmədiyən sevdıyivə, deyə bildin gəl apar məni, mən gördüyüm, sevdıyımə deyə bilmədim! Sən sevgivə yiyə durdun; mən görmədiyim, sevmədiyim birinə ərə verildim. O dastanlar bəs kimə deyilirdi? Harda qaldı? O tənəbilərdə? O ağ örtüklərin altındakı tirk-pərdilərdə? Mənim arzılarımla bir yerdə? Toyum tutulan o otaqlarda?

Toyum da tutuldu, tərəyim də çalındı. Bəxt evinə də getdim. Əli də dəydi mənə. Canım da yandı, oda doldum. Uşaqlarımız da oldu. . .¹⁹²

2.2.4. Çocuksuz Kadın

Eski zamanlardan bugüne kadar kadının toplumdaki rolü doğurganlıkla ilişkilendirilmiştir. Kadının toplumdaki yerini bulması anne olmasına bağlanmıştır.¹⁹³ Bu açıdan bakıldığında çocuk sahibi olamamak, bireyi kendine biçtiği değer ve cinsiyet rolü açısından olumsuz etkileyebilmektedir.¹⁹⁴ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri adlı romanda küçük bir yerde Askerin karısının çocuk sahibi olamadığı belirtilmiştir.

Əgər arvadı doğmağa qadir olsa idi, bəlkə indi onunla həmyaşd bir qızı var idi.¹⁹⁵

Bunun dışında konu ile ilgili hiçbir ayrıntı verilmemiş, Askerin karısının neden çocuk sahibi ol(a)madığından bahsedilmemiştir. Romanda geçen bu durumun gönüllü bir çocuksuzluk mu yoksa istem dışı bir durum mu olduğu “eğer doğmaya qadir olsaydı” ifadesiyle çözüme ulaşmaktadır. Yine romanda yazarın Askerin karısının tam tersi olarak kurguladığı Tayyib’in çocuklarının olması ve onları büyütmek, yetiştirmek için çalışması romandaki çatışmanın bir getirisiidir.

¹⁹² Xanımeli, syf. 48.

¹⁹³ ÜNER, ELİF- SINAL, Nihal, İnfertilite Kliniğinde Tedavi Gören Kadınların Yalnızlık Düzeyini ve Algıladıkları Aile Desteğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi, Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, Sayı 4, Ekim 2018, syf. 2.

¹⁹⁴ AFYONKALE TALAY, Necla, İnfertiliteyle Başetme Becerisi Geliştirme Programının İnfertilite Kaynaklı Algılanan Stres Düzeyine Etkisi (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun 2018, syf. 17.

¹⁹⁵ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf. 99

2.2.5. Dul Kadın

Dul sözcüğünün kelime anlamı Türk Dil Kurumunun sözlüğünde şu şekilde verilmektedir: Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın veya erkek.¹⁹⁶ Burada dul sözcüğünün cinsiyet ayrımı yapmadığı görülmektedir. Hem kadın hem de erkek için kullanılan bir kelimedir. Ancak toplum içinde daha çok kadın için kullanıldığı görülmektedir. Eşini kaybetmiş ya da boşanmış kişi kadın ise dul ifadesi tercih edilirken, aynı durumda olan bir erkek için çoğunlukla bekar ifadesinin kullanılması dikkat çekmektedir.

Mürr Ağacının Kehruba Gözleri adlı romanda Tayyib ekmeğini taştan çıkartan, eşinin ölümünün ardından her şeyi üstlenmek zorunda kalan, çocuklarını tek başına büyüten, erkek gibi çalışan ve buna zorunda kalan bir kadındır. Çoğunlukla erkeklere zimmetlenmiş taksicilik işini bileğinin hakkıyla yapan Tayyib araba bozulduğunda ya da teker patladığında da yardım istemek yerine işleri kendisi halletmeyi tercih etmektedir. Kollarını sıvar ve işe koyulur.

*Canım sənə desin, günlərin bir günü, qışın çovğun vaxtında kəndliləri kamankardan düşürüb şəhərə dönürdüm. Yolda dayanmış bir taksi gördüm. Sürücüsü əl elədi. Qaş qaralırdı. Quşbaşı qar yağırdı. Ərimin ili hələ çıxmamışdı. Qardaşımı da iki ay olardı ki, tutmuşdular. Yetimlərimin qarnını doyurmalı idim. Ancaq halım çox pərişan idi. Saxlamadım, yoluma davam edib keçdim. Amma sonra peşman oldum. Özözümə dedim ki, bir az sonra qaranlıq düşsə, bu kişini canavar parçalayar. Xeyli yol getmişdim. Geri qayıtdım. Xaloğlunun maşınının təkəri deşilmişdi. maşının cəki yox idi, kamankarın cəkini verdim ki, təkəri dəyişsin. Ha gücvurdu, bacarmadı. Qollarımı çırılalayıb, dedim çəkil qırağa, sənlik deyil.*¹⁹⁷

Bu romanda siyasi eleştiriyi sembolik bir dille yapan yazar, yeni yönetimin gelir gelmez koyduğu kurallardan bahseder. Bunlardan biri de kadın ve erkeklerin takmak zorunda olduğu iki farklı nesnedir. Kadınlar ayak bileklerine zincir (ki bu başörtüsünün bir sembolüdür), erkekler ise yakalarına terazi (ki bu da ataerkil toplumun zorunluluğunun bir sembolüdür) takmak zorunda bırakılmıştır. Yine aynı kanuna göre eğer kadın evli değilse ve evi geçindirme görevini üstlenmek zorunda kalmışsa her iki sembolü de kullanmak zorundadır. Yani hem ayağına zincir takacak hem de yakasına terazi ilıştirecektir. Tayyib'in de tam anlamıyla evin direği rolünde olduğu için her iki sembolü de taşıması gerekir.

¹⁹⁶ <https://sozluk.gov.tr>

¹⁹⁷ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf. 75

Tayyib eşini kaybetmiş dul bir kadındır. Xanımeli eserindeki Sürücü hikayesindeki Şehin'in de kocasının öldüğü hikâyenin sonunda ortaya çıkmaktadır.

Şehin'in kocası ile tartıştığı için gecenin bir vakti evi terk ettiği zannedilmektedir. Hikâyenin başlangıcı "Onun yanında yatmak istemiyordu!" cümlesi ile yapılmıştır. Bunun nedeni okuyucunun yorumuna bırakılmıştır. Kadın evden kovulmaz ancak kocasından duyduğu "İstemiyorsan çık git!" ifadesi kadının evde daha fazla durmasını da engellediği düşünülse de aslında her şeyin Şehin'in zihninden geçen anılar olduğu, aslında Şehin'in kocasının öldüğü hikâyenin sonlarına doğru anlaşılmaktadır. Kadın kocasından duyduğu "çık git" sözlerini bir "kurşun"a benzetmiş, bunun üzerine bir kurşun gibi evi terk etmiştir.

Şehin gecenin bir vakti arabaya binip Tebriz'in sokaklarında ilerler. Korka korka ve nereye gideceğini bilmeden arabayı sürmeye başlar. Saat gece ondur, kış mevsimi olduğu havanın soğuk olmasından anlaşılmaktadır. Kadın arabayı sürerken geçmişi hatırlamaya devam eder, doğum yaptığı zamanlar ve hastane odası aklına gelir. Kocasının bir demet çiçekle gelişi, bir set takı alışması ve onu alnından öpüşünü düşünür. Şehin'in birden fazla çocuğu olduğu da bu ifadeden çıkarılmaktadır. Kocasının aslında burada oldukça düşünceli olduğu görülür. Karısı için özel oda tutarak hediyeler ile gelen adam ötekilerde eli boş olduğu için mahcubiyetini de dile getirmiştir.

Fərmanı çevirir o olan bimarstana sarı. «Bimarstan-i xususi. . .» xususi otaq tutmuşdu. Əməl otağından qayıdanda üç səbəd gül görür otaqda. Bir servis kartiyə də almışdı. Deyirdi o birilər olanda əlim boş idi, elə birzad eliyə bilmədim. Heç gül zad da almazdı. Pərəstar uşağı gətirəndə, əyilir bunun alnından öpür. Doğmaq acısı canından çıxır _ alnından bəlkə də!¹⁹⁸

Şehin'in anıları bir gün kocasının ona arsa aldığını söylemesi ile devam eder. Yeni bir eve taşınalı birkaç sene olduğu için Şehin bu duruma şaşırır ve gereksiz görür. Ancak sonrasında kocasının ona arsayı göstermesi ile aldığı aslında ikisi için yan yana birer mezar olduğu anlaşılmaktadır.

Dedi: quru yer almışam.

Huyuxmuş soruşdu: «Genə niyə? Ay baba, hələ təzə qurtulduq axı!»

Vəliəsr evinə üç-dörd il idi daşınmışdılar.

«Qurtular qallıq.» cavab verdi.

- Niyə qalırıq? Necə qurtular?

¹⁹⁸ Xanımeli, syf. 24

Cavab vermədi.

«Qoy gedək, gör!» dedi.

- Haranı?

- Quru yerləri.

- Yerləri?

- Biri sənindi.

Üç mərtəbə evin, bir qatın bunun adına salmaqdan söz salardı, hərdən. . .

- Mənim adıma?

Döndü Azadıya.

- Nə əcəb şəhər içində yer alıbsan?

Dinmədi.

Döndü Maralana sarı. Güman istir dədə baba məhəlləsində ev tikdirsən, dedi öz özünə. Ancaq getdi lap Maralanın axırında saxladı.

«Düş!» dedi.

Huyuxub qalmışdı. Düşüb, qapını açdı bu da düşsün. Gedib gözətçini səslədi. . .

- Salam ağa.

«Salam Seyid. Bizim xanımı ki tanısan. Gətirmişəm qəbirləri görsün.»

Donuxub qaldı!¹⁹⁹

Şəhin'in kocasının karısı və kendisi için mezar satın alıp onu gece vakti mezarlığa getirmesi psixoloji bir şiddət örneği de kabul edilebilir. Şəhin'in donup kalması ilə şimdiki zamana geri dönmüştür. Şəhin yıllar önce maruz kaldığı olayları hatırladığı sırada kocasının mezarına doğru seyrir halindedir. Gecenin bir vakti mezarlığa geldiğinde bekçi Seyid Ağa uykudadır. Şəhin'i görünce şaşırır və onu mezarlığa ışık tutarak götürür. Şəhin kocasının mezarının yanındaki boş kısma bakışlarını diktiği sırada hikayə son bulur. Şəhin dul kalmıştır.

Qəbristanın nərdəli qapısının qabağında saxlır. Signal çalır. Handan hana Seyid huyuxmuş çıxır.

- Aaaa! Xanım sizsiz? Gecənin bu vəqti? - - Allah ağaya. . . Deyərdi qəbristan gərək şəhər içində olsun, gecə yarısı da istəsən, gələ biləsən. . .

Dinməzdən, sağa dönüb, ara yolu tutub gedir o başına kimi. Seyid arxadan fanis tutub əlində. Bunun kölgəsi bütün qəbrlərin üstünə düşənir; züfər sovuşur başqasına. Çatıblar qəbir

¹⁹⁹ Xanımeli, syf. 26.

başına. Məhmud Əslani Təvəllod. . . Vəfat. . . Döşənir daş üstə. Seyid qırağa çəkilir, qaranlıqda qalır. Ayağa qalxanda, kənar qəbrin boşluğunu görür. Bir adam boyuca ağzı açıq. . . Qaranlıq. . . Boş. . . Qazıq. . . Ayağı büdrəyir. Seyid tez özün atıb, əlindən tutur.

Əlləri fərman üstə dayanmır. Ayağı titrək, qaz verir. Maralan məscidinin qabağından sovuşanda, hər yanda onun elanın görür.

Pedər-i gərami-ye məhənids Həmid, Səid. . .²⁰⁰

2.2.6.Boşanmış Kadın

Boşanma, nikâh akdi ile birlikteliğe başlayan evli çiftlerin; kişilikleri, inançları, sosyokültürel değerleri, alışkanlıkları ve tepkileri ile birbirine uyum sağlayamama durumunda nikâh akdini bozma ve ayrılma halidir. Evli kaldıklarında bedeni, akli, sosyal, mesleki sorunların gelişme riskinin ortadan kaldırılması temeline dayanır. Aile fertleri için daha sağlıklı, rahat ve huzurlu bir hayat amaçlanır.²⁰¹

Geçmişten günümüze kadar olan dönemde her toplumda evliliğin olduğu kadar boşanmanın da olduğu görülmektedir. Evlilikle başlayan ve toplumun en küçük yapı taşı olarak kabul edilen ailenin birliğinin ve bütünlüğünün bozulması sonucunda ortaya çıkan boşanma; bireyi ilgilendirdiği kadar toplumu da ilgilendiren bir süreç olarak görülmektedir. Aile kurumu, bireyi toplumsal hayata ve bu toplumsal hayattaki değişimlere hazırlaması ve toplumun devamlılığını sağlaması açısından hemen hemen her toplumda önem verilen bir kurumdur. Bu nedenle evlilik kurumu din, hukuk ve ahlak kuralları tarafından da desteklenerek, boşanma olgusunun önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Ancak çiftler arasında kültürel farkların olması, çiftlerin evlilik kurumundan beklentilerini karşılayamaması, aile içi şiddetin (fiziksel, sözel, psikolojik, cinsel) yaşanması ya da şiddetli geçimsizlik gibi nedenlerle aile birliğinin sarsılması durumunda boşanma ortaya çıkabilir ve bu çiftlerin psikolojisi açısından yararlı olabilmektedir.²⁰²

Avava adlı romanın başkışisi kadın çekirdek ailesinin içinde bir birliğin, bağlılığın olmadığını sezdirmektedir. Burada hemen akıllara yuvayı dışı kuş yapar ifadesi gelir. Feminist yaklaşıma göre kabul edilemez bir düşünce iken burada okuyucu, kadının daha anaç

²⁰⁰ Xanimeli, syf 29.

²⁰¹ OĞURTAN, Semin Güler, Boşandım Diyemedim: Boşanmanın Aile ve Toplum Üzerine Etkileri, Çizgi Kitabevi, Konya 2011, syf. 14.

²⁰² AKSU, Nazlı Buket

ve evcimen olması halinde olayların nasıl gelişebileceğini düşünür. Kadının işkolikliği ve ailesine vakit ayıramaması temeli baştan sarsan kısım olabilir mi?

Başkişi kadın kocası ile en ufak konularda bile ortak noktayı bulamamaktadır. Bunun zorunlu bir getirisi olan boşanmanın, boşanmış bir kadın olmanın onu rahatsız etmediğini söylemek de mümkündür. Ancak oğlu ile arasındaki uzaklık onu yaralar. Burada annelik duygusunun ön plana çıktığını görülmektedir. Kadın çok çalışmış ve kendini yıpratmış olmaktan ya da çocuğu ile iyi bir ilişki oturtmuş bir anne olamamaktan rahatsızdır. Buna rağmen evliliğini yürütememiş olma mevzusundan etkilenmez. Burada aslında zaten eskiden beri gönlünde başka birinin olmasının da etkisi vardır.

*İndice özümle oğlumun arasında olan bir yarganı başa düşürdüm. Men öz canımın ‘eziz bir tikesini gör nesayaq yadırgamış bir vucuda çevirmişdim. Onun danışığında benim canımı sıxışdıran bir yadlıq var idi. Bu yadlıq asla tebi’i olabilmez idi, ne ayın idi ne de oyun idi belke oyuncaqlıqdan yaranmış bir olay idi; indi bu ne süzürdü.*²⁰³

2.3. Toplumsal Hayatta Kadın

2.3.1. Aşk ve Kadın

Aşk, insanlık tarihi ile eşdeğer bir olgudur. Farklı toplumlarda, değişik şekillerde algılandığı gibi, aynı zaman diliminde yaşamış bir topluluğun sanatçıları arasında da değişiklik gösterir. İlk çağlardan günümüze kadar bütün bir insanlık, aşk kavramını açıklamaya çalışır, bu konuda birçok eserler yazar. Fakat yine de aşk konusunda ortak bir tarif ve açıklama getiremez. Çünkü aşk bireyselliği, biricikliği gerektirir. Bundan dolayı da aşkın tarifi, her bireyin tecrübesine, gözlemlerine ve duyumlarına göre değişir.²⁰⁴ Âşık denilince öznel yanları nesnel yanlarını ya da görünmez yanları görünür yanlarını çokça geride bırakan bir insanlık durumunu anlıyoruz. Öyleyse aşk üzerine söyleyeceğimiz her söz bizim kendi görüşümüz olarak kalmak zorundadır.²⁰⁵ İncelenen eserlerde aşk teması önemli bir yer tutmaktadır. Kimisinde karşılıksız, kimisinde kavuşulamayan, kimisinde acı sonla biten aşk hikayeleri göze çarparken “mutlu” olarak nitelenebilecek aşk neredeyse yoktur.

²⁰³ Avava, syf. 216

²⁰⁴ UYANIK, Ayhan, nazım Hikmet’in Şiirlerinde Aşk ve Kadın (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, syf. 1.

²⁰⁵ TİMUÇİN, Afşar, Aşkın Dialektiği, Bulut Yayınları, İstanbul 2015, syf. 5.

“Avava” romanının başkişisi kadın roman boyunca oldukça özgüvenli bir yapı sergilemektedir. İyi eğitim almış, sonrasında mesleki anlamda iyi noktalara ulaşmış bir kadındır. Ancak romanın başından sonuna dek “Esirlik Tanrısı” olarak adlandırdığı, adını dahi bilmediği bir adamdan bahseder. O gönlünü kaptırdığı kişidir. Aynı üniversitede okumuşlardır, birbirlerini gördükleri anda aralarında bir elektrik oluşur ama hiçbir zaman bir araya gelemezler. Adını bile bilmediği bir adama yıllar süren bir gönül bağı ile bağlanmıştır. Maddi, manevi ve fiziki anlamda eksiksiz; bunun yanında oldukça kendine güvenen bir kadın kavuşamadığı hatta tanımadığı bir erkeğe neden bu kadar bağlanır? Sonrasında evlenip çocuk sahibi olsa da “Esirlik Tanrısı” kadın için vazgeçilmezdir. Kadının birçok “elçisi”, peşinden koşanı olsa da “Esirlik Tanrısı”na bu zaafının ondan karşılık alamamasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Dikkat çeken, ilgi gören bir kadının net ilgiyi göremediği bir erkeğe yönelmesi psikolojik bir durumdur. Bir ara aşkını ilan etmeye, içindikileri Esirlik Tanrısına haykırmaya karar verir. Cesaretini toplar. Hem güzel hem zengin hem çalışkan bir kadın olsa da kendisine karşı ne hissettiğini tam olarak anlayamadığı bir erkeğe aşkını itiraf etmeyi kafasına koyar. Ancak sonrasında cesaretini kaybeder ve başka dünyaların insanı olduklarını kabullenir.

Vurdu canıma, doldu bir zad beynime. “Daha besdir! ” dedim özüme, “Sabah gedeciyem, dedim, gedeciyem fakültede o yeddi ilin ‘erzinde birce yol da olursa olsun danışmadığım o kimseye üz tutub ürek sözüümü danışacıyam. Gedim ona: “Gel sevdalanaq” deyeciyem. “Gel sevdamızdan balalanaq! ” deyeciyem. ²⁰⁶

Nedense gözlerimi anayın geldi. Asla üreyime yatmadı. Onda gördüm, bu kimse o rüyalarımnda becertdiyim, özümü ona nedense esir sandığım, o Esirlik Tanrısından xeylek farklı idi. Yazıqlanmalı bir kökde gelirdi. Görkeminde asla varlı bir adamın qızıyla sevdalaşmağa uygunluğu yox idi. ²⁰⁷

Ancaq sanki cami’enin bir o qeder de üstü örtülü olmayan o “men hara o hara!” yasaq qaida-qanunundansa marağım batdı; men danışmaq istemedim. ²⁰⁸

Psikolojide karşılıksız aşk “eros sendromu” olarak geçmektedir. Buna bağlı olarak arzusu kendisinin istediği düzeyde karşılanmayan, geri çevrilen ya da geri çevrildiğini düşünen kişinin tepkilerinin spekturumun neresinde yer alacağı, kişinin sağlıklı bir kendilik

²⁰⁶ Avava, syf. 46

²⁰⁷ Avava, syf. 50

²⁰⁸ Avava, syf. 50

organizasyonu gösterip göstermemesine, nesne ilişkileri açısından sergilediği gelişimsel performansa ve başvurduğu savunma mekanizmalarına bağlıdır²⁰⁹, şeklinde açıklanan bu durum Avava romanında başkişi kadının yaşadığı durumun tam tanımıdır.

Kadın bir süre sonra aslında kafasında çizdiği adama âşık olduğunu düşünmeye başlamıştır. Oldukça mantıklı bir kadın olan kahraman kendini telkin eder. Toplumda kadın duygu erkek ise mantık olarak kabul görse de başkişi kadın burada tıpkı bir erkek mantığı ile hareket etmeye çalışmaktadır. İlk başta okura bu şekilde yansıtılsa da sonrasında tam bir kadın duygusallığı ile karşımıza çıkar. Aşk mantığına galip gelir. Hatta Esirlik Tanrısını kaybetme korkusu ile dengesiz bir ruh haline bürünmeye başlar. Adamın kendisine uygun olmadığını, kafasında bir portre belirleyip ona âşık olduğunu bilse de gönlüne söz geçiremez.

Bir anda itirdiyim bir zad bütün varlığıyla meni çulğadı. Ürek evinden yine gönlüm o Esirlik Tanrısını istedi. Üreyim döyündükde gözlerimi yaş doldurdu. Vücudumda baş kaldıran dalga indi yüngül bir oyuncaq tekin meni çaldı dağdan daşa.

Birce nisgillendim, indice “Esirlik Tanrısı” gele bütün o yeddi illik rüyalarımı, o xaturelerimi dirildib mene qaytara. Meni öz istediym varlığıma inandıra. Otura burda bu maşının rolonun arxasında men oturan yerde. Mense onun sağ yanında oturdıqda son bir olsun Esirlik Tanrısının canından qopan ayınlanan iyi duya duya şehere gözüüm dolusu bir baxam. O itirdiyim günleri, dünyadan o xebersizliyimibu küçelerde bir axtaram. Yol-yolaqlara delicesine bir daha da baxam. Sonrası da ondan da ayrılarm Tebrizimden de; gözlerim dola dola qayıdılmaz bir yolda qaçam. Her zaddan qaçam! Gedem o ebedi yadlanmaqlara, nişansızlıqlara. “Men de geldim!” deyem o nişansızlıqlara. Elesine de yox olam, yoxa çıxam.”²¹⁰

Kadının karşılık bulamaması onu en çok etkileyen noktadır. Burada bir kadınlık egosunun varlığından söz etmek mümkündür. Potansiyelinin farkında olan bir kadın karşılık alamamıştır. Bu onu incitir.

Eserde başkişi kadından hoşlandığını anladığımız bir adama da rastlarız. Kadın Paris’te iken yavaş yavaş kendisine ilgi duymaya başlayan bir genç ile tanışır. Ancak burada kadının yorumu ve düşünceleri oldukça dikkat çekicidir. Sürekli olarak mantıksal ilgiler kurmaya çalışan, duygularını geri plana atan kadın bu gencin kendisine duyduğu ilgiyi de üç

²⁰⁹ GÖKA, Erol, Bir Hastalık Olarak Aşk: Karşılıksız Aşk Sendromu, Kriz Dergisi, Sayı 6, syf. 40.

²¹⁰ Avava, syf. 51

sebebe bağlar. Bu sebeplere bakınca hiçbirinin kadının güzelliği ya da huyu ile ilgili olmadığını anlaşılmaktadır. Kadın kendisine duyulan ilgiyi de yine akademik konulara ya da ailesine bağlar. İşte burada okuyucu, kadının kendine güveniyormuş gibi yapmasına rağmen aslında ciddi özgüven problemleri olduğunu düşünmeye başlar. Bir erkeğin ona sadece kendi olduğu için yaklaşmasını kabul edemez.

Oğlanın kendisine duyduğu ilginin sebeplerini şöyle açıklar; bunlardan biri İngilizce ve Fransızca'yı çok iyi konuşması, biri Tebrizli olması, ki bu genç de baba tarafından Tebrizlidir, bir diğeri ise babasının kadına yazdığı mektuplardır. Görüldüğü gibi hiçbirinin kadının şahsıyla birebir ilgili değildir. Ne güzelliğinden ne de karakterine duyulan hayranlıktan bahseder. Ailesi tarafından her zaman desteklenmiş, güzel, varlıklı, başarılı, akıllı bir kadının özgüven problemi olarak algıladığımız düşünceleri ne kadar kaçmaya çalışırsa çalışsın ait olduğu coğrafyada kendisine biçilen değerlerin bilinçaltı kodlamaları mıdır?

*Bu oğlan neçe delil üzre mene yaxınlaşırdı. Biri benim Feransız danışmağımın ondan çox yaxşı olduqda İngilisce danışığının da yaxşı olduğu idi. İkinci delil ise onun atasının aslı Tebrizli olduğu idi. Üçüncü delil de nese var idi; o da meni burjuva qatından gördüyü idi. Özümnden suvay tekce bu oğlan benim atamın mektublarının mezmununu bilirdi.*²¹¹

Tüm bunların yanında gencin kadının entelektüel varlığına olan hayranlığı da kaçınılmazdır. Birgün kadın babasından gelen mektuplardan birini gence okur ve sonrasında genç kadından daha büyük bir hevesle yeni mektupları beklemeye başlar. Hatta eserin bir yerinde kadın bu bekleme aşamasını bir “uyuşturucu bağımlısına” benzetir. Burada gencin asıl hayranlığının ilk başlarda kadına karşı olmasına rağmen sonralarında gencin baba kız ilişkisinin kalitesi ve doluluğundan etkilendiğini söylemek mümkündür. Genç ile kadın sık sık sohbetler ederler ama çoğu zaman merkezdeki konu kadının babasından gelen mektuplardır. Kadın gün geçtikçe adamı daha çok benimser, onu daha çok sever. Onunla yaptığı sohbetler hep bir öncekinden daha tatlı gelmeye başlar.

Bu kısımda “aşk” kavramı tanımlanandan çok daha farklıdır. Kadının gence âşık olmadığını söylemek mümkündür, bununla beraber gencin kadına duyduğu hislerin de aşk olduğu söylenemez. Daha çok kadının ailesine, çevresine ve entelektüel yapısına duyulan hayranlıktır.

²¹¹ Avava, syf. 315

*Bir zamanlar olurdu yeniden mektubların oxunmağını istiyirdi. Belelikle, bir gün bu oğlanın, müxeddir matıryal kimi, atamın mektublarına getdikce tapdığını e'tiyadı başa düşdüm. Döktürler 'eyni afyon reaksiyonlarını onun bedeninin sistemiyle qanında görürdüler. İş bir yere çatdı ki bu oğlan bütövlükle menle danışmağa da e'tiyadlandı. meni görüb danışmayanda bedeni afyon çatmayan sayaqda sarsılmış xumar bir hala düşürdü. (Gülünc yerise pesikolojik mütexessislerinin başı soyuqluqla göz vurduqda bı vez'e sap sadece "amour" "sevgi" adı qoyduqları idi.) Demek, mütehessislerin 'aleminde "sevgi" bu imiş.*²¹²

*Dünya ele bu sadelikde meseleleri başdan açırdı çoxunu da qehve evlerinde. Doğru idi dünyanın gerginliklerini bir fincan qehve-içim ayamı hel edenlere ele çetin bir zad deyildi ki bu! (Çetin deyildi ki heç, artıq oturub danışmağa çox da şirin olan bir olay idi.)*²¹³

Kadının düşünceleri kimi zaman bilinç akışı yöntemi ile adeta karmaşık bir rüya, bir sayıklama gibi verilmektedir. Özellikle etkilendiği iki adam ile ilgili karşılaştırma yaptığı zamanlarda duyguları devreye girer, duygularına yön verme konusunda çok da başarılı olmayan kadın bu sefer kafası karışık vaziyette kendini gösterir. Kadın Esirlik Tanrısı ile Paris'te tanışıp yakınlığı adamı bir yönden birbirlerine çok benzetir ancak bu benzerliği zihninde yaratan şeyi bir türlü bulamaz. Kadını asıl rahatsız eden, yüreğini sıkan ise iki adamın arasındaki farkı bilmesidir. Esirlik Tanrısı etraftaki insanların bakışlarıyla değişir. Bu durumun doğmasına sebep her insanın ona farklı açılardan bakmasıdır. Herkesin Esirlik Tanrısı'na başka başka isimler takmasını da buna bağlar. Paris'teki genç ise tam tersine herkese farklı bakar, her baktığı şey bu adamın bakışına göre şekil alır. Kadına göre bunun sebebi gözlerinin sürekli renk değiştirmesidir. Farklılığın nereden geldiğiyle ilgili psikolojik çözümlemesi de oldukça ilginç ve takdire şayandır. Buna rağmen benzerliği bulamaması onda iç sıkıntısını körükler. Hatta bu benzerliği kendi kendine yarattığından bile şüphelenir.

Bir gün tekciğaz öz suvitimde (Parisde icare etdiyim suvitde) darıxan çağda "Esirlik Tanrısı"la o yarı Amerikalını zehnimde tutuşduran üreyim yaman sıxıldı. Bunların arasında 'ağılıma ağırlıq eden bir ferg var idi. Elece de 'ağılıma ağırlıq eden bir benzerliq var idi. Here Esirlik Tanrısını başqa cüre görürdü, hâlbuki o yarı Amerikalının gözlerinin gileleri her yerde bir boyığa dolduqda her bir yeri başqa sayaqda görürdü. Benzerliyi var idi ancaq beynim partlayınca düşünürdümse ayırd edebilmirdim. Yalnız bilirdim bir benzerlik var. Belke de men çalışırdım bu benzerliyi yaradam –amma zehnimde yaranmırdı. Fergi ise dediyim tekin- aydın

²¹² Avava, syf. 316

²¹³ Avava, syf. 316

*idi; Esirlik Tanrısı özü sabit olduqda yalnız here onu öz baxışı-görüşü esasında gördükde ona bir ad verirdi. 'Eksine, bu yarı Amerikalının ancaq baxışı her zadın boyasıyla boyandıqda baxışı her an deyişilirdi.*²¹⁴

Avava romanının başkişisi kadının bir süre sonra kafasında bir soru işareti oluşur; Esirlik Tanrısının ilgisini bir türlü tam olarak çekememişken, onun için gerçek anlamda görünür olamamışken, Paris'te tanıştığı genç adam neden onu bir gün bile görmeden edemez? Burada yine kendine duyulan hisleri anlamlandırmaya çalışan bir kadın vardır.

*Qalmışdım bes bu arada men kim imişem ki Esirlik Tanrısı meni göresi deyildi. Hâlbuki, bu yarı Amerikalı ilk gününden meni görmeyende dözebilirdi.*²¹⁵

Başkişi kadın hayatını dört bölüme ayırmıştır. Hayatının ikinci dönemi için 1352 yani 1936 yılını başlangıç kabul eder. Bu kadının Esirlik Tanrısına rastladığı gündür ve onunla ilk karşılaşması hayatında dönüm noktası yaratır. Hatta o günü yeniden dünyaya gelmek olarak tanımlar. Yirmi sekiz yıl süren bu dönemi sevdasını yaşadığı yıllar olarak ifade eder. Kadın aslında iliklerine kadar âşık olmuş ama karşılık bulamamıştır.

İkinci yol yaşadığım dövrən "min üçyüz elli iki"nin Mehr ayının ilkin günlerinde başlandı. Gözüüm o Esirlik Tanrısına sataşan anda men bir daha duğulub bu dünyaya geldim. Dörd döne yeddi il savuşduqda heç suxluq olmayan o get'iyyetle savuşan yirmi sekiz il meni yeni yetmeliyimde yaşatdı. (Bu yol daha dördle sekkiz sadece birbirinin yanında dayanmamışdılar. Oyuncaqcasına yox, bekle get'iyyetle yeddi il dörde birbirine çalındıqda sekkiz ilmende yaşamışdılar.)

Yirmi sekkiz il bundan ineli Tebriz biliyurdunun fenni mühendislik fakültesinde yaranan bir dünyada, men bu günece başdan boya öz yeni yetmeliyimde yaşadım. Düz dörd yol yeddi ilin tıkırlanması başa çatdıqda _ha bu gece_ benim o nocavanlığım_ o yeni yetmeliyim_ sona çatdı; qurtuldu. Bu dövranda men ayn yaşadım. Men öz sevdamla yaşadım.

Yirmi sekkiz il bundan ineli fakültede yoldan çatan daha nedense argın-yordun olan bir oğlan toplıldı. Tağılandan beri öz başa çatmayan yorgunluğunda bu oğlan adsız dolandı. Bu dolanmalarla öz canında bir dünya sırr daşıdı. Onun her bir keçdiyi yerden, her bir keçdiyi yoldan dağın gizliliklerinin iyi gelderdi. Sırlı olan bir duygu yaranardı. Vucüdında bir sevda

²¹⁴ Avava, syf. 318

²¹⁵ Avava, syf. 319

çarpınardı. Onu gören anda men başqa bir 'alemdə başqa bir dövrandə doğuldum. Sevdə en güclü olan ciddiyyətilə də menlə yaşadı. Heç zaman oyuncaqlıq duyğusu mende yaranmadı. Menim sevdalı yeni yetməliyim düz yirmi sekkiz il sürdü.

O adsız dolanan ağlanın yalqızlığında bir sır çarpındı. Menim varlığım birce sırrdan yarandı. Men öz yetginiyimdə o gizlincəsinə, o adsız ağlanın evinə də yox belkə derinlikdə olan me'bedinə girdikdə onun zulumatından öz nişanlılıq daşımı götürdükdə, elece də, ona öz nişanlılıq zincirimi qayduqda onla adaxlandım. Onun o hədiyyəsi olan Sonayın me'bedində yaşadım. Yaşadıqca da öz tiringələrini 'esirler boyu o me'beddə oxudum. Birce gün o oğlanın göstərşiyə sırrlarla dolu olan o gizlinlər gizlinindəki "Aya"nın gözlerini də gördüm gizlinlərdə olan nəsə örtüklü ağzını da gördüm. Ancaq onun o gururlu baxan gözlerinde bütün dünyanın heç də oyuncaq olmadığını gördüm. O gözlerin ala söz-sovunu özümle daşıyorkən bu gecə Humaya çatdırdıqda bu 'ömrünü Sona çatdırdım.²¹⁶

Dünyaya üçüncü kez gəldiği və yedi gün sürən dönm isə Esirlik Tanrısını Tebriz'e gəldiğinde yenidən gördüğü andır. Bu anı gözlerinin kamaşması və "felsefelenmək" olaraq tarif edər.

Üçüncü yol dünyaya gəlməyim düz yeddice gün bundan irəli Şəhrivərin onikisində (ayınlı "Sonay"ın ondörd gecəliyinin axşamında) olduqda döz yeddi gün sürdü. Düz öz qənşərimdə oturan o Esirlik Tanrısına gözüm sataşanda onun o baxışından gözlerim qamaşanda üçüncü keş olaraq mən doğuldum. Bu doğulmaqla mənəm yetginiyim başladı. Yetginlənməklə mən hekmetə doldum. Mən felsefələndim. Düz o yeddi gecədə mən yüz nəçə yaşlı olan o Canışan kişinin 'ömrü uzunluqda 'ömür sürdüm. Mən bu uzun 'ömrümdə "Sara Gelin"nin 'aqla sığmayan güzəlliyyətini gördüm. Mən bu uzun 'ömrümdə Sonayın batan baxışını öz sevdalı baxışına birce an sataşmağını gördüm. Beləliklə "Sonay"la, mən me'nuy olan bir "balay"ına çıxdım. Mən bu uzun ömrümdə "adsız bir kimseni" sürgünün son döngəsini dönəndə gördüm. Mən bu uzun 'ömrümdə Sonayın ilk axşamdan şəhərcən mənəm me'bedinə yağdığını gördüm. Bütün dünya sırrıyla doldum. Mən balalamaq istədim. 'Esrin sırrını bitən mənə bərabər 'ömürlü olan o Canışan kişinin yer bəlləməyindən torpaq canım balalandı.²¹⁷

Tüm bunlardan yola çıxarak kadının hayatında ən etkili kişinin Esirlik tanrısı olduğunu söylemək mümkündür. Hayatının dönüm noktalarında ne ailesi ne de oğlu ilə ilgili bir nokta

²¹⁶ Avava, syf. 339

²¹⁷ Avava, syf. 337

görülmek. Özellikle oğluyla bağ kuramayan bir anne olarak onun doğumunun kadının hayatında da dönüm noktası olarak tanımlanabilecek önemde olmadığını fark edilmektedir. Bu oldukça dikkat çekicidir. Evliliği, çocuğu ya da anne babası etkisizken âşık olduğu adam tüm hayatını ele geçirmiştir.

Yine Avava'daki diğer önemli kadın karakter Humay yolda yaşadığı taciz olayının üzerine beyaz atlı bir prens gibi gelen ve Humay'ı bulunduğu zor durumdan kurtaran gence aniden ve yoğun bir biçimde âşık olmuştur. Aslında bunun aşktan ziyade kurtarıcıya duyulan bağlanma ya da hayranlık olarak nitelendirilmesi daha doğrudur.

Farklı kültür ve dinlerde kendisine çeşitli biçimlerde yer bulmuş olan “beklenen kurtarıcı” inancı İslâm dünyasının da önemli meselelerinden birisidir. Müslümanlar, son peygamber olan Hz. Muhammed'in vefatının ardından yaşadıkları sorunlar karşısında çeşitli çözüm arayışları geliştirmişlerdir. Kurtarıcı beklentisi de bunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte müceddid, mehdî veya mesîh, adı değişmekle beraber kurtarıcı olduğu iddiasıyla Müslümanlar arasında pek çok şahsın ortaya çıktığı bir vakıadır. Bu iddialar zaman zaman nebîlik ve peygamberlik kadar ileri götürülebilmiştir. Pek çok farklı unsurun etkisiyle oluşmuşsa da beklenen kurtarıcı inancı İslâm kültürünün bir parçası haline gelmiştir. İslâm geleneğinde oluşmuş dinî grupların, mezhep, cemaat ve tarikatların pek çoğunda kurtarıcı inancı yer alırken Kâdiyânîlik ve Bahâîlikte ise nebîlik iddiası söz konusu olmuştur. Hatta tarihsel arka planında Şîî bir tarikat olan Bahâîlik zamanla yeni bir dine dönüşmüştür. Beklenen kurtarıcı denildiğinde, gâib onikinci imam yani vadedilen mehdî inancı dolayısıyla akla ilk etapta Şîîlik gelse de bu inanış Sünnî dünyayı da en az Şîîler kadar etkilemektedir.²¹⁸ Bu bilgilerden yola çıkarak Humay'ın düştüğü durum ile kurtarıcı inancı arasında bir çağrışım söz konusudur yorumu yapılabilir. İçinde bulunduğu olaya çözüm üretemeyen, sorunu çözme bağlamında yetersiz ve güçsüz kalan Humay kendisini kurtaran gence onu tanımasa da bağlanır.

Bu oğlan Humay'ı şaşkına çevirir, onu ilk gördüğü andan itibaren içinde bir sıcaklık hissetmiş ve bu kibar gençten çok etkilenmiştir. Onu görür görmez Humay'ın yüreği ısıl ısıl olur. Babasının hastalığından bu yana ilk kez kendisini böyle hissetmiştir.

²¹⁸ YURTALAN, Betül, Kitap Tanıtımı / Book Review: Beklenen Kurtarıcı İnancı, Kader Kelam Araştırmaları Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, 2017, syf. 520.

Atasının merizliyinden sonra ilk keş olarak üreyi ışıqlandıqda Humay başıyla cavab verir. Me'sum çalan bir gülümsünmekle sanki ona "sağol" deyir. Hali özünde olmayaraq ne iş gördüyünü bilmeden özünü birden oğlanın maşınının qabaq sendelinde oturmuş görür.²¹⁹

Humay âşık olduğu daha doğrusu âşık olduğunu zannettiği andan itibaren, etraf ona daha bir güzel gelmeye başlar. Kısa zaman öncesine kadar Humay gözlerini babasının ölümünün kötü bir rüya olmasını dileyerek açarken artık güne âşık olduğu gencin hayaliyle başlamaktadır. Bu değişim okuyucuyu Humay adına sevindirir de bir şeylerin ters gideceğini de içten içe hissettirmektedir. Okuyucu her şeyin bu kadar kolay ve mükemmel olamayacağını farkındadır ancak Humay bunu göremez. Sevgiye ve korunmaya aç bir genç kızın duygularının nasıl kolay manipüle edilebileceğine şahit olmak okuyucuyu da sarsar.

Saat on olarmış ki Humay –mütleq anasından aparmış- o gözlerini açır. Heç bir kesin te'rifine güvenmeden sanki o yad oğlanın vurgunluğundan öz gözelliğini sınaqdan çıxmış gördükde pencereden görünen o gözellikleri indi sanki görebilir. Görebildikde de mat qalır. O qeleme ağaclarını, onların o hezin mehde esen yarpaqlarını, quşların o sevincek cükkültülerini, onların bütün o ince ince gözelliklerini indiyecen sanki duymamışımı.²²⁰

Humay'ın en yakınları hatta tek yakınları sayılabilecek Sona, Tehmez, Profesör Şimşek kızdaki somut değişimi fark etmektedir. Humay bu oğlana sevdalandığından, onun da kendisini sevdiğini zannetmeye başladığından beri genç kızın yaşamı boyunca varlığından bihaber olduğu, derinlerde bir yerde gizlediği özgüveni ortaya çıkarmıştır. Humay'a göre böyle bir genç onu sevebiliyorsa gerçekten de güzeldir. Bir genç kızın kendine olan güveninin ya da güzel olduğunu hissetmesinin bir erkeğin ona bakışına bağlı olması dikkat çekici olduğu kadar inciticidir. Toplumsal alışkanlığa bağlı olarak bir kızın güzelliğinin fazlaca dile getirilmesi ya da kendini çok güzel ve yüksekte görmesi hoş karşılanmaz. Humay da iyi ve ilgili bir aileye sahip olsa bile fiziksel ya da ruhsal anlamda pohpohlanmaz, özgüveni perçinlenmez. Bunun doğal bir sonucu olarak da ortaya potansiyelinin farkında olmayan, sessiz, tepkisiz bir kız çıkar. Bu kız da yine beklendiği gibi, hoş bir erkeğin en ufak ilgisi sonucu bastırdığı tüm duygularını dışa vurur. "Aşk" onun için baktığı her yerde gördüğü somut bir şey haline gelir. Hatta herkesin âşık olduğunu bile düşünür.

²¹⁹ Avava, syf. 256

²²⁰ Avava, syf. 258

*O yad oğlanla öz qerarına getmekde daha bir o qeder çetinliyi olmur. Sadece geyinir özü bele istiyir. Daha asla o olmayan patlarlara, o el çatmayan bezek düzeye fikir vermir. Birce orta mekteb qızı kimi “Buyam ki varam!” deyir yola düşür.*²²¹

*Humay çox derin olan bir duyguya çatır. Onun nezerinde Bütün “Bababağı” da toplaşanların hamısının derin bir sevdaları varmış ata-anasının da, Sona beyimin de, Tılımxanın da, prof. un da! Bunların derin birce sırrı olurdusa o da onların sevdalı oldukları imiş.*²²²

*O zamanlar Humay özünü o sırrlarla dolu olan, o heyva çiçekleri kimin yuxa boyalı olan hislere qatmaq istiyirmişse indi yad bir oğlanla çağala dadı veren sevdaya dalır.*²²³

Humay, sonunda mutluluğu bulduğuna inanır, belki de inanmak ister. Hayatındaki boşluğu yeni tanıştığı bu genç adam ile doldurabileceğini düşünür. Burada genç kızın ilgi ve sevgi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Aslında sevgi görmek her insan için yemek, içmek, uyumak kadar zorunlu bir ihtiyaçtır. Humay’da da buna benzer bir durum fark edilmektedir. Büyürken sevgi görmemiş bir kız değildir ancak ailesini kaybettiği için o anda hissettiği yalnızlık duygusu çok yoğundur. Bunun sonucunda da karşısına çıkan ve kendine ilgi gösteren eli yüzü düzgün ilk kişiye gönlünü kaptırır. Kadınların toplum tarafından “zorunda bırakılmış” aciz ve yardıma muhtaç yapısı Humay’ı bu duruma düşüren asıl sebeptir.

Humay’ın asıl istediği ana-babasının gibi bir aşktır. Onlar cüzamlıdır, çirkindir ama birbirlerini çok güzel gören ve çok güzel seven bir çifttir. Humay kendisini kurtaran genç ile böyle bir sevda yoluna gireceğini düşünür, dileği budur. Annesine benzese de onlar gibi cüzamlı olmadığını, bunu sonucunda da cüzamlı olmayan birini bulup âşık olduğunu dünyaya duyurmak ister. Bu kısım önemlidir. Humay aslında kibirli bir kız değildir ancak ona göre kendisinden daha iyi konumda bir erkeğin ilgisine mazhar olabilmek onu az da olsa yüksekte bakmaya iter. Kendine güvenmemenin bir sonucu olarak yaşadıklarını herkes bilsin, kim tarafından sevmeye başlandığını görsün ister. Bu bölümde Humay’ın içinden geçenler çok etkileyicidir. Annesi gibi yüzünü örtmek zorunda olmadan ağzını burnunu gösterebilmesi, oğlanın da babası gibi ellerini cebinde gizlemek zorunda olmaması onun için çok değerlidir. Genç kadının anne ve babasının durumundan ne kadar etkilendiği de anlaşılmış olur.

²²¹ Avava, syf. 268

²²² Avava, syf. 269

²²³ Avava, syf. 270

Bexteverlik bu rahatlıqda gelib onu tapırmış. Bu iki günde minlerce döne düşündüyü öz hissini o yad oğlanla bölmək istiyirmiş. Sona beyimle anasının sevdası sayaqda yaşamaq istiyirmiş. Bütütn dünyaya ağız-dodağını göstərdikdə anasını o yaşmaq altında gizlətdiyi 'eybin daha olmadığını bildirmək istiyirmiş. O yad oğlan ellerini ciblerindən çıxartdıqda sağlamlığını dünya 'aleme bildirmək istiyirmiş. Özünü o ucu bucağı bilinmeyen 'alemdə itirmək istiyirmiş.²²⁴

Humay artık sevdalandığı oğlandan yani Esi'den başkasını düşünemez hale gelir. Burada bir kadının önce anne babasının sonra da yabancı sayılabilecek bir erkeğin gölgesi haline gelmesi oldukça rahatsız edicidir. Eser ilerlerken okuyucu Humay'ın bu zayıf hallerinden rahatsız olur. Elbette aileyi kaybedip kimsesiz kalmak tahmini dahi zor bir durumdur. Ancak sevilme, korunma, kollanma ihtiyacının gözünü kör edecek, karakterinden taviz verecek seviyeye ulaşması anlamsız gelir. Humay Esi'den başkasını düşünemez, başka kimseye önem vermez. Onunla kaçmak, Bababağı'nı terk etmek tek dileği haline gelir.

Humay aşkın ve ilginin verdiği özgüven ile artık sadece ailesinden değil yaşadığı yerden de utanmaya başlar. Birileriyle konuşurken Bababağı'nda yaşadığını söylemeye çekinir. Onu Bababağına bağlayanın anne ve babası olduğunu düşünür. Onlar yokken bu cüzamlı şehrinde yaşamaması gerektiğine inanır. Sona'yı, Tılımxan'ı, Profesör Şimşek'i aklına bile getirmez. O çekingen, kırılgan, korunmaya muhtaç, özgüvensiz kız gitmiş yerine hafif kibirli, kafası karışık ve köklerinden kopmuş biri gelmiştir. Humay eskiden bu tür düşünceleri aklının ucundan bile geçirmeyen biriyken babasının ölümü ve sevdalandığı Esi onu bambaşka bir insan haline getirmiştir.

Humay Bababağının her zadından yorularaq nefes yolu tapıb qaçmaq istiyir. Saatın ağır ağırçasına keçdiyini ne sayaqsa qavriyr bekle utubusun hareket vaxtı çatır. Yol uzuznu hemeşelik ordan qaçmağına fikirleşir. Esile dünyanın her bir yanı olursa olsun getmeye fikirleşir. Sanki özünü heç bir 'agla batan delili olmayaraq Bababağıda dustaqlanmış görür. Her bir adamın –tanış olsun yad olsun- yanında öz yaşadığı yerden danışmaqdan 'ari geldikdə çekinir. Medresede birge yaşadığı adamlardan danışanda arıyr yere girir. "Men ki pistikli deyilem!" deyir. "Ata anam da ki öldüler getdiler. Men indi burda ne qayırıram axi!"²²⁵

Bunlar teze tapılan hisler imişler. Atası ölmemişden qabaq, elece de, Esile tanış olmamışdan qabaq bu sayaq duyğularla dolmurmuş. İndi, amma, üreyi yerinden oynayan kimi

²²⁴ Avava, syf. 270

²²⁵ Avava, syf. 282

*bele bir yerde dayanmağa da daha dözümlü qalmamış imiş. Dözümlü qalmadan gönlü istiyirmiş: “Keşke özümü ataydım Esini qucağına ürek dolusu bir ağlıyaydım! Birce ürek sözümü deyebileydim. Belke birce buradan qaçabileydim...”*²²⁶

Humay’ın bu ani aşkı oldukça trajik bir biçimde sonuçlanır. Kendisini ellerinden kurtardığı kötü adamlar ile çalıştığı ve aslında asıl amacının Humay’ı kötü yola düşürmek olduğu öğrenilen beyaz atlı prens Humay’ı perişan eder.

Açlık Baratası romanındaki Durna isimli genç kız seven değil sevilen, âşık olunan konumdadır. Kızın ismini bilmediği için ona Durna ismini koyan İbrahim kızı sürekli gözetlemektedir. Karakteri ile ilgili hiçbir şey bilmese de Durna’ya hayran olan İbrahim sürekli onu düşünerek onunla ilgili hayaller kurmaktadır. Hatta Durna’nın benzediği annesini dahi beğendiği fark edilmektedir.

*Durna quyu başında ay parçası kimi ışıldayıb, ıbrahımı özünə sarı çəkirdi. Dolu vedirəni quyudan yuxarı çəkib, hovuz içinə boşaldandan sonra yenidən boş vedirəni quyunun içinə salırdı. ıbrahim isə qadın görməmiş kişi kimi dudkeş dalında Durnanın bədəninin cazibəsindən sarı yerində vırnıxırdı.*²²⁷

Açlık Baratası Romanında âşık olan değil âşık olunan konumundaki Durna İbrahim’in gelecek planlarına fark etmese de dahil olmaktadır. İbrahim onunla evlenmek ister ancak reddedilmekten de korkar. İbrahim Tebriz’in kıtlıkla perişan olduğu dönemde yollarda ölen insanları taşımakla para kazanmaktadır. En büyük korkusu da Durna’nın işi yüzünden onu geri çevirmesidir.

*Deyirəm ilahi, görəsən Durnanın xəbəri olsa ki mənim gəlirim meyyitdən çıxır, nə deyər? Kimə diyə bilərəm toy pulumu ölü daşımaqdan çıxartmışam? Hansı üzlə durnaya elçi gedim mən? Hələ elçi getmaq öz yerində, hansı üzlə özgə qızının qapısını döyüb, atımın arpa payından ona nisgil tikəsi verim? Qız soruşsa ki bu arpanı hardan gətiribsən nə doyərəm! ... Egər Durna desə mən ölü daşıyan birinin arvadı olmaram... onda İbrahim başına nə daş salsın? ... Diyirəm Allah sən nə səlah bilirsən, bir dəfəlik bu işin xeyrindən keçim ya bir yolluq durnanın fikrini başımdan atım?*²²⁸

²²⁶ Avava, syf. 282

²²⁷ Açlık baratası syf 60

²²⁸ Açlık baratası syf 64

Burada akıllara Mürr Ağacının Kehruba Gözleri romanındaki Askerin karısı gelmektedir. Kocasının cellat olduğunu sonradan öğrenen ve dünyası başına yıkılan kadın okuyucu tarafından haklı görülmektedir. Çünkü Asker ölümden para kazanmakta, insanların ölümünü gerçekleştirmektedir. Açlık Baratası'nda ise İbrahim zaten ölmüş insanları sokaklardan toplayarak aslında iyi bir şey yapmasına rağmen ölüm üzerinden para kazanıyor olmaktan utanmakta ve Durna tarafından da hor görüleceğinden korkmaktadır.

Qaraçuxa romanında da Gülnaz isimli karakter Açlık Baratası'nda olduğu gibi âşık olan değil âşık olunandır. İlgar Emi'nin Gülnaz'a karşı bitmeyen bir aşkı vardır. İlgar Emi Gülnaz'a aşkı sebebiyle senenin ne zaman olduğu bilinmeyen ancak yaz sonunda olduğu anlaşılan iki gecesini Gülnaz'ın bir kayanın altında olan mezarının yanındaki Şırratan Deresi kıyısında geçirir. İhtiyar olmasına rağmen çıplak soyunup yüreğini soğutmak için Şırratan Deresinin soğuk sularına girer. Gülnaz'ı kaybetmenin ateşi yüreğini yakan şeydir. Dereye girerken bağıra bağıra ve döne döne şiirler okur.

Şeleві atdın dalıva,yola düşdün.Derede şırratanın üstünden keçdin otay dağın quzeyine.Çönüp baxanda İlqar Emini dereye enmeqde gördün.Yenerken de paltarını çıxardırdı.Soyundu lüt oldu.Girdi şırratanın altına.Çığırdın: “İlqar Emi,ha.....y!İlqar Emi,soyuq deyer!”

Asla eşitmedi.Asla bu dünyada deyildi.Fısgıra-fısgıra kehildiyirdi.Öz-özüve: “Qoca kişinin ‘âlemine bax ey!’ dedin.Çare yox idi.Sen öz yoluvu getdin.

Geceynen gündüzün arasında birce bir lehze var.O lehzede o bir göz-çalım ayamda gece başa çatar.Gündüz açılar.O lehzeden qabaq her yere baxarsansa,her zada baxarsansa görünür ancaq gececil görünür.²²⁹

2.3.2. Birey Olarak Kadın

Modern insan, doğumundan itibaren toplumun içinde eriyip gitmektedir. Bireyin tek başına güçsüz bir varlık olarak algılanması ve güç isteği onu bir topluluk içinde bulunmaya iten temel sebeptir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşında da bir güç isteğinden dolayı savaşan gruplar arasında yer alan ve kendi dışındaki nedenlerden dolayı, başkalarının isteğine boyun eğerek savaşa katılan binlerce insanın ölmesi, bir yaşam felsefesi niteliğindeki varoluşçuluğun, bir kurtulmuş insan portresi çizmesine yol açmıştır. Varoluşçuluk, klasik

²²⁹ Qaraçuxa, syf. 49.

felsefenin öz araştırmasına karşılık, insanın öznel bütünlüğüne yönelir ve doğrudan doğruya varoluş ile ilgilenir.²³⁰ Buna bağlı olarak kadın cinsinin toplumun içinde var olma çabasının erkeğe göre daha fazla ve gerekli olduğunu söylemek mümkündür.

Nasır Mensuri'ye ait “Avava” adlı romanda olayın merkezine yerleşen Kadın düşünceleri, gözlemleri, psikolojik yapısı, hayat içindeki değişim ve gelişimi romanda önemli bir yer tutar. Fiziki tasvirler çok fazla değildir. Daha çok ruhsal yapı ve çözümlemeler üzerinde durulur. Kadının fiziki yapısıyla ilgili olduğu kabul edilebilecek birkaç yer vardır;

*Götürdüyümün cezasını da çekmişdim, alnımın sol üstündeki bir tala ap ağarmış saçı her bir baxan görürdü.*²³¹

*Özüne göre, çox da gözeldir; çox çox da elçileri vardır.*²³²

Ancak romanın başında yer alan bir sohbet kısmı dikkati çekmektedir. Burada yazar bir kadınla konuşur. Sohbet başlamadan önce karşısındaki kadını tasvir eder. Sonradan bu kadının aslında başkişi olan kadın ile aynı olduğu anlaşılmaktadır.

*Azca uca boylu nezere geldikde ne arıq idi, ne dolu. Saçlarına yamancasına den düşmüşdü. Ama o çallanan tebi'i parıldayan saçları asla boyamamışdı. Ayrı gözlerinin yan-yövresinde ağ derisi narin narin qırışlanırdı. Ancaq, eynindeki o sapsade geyim daha da hörmət töredici bir vuqarla o soluşqayan gözelliğini şanlandırırdu.*²³³

Kadınla ilgili romandan elde edebileceğimiz fiziki özellikler bu kadardır. Ancak tasvir sırasında “saç” ile ilgili kısmın baskın olması ön plandadır. İran’da kadınların birey olarak değil bir cins olarak görülmesi sonucu zorunlu baş örtüsü ile karşı karşıya kalmışlardır. Kendi kararlarını kendisi verebilecek varlıklar olarak değil istenen toplumsal ve dini kurallara uyması gerekenler olarak görülmektedirler. Buna bağlı olarak da yazar sanki görünmeyeni tasvir etmek istemiştir. Sessiz bir isyan, bile bile yapılmış bir dikkat çekme çabasıdır. “Ağarmış saçlar”, “düşen aklara rağmen pırıl pırıl parlayan saçlar”, “saçlarının ağarmasına rağmen hiç boyatmaması” gibi ifadeler dikkat çekmektedir. Kadın ile saç tarih boyunca birlikte anılmıştır. Saç kadının süsü olarak kabul görmüş, İslamiyet’te de bu nedenle

²³⁰ KAYA, Baran, Çağdaş Varoluşçu Felsefelerde Birey Olmak ve Birey Olarak Kadın (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2003, syf. 2.

²³¹ Avava, syf. 53

²³² Avava, syf. 54

²³³ Avava, syf. 27

örtülmesi, saklanması gereken bir yer olmuştur. Yazarın burada yaptığı tasvirler de saça odaklanmıştır. Elimizde olan bilgi ile kahraman kadın ile ilgili net bir fiziki silüet oluşturmak mümkün değildir. Yazar kadını fiziki olarak değil karakter olarak gözde canlandırma amacındadır.

Kadın bakandan daha çok bakılandır. Çünkü bakmak aynı zamanda, düşünmek ele geçirmek, kavramak, tasarlamak gibi bir dizi eylemin de hareket noktasıdır. Bakış ise yüzyıllar boyunca eril hâkimiyetin denetimi altındadır. Kadının bakışının denetlenmesi, aynı zamanda onun dünyasının da denetlenmesi anlamına gelmektedir. Kadın ile dünya arasında perdelenen kısıtlı bakış, kadın ile kadın bedeninin arasını da açar. Kadının bedenine olan bakışı bu noktada yaralıdır. Pek çok kadın sanatçının, kendi bedenleri üzerinden hareket noktası oluşturmalarının önemli sebeplerinden biri de budur. Kadın, farklı alanlarda kendini ifade edilebilme olanaklarını, fazladan gösterdiği mücadeleler sonucunda elde edebilmiştir. Kadın bedeni ve aklı, izana ancak erkek ile gelebilmiş ve doğal olarak, kadının yaşamı, erkek tarafından belirlenen, kısıtlı alan ve olanaklar içerisinde domestik faaliyetler ile örüntülü bir dünyanın içinde sürdürülmüştür. Ataerkil toplum düzenine geçişle başlayan bu süreç, günümüz dünyasında farklı coğrafyalarda çeşitli etkilerini, sürdürmekle birlikte geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadın dünyası önemli ve geniş yayımlı kazanımlar elde etmiş, bu açıdan pek çok farklı kesime ilham kaynağı olmuştur.²³⁴

Avava başkışısı kadın tercihlerini kendisi yapan, özgür yetiştirilmiş bir insandır. Toplumsal dikteler ya da onaylamalar kadını kararlarından çevirmez çünkü ailesi tarafından desteklenmektedir.

Kadının hayatında yer eden, zihnini meşgul eden, psikolojisini direkt olarak etkileyen insanların sadece erkeklerden oluşan bir şahıs kadrosu olması oldukça dikkat çekicidir. Bir birey olarak var olmasını sağlayan, onu aşağı çeken ya da yücelten genel itibarıyla erkek karakterlerdir. Babası, oğlu, eski kocası, Esirlik Tanrısı, Paris'te tanıştığı genç adam. Bunlar eser boyunca kadın üzerinde ciddi etkileri ve yönlendirmeleri olan insanlardır. Tek ve en büyük ortak noktaları ise erkek olmalarıdır. Kadın kendisine çoğu zaman onların gözüyle bakmaya çalışır. Babası dışında hiçbiri ile iyi ya da kalıcı ilişkiler kuramamıştır. Onda en büyük boşluğu yaratan kişi ise oğlu değil Esirlik Tanrısıdır. Tebriz'den ayrıldığından beri bir şeyleri kaybetmiş gibi hisseder. O kaybettiği şey aslında Esirlik Tanrısı'dır. Yitirdiği şeyi Paris'te tanıştığı genç

²³⁴ PARTEN ALTUNCU, Arzu, Çağdaş Sanatta Kadın Temsilinin İmgesi: Saç, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 44, 2020, syf. 104.

adamda bulmaya çalıştığını bilir. Babasıyla her şeyi paylaşan kadın hemen babasına bir mektup yazar ve âşık olduğunu haber verir. Bu aşk okuyucunun zihninde bir “zorlama” hissi uyandırır. Sanki Kadın kendi kendini avutmaya çalışmaktadır. Âşık olması gerekiyormuş gibi davranmaktadır. Çok sevdiği oyuncağını kaybeden bir çocuğa ona benzerinin alınması gibi kadın da yitirdiği ve bir daha asla sahip olamayacağı şeyin boşluğunu eskisinin benzeri ile tamamlama çabası içindedir. Sonunda da başarır. Birgün sessiz sedasız evlenir. İşte yürütemediği evliliğin erkek kahramanı aslında Paris’te tanıştığı bu genç adamdır.

Sonralar başa düşdüm o zehnimde tutuşdurduklarım iki neferin benzerliyi harda imiş. Onların ikisinde de bir sayaq sırlı olan bir zad var idi bir onun avandı olduqda birise onun tersesi idi. Çalışdım belke bu quraşdırdığım benzerliqden başlıyam. Bu arada atam mene bele bir cümle yazdı: “yadundan çıxmasın, axtardığın o varlığın sırrı senin öz vücudundadır. ” Tebriz’de itirdiyim bir zadın varlığına çatmağı ha bu yarı Amerikalının vücudundan başladım. Ona göre de, çalışdım belesini yarı Amerikalı yox bekle indi daha yarı Tebrizli görem onu. Çox sadece bir gün atama yazdım: “Sevdalanmışam.”²³⁵

Kadının toplum içinde kendini ifade edebilmesi, kendini göstermesi her ne kadar eğitilmiş, kültürlü, varlıklı olsa da evli olup olmamasına, eşini bulup bulamamasına bağlıdır. Kadın böyle düşünmese de bilinçaltında yer etmiş düşünceler bunlardır.

Yine Avava’daki Humay, romana sonradan dahil olsa bile oldukça önemli bir yere sahiptir. Bazen olaylara yön veren, bazen de başkışı kadının üzerinde büyük izler bırakan genç bir kızdır. Fiziki özelliklerinin anlatımı diğer karakterlerden farklı değildir. Humay da ötekiler gibi gözde tam anlamıyla canlandırmaya olanak sağlayacak biçimde tasvir edilmez. Bu kızın on altı yaşında güzel bir kız olduğu dışında pek bir şey çıkarılamaz. Yazar Humay’da da fiziki özelliklerin psikolojik özelliklerinin önüne geçmesine izin vermemiştir.

Humay’ın dış görünüşü ve yaşı ile ilgili yalnızca iki bölüm çıkartılabilir.

*Humayın o anasından aparmış hedsiz hesabsız gözeliyi bir yandan atasının o iyid heykeli bir yandan, Humay birden başını qaldıranda otağın bütün mulaqatçıların gözlerini özlerine tikilmiş görür.*²³⁶

²³⁵ Avava, syf. 319

²³⁶ Avava, syf. 252

Humay'ı kurtaran genç, onu arabasıyla gideceği yere bırakmayı teklif etmiştir. Eserin bu bölümünde Humay'ın ilk defa böyle bir arabanın ön koltuğuna oturduğunu öğrenilmektedir. Bu da onla ilgili pek çok noktanın yakalanmasına yardımcı olur. Modern sayılabilecek bir hayat yaşamamış olduğunu, birçok kişi için normal sayılabilecek şeylerin Humay için lüks kabul edilebildiği fark edilir. Toplumdan dışlanmış bir anne babaya ve çevreye sahip olan Humay maddi anlamda da düşük sayılabilecek seviyede büyümüştür. Birçok toplumda maddi gücün çok şey ifade ettiği düşünüldüğünde Humay her açıdan geri planda kalmış, kalabalığa karışmamış bir genç kızdır. Zaten kafası karışık olan Humay yaşadıkları ile iyice serseme dönmüştür.

*Ömründe bu ilk keş imiş bele bir maşının qabaq sendelinde otururmuş. Onu da ne hörmətle; el-ayağını itirir.*²³⁸

Tüm bunları okurken başkışı kadın ile Humay'ın apayrı dünyalara sahip olduğunu, birinin her şeyi varken diğerinin hiçbir şeyinin olmadığı düşünülmektedir. Tek ortak noktaları gönül ilişkisi denen noktada başarısız olmalarıdır. Bir kadının kendini var edebilmesi bir erkeğin desteği ile ilişkilendirilmiştir.

Humay ile genç arabada sohbet etmeye başlarlar. Genç kızın ne diyeceğini bilemez halde sessiz sedasız ve çekingen bir biçimde oturduğu okuyucuyu şaşırtmaz. Oğlan kendinden bahsetmeye başlayınca oldukça rahat bir hayat sürdüğünü anlaşılmaktadır. Çünkü üniversitede okuduğundan, içinde bulundukları arabanın da babasının üniversiteyi kazanma hediyesi olduğundan bahseder. Bu konuşmalar üzerine Humay daha da içine kapanır, sessizleşir. Zaten kendine güveni olmayan kız bu delikanlının yanında kendini iyice küçük görmeye başlar. Ancak sonrasında işler yavaş yavaş gencin kendini anlatmasından Humay'a övgülere dönüşür. Genç, Humay'ı Bababağı durağına bıraktığı sırada ona iltifatlar eder. Onun güzelliğinden, gözlerinden, geceleri ona olan sevdasından uyuyamadığından söz eder. Humay bu tür konuşmalara alışık olmadığı için gece uykusu kaçır. Ancak bu sefer Humay'ın rahatsız olmak yerine, iltifatlardan hoşlandığını fark edilmektedir. Sevilme ve beğenilme ihtiyacı aile öğretilerine galip gelmiştir. O yaşına kadar ailesi dışında hiçbir erkekle yakınlık kurmayan genç

²³⁷ Avava, syf. 251

²³⁸ Avava, syf. 256

bir kızın aklına ve gönlüne girmek elbette oldukça kolaydır. Genç adam hem fiziksel hem de maddi anlamda düzgün olduğu için etkileme işi daha da kolaylaşmıştır.

*Bunları eşdikde Humay daha da özünü küçük his edir.*²³⁹

*Amma oğlanın özü de çok çok güzel imiş. Maşınından çok çok güzel 'etir iyi gelirmiş. Ne de düşünecekli imiş. Humayın o tekliyinde Allah ona hayat yoldaşı göndermişimiş. Humay atasının da bir yol savaşmasını görmüşimiş. Ele onda da dargaşayirdin birisi tapılmışımış Humayın anasının gözlerine bir söz atmışımış ki Humayın atası o gedeni o ki varımış vurmuşımış.*²⁴⁰

Sonrasında âşık olduğu gencin aslında elinden kurtulmaya çalıştığı serserilerden bir farkı olmadığını fark eden Humay şaşkına dönmüştür. Humay peşindeki insanlardan ölümüne korkarak kaçarken Sona, Tılımxan, Profesör Şimşek de merak içindedir. Humay nerede, kiminledir bilinmez. Humay'ı bu zor durumdan kurtarıp sahip çıkan karı kocanın onlara haber vermesi ile biraz olsun rahatlasalar da Humay'ın tüm ısrarlara rağmen geri dönmemesi üçünü de çok üzer. Burada Humay'ın başına gelenlerden utanması önemli bir noktadır. Aslında Humay'ın hata olarak kabul edilebilecek tek davranışı Esi'ye gereğinden fazla ve hızlı güvenmesidir. Bunun nedenleri de yine savunmasız bir birey olarak yetiştirilmesi başta olmak üzere birçok sebebe bağlanabilir. Ancak toplum içinde bir kadının başına gelen kötü durumlardan çoğu zaman yine kadın sorumlu gibi görüldüğü için Humay da kendini suçlar. Humay'ın hissettiği duyguyu yazar “utanç” olarak tanımlamıştır. Bir insanın utanç duyması, kendisinde algıladığı herhangi bir eksikliğe verdiği tepki olarak ortaya çıkar ve bazı kişiler için baş edilmesi oldukça güç olan bir duygu olarak kabul edilir. Aynı zamanda onur kırıcı, ahlaka uymayan veya uygunsuz algılanan bir davranış sergilemiş olmaktan doğan mahcubiyet veya küçük düşme duygusu şeklinde de tanımlanabilir. Humay'ın içine düştüğü ahlaki bir sorun ya da uygunsuz bir davranış olmamasına rağmen utanır. Ancak iyi tanımadığı bir erkeğe duyduğu aşk ona göre uygunsuz, ahlaki açıdan da yanlış bir davranıştır. Çünkü bu bilinçle yetiştirilmiştir.

Mürr Ağacının Kehruha Gözleri romanının baş kahramanı Askerin gözünden tanıtılan Tayyib, alışılmış kadın tipinden farklı olarak okuyucuya sunulmaktadır. Toplumun “normal” kabul ettiği kadın tanımına uymayan daha çok erkeğe benzeyen tavırlarıyla dikkat çeken Tayyib aslında biraz da böyle olmaya mecbur kalmıştır. Normalin tanımı Türk Dil Kurumunun

²³⁹ Avava, syf. 257.

²⁴⁰ Avava, syf. 257.

sözlüğünde şu şekildedir; “Aşırılığı, eksikliği ve taşkınlığı olmama, ortalama durum”. Eşini kaybetmiş, çocuklarına bakma ve evini geçindirmek gibi işleri tek başına üstlenmek zorunda kalan Tayyib ortalama olarak kabul edilebilecek bir kadın değildir. Hayat şartları onun nazik, kırılgan bir kadın olmasına izin vermemiştir. Tayyib güzel bir kadın olmamasına rağmen Askerin ilgisini çekmiştir. Davranışlarında kadınsı bir “naz” da yoktur ama sert yapısı ve konuşma tarzı Askeri cezbeder. Bunun en büyük sebeplerinden biri de askerin karısının Tayyib’in tam tersi bir kadın karakteri çizmesinden de ileri gelmektedir aslında.

*Bu vaxta kimi Təyyiblə nə bir kəlimə kəsmişdi, nə də göz-gözə gəlmişdi. Buna baxmayaraq, bütün hərəkətlərini əzbər bilirdi. Xüsusi ilə onun kafeyə çathaçatda zınqırovu ayağından açmasından həm təəccüblənir, həm də xoşlanırdı. Kafeyə gəldiyi ilk gündən bəri hamıdan artıq Təyyib onun diqqətini çəkmişdi. Düzdür, o elə də gözəl deyildi. Həm də hərəkətlərində qadınsayağı naz yox idi. Amma sərtliyi, danışq tərzı xoşagəlim idi. Kobudluğunda qeyriadi bir sadəlik və səmimiyyət hiss olunurdu.*²⁴¹

Tayyib de nasıl bir kadın olduğunun farkındadır. Kendisini tam olarak kadın da erkek de olamamış şeklinde tanımlar. Toplum içinde kadın ya da erkek olarak değil, herkesin gözünde kadın olmaktan ziyade basiretli bir bireydir.

*- Nə kişi kimi kişi olduq, nədə arvad kimi arvad. Camaatın bir dənə varıdırsa, məndə bir cütdür. Dəli şeytan deyir... sözünü bitirmədən, danışa-danışa yerindən qalxıb çay-samavar dəstgahına tərəf gedərək, bir çimdik qənd tozu götürüb yerinə qayıtdı.*²⁴²

Tayyib ilginç bir kadındır. Kahvehanedeki herkesi tanımakta ve herkesle iletişim kurmaktadır. Bu hiçbir şekilde dışıl bir iletişim değildir. Kahvehanedeki diğer erkekler gibi selamlaşır, sohbet eder, kuşbazlıktan bahsetmektedir. Kahvehaneye ilk defa gelenler dışında da kimse onu ve davranışlarını, oradaki varlığını yadırgamamaktadır. Tayyib sadece oralara yeni yeni gelmeye başlayan Asker ile selamlaşmamaktadır ancak bundan da rahatsızlık duyar. Asker ile ilgili hiçbir şey bilmemektedir. Zaman zaman o gittikten sonra ne iş yaptığını tahmin etmeye çalışsalar bile kimse gerçeği bilmez.

Təyyib isə həmişəki kimi kafeyə girəndə də, masa arxasında oturanda da, adamlarla danışanda da gizlicə polkovnikə göz qoyardı. O, polkovnikdən başqa kafedəki bütün adamların hər cıkbikini bilirdi. Haqqında heç nə bilmədiyi adamı hər gün görüb, yanından keçmək belə

²⁴¹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 14

²⁴² Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 14

*Təyyibi narahat edirdi. Bəli! Ona hər gün gördüyü adamın qarşısından saymazcasına keçmək yaraşmazdı. Bu səbəbdən də polkovniklə kəlimə kəsməyə fürsət axtarırdı. Onun da digərləri kimi polkovnik haqqında bəzi təxminləri var idi. Bu adam kafeyə ayaq açandan bəri hər kəs onun barəsində öz mülahizəsini bildirmişdi: Müəllimdir... jurnalistdir... hökumət xəbərçisidir... yazıçıdır... yenidən həbsxanadan çıxıb...*²⁴³

Təyyib meraklı olduğu kadar diqqətli de bir kadındır. Bir erkeğin sahip olamayacağı kadar diqqətli bir gözlemci olduğunu okurun fark ettiği noktada okur onun kadın olduğunu bir kez daha hatırlar. Hiç kimse anlamasa da o anda askerin ortada dönen sohbet ile ilgili canının sıkıldığını anlar.

*Polkovnik isə təkcaynaqlı quşa baxdıqda içində sarsılıb sıxıldı. Quş hər dəfə masada atılıbdüdükcə sanki onun beynindəki saatda tərsinə işləyirdi. Zaman geriye axırdı. Hansısa təkayaqlı bir məhkum şüur altından altından baş qaldırıb, gəlib gözünün önünə dikildi. Polkovnikin sifətinin pozulduğu Təyyibin gözündən qaçmadı.*²⁴⁴

*Polkovnikin üzünün rənginin dəyişməsi Təyyibin gözünə dən qaçmadı. İkinci dəfə idi ki, Təyyib onun təlatümlü çöhrəsinə şahid olurdu. Cəlil çayını içəndən sonra güləgülə əl uzaldıb yan masadakı qara qanadın quyruğunu tumarladı. Barmağını kəkiliyə çəkib, bir an quşun sırğasını sıxdı.*²⁴⁵

Birbirini alttan alta sürekli izleyen, merak eden ancak hiç konuşmayan Asker ve Tayyib ilişkisinde ilk adımı atan Tayyib olmuştur. Aralarında elbette bir gönül ilişkisi, duygusal bir durum yoktur. Tutucu bir toplumda iletişimi kadının başlatması durumu çok hoş karşılanmayacakken Tayyib böyle bir toplumsal kuralı aklına dahi getirmez. Zaten Tayyib çocuklarına ve kendine odaklanmış, ekmeğini taştan çıkartan, yedi krallar barışık ifadesiyle tanımlanabilecek bir kadındır. Selamlaşma ve sohbet girişimi ilk olarak Tayyib tarafından başlatılır. Burada Tayyib'in cesareti diqqet çekicidir. Yanlış anlaşılmaktan korkmaz. Kendini ve Asker'i aynı ortamda birbiri ile selamlaşmayan bir kadın ya da erkek olarak görmez. Ona göre kendisi ve Asker aynı ortamda bir araya gelen ve sosyal yaşamın bir getirisi olarak selamlaşması gereken iki insandır.

²⁴³ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 37

²⁴⁴ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 38

²⁴⁵ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 45

Polkovnikin gözü kitabda, təkayaqlı məhkumu düşünürdü. Təyyib gəlib onunla üzbəüz əyləşəndə dıxsındı. Atamın qulağı tüklü idi. Heç kimin sözünü eşitməzdi. Oğlanları yolladı məktəbə, qızları sandıqxanada gizlətdi. Bir imzam var, bir adımı yazıbpozmağı, bir də barmaq sayısından azca artıq hesab bilirəm. Onu da quşlara görə öyrənmişəm. Hər gün ikinci çağı quşlarımın gözdən yayınanı olmasın deyə, onları sayıram. Boşa düşən quş beş qəpiyə dəyməz. Gicbeyin olar... Necə deyim, boşa düşən quş evinin yolunu itirən adama bənzəyər. Quş ki boşa düşdü, deyərəm qoy cəhənnəm olsun. Burax, düşdüüyü yerdə qalsın.

Təyyibin səmimi danışığına Polkovnikin dodağı qaçdı. Elə hazırlaşdı ağzını açıb desin ki, “mən də sənə kimi boşa düşən quşa sahib çıxmaram”, amma nədənsə susub dayandı.²⁴⁶

Asker'in karısı olarak anlatılan karaktere bakıldığında isminin olmadığı tekrar edilmelidir. Sadece “Polkovnikin Arvadı” olarak geçer. O bir bireyden ziyade birinin karısıdır. Yazar onu sadece bu haliyle sunmak istemiştir. Zaten yine yazar Rugayye Kebiri Asker'in karısını Tayyib'in zıt karakteri olarak yarattığını belirtmiştir. Tayyib ne kadar özgüvenli, güçlü, akıllı, çalışkan, kendi ayakları üstünde duran ve etken bir yapıdaysa Asker'in karısı da bir o kadar edilgendir. Rugayye Kebiri Askerin karısı için “İran'da yaşayan sıradan ve arka planda kalmış bir kadının sembolüdür.” Der. Özgüveni olmayan bir kadındır bu nedenle kıyafetle, makyajla hayat arkadaşının dikkatini üstüne çekmeye çalışmaktadır.

Kadınların ayak bileğine takmak zorunda olduğu zinciri Asker'in karısı ilk başlarda takmaz. Bileğinden çıkardığı gün Asker alıp zinciri cebine atmıştır. O günden beri de ara ara cebinden çıkartıp tespih gibi oynamaktadır. İlk başta Askerin karısının siyasi bir başkaldırı ile ayağına zincir takmadığı düşünülmüşken sonrasında tamamen estetik kaygılar ile takmadığı öğrenilir.

Göyərçin onun ovcundakı qənd tozunu dimdiklədikcə, polkovnikin içində yatmış nisgillər oyanmağa başladı. Əlini jaketinin cibinə salıb, zıncırova toxundu. İllər idiki, quşlardan nifrət edən arvadının daşqaşlı zıncırovunu özü ilə cibində gəzdirirdi. Təsbeh oynadan kişilər kimi, o da cibindəki zıncırova toxunmaqdan həzz alırdı. Arvadı topuğundan açıb talvarın altındakı masaya qoyanda götürmüşdü onu. O gündən bəri zıncırov onun cibində özünə yer eləmişdi.²⁴⁷

²⁴⁶ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 44

²⁴⁷ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 15

Mürr Ağacının Kehruba Gözleri'nin bir bölümünde Mürr ağacı devreye girmiştir. Askerin karısı kocasının eve geldiğinde ağaç ile konuştuğuna şahit olmuş, sonrasında da kendisine cinsel saldırıda bulunduğu olay yaşanmıştır. Bunun üzerine odasında düşünürken kadının gözü bir an ağaca takılır. Ağacın gövdesinde kendisine dik dik bakan bir çift kan çanağına dönmüş gözle karşılaşır ve ödü kopar. Ancak burada dikkat çekici bir durum yaşanır. Kadın ağaçtan korkmuştur. Yaşadığı şeyler onu iyice yıpratmıştır ancak yine de büyük bir cesaretle ağacın yanına gider. Buradaki cesaret oldukça dikkat çekicidir. Tayyib gibi hatta onun tam tersi bir kadın olsa bile merakıyla yoğurulan cesaret ile karşımıza çıkar. Ne olursa olsun ağacın yanına gidip gerçeği görmesi gerektiğine karar vermiştir.

Bir anlıq nəzəri ağaca sataşdı. Elə bildi ki, gövdədə bir cüt qan çanağı ona baxır. Qorxulə düymələri qırılmış paltarının hər iki yaxasını bir əli ilə tutub, sinəsini örtüdü. “Görəsən başıma hava gəlib? Heç ağacın da gözü olar?! Gör neçə vaxtdır bu ağac bağçadadır. Bəs niyə indiyə qədər gözlərini görməmişdim?” Yerindən qalxıb, ona tərəf addımladı. Ağacın gövdəsindəki gözlər bir an açılib, yumuldu. Qadını soyuq tər basdı. Ayaqları birbirinə dolaşadolaşa evin içinə tərəf qaçdı.

Otağına girib qapını qıfılladı. Sonra bir neçə dəfə yerindən qalxıb, pəncərədən bağçaya baxdı. Ağacın gözləri otağın içindən görünmürdü. O gecə ilan vuran yatdı, ancaq əsəbdən onun gözüne yuxu getmədi. Hava işıqlanana qə dər özünü ələ ala bilmədi. Hər nə olur olsun, ancaq ağacın içindən baş çıxarmalı idi. Durub yanına getdi. Qorxaqorxa ona yaxınlaşdı. Gövdədəki gözəoxşar bir cüt düyünü gördükdə canı dincəldi. Düyünlərin ortasında kəhrəbə rəngində şirəşıldayırdı.²⁴⁸

Romanın bir bölümünde askerin karısı ile ilgili küçük ama önemli bir nokta fark edilmektedir. Kocasının soğuk bir mizaca sahip olduğunu kabul eden kadının da hislerini net belli eden biri olmadığı öğrenilir.

Ərinin aşırı istəyinə yox dediyinə peşman olsa da, onun dəyişiklik səbəblərindən baş açmalı idi. Qadın hisslərinə çox da meydan verən birisi deyildi. Amma nədənsə indi içindəki hiss onun bütün düşüncəsinə hakim kəsilmişdi.²⁴⁹

Asker'in karısı da Tayyib gibi meraklı bir kadındır. Kocasının bu hale gelmesinin, cinsel isteklerinin birdenbire bu derece artmasının sebebini bulmayı kafasına koymuştur. Şimdiye

²⁴⁸ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 56-57

²⁴⁹ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 109

kadar kocasının şəhsi odasına girmemiş, saygı duymanın ötesində gerekmediyi üçün merak da etməmişdir. Ancak yaşananlardan sonra odaya girir. Kocasının uyğusturucu kullanmaya başlamış olabileceğini düşünür ancak aklına gelen tek ve en kötü şey de zaten budur. Bu esnada Mürr ağacı yanında izlendiğini düşünür. Hayal gücü devreye giren kadın, ağacın bir casus olabileceğini bile düşünmüş bu nedenle de ağacı kesmeye yeltenmiştir. Ancak yine aniden verdiği karardan yine aynı hızla pişman olmuştur.

Qadın birbaşa quşxanaya getdi. Nərdivanları yuxarı qalxdıqca hiss etdi ki, kimsə arxadan onu izləyir. Eyvanda dayanıb, baxçaya, həyatın hər yanına göz gəzdirdi. Hər şey qaydasında idi. Nə divarların başında yad biri görünürdü, nə də ağacların gövdəsi arxasında kimsə gizlənmişdi. Bir anlıq ona elə gəldi ki, mirra ağacı gözünü qırpdı. Canını vicvica basdı. Bu artıq ikinci dəfə idi ki, onun adamı güddüyünü hiss edirdi.

Kimin ağına gələrdi ki, bağçada bitən bir ağac adamı güdər?! Bir dəfə bir filmdə gəzən ağacları görmüşdü. Kökləri günəşə sarı addımlayırdılar. Baxan elə bilirdi yeriylər. Amma güdükçü ağaclar haqqında nə bir söz eşitmişdi, nə də oxumuşdu. Eyvanda dayanıb, ağacı gözaltı izlədi. Ağac dimdik bağçanın bir bucağında dayanmışdı. Yarpaqları isə yel gücü ilə tərpənirdi.

“Deyəsən bu ağac düşünə bilən bir varlıq kimi mənimlə oyun oynayır. Nə üçün indiyə kimi onun güdükçü olduğu nu başa düşməmişəm? Yəni bu vaxta qədər bağçada bitib məni güdürmüş? Bəlkə də hər gecə gizli polislər kimi gördüklərini ərimə xəbər verirmiş?! Olmaya yaşadığım evdə bir casus ağac var?! Bəlkə elə ona görə ərim hər gecə evə girməzdən əvvəl talvarın altına keçib, ağaca zillənir?! O gecə... O gecə özüm bu qulaqlarım ilə ağacla danışdığını eşitdim. İsgəndərin buynuzundan deyirdi. Olmaya İsgəndərin buynuzundan niyyətinarkotik bir maddəidi ?! İsgəndərin buynuzu... Qan çanağına dönmüş gözlər... Narkotika..!”

Geri qayıtdı. Bir daha yaxından ağacın gövdəsindəki gözə bənzər düyünlərə baxdı. Düyünlərin içində şar kimi şirə işıldayırdı. Şarlar kəhrəbə rəngində insanın göz bəbəklərinə bənzəyirdi. Hələdə gecə gördüyü kabus yadından çıxmamışdı. Həyəcanı artdı. Heç ağına da gəlməzdi ki, günün günorta çağında öz evində bir ağacdən qorxar. Tələmtələsik quşxananın altındakı zirzəmiyə endi. Bir balta götürüb, ağacın yanına qayıtdı. Düyünləri nişan alıb, baltanı vargüciylə qaldırıb, vuranda nədənsə anidən peşman oldu. Mirra ağacı da quşlar kimi ərinin əzizlərindən biri idi. Ağac zədələnsə, ərinə nə cavab verəcəkdi?

Baltanı bağçaya atıb evə qaçdı. Qara bir şərf götürüb, geri qayıtdı. Tövşüyətövşüyə şərfi ağacın gövdəsindəki düyünlərin üstünə dolayıb, sarıdı. Geri çəkilib kənardan baxdı. Nə gözə bənzər düyünlər görünürdü, nə də düyünlərin içindəki kəhrəba bəbəklər. “İndi mənə güd, görüm necə güdəcəksən?!”²⁵⁰

Askerin karısının kocasının odasına girdiğinde gördükleriyle kuş nefreti tekrardan depreşmiştir. Kıskançlığına engel olamaz. Kocasının duvarlarına astığı kuş resimlerine baktıkça kendisinden daha çok onlara değer verdiğini düşünür. İnsanın ilgi ihtiyacı burada ön plana çıkmaktadır. Severecek evlendiği bir kocası olmasa da sevmeye uğraşan kadın, kendini de sevdirmeye ve ilgiyi çekmeye çalışmaktadır.

Quşxanaya girməkdən vaz keçib, polkovnikin şəxsi otağının qapısını açdı. Fikirləşdiyinin əksinə, qapı qıfıllı deyildi. İçəri gircək divara vurulmuş ağ parparlının çərçivə içində böyüdülmüş şəkili görüncə, yenə içində qısqanclıq duyğuları coşdu. Quşun şəkli özündən neçə dəfə böyük görünürdü. Şəklin önündə dayanıb baxdı. Bir anlıq ağ parparlıya qısqanclığı ərinin narkotik istifadə etdiyini yadından çıxartdı.

-Mən olsəm, heç şəklimi çıxartdırıb divara mıxlamaz... Ölüsündən də zəhləm gedir!²⁵¹

Tüm bunların arasında kendini tebrik etmekten de geri kalmaz. Bu aşamada biraz çocuksu ve saf bir davranışla karşılaşılır. Mürr ağacını kesmeye kıyamayan, aslında biraz da kocasının onu da çok sevdiğini bildiği için cesaret de edemeyen kadın çözümü ağacın göz gibi duran kısmını şal ile bağlamakta bulmuştur. Kadın korkusunun üstüne gider ve kendine göre çözümler üretir.

Mirra ağacının gözlərinə doladığı şal yerində idi. Özünə afərin dedi. İndi qalırdı ərinin bu qədər dəyişilməsinin sirrini tapmaq.²⁵²

Asker cellatlığı kabul etmesinin ardından romanda belli aralıklarla idam edilen insanlar ve idam edilme esnasındaki tepkilerini anlatmaktadır. Psikolojik durumun çok iyi verildiği bu bölümler oldukça etkileyicidir. Ancak en dikkat çekicisi iki kadının idam edilme sahnesidir. İlk önce Asker’in kadınların idamı ile ilgili düşüncesi verilmelidir.

²⁵⁰ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 111-112

²⁵¹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 113

²⁵² Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 113

“Qadın məhkumları güllələmək dünyanın ən iyrənc işidir!”²⁵³

Bir insanı öldürmək birçok kişi için zorluğun ötesinde imkânsız bir şeydir. Asker idam işini soğukkanlılıkla, çok normal bir işmiş gibi gerçekleştirse de zaman zaman bastıramadığı duyguları olduğu fark edilir. Kadın mahkumları öldüreceği zaman da bu duygular gün yüzüne çıkar. Erkeklerin idamına alıştığı için belki de onu sıradan bir iş gibi gerçekleştirebilmektedir. Ancak durum her zaman karşılaştığından farklı bir tarafa yöneldiğinde zihni adeta isyan ederek normalleştirdiği bu işi garipsemektedir. Kadınların öldürülmesi de Asker'in daha önce karşılaşmadığı bir durum olduğu için idam esnasında zorlandığı hatta kadınları öldürmeyi “iğrenç” bulduğu verilmektedir. Kadınları bir birey değil farklı cinsten bir insan olarak gördüğü buradan anlaşılmaktadır.

Açlık Baratası romanına bakıldığında kadın karakterlerden biri olan Ceyran'ın diğer romanlardaki kadınlarla ortak bir özelliği göze çarpmaktadır; cesaret. Avava başkışısının kariyerindeki cesareti, Mürr Ağacının Kehruba Gözlerindeki Tayyib'in hayatı sırtına alması, Tayyib'in kocasını tanıma cesareti gibi Ceyran da kendisini tecavüzden kurtaran kocasına ettiği yardımlar ile kendini göstermektedir.

Rusların işgal ettiği Tebriz'de Ceyran kendi evinde bir Rus askeri tarafından tecavüz girişimi ile karşı karşıya kalır. Kocasının şans eseri eve gelmesi ile kurtulsa da kocasının Rus askerini öldürmesi hesapta olmayan bir durumdur. Cinayeti işleyen kocası Naib Gazi allak bullak olurken Ceyran'ın ölüyü ortadan kaldırmak ve sonrasında etrafı toparlamak aşamasındaki davranışları dikkat çekicidir. Soğukkanlılığı kocasını da etkilemiştir.

Ceyran isə saldatın tüfngini yerdən götürüb quyunun içinə atdı. Sonra süpürgəni götürüb, saldatın yerdə qalmış izini süpürüb, aftafanın suyu ilə onun qulağından süzən qanı yuyub, süpürüb, təmizlədi. Ceyran elə soyuq qanlılıqla dinib – danışmadan suyu töküüb, həyatın döşə məsini süpürürdü ki, deyə sən müqəddəs bir ayın - ənənəni yerinə gətirirdi. Nayib quyunun daşınıəvvəkki yerinə çəkirkən, nəzərinə gəldi quyunun daşı dünyanın ən ağır daşıdır.²⁵⁴

Qaraçuxa romanında ise İlgar Amca'nın bahsettiği Sara, Benovşe ve Gülnaz köylü, yiğit vatan kızları olarak sunulmaktadır. Toplumun değerlerine ters düşmeyen, koyulmuş kurallara itaat eden bu kızların tam tersi olarak ise trende yabancı bir dünyadan gelmiş gibi duran, saçları yapılmış, sakız çiğneyen kızlar küçük bir yerde verilmiştir. Trendeki bu kızlar yurduna

²⁵³ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 86

²⁵⁴ Açlık baratası syf 71

yabancılaşmış şəhərli kızları simbolizə etməkdir. Toplumsal və əhləki quralları aşan qadınlar “kötü” olaraq görülmüşdür.

Xanımeli hikəyə toplusunda esere ismini verən Xanımeli hikayesinde anlatıcı qadının süslənme ihtiyacından, çevresindəkilərdən aldığı dəstək ilə yaptığı kiçik qaçamaklardan, bununla var olan birey olma ihtiyacından bəhs etmişdir.

*Saranın anasından əkdii matik, gilanari olsaydı, bəri. Merkurkurum rəngində idi; rub rəngi idi. Qabaq il anam rub qaynadanda, qazanın dövrəsinə yapışan rəngə barmağımı çəkib, gedib evdə, çəkdim dodqalarım. Heç yaraşmadı. Sara gətirən matiyi gördükdə, neçə qız dolduşduq sandıqxanaya. Nazik balaca dəmir qabl matiyin qapağın çıxardıb, burduq, əzilmiş ucu çıxdı. O cullalı matikdən hamımız sürtdük dodqalarımıza. Ağır sürülürdü. Dadıxmışdı. Rub ondan dadlı idi. Ama sehirli dadırdı!*²⁵⁵

Bir qadının tam da yetişmə çağında, fiziki dəyişikliyinin sancılı prosesi də yinə aynı hikayədə verilmişdir. Gənç bir qızın göğüsliyinin böyüməyə başlaması ya da adət olması kendini tanıması için bir fərsət olmaq yerinə utanmasını gerektirəcək bir durum olmaqdadır.

Sara gilin həyətlərinin qırnasından doldurardıq balaca plastik qabları zadı. Birgün sulaşdı çəkdi Məryəm xanım gilin yekə hovuzlarının başına. İki əlli boşaltdıq üstbaşımıza, səkilərə, o dayaz hovzun suyun. Bir onda gördüm Fəhi işarə eləyir. Buluzumun tənək bades parçası islanıb, yapışmışdı canıma. Təzə çıxmış döşlərim, aşıq alması kimi pırlayıb, gözə vururdu. Qaçdım evə sarı. Baxdım sinələrimin narın giləsinə kimi bəllənirdi. Qollarımı sinələrimin üstünə gətirmişdim. Allah-Allah elirdim qardaşım küçədə qarşıma çıxmasın, yoxsa gərək küçədə oynamağın xeyrindən keçəydim; ömrə bitər də keçəydim. Əyik qalmışdım.

*Hey anam deyərdi, «quz eləmə». Ama mən özümü yığardım, sinəlim bilinəndən bəri. Həmidə xanım təzə ölçülərimi tutanda, «kürəyivi əymə, düz dur!» deyərdi.*²⁵⁶

Birgün barmağımı pıçaq kəsəndə həmin tonikin parçasından şırıqladı, bağladı barmağıma, anam. Parçaların qalan-qulanın bürmələyib, qoyardı tikili paltarların arasına, Həmidə. Barmağımın qanı kəsilmirdi. Abı parça qırmızıya boyandı. Anam bir şırıq da dolayıb barmağıma, dedi:

²⁵⁵ Xanımeli syf 13

²⁵⁶ Xanımeli syf 14

«nə xəbərindi, hay salma! Sabah-birigün, hər ay qan gedəcək biləndən. Görməsən bacının rəngi-rufi necə atar?» Vəci, qardaşıma görə üzünə gətirməzdi, ama tək olanda görərdim ağrıdan qıvrılıb, açılır elə vaxtlar. Anam dedi: «bilisən daa, hazırlan!»²⁵⁷

2.3.3. Ötekileştirilmiş-Yalnız Kadın

Toplum, doğuştan ve sonradan kazanılmış farklı özelliklere sahip kişi ve grupların belirli idealler, inançlar ve değerler etrafında bir araya gelmesiyle meydana gelen dinamik bir yapıdan oluşur. Bu bağlamda toplumların en belirgin özelliği de farklılık üzerine inşa edilmiş olmalarıdır. Toplum içinde yaşayan bireyler, toplumun hedeflediği idealler, değerler ve inançları doğrultusunda sosyal kimliklerini oluştururlar. Kimliklerin oluşumunda toplumda var olan farklılıklar ya tolere edilir ya da ön yargılarla ötekileştirilir. Kimliğin farklılık bileşenleri, önyargı, ayrımcılık, öteki ve ötekileştirme süreçleridir. Kimliğin iki önemli bileşeni vardır; “farklılık” ve “benzerlik”. Farklılık, bireyi ve grubu diğerlerinden ayırtıran bir bileşen iken, benzerlik, bireyi ve grubu diğerleriyle benzeştiren bileşenlerdir.

Bireyin sahip olduğu her türlü farklılıklara olumsuz anlamlar yüklenerek, günlük yaşamda bu farklılıkların bir tehdit unsuru olarak algılanması sonucunda ortaya çıkaran süreç ötekileştirme. Ötekileştirme “ben ve biz” in dışındakilerin olumsuz algılanmasını ve değersizleştirilmesi süreçlerini içerir. Dolayısıyla birey, sahip olduğu bireysel ve kolektif kimliğine olumlu atıflar yaparak, farklılıklara ve ötekilere ise olumsuz atıflar yaparak kendi kimliğini daha değerli kılar. Böylece kendi dışındakileri “ötekileştirir”. Ötekileştirme sadece hâkim grup tarafından diğerlerine yapılmaz, aynı zamanda hâkim olmayan gruplar tarafından da baskın gruba karşı da yapılabilir. Böylece ötekileştirme iki zıt kutupta kendini inşa eder.²⁵⁸

Avava romanının başkışisi kadın “ötekileştirme” “yalnızlık” kavramlarını en iyi yansıtan karakterlerdendir. Romanın bir bölümünde kanser olduğu anlaşılan kadının yalnızlığı bu teşhis üzerine iyice göze batmaktadır. Aldığı kötü hastalık haberi üzerine kendi ayakları üzerinde duran, özgüveni yerinde, hırslı, cesur kadın imajı sarsılmıştır. Kadın ölümden hiç korkmadığını düşünse de ciddi bir hastalık ile karşı karşıya kalınca cesaretinin kırıldığını itiraf eder.

²⁵⁷ Xanımeli syf 14

²⁵⁸ ÖZENSEL, Ertan, Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Bir Sorun Alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 43, 2020, syf. 370.

Dörd ay ireli döktür benim qanımda şekilli olan bir nişana tapdı. İki yol azmayışde de 'eyni cavab veridi. Demeli, anayın bir kansır benim bu 'ömür boyu çabalamaqda olan canımda yuva salmışdı. Tapıntı benim bütün işlerime menfi eser bağışladı. Qalmışdım neçe ay diri qalabilerdim men?'²⁵⁹

Qabaqcalar men aslen ölümnden zaddan qorxmazdım. Öz özüme "ölüm gelse sevinclə onu qarşılayıyım" deyerdim. "Ömrün o son sırrlı olan lehzelerini tecrübeledikde özüm de 'ömürle başa çatayıyım." Amma onların hamısı yalnız romantik olan birce rəya imiş. Kal kal sona çatmağın derdi ağır bir derd imiş. 'Ömrün son qırnasını gözümün ha önünde gördükde el-qolumu qara bir qorxu bağlıyırdı. Birdən birə dünyanı darışqal gördüm. Bütün işləri birce oyuncaq.²⁶⁰

Toplumun dayattığı kadın figürünü reddederek, kendi istekleri doğrultusunda bir hayat inşa etmək isteyen kadın neticede yalnız kalmıştır. Okuyucu, toplum baskısına karşı çıkmayıp tam da onların istediği gibi biri olsaydı da böyle yalnız ve mutsuz olur muydu diye düşünür. Kadın kanser gibi ciddi bir hastalığın pençesine düştüğünde bile çevresinde bunu paylaşabileceği kimseyi bulamaz. Kendini işine adamıştır, hayatı boyunca kariyerine odaklanmıştır. Şimdi geçmişte verdiği kararlar kadına anlamsız gelmektedir. Şimdiye kadar geçen yıllarını boşa harcanmış olarak görür. Birileriyle konuşmaya, dertleşmeye ihtiyacı vardır. Aklına ilk gelen kişi ise Esirlik Tanrısıdır.

Tekliyin en qaranlıq olan ucqarında, xoflanmadan, gizli qalan bir varlıqla danışmaq istiyirdim. O uzaq dağda qalan, o iraqlanan zamanlarda yatan, o qap qara qaranlıq gecede o dağın canından Esirlik Tanrısının qulağına çatan "Yağmıroğlan"ın oxumağı sayaqda, öz üreyimde bir zaddansa danışmaq istedim.²⁶¹

İndi aynıdıqca başa düşürdüm ki heddindən artıq özümü işe saldıqda, işlemekle özümü itirdikde ruhum yorulmuşdu. Ruhumda anayın bir incelik olduğu üçün mesno'i olan davalarla da özüme toxdaqlıq bağışlayabilmirdim.²⁶²

Kadının dertleşmek için birilerine ihtiyaç duyduğu anlarda bahçıvanları yüz üç yaşındaki Canışan'a rast gelmesi ile aralarında koyu bir sohbet başlar. Sonrasında birlikte

²⁵⁹ Avava, syf. 214

²⁶⁰ Avava, syf. 214

²⁶¹ Avava, syf. 217

²⁶² Avava, syf. 245

kabristana giderler. Kadın her mezarın başında hüngür hüngür ağlar. Aslında ölümlere değil kendine ağlamaktadır. Boşa geçtiğini düşündüğü hayatı içini sıkarken mezarlık onun kendini bırakabileceği bir alan olmuştur.

*Her bir qebir üstüne çatanda meni qeher basdı sıtgnan ağladım. Axırda her birisinin üstünden Canışan Bey benim qolumdan yapışdıqda apardı.*²⁶³

Yaşanan yoğun duygular nedeniyle insanların gözleri yaşla dolabilir. Yaş dolu gözler yüzün taşımakta olduğu mesaja kendine özgü biçimler verir. Gözyaşı, üzüntü ve keder belirtilerinden birisidir. Yoğun üzüntü durumlarında ağlama görülür. Derin bir ruhsal acı olarak yaşanan üzüntü ve bu üzüntüden kaynaklanan ruhsal boşalma, kendini gözyaşları ile dışa vurur. Üzüntülü kişi, ağlayıp sızlanmak suretiyle çevresine taleplerini iletme imkânı da bulur. Üzüntüye kapılan kişi, ağlamak, yakınıp sızlanmak suretiyle çevreye karşı yalnızca saldırı başlatmış olmaz, aynı zamanda bir davacı, yargıç ve eleştirmen gibi çevresi üzerinde üstünlük duygusuna kavuşur. Ağlayan insan kelime kullanmadan bize bir şey söylemek ister.²⁶⁴

Toplumda “ağlama hakkı” genellikle kadına verilmektedir. “Erkek adam ağlamaz” uyarıları yapılan erkek çocukları büyüdüklerinde de ağlamaktan korkan bireyler olmaktadır. Kadınların duygusal varlıklar olduğu kabul edildiği için bu düşünce kadınlara çoğu ortamda ağlama imkânı vermektedir. Bu, kadınların şanslı olduğunun söylenebileceği ender konulardandır. Çünkü ağlamak insani bir ihtiyaç, deşarj olmanın en önemli yoludur. Toplumda erkekler bu özgürlükten mahrum bırakılmıştır. Çünkü ağlamak duygusal anlamda bir zayıflık göstergesi kabul edilmektedir. Fiziki, maddi, manevi, duygusal her alanda güçlü olması beklenen erkekler hislerini çoğu zaman saklama yoluna gitmeye zorlanmaktadır. Burada başkışı kadının ağlamak için bir bahane araması, şimdiye kadar ağlamaması dikkat çekicidir. Toplum baskısıyla ezilmiş ya da çerçeve içine alınmış bir kadın olmayı reddederken “erkekleştiği” görülmektedir. Güçlü ve beklenenden farklı bir kadın olmaya çalışırken sebepsiz yere ağlama normalini bile kendi elinden almıştır. Mezarlıkta deliler gibi ağlaması sonucu o gece rahatça uyuyabilir. İçi rahatlar, hafifler.

Gece çox geç yuxum apardı. Amma qebirsanlığa qetdiyimize fikirleşende yalnız o apardığımız güller fikirleşende o güllerin o teze liyi meni sevindirdi. O dağ çiçekleriyle qızıl

²⁶³ Avava, syf. 243

²⁶⁴ ADLER, Alfred, İnsanı Tanıma Sanatı, Say Yayınları, İstanbul 1996, syf. 301.

*güllerin indik çağda becerilmesi şanlı bir lehzeleri xadırladırdı. Ele üreyim ondan qızırdı. Beşer mümkün olmayan zadları mümkün edebilermiş ancaq Canışan kişi kimi dayanat gerek.*²⁶⁵

Yine Avava'da Tebriz'e gelen kadın bir akşam uzun süredir görmediği iki ağabeyi, onların eşleri ve çocukları ile baba evinde toplanır. Ancak ilk dakikadan itibaren kendini onların arasında bir yabancı gibi hisseder.

Halk türkülerine konu olan “gurbet”, “evden uzakta” “doğup yaşanılmış olan yerden uzak yer” ya da mecazi olarak “yabancı diyarlarda olma durumu” anlamına gelir. Esasen yabancı dillerde de karşılığı olan gurbet (homesickness) kavramı, içgöçler bağlamında yabancı ülkelerdekenden farklı ve bize özgü bir işleve sahiptir.²⁶⁶ Avava romanının bu kısmında da uzun süre gurbette kalmış insanların memleketinde nasıl yabancılaştığı verilmektedir. Bununla beraber kadında yine bir küçümseme hissi peyda olur, okuyucuda böyle bir izlenim uyanır. Birlikte vakit geçirdiği, kendi ailesinden insanların kıyafetlerinden yüzlerine, oturup kalkmalarından konuşmalarına kadar her şeylerini yapmacık ve çirkin bulur. İşte tam da burada memleketinde kendisine dayatılan normallik algısına karşı gelerek çekip giden ve değişen bir kadın ile memleketinde kalarak kendisine dayatılan normallik, güzellik algısını kabullenmiş kadınların sessiz çekişmesini gözlemlenir. Başkışı kadın evlenen, ev hanımı olan, estetik yaptırıp giyinip süslenip gezen bir kadın olmayı reddeder ve hayatı boyunca çalışır. Bu özgür iradesi ile yapmış olduğu bir tercihtir. Ancak neticede elinde derin bir yalnızlık ve sinsi bir hastalıktan başka bir şey kalmamıştır. Görümceleri ise kendilerine toplum tarafından çizilen yoldan sapmamayı tercih etmiş, belki de buna itilmişlerdir. Ancak enerjisi oldukça yüksek ve dışarıdan bakıldığında mutlu sanılabilecek de bir hayata sahiptirler. Bunu yadsımak mümkün değildir.

Avava romanının başkışısı kadından Humay ile ilgili yardım istendiğinde bunu seve seve kabul etmiştir. Humay'ı gördüğü an ona kanı kaynayan, onu kızı gibi bağrına basan kadın ertesi gün avukatından evin kardeşlerine ait kısmını da satın almasını istemiştir. Çünkü çocukluğunun geçtiği bu evi Humay'ın adına yapmaya karar vermiştir. Kadın aslında yaşamı boyunca farkında olmadan anne babası dışında birileri tarafından fark edilmek ve koşulsuz sevmek arzusundadır. Toplumun kendisini kabul edip etmemesini umursamayan kadın, iş bireysel ilişkilere gelince oldukça farklı bir tutum sergilemektedir. Esirlik Tanrısında aradığı

²⁶⁵ Avava, syf. 243

²⁶⁶ MUTLU, Ahmet, İçgöç Algısının Değişmesi ve Gurbetçilik Üzerine, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 1, Haziran 2016, syf. 85-98

ancak elde edemediği şeyi sonunda Humay'ı bulunca çözer. Ölümünün yaklaştığını bildiği dönemde hayatının anlamsızlığına darbe vurmuş, Tebriz'de kaldığı bir haftayı, buraya gelmeden önceki tüm hayatından daha dolu dolu yaşamıştır. Bu kadının içini ferahlatır, “kızının” bu evde, onun odasında bir hayat geçirmesini ister. Bunu görmek en büyük dileği olsa da geçleşmeyeceğinin farkındadır.

Avava'da Esirlik Tanrısının sosyoloji dersinde öğrencilere tanıttığı Aya ve Ayvaz'ın kızı Humay'dır. Bu dersin başkışı kadının hayatında büyük etkiler bıraktığını bilinmektedir. Kadın bu dersi hiç unutamamıştır. Tebriz'e geldiği zaman Aya ve Ayvaz'ı bulmaya karar verir. Humay esere tam da bu aşamada girer. Yazarın okuyucuyu Humay ile tanıştırması onun babasını yeni kaybettiği döneme tekabül etmektedir. Humay babasının ölümüne hastane odasında tanık olmuştur ve çok kederlidir. Hastane odasından çıkarken çocukluğunu da orada bıraktığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Bir sene önce de annesini kaybettiği için artık hayatta yapayalındır.

*Humay otaqdan çıxarken atasının diri qalmağını, ürek evinden sıtqayarken, Allahdan istedikde ancaq bitin uşaqlıq dünyasını arxada qoyur. Ancaq başdan boya yeni bir 'aleme girmekle öz yalqız qaldığından sazaxda esen mumalar tekin öz özüne titriyir. Atası yatan mertebenin yolacağını başa vurub merizhanadan küçeye çıxıncan bir 'ömr zaman çekir.*²⁶⁷

Eserde ikinci önemli kadın karakter olarak nitelendirilecek Humay çaresizliği ve yalnızlığı ile sunulmaktadır. Genç bir erkek bu duruma düşse okuyucu bu kadar endişe hissetmeyebilecekken, bunları genç bir kızın yaşıyor olması okuyucuyu da rahatsız bir okuma ile baş başa bırakmaktadır. Anne babasını kaybetmiş ve kimsesi olmayan genç bir kızın başına gelebilecek şeyler bunun başlıca sebebidir. Neden kadınlar yalnızken bir erkeğe nazaran daha fazla tehlikededir sorusu akıllara gelmektedir. Zayıf olanı koruma meylı olan insanlar kadar zayıfa zarar verecek insanların da olduğunu bilmek okuyucuyu huzursuz eden temel noktadır. Kadın cinsi çoğu zaman gerek geleneksel yapıda gerek inanç sistemlerinde her zaman daha zayıf ve korunmaya muhtaç olarak nitelendirilmiştir. Zaman içinde birçok kadın bunu kabullenmiş, reddetse bile sürekli telkin edilmiştir.

Humay peşindeki çeteden kaçarken genç bir karı koca Humay'a sahip çıkmıştır. Onlarla hazırlıksız bir biçimde ve aniden Bababağı'ndan ayrılır. Humay sonunda bıktığı, çıkıp gitmek istediği, utandığı memleketinden ayrılmıştır ama kendisini de yersiz yurtsuz, kimsesiz

²⁶⁷ Avava, syf. 252

hissetmektedir. Humay içine düştüğü durumdan şans eseri kurtulmuştur. Esi ile buluşmaya gittiğinde kendisine kurulan tuzağı fark etmiş, dışarı öylesine çıktığı için yanına hiçbir eşya da almamıştır. Humay cebinde beş kuruş para olmadan peşindeki adamlardan kaçmak zorunda kalmıştır. Humay kendisine sahip çıkan, daha önce hiç görmediği karı kocanın arabasındayken düşüncelere dalar.

*O gün ele seher tezden oyandıqdan beri başını daldalamağa yer tapmaq qaygısı üreyini çulgu yur. Dünyada “özümüz” deyebilen birce desmalca bir yer tapmağına da umudu olmuyan indi geyik bir halda “Humay” olan, “Umay” olan o şanlı adını o yol qırağında tikilen zibil qabına atmaq istiyir. Acışan üreyinde anasının ala gözlerinin o çalalarına indi torpaq altında qurd-quş dolmağını görür. Fikre dalır kiatasının o sedaqetli sevdasından, o iyid boy buxunundan yerde ne qalır göresen? Birce oyuncaq bir yadıqar! O da adam oğrularına bir umud yolu olarken özü diyar ba diyar qaçır; sanki ne yer götürür ne de göy. Helelik bir yerde yatabilmişdi geceni sovmağa, sabah nece? Birce gece yatmaq üçün o gözlerindeki gizlin sırrı neçeye satabilermiş göresen?*²⁶⁸

Yalnız, korunmaya muhtaç, güçsüz ve sessiz bir kadın olan Humay vahşi hayvanların saldırısına açık bir yavru ceylana dönüşmüştür. Tacizlere maruz kalan, başında baba ya da koca gibi bir erkeğin olmadığı durumlarda Humay gibi kadınlar açık hedef haline gelmektedir. Toplumun büyük bir kısmı da bu tür durumlarda kadını kurtarmanın yolu olarak onu evlendirmeyi benimsemiştir. Bir kadının yalnız yaşaması, “başında erkek” olmaması başına gelenlerin normal karşılanmasına sebep olur. Halbuki erkekler gibi kadınlar da evlenmemeyi, boşanmayı ya da ailesi dahi olmadan, tek başına ayakları üstünde durmayı tercih edebilmektedir. Humay da burada kendisine dayatılan, bilinçaltına yerleştirilen yetersizlik hissi ile yanında bir baba o da olmazsa bir eş ister. Babasını kaybettikten sonra Esi’ye bu kadar çabuk ve körü körüne bağlanmasının altında yatan da işte bu sahip çıkılma, birine ait olma, yalnız kalmama dayatmalarının bir sonucudur. Kurban psikolojisi Humay’ın iliklerine işlemiştir.

*Qız bu sözleri eşidir amma üreyi öz tale’inden kederlenir. Yersizlik yurdsuzluq derdi ağırlana, dünya gözeli olan bir qızı qaralıyır. Ne bir paltar götürüb ne de cibinde birce qıran pulu vardır.*²⁶⁹

²⁶⁸ Avava, syf. 291

²⁶⁹ Avava, syf. 291

Humay cüzamlı bir anne babaya sahiptir ve Bababağı'nda yaşar ancak cüzamlı değildir. Bababağı'nda doğup büyüdüğü ve çevresinde cüzamlılar olduğu için kendini normal bir insan olarak da göremez. Bu yüzden Humay'ın yaşamı ve psikolojisi “arada” kalmıştır. Hep “ötekidir”. Bu hastalığı tanımayanların içinde az da olsa cüzamlı, cüzamlıların içinde sağlıklıdır. Ne hastalıklı ne de normaldir. Humay'ın kendisini evsiz barksız hissetmesinin, bir yere ait olma düşüncesine bir türlü ulaşamamasının sebeplerinden biri de budur. Humay'ın başına gelen tüm bu olaylar güzelliğine bağlamaktadır. Bu hale düşmesinin suçunu güzelliğine yükler. Güzelliğine lanet eder ve ilk defa cüzamlı olmayı bile ister.

Gözelliyin yaxşılığı harasında imiş? Yene Sona beyim kimi pistikli olsaymış Bababağıda bir yer tapabilermiş. ²⁷⁰

Qaraçuxa romanına baktığında ise İlgar Amca'nın parça parça anlattığı hikâyeye göre köylülər Gülnaz'ın bir oğlanla kaçan hoyrat bir kız olduğunu zannederlər ancak Gülnaz ölmüşdür. Çamaşır yıkadığı kayanın adı da Gülnaz Kaçan Taş adını almıştır. Mezarı da o kayanın altındadır. Ancak okura onun niye öldüğü anlatılmaz. Kendisi küçük bir çocukken annesinin köylü çocuklar tarafından taşlanarak öldürüldüğü söylenen Gülnaz Kermamad'da büyür. İlgar Amca ile aralarında bir aşk hikâyesi olduğu bellidir ancak bu hikâye okura anlatılmaz. Gülnaz da kendi köyünde ötekileştirilmiş, öldükten sonra bile hakkında kanaatlere varılmış, ancak ölürken bile yalnız kalmış bir genç kızdır. Gülnaz'ın yaşadıklarından kimsenin haberi yoktur.

Dayandı.Fikre getdi. Gözü odun tütsüsündən,boğazındaki qeherdən yaşarırdı. Çubuğunu çıxartdı doldurdu. Üstünə ad qoydu somurdu. Sonra senün üzüve baxdı: “O qayanın dibində Gülnaz yatıbdı.” ,dedi. “Ora Gülnaz'ın qebriydi. Ancaq heçkes bilmir. Gülnaz o daşdan qaçmadı,oğul. Gülnaz burada öldü. Heçkesin xeberi yoxdu.” ²⁷¹

Heç kesin yadına “İlqar” adlı bir adam gelmirdi. Hamı can hayında idi. “Gülnaz” yadlarına gelmişdi. Tekce bunu dedilər ki “Gülnaz” belke elât bir qız imiş. “Gülnaz qaçan daş” da paltar yuyurmuş. Olsun ki bir oğlannan qaçıpdır. “İlqar”,amma ele bil, kökden yoxumuş. Bu kendin sanki keçmiş yoxumuş. ²⁷²

²⁷⁰ Avava, syf. 291

²⁷¹ Qaraçuxa syf 67

²⁷² Qaraçuxa syf 67

Herkes Gülnaz hakkında konuşsa bile kimse onu tanımamaktadır. Burada anne babasını kaybetmesi, yalnızlaşması, toplum içinde yer bulamaması açısından Gülnaz ve Humay birbirine benzemektedir.

-“He,bala” dedi, “bura şırratandı.Amma bir ayrı adı da var.”

-“He,yadıma düşdü”,dedin. “Ora ‘gülnaz qaçan daş’ da deyerler.”

Soruşdu: “Gülnazı tanıyırsan?”

“Yox” dedin, “heç kes ‘ondan danışmıyb.”

İlqar Emi,sanki,öz-özüne danışaraq : “Belke de,su bu havanı Gülnaza çalır.” dedi.²⁷³

Yine Qaraçuxa’da sadece ismi geçen Bönevşe İlqar Emi’nin bir yıldız gibi battığını söylediği genç bir kızdır. Burada diğerlerinden farklı olarak yalnızlığı, ötekileşmeyi Benövşe kendisi seçmiştir. Sevdığı erkeğin dağlara çıkması üzerine o da dağlara çıkar. Bir kadından beklenmeyecek biçimde at biner, silah kullanır. Bilinen kadın imajından ayrılır, buna da kendisi karar verir. En sonunda da çok bağlı olduğu atının vurulmasıyla kendisini feda eder ve Benövşe de ölür.

Soruşdun: “O birisi qızları bir qoruqcu gözleri kimi baxırdı. Gözlerinin rengi bilinmeden ağır bir baxışla derinlenirdi. Qartal burnu bığlarının üstüne yatırdı. Çubuğunu somururdu. Qaşlarını qovzadı dodağının üstündeki iki haça bığlarını çekdi. Ele bil, sene qaruvul gedirdi, seni nişanalıyırdı.”O birisi” dedi,”Benövşedi”

Soruşdun:”Benövşe kimdi İlqar Emi?”

“Benövşe birce ulduz tekin batdı” dedi.”Ay ışığında şaxdı batdı. Öz şovguna-deyerdiler-naqqış toxuyarmış. At minermiş birce ayıyd aslan tekin. Qıyqacıdan güllə atarmış düz xala. Ancaq, ne başıvı ağrıdım, onun adaxlısı qaçaq olur, vurur dağa. Bilmirem neden qaçaq olur, mene qaranlıqdı. Amma ,deyerdiler, at beline qalxdı Benövşe; geceler sekdi dağlarda Benövşe. Gecenin qaranlıq örtüyünde itermiş Benövşe. Öz adaxlısına çatarmış Benövşe. Dağın dağlıq döşündə yatarmış Benövşe. Yayın son çağlarında ay ışığından, gecenin bir ‘aleminde, düşmenler onu araya salırlar. Dövre ha dövre her yanı bağlıyırlar. Bende döşür Benövşe. Oda dönür, atışır, vuruşur Benövşe. Bir yerden yol açır benden çıxır.

²⁷³ Qaraçuxa 48

Amma onun atın gülleliyirler. Eyilir atın boynunu qucaqlıyır, yalından öpür: "Sen mene qardaşsan yorga yerişli yoldaşsan!" deyir. Atın cılovunu öz boğazına da bağlıyır. Atı yargana sürür. Bir gülle de deyir. At yargandan aşır, uca bir daşdan yere düşür. At da atçı da qol-boyun uzanırlar."

Burada Benövşe ile çizilen karakter akıllara Dede Korkut Hikayelerinde çizilen kadın tipini getirmektedir. Yaşadığımız medeniyet devrelerine göre Türk edebiyatında kadın, umumiyetle üç şekilde değerlendirilmiştir: 1 — İslamiyet'ten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşıp. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve icabında düş manla kahramanca çarpışır.²⁷⁴ Benövşe de tıpkı anlatılan alp tipi kadın gibidir ve hemcinslerinden farklıdır.

Kendini bile isteye ötekileştiren, yalnızlığı tercih eden Benövşe halk arasında zamanla bir efsaneye dönüşmüştür. Çocuklar oyununu oynar, köylüler hikayesini anlatır.

"Benövşenin sözü ağızlardan düşmedi. Benövşe oldu hamının benövşesi. Sözü yayıldı hamı ellere, hamı ellere, hamı obalara. Yayın son çağında -her il- sonay (son ay) çıxdı Benövşeden danışdı. Ayın ışığından hezin birce yaş damdı. Birce sevincli gülümsünmek süzdü. Deyerler, Benövşenin o son gülümsünmesi-ölüm çağında- ayın gülümsünmeyine qarışdıqda sonaydan süzdü; dağlara, aylara qarışdı. Eyidliye, çuvanazenliye qarışdı. İndi yayın son çağında, geceler, "benövşe bende düşe" oyununu oynamasalar olmaz. Oğlan olub oğlanlığa yetmez, qız oluban qızlar bulağından su içmez."

*İlqar Emi çubuğunu boşalda boşalda: "Bele bir adaxlısı ölen iyid day evlenebilmez", dedi. "Bele bir qızın gül camalına, şaxmar baxışına, tepeden dırnağa dayanatına, erdemine, qaynar muhabbetine, süzgün süzüşüne, eller asılı qalarken cavanın bağına qara bir dağ çöker. Yayın son ayında, sonayın ışığında, uşaqqlar "Avava" çalanda, deyerler, uzaq dağlardan "Avava" sesi geler. Deyerler, Benövşenin adaxlısının sesidi. Hele de var Benövşeni gözlüyür."*²⁷⁵

Kadının ötekileştirilmesi hemcinsleri tarafından da zaman zaman acımasız bir biçimde gerçekleşmektedir. Xanımeli hikayesinde adet görmediği komşular arasında yayılan bu nedenle de evlenemeyeceği konuşulan Hemide'nin yalnızlığı okuyucuyu etkilemektedir. Hemide tarafından bakılmayan, anlatılmayan, Hemide'nin konuşturulmadığı hikâyede yazar

²⁷⁴ KAPLAN, Mehmet, Dede Korkut Kitabında Kadın, Türkiyat Mecmuası, Cilt 9, İstanbul 1951, syf. 100.

²⁷⁵ Qaraçuxa syf 85-86

bunu bile bile yaparak onu daha da yalnız bırakmışdır. Hemide adet olmaz ancak bir gün kan revan bir biçimde, bacaklarının arasında kana bulanmış bir bez ile götürülür. Nedeni ve sonrası anlatılmayan Hemide okuyucunun zihninde bir soru işareti olarak kalmıştır.

*Qonşulardan heçkim Həmidənin cıncırtısını da duymur. O səhər nə olub, nə aparıblar deyə deyə, gəlib çatırlar Həmidə gilə. Qapını açan olmur. Duvardan düşürlər. Həmidəni qan aparmışdı, dedilər. Tikilməmiş bir parçanı basmışdı qıçlarının arasına . . . Anam deyərdi: “Həmidə aybaşı olmur. Onun üçün, ərə gedə bilməz.”*²⁷⁶

Yine Xanımeli kitabındaki “Qar Qadın” adlı hikâyede sembolik bir anlatım göze çarpmaktadır. Kardan adamı belini incelterek kardan kadına çeviren kız “onun yavaş yavaş eriyeceğini” bilmektedir. Sembolik bir anlatım olarak erimek ifadesi aslında hayat içinde yok olmak, kendi olamamak, dışlanmak, ötekileşmek, yalnız kalmak gibi anlamlara gelmektedir.

Nəvəsinə göz tikir, bir də əlin alnına hayıl eləyib, pəncərədən eşiyə zilləyir _ gecənin qaranlığında, ağılığı gözə çarpan qar qadına.

*Bilir ki, həyatın quzey əlində düzəltdiyi qar qadın, hər gün az-az əriyib, əlindən getməkdə olacaq səhərdən.*²⁷⁷

Xanımeli eserindeki “Hana Begir” adlı öykünün bir yerinde hayatları kısır döngü halindeki kadınlar anlatılmışdır. Her şeyi çocukları için yapan ve sonra yalnız kalan kadınlar. Sonra o kız çocukları da aynı şeyleri yaşamaktadır. Kadının hayatı boyunca var olma çabası, birilerine destek olma, birilerini yetiştirme, birilerinin gölgesi olma durumu sürekli tekrar eden bir döngü olarak anlatılmışdır.

- Qoy olar da bir yerdə olsunlar!

Payız günləri, böyük oğlu tez tez gəlirdi. Naharçağı ya axşam işçilərdən baş açandan sonra. O gedəndən sonra azaraq həyatə çıxardı, çıxanda da tutqun görünərdi. Bu aralar o biri uşaqları da tez tez gəlirdilər. Onlar olmayanda, evindən azaraq pişmiş iyi qovzanardı. Bir gün, kiçik qızını uşaq qucağında yola salırdı. Mən pillələrdən çıxırdım. Qızı deyirdi: «. .

²⁷⁶ Xanımeli syf 16

²⁷⁷ Xanımeli, syf. 33

.bizim də bütün elədiklərimiz uşaqlarımızdan ötrüdü.» Qardaşı da küçə ağzında maşında onu gözlürmüş.²⁷⁸

2.3.4. Şiddet ve Kadın

Şiddet, insan yaşamının her alanında görülebilen ve dünya geneli açısından bakıldığında yaygınlığı giderek artan bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmektedir. Aile içi şiddet ise aile üyelerinin biri tarafından, aralarında akrabalık ilişkisinin olduğu ve çoğunlukla aynı evi paylaşan bir diğer aile üyesine yönelik olarak gerçekleştirilen ve şiddete uğrayan bireyin fiziki ve psikolojik bütünlüğünü bozan ve kişiliğine zarar veren bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Şiddet türleri incelendiğinde, özellikle erkek tarafından kadına ve çocuğa karşı uygulanan aile içi şiddetin, coğrafi sınır, ekonomik gelişmişlik seviyesi ve öğretim düzeyi gibi değişkenlere bakılmaksızın en çok karşılaşılan şiddet türü olarak belirtildiği ve şiddetin tüm dünyada ve kültürlerde önemli bir sorun olarak ifade edildiği görülmektedir.²⁷⁹

Xanımeli'ndeki "Qapılar" adlı hikâye sokakta yatan kara çarşafli bir kadın ile başlamıştır. Kadının yerde olmasını sebebi dayak yemiş olmasıdır. Bununla beraber hamile olduğu anlaşılan kadının sessizliği, karşı çıkamaması, kendisini kurtarmaya gelen başka bir kadına şikayetini dile getirememesi okuyucuyu etkilemektedir. Kocasından şiddet görmesine rağmen sessizliğini korur. Kendisine yardıma gelen kadına kocasının hapse düşmesi durumunda ne yapacağını sorması oldukça çarpıcıdır. Böyle bir durumda kendisinin de karnındaki çocuğun da perişan olacağını düşünmektedir. Kocasının da yardıma gelen kadına sen karışma demesi şiddet görmüş kadını daha da çekingen hale getirmektedir. Bir kadının kendisine şiddet dahi uygulasa başında bulunması gerektiğine inandığı erkek modeli toplumsal bir yanılğı olarak içselleştirilmiştir. Kocanın hikâyesinin bir yerinde "kadından şahit olmaz" ifadesi de ayrıca dikkat çekicidir.

Canlı biri, yerə sərili, qara çarşab ilə qara asfalt arasında.

Yox! İki canlı biri qara çarşabla, qara asfalt arasında. Səhəri qapı işgilə düşəndə idi, o qaraltı gözümə dəydi. . .

²⁷⁸ Xanımeli syf 64

²⁷⁹ SOMUNOĞLU İKİNCİ, Sinem, Toplumun Kanayan Yarası: Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Kavramı ve Yansımaları, Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, 2014, syf. 21.

Qara çarşablı bir qadın üzükquylu düşmüşdü asfalt üstə. Bir kişi də sonoqrafi cavabı əlində, iki addım dalılığında idi. Yeyinlirəm görəm nə olub. . .

Yapışb qalxızıram qadını. Yatağa girəndən, neçə yol bu işi görmüşəm, bilirəm! Əl-ayağı siyrilib. Əllərini necə atıb ki ovuclarının içi bu günə düşüb. Nədən birdən başa düşürəm. Qarnı qabaqlıq dır!

Qolundan yapışb, onu gətirirəm qapıya sarı. İki əlin üstlük saxlayıb _ açıqcasına. Çarşab təpəsində dayanıb, çiyinləri eşikdə. Kişi də bizim arxamızca gəlir. Əl atır çarşabı çəkir arvadın çiyinlərinə. Nə olub, deyə, soruşuram. Kişi deyir: bacı, sən qarışma!

Arvadın ayağı, ayağına dolaşır; çarşabı ikisinə də. Qarnı üstə qıvrılır, açılır. Oturduram pillənin üstünə. Əl atıram kifimdən açarları çıxardam. Bir baxıram kişiyə, paltarlarının əynindən töküldüyünə; dızsalmış şalvarına; leşimi açılmış başmaqalarına. Bir baxıram kifimə. Əlimi salıb qarışdırıram kifi. Eləbil, aş qarışdırıram. Silkəlikəm, bəlkə şıqqa-şıqqını eşidəm, canı yanmışların. Deyəsən, dəlləzən bazarı dır, kifi içi. Tapılmır. . .²⁸⁰

2.3.5. Taciz ve Kadın

Taciz; bireysel, toplumsal, örgütsel çeşitli etmenlerin sonucu meydana gelebilmektedir. Bireysel nedenleri konu alan araştırmalar, taciz eden kişiyi psikolojik, fizyolojik, bireysel boyutlarıyla ele almaktadır. Taciz davranışı normal bir davranış olmadığı için, bu davranışın altında yatan psikolojik etmenler ya da davranış bozuklukları ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.²⁸¹ Taciz psikolojik ya da fiziksel olabilmektedir. İncelenen eserlerde kadına yönelik farklı türlerde taciz örneklerine rastlanmıştır.

Avava romanındaki Humay kimsesiz ve on altı yaşında genç bir kız olarak kaldığında bir şeylerin sinyali yazar tarafından verilmiştir. Başına kötü şeylerin geleceğini okuyucu tahminde geç kalmaz ve haklı da çıkar.

“Yalnızlık” kavramı bir kadın için bir erkeğinkinden daha zordur. Yalnız kalan kadının genç olması zorlukları ikiye katlamaktadır. Humay’ın babası, annesi de olmayan kızının kimsesiz kalmasına müsaade edemez, çünkü yaşadığı toplumu çok iyi tanımaktadır. Bu nedenle onu “birilerine emanet etme” ihtiyacı duyar. Babası onu çok yakın olduğu Profesör Şimşek’e

²⁸⁰ Xanımeli, syf. 76

²⁸¹ AYDEMİR, Leyla, Kadın Tacizlerine Yönelik Bir Tutum Araştırması, International Journal of Social and Humanities Sciences, Sayı 3, 2019, syf. 201.

emanet etmiştir. Humay, aile dostları Sona'nın yanında kalmaktadır. Profesör Şimşek de onu yalnız bırakmaz. Sona da Profesör Şimşek de yine aile dostları olan Tılımxan da kızın üstüne titrerler. Onu kendi kızları gibi görürler. Bu açıdan okuyucu biraz rahatlar, Humay'ın her şeye rağmen şanslı olduğu düşünülmektedir. Ancak bu durum çok uzun sürmez.

Humay, babasının ölümünden iki hafta kadar sonra okuluna giderken kullandığı yolda bir oğlanla karşılaşır. Tanımadığı bu oğlan Humay'a nasıl olduğunu sorar. Humay bu soru üzerine düşüncelere dalar, ağlamaya başlar. Oğlan da bunun üzerine onun yanında yürür. O esnada kendilerini anne babasına benzetmesi dikkati çeker. Onları hem çok özlemiştir hem de onlar gibi bir ilişkiye sahip olabilme hayali zihnine düşmüştür. Humay tanımadığı bir gençle omuz omuza yürüdüğünü fark edince kendini toparlar. Oğlanın yanından hızla uzaklaşır. Zaten Humay'ın daha en başında bu gence aniden içini açması okuyucuda şaşkınlık yaratır. Aynı durumda cinsiyetler yer değiştirilse nasıl olurdu sorusu okuyucunun zihninde uyanır. Genç bir erkek yolda dalgın yürürken yanına bir kız gelse ve nasıl olduğunu sorsa, bunun üzerine delikanlı ağlasa ve ona içini dökse okuyucu ne düşündü? Yaklaşan taraf kadın olduğunda art niyet aranmıyorken, yaklaşan taraf erkek olduğunda kızın başına kötü bir şey gelmesinden korkulmakta ve altında art niyet aranmaktadır.

İki hefteden artıq her gün ürek qızışdıran bir baxışla onun yolunun üstünde duran o oğlanı indice küçede dayanmış görür. Küllüce boyanmış dünya onu görcek ışıqlanmış hala düşür. Yaz öz yam yaşıllığını tapır. Saçlarını jellemiş uca boy o oğlansa onun halini duyduqda qızın üreyinin derinliyinə çöken baxışla sanki “sen tek deyilsen!” deyir. Humayın üreyinde bir tel titriyir. Oğlan birce quzu tekin gelir onun yanında yol gedir. Oğlandan dirilik iyi yayılır. Qız nese bir söz deyebilmir.

Oğlan hezin bir sesle: “Hal babat çetore?” (halin nasıl, iyi misin?)

Qız eşitdikde hökürtme çalır ağlıyır. Oğlan daha da hörmətle onun yanınca yol gedir.

Qız hezinden gözyaşı tökerken o oğlannan bir müddet çiyin çiyine yol gedir. Bu sayaq yol getmek Humayı öz varlığına inandırır. Üreyi inceden qızışır. Atasının anasına nisbet dolanışığında bir nişanalar görür. Özünə güvenir. O endizlikle sop-soyuq yalqızlığın içinde hezinden istilənen bir çırtıdanışı duyur. Özünde tezece başlanan bir başlanışı gördükde dünyanın ışıqlıqlarına bir yol açılır. Ele bu sadəliklə de bir dövrən başa çatır bir dövrən başlanır.

*Bababağıya geden utubusun durağına yaxınlaşanda oğlan: “Maşın hest ha bezar beresunemet!”(Araba var, izin ver de seni götüreyim) deyir. Qız birden özüne gelen kimi adımlarını yeyin atdıqda qaçır uzaqlaşır. Belke de bu sayaq qaçıb uzaqlaşdıqdansa o gündən beri oğlan bir damcı su olur yeri cumur.*²⁸²

Aslında Humay’ın yanına gelen genç ne kadar kibar olursa olsun, yolda tek başına giden bir kıza aniden hâl hatır sormasının mantıklı ya da kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu gencin kibarlığı işleri sıkıntıya sokmaz ancak bu durumun da bir çeşit “taciz” olarak algılanması olasıdır. Humay genç ve güzel bir kadın olduğu için erkeklerin tacizlerine maruz kalmaya başlamıştır ki bu da toplumsal anlamda büyük bir sorunun gözler önüne serilmesidir. Güzel olduğu için erkeklerin ilgisini çeken Humay yine bir gün okula gitmek üzere yola çıkar. Serserinin biri yolunu keser, Humay’a çirkin sözler söyler. Bu olay neredeyse her gün tekrarlanmaya başlar. Bir süre sonra daha da ileri gider ve Humay’ın yüzüne dokunmaya kalkar. Burada sözlü tacizin yerini fiziksel tacize bıraktığını görülmektedir. Yalnız ve savunmasız bir kadın olarak bunları yaşamak Humay’ı derinden etkiler, korkutur. Okula sınava girmek için gittiği sırada yaşadığı olay Humay’ın kafasını allak bullak eder, sınavda da kendini sorulara veremez.

O gündense darga şayırdın birisi bir lat oğlan tapılır. Her gün her gün onun yolunun üstünde dayanır ona kifir kifir sözler atır.

*Medresenin son sınaqları başlanır. Sınaqların ilk günü seherçağı medrese yolunda yine de o lat oğlan tapılır. Bu yol Humayın üzüne sarı elini uzadır da. Humayın rengi gec kimi ağarır. Yerden göyden bezikmiş bir halda medreseye girir. Ancaq birinin elinden bir iş gelmeden kızın fikri asla sınağın cavablarına işlemir.*²⁸³

Bir erkek için küçük bir eğlence olarak nitelendirilebilecek bu çirkin ve anlamsız olay genç bir kadın olan Humay’da travmatik bir durum yaratır. Aslında sistematik bir biçimde tacize maruz kalan bir kadının yaşadıkları anlatılmaktadır. Taciz eden için bu olay oyun iken taciz edilen için bu olay tüm hayatını olumsuz etkileyen bir hadiseye dönüşmüştür. Üniversitede yılın son sınavlarında başarısız olmasına sebebiyet verecek bir açmaza girer. Biraz Humay’ın sessiz sakin ve ürkek yapısı da bu durumu kötüleştirmektedir. Neden bağırıp çağırılmaz, neden kendini savunmaz, neden bunu yapanın üstüne gitmez? Buna benzer durumlarda tepki gösteren

²⁸² Avava, syf. 252-253

²⁸³ Avava, syf 256.

kadınlara da rastlamak mümkündür. Ancak birçok kadın pasif kalmayı tercih ederken bir de üstüne anlatmaktan, durumu paylaşmaktan, suçlanmaktan çekinmektedir. Humay da birileri tarafından sahip çıkılmış olsa bile bu kadar derin bir olayı anlatabilecek kadar kimseye güvenemez.

Yapılan bir araştırmaya göre, araştırma katılımcılarının büyük çoğunluğunu tacizi kişiyi rahatsız eden bir durum (%96,5) ve sosyal bir problem (%93,5) olarak kabul ettiği görülmektedir. Ataerkil toplum yapısının taciz davranışına etkisini kabul eden (%36,5) ve etmeyen (%37,5) kişilerin oranları birbirine oldukça yakındır (kararsız: %26). Diğer yandan çeşitli samimi bir söylemlerin (%84) ve cinsel sohbetlerin içine çekmeye yönelik davranışların (%81) taciz olarak kabul edilebileceğine ilişkin algıya katılımcıların büyük çoğunluğu sahip görülmektedir. Bu oranlar her ne kadar sevindirici görülsede tacizi rahatsız bir durum olarak görmeyen, samimi söz/sözlemleri ve cinsel sohbe çekilmeye çalışmayı taciz kabul etmeyen ve tacizi sosyal bir problem olarak algılamayan kadınların oranları oldukça düşündürücüdür. Tacize uğrayan kadının bu mağduriyeti yaşamasında herhangi bir rolünün olup olmadığını anlamaya yönelik katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun kadının kılık kıyafetinin (%62,5) ve konuşma tarzı ya da hal ve hareketlerinin (%80,5) taciz edilmesinde neden olarak görmediği ve “kadın istemezse taciz edilmez” düşüncesine katılmadığı görülmektedir (%66,5). Her ne kadar bu sonuçlar olumlu olarak görülsede madalyonun diğer yüzü pek iç açıcı görünmemektedir. Şöyle ki; kadının giyim kuşamının, konuşma tarzının ya da hal ve hareketlerinin tacize neden olabileceğine ve kadının istemezse taciz edilmeyeceğine yönelik hem kadın hem de erkek katılımcıların değerleri azımsanamayacak niteliktedir. Bu durum, taciz edilen kadın mağduru bu taciz de suçlu görüldüğü anlayışının varlığını ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan erkek ve kadın katılımcıların oranları karşılaştırıldığında, kadını gerek kılık kıyafet gerek konuşma tarzı, hal ve hareketleri ile tacize uğramasında sorumlu gören ve istemediği takdirde tacize uğramayacağını düşünen erkeklerin oranlarının (%30) kadınlardan (%20) yüksek olması dikkat çekicidir. Taciz olayını ataerkil toplum yapısı ile açıklayan katılımcıların cinsiyetlere göre oranlarında bakıldığında ise bu durum tam tersidir: Ataerkil toplum yapısının kadının tacizine yönelik etkisini kabul eden kadınların oranının (%47) erkeklerden (%26) %20 daha yüksek olduğu görülmektedir.²⁸⁴

²⁸⁴ AYDEMİR, Leyla, Kadın Tacizlerine Yönelik Bir Tutum Araştırması, International Journal of Social and Humanities Sciences, Sayı 3, 2019, syf. 214.

Sınav sonrası üniversiteden çıkıp yürüdüğü esnada Humay'ın maruz kaldığı taciz tekrar edeceği sırada önceki günlerde onun halini hatırlı soran genç birden ortaya çıkar, taciz edene bir yumruk atar ve adeta “beyaz atlı prens” gibi Humay'ı kurtarır. Bu “beyaz atlı prens” kavramı da kadın cinsinin zayıflığına yapılmış masalsı bir anlatım olmuştur. Kadınlar her durumdan onları kurtaracak, sevecek, koruyup kollayacak bir “beyaz atlı prens” bekler düşüncesi kadını alttan alta küçümser bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu eserde de Humay'ı kurtaran Humay'ın kendisi değil başka bir erkektir. Halbuki Humay daha ilk baştan sert ve net bir tepki vererek kendini savunmayı seçebilirdi. Tepkisizliğin altında yatan sebep yine kadının toplum tarafından baskılanmasının bir sonucudur.

Atasının merizliyinden sonra ilk keş olarak üreyi ışıqlandıqda Humay başıyla cavab verir. Me'sum çalan bir gülümsünmekle sanki ona “sağol” deyir. Hali özünde olmayaraq ne iş gördüyünü bilmeden özünü birden oğlanın maşınının qabaq sendelinde oturmuş görür.²⁸⁵

Humay bir gün acı gerçeğe yüzleşir. Âşık olduğu Esi aslında onu kötü yola düşürmek için uğraşan bir ahlaksızdır. Zamanında kendisine çirkin sözler söyleyerek taciz eden adam da aslında bu oyunun içindedir. Oldukça planlı bir tuzağın içine çekilmeye çalışılan Humay yaşananların bir oyun, tüm dünyasını kaplayan aşk hikayesinin bir dolandırıcı kumpası olduğunu öğrenince dünyası başına yıkılır. Humay doğru düzgün tanımadığı, gençliğin verdiği cahillik ile Esi'yi yaşamının odak noktası haline getirdiği için çok pişman olmuştur. Esi'den başkasını düşünemediği ve tüm hayatını onunla kuracağı gelecek üzerine hayal ettiği için tüm bu yaşananlar üzerine büyük bir boşluğa düşer. Bununla birlikte kendisine bu tuzağı kuranların profesyonel olduğunu anladığında acısının üzerine bir de korku eklenir. İşte bu noktada Humay genç ve korunmaya muhtaç bir kız konumuna geri döner. Erkeklerin egemen olduğu, kadınların kullanılmaya ve kandırılmaya daha açık hale getirildiği toplumda Humay da cinsel bir obje gibi görülmüş, avlanması gereken bir ceylan misali peşine düşülmüş ve kendisinden faydalanmak istenilmiştir. Peşindeki adamların onun kimsesizliğinden faydalanmaya çalıştığı görülmektedir. Bununla beraber Humay gibi bir kızın genç ve zengin bir erkeğe kapılıp gitme ihtimali de yüksektir.

Mürr Ağacının Kehruha Gözleri adlı eserde Avava'dakinin aksine taciz en yakından gelmiştir. Okurun Asker'in karısı ile ilk uzun birlikteliği romanın ellinci sayfasından sonra olmaktadır. Asker yeni hükümet tarafından cellatlık görevine getirildikten sonra ilginç bir

²⁸⁵ Avava, syf. 256.

biçimde cinsel istekləri had safhaya ulaşmışdır. Zihni ölüm hətta öldürmək gibi ağır bir hadisəyi hayvani bir cinsellik ilə örtməyə çalışmaqdadır. Bu durum üzərinə asker bir akşam karısına saldırır. Evlilikləri boyunca cinselliği bir görev gibi yaşayan çiftin düştüğü bu durum aslında ikisini də şaşırtmışdır. Kadın ilk başta tepki göstərməyə de Asker'in sertliyi və şiddəti artınca korkuya kapılarak kocasının ellerindən kaçar. Erkeğin hayvani cinsel dürtüləri kendisini yıllardır tanıyan karısını dahi korkutmuşdur. Olayın davamında işin eşlər arasındakı cinsel birliklikdən ziyadə "tecavüz"ə dönüştüğü görülməkdədir. Okuyucunun da gerildiyi bu noktada kadının kendini kurtarması iç rahatlatıcıdır.

Arvadı danışdıqca onun içindəki hiss də getgədə şiddətlənirdi. Polkovnik o üsyançı və vəhşi hissi tanımırdı. Bu yaşına qədər ilk dəfə idi ki, belə bir hal baş vermişdi. Qadın talvarın altına keçib, polkovnikin oturduğu kətilin yanında dayandı. Bədəninədən gələn ətir burnuna toxunduqca, elə bil iki çaxmaq daşını birbirinə vururdular. Vəhşi bir heyvan kimi arvadına saldırmağı gəlirdi. Yasəmən ətəri həmişə duyduğu ətir idi. Arvadı ömürboyu, hətta onunla evlənməzdən əvvəl də ondan istifadə edirdi. Amma indi bu iy polkovniki bir vəhşiyə çevirmişdi. Dəli adamlar kimi yerindən qalxdı. Arvadı qorxu ilə bir addım geri çəkildi.

-İsgəndər kimdir? Bu gecə sənə nə olub?

O, qolunu arvadının belinə salıb, özünə sarı çəkdi. Qadın sakitləşdi. Gülümsəyərək dedi: İsgəndər kimdir?! İsgəndər,

-İsgəndər... İsgəndər Busefali minən sərkərdə idi... İndi başa düşdün?

Polkovnikin baxışları həmişəki kimi deyildi. Gözləri qaranlıqda pişik gözü kimi işıldayırdı. Qadının ürəyində yenə şübhə toxumları cücərdi. Birlikdə yaşadıkları bütün bu illər, hətta özəl anlarında belə onu bu cür görməmişdi. Ərinin baxışlarında nifrət, istək, şəhvət və qorxu qarışıq bir hiss duydu. Polkovnik arvadının cavab verməkdə aciz qaldığını görüncə, özü davam etdi:

-Busefal İsgəndərin döyüş atı idi. Ondan başqa heç nəyə minməzdi, eyni...

Qadın özünə gələncə polkovnik qalib bir sərkərdə kimi onu talvarın altındakı masanın üstünə yıxdı. Qadın çığırdı: Dəli olmusan?

Polkovnik onun qışqırığına məhəl qoymadan, yaxasına əl atdı. Düymələri açmaq əvəzinə, yaxasından çəkib birbaşa paltarını cırdı. Qadın qışqıra-qışqıra əlqol atır, xilas olmağa çalışırdı. O, düşməninə aman verməyən bir sərkərdə, arvadı isə ələyaq atan bir məğlub idi.

Polkovnik başını qaldıranda ağacı öz dəliliyinə şahid gördü. Ağacın gözləri qan çanağına dönmüşdü. Arvadını talvarın altında tək qoyub, quşxananın böyründəki şəxsi otağına qaçaraq içəri girib arxadan qapını bağladı.²⁸⁶

Asker'in, karısına romanın devamında bir kez daha yaxlaştığı görülməkdədir. Birlikte olmadıkları günün sonrasında Asker işten geline karısını ayaklarını uzatmış dergilərə bakarkən görür. Öncə bacağına dokunaraq bileğindəki zincir ilə oynar. Kadın ayağını çəkmək istədiyi vaxt isə kocası sertçe tutaraq engeller. Kadın hər ne kadar ilk başlarda kendini telkin edərək korkmasının anlamsız olduğuna kendini ikna etmiş olsa da yine korkmaktan kendini alamaz. Kocasının kendisine saldırmamasını bir türlü unutamamışdır. O nendenle de kadın yine kaçar ve kendini odasına kapatır.

Polkovnikin arvadının əlindəki həftəlik moda jurnalı da yüzlərcə simvol mövzulu jurnallardan biri idi. Qadın ərinə görcək jurnalı masaya qoydu. Polkovnik isə arvadının topuğunu qaldırıb, onun yaylandığı divan üstə əyləşib, ayağını öz qıçı üstə qoyanda zəngin incə səsi onun təbii istəyini gərginləşdirdi. Qadının topuğunu ovxalayıb, daşqaşlı zəngi barmağı ilə oynatdı. Yenə incə zəng səsi qalxdı. İkisi də bir anlıq gülümsəyəndə, birbirilə gözgözə gəldilər. Polkovnikin gözləri İsgəndərin buynuzu haqqında mirra ağacına nağıl dediyi gecədəki kimi qan çanağına dönmüşdü. Qadını üşütmə tutdu. Ərinin gözləri onu qorxudurdu. Bir anlıq fikrinə gəldi ki, narkotik istifadəçilərinin də gözləri elə belə olur. Polkovnik onu tumarladığıca qadın geri çəkildi. O geri çəkildikcə isə polkovnikin içindəki yırtıcı heyvan istəyi daha da şiddətləndi.

Polkovnik qadının topuğundan yapışib, dəcəl bir uşaq kimi zıncırovları oynadıb, səsinə ucadan güldü. Güldükcə həyəcanı daha da artdı. Arvadı ayağını çəkmək istəyəndə, bərk tutub saxladı. Onun qan çanağına dönmüş gözləri getdikcə qadını qorxudurdu.

Hələ də talvarın altında ərinin etdiyi hücumu unutmamışdı. Şiddətlə ayağını əlindən çəkdi. Kişi özünə gəlincə qaçıb otağına girərək, qapını içəridən kilidlədi. Polkovnikin isti aşına elə bil soyuq su qatdılar. Masanın üstündəki jurnalı götürüb zərblə televizora tərəf tulladı. Televizorun böyründəki gümüş tərəzi heykəli yerə düşdü. Bütün həyəcanı içindəki yırtıcı

²⁸⁶ Mürr Ağacının Kehrüba Gözləri, Syf 54-55

heyvanı aşkara çıxartmaqda idi. Arvadı onu heç yerinə qoyub, hissləri coşub daşdığı bir anda qapını üzünə bağlamışdı.

*Polkovnikin qadınlar haqqında öz mülahizəsi var idi. Ona görə kişini dincəltmək arvadın ən əsas işi idi. “Təklifdən qaçan arvad on qəpiyə dəyməz!” deyə düşünüb, bağçaya çıxdı. Talvarın altına getməzdən əvvəl dayanıb mirra ağacına baxdı. Onunla danışmağa təqəti yox idi.*²⁸⁷

Burada Asker'in kadınlar ilə ilgili düşünceleri önemlidir. Tıpkı karısının geleneksel kurallarla doldurulması gibi erkek de aynı düşünce ve telkinlere maruz kalmıştır. Neticede Asker'in vardığı nokta bir kadının esas işinin kocasını dinlendirmek, rahatlatmak olduğudur. Kocasının attığı adıma karşılık vermeyen kadın değersizdir.

*Dünən damda dudkeş dalısında gizlənib, doyunca qonşu həyatını oğrunca izləmişdi. Özünü də tək durnanı yox, anasını da. hər ikisini də santım - santım ölçüb - biçmişdi. üstəlik, gecə yuxuda bir erkək Durnaya dönüb, qünşü həyatının paltar şəritində durnanın narın güllü donunun üstünə qonmuşdu. indisə daşqada ayaq üstə durub, atın cilovundan yapışib, özünü quş kimi yüngül hiss edir. təkə bir cüt qanad istəyir lap elə bu an daşqanın üstündən uçub, bəxt quşu tək durnanın çiyninə qonsun.*²⁸⁸

*Durna həyatda olmayanda belə, ibrəhim şəritdə ki donları bir bə bir durnanın əlinə geydirib, çıxardır. gahdansa durnanın yerinə anası həyatda tapılır. İbrəhim isə onun da hərəkətini gözdən itirmir. Onun da yerişi, duruşuğu eyni durna kimidir. oğrunca durnanın anasını izlərkən yenə də qulağının dibində ki allahı yadından çıxartmır. «səni tanıyıyana nəhlət! ... elə yaradıbsan ki, elə bil anayla qız bir almanın iki yarısıdır. bir yarısı sub sulu, Eyvanakef qovunu kimi ağızda şax – şax şaqıldayan, adamın nəfsini axıdan; o biri yarısı gün qabağında qalib, bir az suyu çəkilməş kimi.*²⁸⁹

Açlık Baratası adlı romanda da tecavüz girişiminde bulunan bir Rus askeri sonrasında kadının kocası tarafından öldürülmüştür. Ceyran en güvende olduğu yerde, evinde saldırıya uğramıştır. Yabancı bir erkek tarafından cinsel şiddet görmüştür. Rus askeri elini kolunu sallaya sallaya eve girmiş ve Ceyran'a tecavüz etməye çalışmıştır. Kocası Naib Gazi tarafından kurtarılmıştır.

²⁸⁷ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 90-91

²⁸⁸ Açlık baratası syf 53

²⁸⁹ Açlık baratası syf 55

Həyatə gircək, zəhnindən keçn son fikrini həqiqətə dönmüş gördü. rus saldatı tufəngin qondağını qəvxananın qapısına döyüb, oətkроу deyə - deyə az qalır qapını çərçivədən qopartsın. həlqə - rəzəsi içridən salınmış qapı yerində laxlayır. saldat bir az da güc versə həlqə - rəzənin zənciri qirilib, qapı açılacaq. nayib qazi dərhal yerindən sıçrayıb rus saldatına tərəf qaçanda saldat ona gördü. tufəngi qapıdan geri döndərib, onun sinə sinə sarı tuşladı. nayib saldata bir addım qalmış dayandı. Сəтой нəа мəесте! Я нəе с тəобой - : Сəтой нəа мəесте! Я нəе с тəобой

Nayib qazi rus dilini başa düşməsə də ancaq saldatın bədəninin dilindən anladı ki bir addım irəli atsa saldat tufəngin tətiyini çəkəcək. saldat qəvxananın bağlı qapısına işarə edib, yenə rus dilində danışmağa başladı. Я мəəпрəука, мəəпрəуки, мəəпрəука – nayib qazi matruşka sözünü eşitck qəzəbdən pörtüşdü. bu söz namus yamanı kimi idi. ac saldatlar küçə - bazarı gəzib matruşka axtardıqlarında cəmiyyət qurxularından qız - arvadlarını odun, kömür - xəkə anbarlarında, sönük təndirlərdə, yorqan - döşk bağlularının dalında gizlədirdilər. demək, onun ürək sixintisi bu səhnəyə qayıdırdı. onu talvasaya salıb, saxsı xanadan evə çəkən bu imiş! ... gözlərini saldatın yaşıl gözlərinə tikdi. qollu - biləkli saldatın yaşı iyrmidən artıq olmazdı. sarışın bıqları hələ təzə - təzə dodağı üstə göyrmişdi. tufəng tutan əllərinin narın titrəyişi nayib qazinin gözündən qaçmadı. hər ikisi də hövüşnə içində neçə saniyə heç tərpənmədən dayanıb, göz - gözə tikdilər. yalnız baxışları danışdı. saldatın əlində tufəng olsa da, ancaq qorxu gözlərində yuva salmışdı. o saldatın gözündəki qorxunu görən kimi, yaqın ki saldat da onun gözlərində dalğalanan qəzəb dolu hövüşnəni görə bilməişdi. nayib istədi soyuq qanlı davransın. ona görə əlini dalana sarı tutub, dedi:

- başını sal aşağı, adam kimi cəhnm ol get! saldat başını yox diyə, tərpətdi. deyəsən o da nayibin bədən dilindən onun nə dediyini başa düşmüşdü. Nayib yenə qəzəblə dalanı saldata göstərdi:

- dedim adam kimi cəhnm ol get! yoxsa qanın öz boynunadır. saldat bu dəfə tufəngini artıq yaxınlaşdırıb, yenə rusca danışmağa başladı.

- Я вəоообщə нəичего нəе хəочу оəт тəобой. Оəткроеь дəверь. Мəне нəужно мəəпрəука. Мəəпрəука!

Nayibın gözləri qan çanağına dönmüşdü. matruşka sözü onu adam öldürə biləcək qədər hirsəndirmişdi.

«dəyyus oğlu dəyyus! axı siz necə bir bəşərsiz?! yurdumuzu taladız, var - yoxumuzu alıb, anbarlarınıza basdız. bunlar bəs deyil, indi gözümün qabağında namusuma toxunusan? utanmıyıb namusumu mənim özümdən istəyirsən? sənə dedim gəl cəhnnəm ol get dəyyus oğlu dəyyus!»

Saldat çivik bir savaşı kimi tüfəngi nəyibin döşünə dayadı. Ceyran isə balaxananın pəncrəsindən onları güdüdü. tüfəngi ərinin döşünə dayanmış gördükdə, pəncrəni açıb qışqıranda, saldat ona sarı döndü. nəyib isə fürsət verməyib, döşünə dayanmış tüfəngin lüləsindən yapışib onu saldatın əlindən çəkib çıxartdı. saldat özünə gəlincə nəyib bütün gücüylə tüfəngin qondağını onun başına çırpdı. bir yox, iki yox, üç yox... saldat şili - küt olub, yerə səriləndə nəyib özünə gəlib, əl saxladı. ceyran ayaq - yalın özünü həyatə saldı.²⁹⁰

Ferid Feranek'in Xanimeli kitabındaki Sürücü adlı hikâyede de çevredeki erkekler tarafından fiziksel olmayan ancak onun kadar rahatsız edici psikolojik tacize maruz kalan kadının yaşadığı korku önemlidir. Gece vakti evden çıkmış, arabasına binmiştir. Sokaklarda diğer arabalardaki erkeklerin bakışları ve anlamlı gülümsemeleri kadını hem rahatsız etmiş hem de korkutmuştur. Gece vakti tek başına araba süren bir kadın ile ilgili çevredeki erkeklerin farklı düşüncelere girmesi toplumun yozlaşması ile ilgilidir.

Xiyabanın alabula işıqlarının oynanmasında dərisinin sallanması eniş-yoxuşa dönür. Arxadan gələn maşının sürücüsünün arayıcı baxışına gözü sataşır. Bunu xanım görcək, yavaşlamışdı kişi. Bu da maşının qıfılın vurur.²⁹¹

Xanimeli kitabındaki “Qardun Dadı” adlı hikâyede “dedeliyi” yani üvey babası tarafından taciz edilen bir kız ile karşı karşıya kalınmaktadır. Üvey kızıyla ilgileniyormuş gibi görünse de aslında ciddi bir taciz vakası olduğu hikâyenin küçük ayrıntılarında gözler önüne serilmektedir. Kızın annesi de içten içe olayların farkındadır ancak net müdahalelerden kaçındığı fark edilmektedir. Üvey babası kızı kucağına oturttuğu zaman kızını hemen yanına çağırarak, kızının güzelim sarı saçlarını keserek bazı şeylerin önüne geçmeye çalışsa da annenin pasifliği ortadaki suçu engellemeye yetmez.

Dədəliyi həyatda, təxt üstə bağdaş qurub, onu da oturdardı qıçlarının arasında. Qızın yançaqların sıxardı üzünə. Onun pijamasının ortasından qovzanan dikliyi hiss elədikdə,

²⁹⁰ Aclık baratası syf 70-71

²⁹¹ Xanimeli, syf. 24.

xoşuna gələrdi. Anası çağırcağın, ancaq, dik daşlanıb, təxtdən düşüb, qaçardı nənəsinin sözüne baxmağa! «Züleyxa, qız, zilidəmiş oy! Bə niyə. . .»²⁹²

2.3.6. Düşmüş Kadın

19. yüzyıl Fransa'sında sanayi devrimiyle birlikte zenginleşen yeni bir sınıf ortaya çıkar. Bu sınıfa mensup insanların yaşam tarzlarında dikkate değer değişimler görülür. Burjuva sınıfının bu yeni gözdeleri özellikle zevk ve eğlence dünyasında kendilerini gösterirler. Sanayi devrimi olmasına rağmen üretmeden tüketime kaptırırlar kendilerini. Bu tüketim sahaları arasında en çok giyim kuşamda oluşan moda fırtınası, tiyatro temsilleri ve para karşılığı aşk en göze çarpan değişimler arasında yer alırlar. Çok geçmeden, bu değişimler Fransız toplumunda oldukça taraftar bulur. Zira yaratılan atmosfer hiç kuşkusuz zevk ve eğlence dünyasında kışkırtıcı bir rol oynar. Böylelikle yeni bir sektör doğar ve bazı kadınlar zevk içinde lüks bir yaşam sürdürmek için kendilerini para karşılığı erkeklere vermeye başlarlar. "Erkeklere özgü fahişeliğin tersine, kadın fahişeliği, çok açık bir şekilde büyük sermayeli, alt yapısı ve hazırlanmış bir iş organizasyonuyla bir ticaret alanı oluşturabiliyordu. Bu durum, şüphesiz belli bir maaş karşılığı çalıştıkları, giyim beslenme ve barınma sorunlarının karşılandığı genelevlerinde çalışan kadınlara özgüydü. Bunun aksine fahişelik özellikle kaldırım orospuluğu yapan, küçük meyhanelere sık sık gidip gelen veya tiyatroların etrafında dolaşan kadınlar için bağımsız bir iş kolu da sayılabiliyordu. 19. yüzyıl boyunca, seks ticareti masaj salonlarına banyolara (hamam vs.), dans salonlarına, adeta canlı gibi resim tablolarına, şarkı söylenen kafelere ve gece kulüplerine kadar yayıldı. Hatta bu zevk ve eğlence dünyasını tanımak için yörenin yabancısı bir kimse, kendisini bir fasikül veya fiyatları, eğlence yerleri ve şehrin farklı mekanlarındaki eğlence dünyasına yönelik ortamlar konusunda bilgilenme amacıyla bir rehber kitapçık satın almaya zorunlu hissediyordu.²⁹³ İnsanlık tarihi kadar eski olduğuna inanılan fahişelik mesleğinin birçok romana konu olduğu da görülmektedir. Hemen hemen her ülkede de devlet denetiminde ve yasal olarak varlığını sürdüren genelevler olduğu bilinmektedir.

Mürr Ağacının Kehruha Gözleri romanında Askerin bir gün iki kadını idam edeceği görülmektedir. İdam edilecek iki kadının yaşam tarzı ve meslekleri birbirine zıttır. İdam edilecek kadınlardan biri Menije Sebusi, bir genel ev patroniçesidir. Lakabı Küle Meniş'tir. İdama mahkûm edilme sebebi ise altında çalışan bir kızı boğarak öldürmektir.

²⁹² Xanımeli, syf. 59.

²⁹³ AYTEKİN, Halil, XIX. Yüzyıl Fransız ve Türk Romanında Kötü Yola Düşmüş Kadın Portrelerinin Karşılaştırılması, İlmi Araştırmalar, Sayı 16, İstanbul 2003, syf. 19-20.

*Adı: Məniyə Səbusi, Peqalın baş direktoru. Ləqəbi: Külə Məniş. Həbs səbəbi: Fahişə qadını boğuböldürmək. Haqqında çıxarılan hökm: Güllələnmə!*²⁹⁴

Asker de bu iki kadın mahkûmu karşısında görünce şaşırmıştır. Kadınların kıyafetleri de birbirine zıttır. Aslında hayatları ve meslekleri gereği birbirinden bu kadar farklı olan iki kadının giyimleri, o anki duruma verdikleri tepkiler yazar tarafından ince ince işlenmiştir. Genelev patroniçesi çiçekli rengarenk bir elbise giymiştir, yürüdükçe elbisesinin eteklerindeki güvercin desenleri uçar gibidir. Sefir kadın ise bir takım elbiseyle idam alanına gelir. Patroniçe rahat ve sakindir, Sefir ise ayaklarını sürüye sürüye yürümektedir. Patroniçeyi gören nişancıların dudaklarında beliren imalı gülüş ise kadının mesleği ile ilgilidir. Zamanında televizyonlara çıkmış, ülkece tanınan Sefirin ise o anki hali “zavallı” olarak tanımlanmıştır.

Polkovnikin ağına da gəlməzdi ki, bir gün kostyum geyinmiş, başmaqlarını sürütləyən bir səfirlə göyərçin naxışlı don geymiş, Nivak paytaxtının nəcibxanası sayılan Piqalın xanım sədri nə vaxtsa onun qarşısında dayanacaqlar.

*Piqalın xanım sədri addım atdıqca paltarının ətəyindəki göyərçinlər tərpənib elə təsəvvür yaradırdılar ki, sanki bu saat qanadlanıb uçacaqlar. Səfir qadının qandalları ilə mavi rəngli kostyumu birbirilə o qədər ziddiyyət təşkil edirdi ki, nişançılarda dodaqlarına qonmuş mülayim gülüşə mane ola bilmirdilər. İndi səfir əvvəllər televiziya ekranlarında görünən şaxqamətli, nəzərləri özünə cəlb edən qadın deyil, edam meydanına düşmüş bir zavallı idi.*²⁹⁵

Burada en belirgin durum iki kadının idam hükmüne, ölüme verdiği tepkidir. Genelevde çalışmış kadın idam kararına olgunlukla yaklaşmış, öldürüleceğini bilmesine rağmen asla korku duymamıştır. Bunun en önemli sebebi zaten çok zor hatta belki de ölümden beter bir hayat sürmesidir. Ölüm onun için bir arınma ya da kurtuluş niteliğindedir. Buna karşılık olarak Sefir idam alanında aşırı tepkiler verir. Aslında normal olan da budur. Ölüm bir insan için sıradan, korkmadan sakince karşılanacak bir olay değildir. Yüksek rütbelerde çalışmış, ünlü, herkesin televizyonlarda izlediği o kadın şimdi delirmiş gibidir. Ağlar, yalvarır. Çünkü hayatı diğer kadın gibi değildir. Sefir iyi bir hayat sürmüştür, ölümü sevinçe kucaklayacak şeyler yaşamamıştır.

Menije idam meydanına titreyerek gelir ama başı eğik değildir. Asker onu yumurtadan yeni çıkmış sağlıksız bir kuş yavrusuna benzetmiştir. Aldığı nefesi doğru düzgün geri

²⁹⁴ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 71

²⁹⁵ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 77

verememektedir. Asker'in karşısına geçip durduktan sonra sanki aklını okuyacakmış gibi gözlerinin içine bakarak ölmeden önce bir sigara ister. Asker bu istek karşısında şaşkınlığa düşer.

Saçları alnına dağılmış, titrəyən başı isə sanki bədəninə ağırlıq edirdi. Onun titrəyən başı ilə saçının teltel ağqarası polkovnikə quşların Katalan ətənəsinl xatırladırdı. Piqalın xanım sədrinin düşük çiyinləri onu qaməti bükük göstərirdi. Buxağı hind quşunun kimi titrəyirdi. Addım atdıqca havanı sinəsinə doldurub, yarımçıq boşaldırdı. Polkovnikin qarşısından keçəndə, qadının xırıltısı eşidildi. Göyərmiş dodaqları arasından çıxan nəfəsi sinəsinə çatmamış geri qayıdırdı. Bir cüt göyərçin kürəyindən boynuna doğru qanadlanırdı. Qadınlar sanki ayaq üstə yeriyən bir cüt qanadsız, ölüm mələkləri idilər. Piqalın xanımı polkovnikin qarşısından keçəndə sanki düşüncələrini oxuyurmuş kimi dayandı. Xanım səfir dəayaq saxladı. Qandalların sürünmə səsi kəsildi.

Piqalın xanımı polkovnikə üz tutub dedi:

-De, ölüm mələyi gəlməmiş mənə bir siqaret versinlər. Polkovnik onun istəyinə təəccüblənib, az qaldı soyuqqanlılığını itirə. "Olmaya, bu da mirra ağacı kimi mənim fikirlərimi oxuyur?!"

*Səfir qadın isə diqqətlə polkovnikin üzünə baxırdı. Baxışlarında nə yalvarış var idi, nə də qarğıış. Baş vermiş hadisələrə inanmayan adamların donuq nəzərlərinə bənzəyirdi səfirin baxışı. Məhkumları müşayət edən məmurlar isə onları yeriməyə məcbur edirdilər. Polkovnik dünənki məhkumun istəyi qarşısında susduğu kimi qadının da istəyi qarşısında səssiz dayandı. Öz beynində "nə günahsızam, nə də məmur" deyirdi. Ancaq ağır bir yük altında əzilmiş kimi hiss edirdiözünü. Davranışlarından, baxışlarından bilinirdi ki, Piqalın xanımı öz ölüm hökmünü qəbul edib, indi isə ölüm mələyini gözləyir. Amma səfir xanım hələ də ölümə məhkum edildiyinə inanmur.*²⁹⁶

Fahişə kadına bir sigara Sefir kadına da su verilir. Fahişə kadın kendisine verilen sigarayı derin derin içine çekerken suyu biten Sefir kadın bağlanmaya çalışırken çırpınmaya başlamıştır. Sanki başına gelecekler aniden kafasına dank etmiştir. Fahişə kadın ise tam tersine bağlanırken de hiç itiraz etmemiş ve sakince beklemiştir.

²⁹⁶ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 78-79

Polkovnikin göstərişi ilə qadınların əlləri arxadan dirəyə bağlanmazdan əvvəl Piqalın xanımına bir siqaret, səfirə isə bir stəkan su verdilər. Piqalın xanımı siqaretin tüstüsünü dayanmadan biriki nəfəsə sinəsinə çəkdi. O, nəcibxanaya yeni gətirilmiş bir qızı boğmuşdu. Qız nəcibxanada bir üsyankar kimi qadınları ayağa qaldırıb, onlarla birgə müştərilərin onlara toxunmasına etiraz etmişdi. Piqalın xanımı isə digər qadınların gözlərini qorxutmaq üçün qızı boğub, meyidini quyuya atmışdı. Onun bu əməli tələbələrəngizli məktubvə yasaq kitab nəşr etmələri ilə birgə baş dəlləlin ədalət tərəzisinin eyni gözündə gəlmişdi. Polkovnik Piqalın xanımının siqaret tutan əlinə gözlərini dikib, insan əlinin bacarığını fikirləşirdi. “Bir zaman onun əli nəcibxanaya gələn canları ovxalayıb, dincəldirmiş; sonra bir itaətsiz qızın canını almış, indi isə siqaretdən dəm alıb tüstüləyirdi.”²⁹⁷

Mürr Ağacının Kehruba Gözleri’inde bir gün Asker aşırı artan cinsel dürtülerini yatışdırabilmək üçün geneleve gitmişdir. Karısı ilə ilişki kuramamış, hayvani bir hareketle karısına saldırdığı için onu korkutmuş ve yalnız kalmıştır. Ancak karşı koyamadığı dürtülerini de ortadan kaldırmak için yol arar ve geneleve gitmeye karar verir.

Kapıda nöbetçilerin olduğu, genelevden çok devlet dairesine benzeyen yere geldiğinde şaşkınlığını da gizleyemez. İçeri girip resepsiyondaki adama işleyişi sorar. Katalogda kendisine gösterilen kadınlar arasından seçim yapması gerekmektedir. Sebebini bilmeden genç kızlardan birine kendini daha yakın hisseder. Sonradan fark etmiştir ki seçtiği bu kız karısının gençliğine benzemektedir.

Yabancı bir kadınla beraber olma düşüncəsi bile Asker’in soğuk terler dökmesine sebep olmaktadır. Geri gitmek istese de yapamaz.

Özgə bir qadınla qarşılaşacağı yadına düşdükcə bədənini tər basdı. Bir anlıq geri qayıtmaq istədi, amma ayaq saxladı. Utancaqlıq və içində baş qaldırmış hiss bir-birinə meydan oxuyurdu. Sonunda nəfəsi utancaqlığına qalib gəldi.”²⁹⁸

Saatlik, günlük hatta aylık olarak kiralanabilen kızlardan birini seçtikten sonra gösterilen odaya geçer Asker. Kadınların sıradan bir eşya gibi kiralanabildiği bu iş yeri devlete vergi veren ve legal statüde çalışan bir mekandır.

Müddətli olsun?

²⁹⁷ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 84

²⁹⁸ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 95

O isə matmat kişiə baxdı. Kişi polkovnikin naşı bir müştəri olduğunu çoxdan başa düşmüşdü.

-Deyirəm yəni saatlıq, günlük, aylıq... Hansı? Polkovnik özlüyündə fikirləşdi: “Bu nə deməkdir? Məgər qəhbənin də ayı, günü olur?”

O saat kişinin başı üstündəki 24 ölçülü monitor işıqlandı. Ekranı bir xəritə göründü. Xəritənin başlığında yazılmışdı: “Piqal məhəlləsinin hava xəritəsi”.

Polkovnikin beyni ay, günü buraxıb, monitorda görünən xəritəyə yönəldi. Piqalın hava xəritəsi Nivakın kiçik forması idi. Bir anlıq harada olduğunu unudub, bütün fikrini xəritəyə verdi.²⁹⁹

Kiralanan kızların derecelerine göre fiyatları da değişmektedir. Bir manavdan meyve sebze almak gibi bir durumla karşılaşılır. Kalitesi iyi olan daha pahalıdır.

Bu beş qız saatlıqların birinci nömrəlidir!

Polkovnik yenə matmat səhifəyə baxdı. Əvvəlxir birini seçməli idi. Ortadakı qız ona çox tanış gəldi. Amma həyəcədən kimə bənzədiyini yadına sala bilmədi. Gözü şəkillərdə, qızın adını, hansı şəhərdən olduğunu soruşmaq istədi. Kişinin üzünü əsəbi görüncə, vaz keçib barmağı ilə gözüne tanış gələn qızı göstərdi. Kişi əyləşdiyi yerdən bir səhifə kağız çıxarıb ona uzatdı.

-Oxu, imzala! Bir saatlıq müqavilədir.

Polkovnik belə bir qaydaqanuna heyran qalmışdı. Sənədi imzalayıb, sonra müqavilədə göstərilən məbləği masa üzərindəki kart oxuducu aparatdan hesaba yatırdı. Haqqhesab işi bitən kimi kişi polkovnikə bir kart verib dedi:

-İkinci mərtəbə, beşinci otaq.³⁰⁰

Asker odaya girince “Benim burada ne işim var.” diye düşünür ama gitmeye de meyletmez. Biraz zaman geçtikten sonra odaya seçtiği kız girer. Dikkatini ilk çeken şey kızın bileğinde zil olmamasıdır. Kız ile konuşmaya çalıştığı ilk anda soğuk ve duygusuz bir tepki ile karşılaşmıştır. Kızın yaşının çok küçük olduğunu düşündüğü için Asker ilk olarak kızın yaşını

²⁹⁹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 95

³⁰⁰ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 97

sormaya kalkar. Kız ise hiç beklenmedik bir tepki göstererek acele etmesini ister. Bu tür bir iş yapıp duygusuz hale gelmemek elbette mümkün değildir. Her gün bir sürü erkek ile birlikte olmak zorunda bırakılmak cehennemi yaşamaktan farksızdır. Buradaki kadın hassas ya da duygusal olduğu takdirde yaşaması imkânsız hale gelecektir. O nedenle robotlaşmaya mecbur bırakılmıştır.

Neçə yaşın var?

Qız polkovnikin sualını eşitmirmiş kimi, peşəkar seks işçisi kimi danışdı:

-Tez ol, bir poza seç. Müqavilədə yazılmış saatdan bir saniyə artıq da qalmaram. Düş zamanını da hesaba sal.

Qız “tez ol” dedikcə, polkovnikin həyəcanı artırdı. Bir an nəbzi şiddətlə vurmağa başladı. Qızın kimə oxşadığını xatırladı. Arvadının cavanlıq çağlarına bənzəyirdi. Ona oxşar bir qıza necə yaxınlaşa bilərdi? Əgər arvadı doğmağa qadir olsa idi, bəlkə indi onunla həmyaşd bir qızı var idi. Şəhvəti onu yırtıcı, ac bir heyvan kimi Piqala sürütləmişdi. İndi isə burada saatlıq qızların ən bahalı bir saatlıq onun icarəsində idi. Yəni də bir şəkillərə, bir də qıza baxdı. Baxdıqca arvadı gəlib gözünün önünə dikildi. Qız isə soyuqqanlı bir halda ağzında saqqız otağın ortasında dayanmış, polkovnikin seçimini gözləyirdi.³⁰¹

Buradan sonra işlər oldukça garip bir biçimde ilerler. Asker kızla beraber olamayacağını anlar. Ama içindeki vahşi hayvana da karşı koyamaz. Bunun üzerine duvardaki açık saçık fotoğraflara bakarak mastürbasyon yapmaya başlar. Kızın burada verdiği tepki oldukça dikkat çekicidir. Asker’in bu davranışı kızı korkutmaz, tam tersine o soğuk kız gider adeta bir çocuk gelir. Kız gözlerini kocaman kocaman açarak şaşırır ama aynı zamanda eğlenir. Asker’i deli ve sapık olmakla suçlar. Asker ise hiçbir şey söyleyemez.

...Polkovnikin qıza sarı bir addım belə atmağa təqəti yox idi. Beynindəki yırtıcıni sakitləşdirmək üçün təkə bir yol ağına gəlirdi. Şəkillərə baxabaxa masturbasiya etdi. Qız gözlərini bərəldib, heyərlə ona baxırdı. Sanki qarşısındakı yadplanetli idi. Birdən güləgülə qışqırdı:

-Anaaaa, gəl gör nə xəbərdir!

³⁰¹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 99

Polkovnik onun sözünü eşitməmiş kimi işinə davam etdi.

-Sən dəlisən?! Bunu evində də edə bilərdində... Polkovnik ona cavab vermədi. Qız saqqızını şişirdib, partlatdı. Cavab gəlmədiyini görüb, özünü yatağın üstünə ataraq ayaqlarını çarpayının baş dayağına qoyub, uşaq kimi bədənini tərpətdi. Yatağın fənərləri titrəyir, qız isə yataq üstə çalxalanırdı.

-Olmaya sadizmin var? Hə? Sadistsən?

Polkovnik qızın sualına cavab vermədi. O isə qəhqəhə çəkib bərkdən güldü.

-Bilirsən bu işə nə deyirlər? Deyirlər, meyvəni qoyub, qabığını gəmirir!

Polkovnik qızın həyasızcasına danışmalarına, davranışlarına dözə bilmədi. Hansı dillə, hansı ədəbiyyatla bu cür qızlarla danışacağını bacarmırdı.³⁰²

İnsanları idam eden bir cellat, karısına saldıran bir koca olan Asker burada gencecik bir kızın konuşmalarını terbiyesiz bulduğu için ne cevap vereceğini bilemez haldedir. Peki bu gencecik kadını gördüğü manzara karşısında bu kadar utanmaz ve duyarsız hale getiren şey nedir? Bunun cevabı hayattır. Binlerce genelevde zorla tutulan ve çalıştırılan milyonlarca kadın erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için para ile satılmaktadır. Kimi kadın içinde bulunduğu duruma psikolojik olarak uyum sağlayabilirken kimileri delirmenin eşiğine gelmektedir.

2.3.7. Çalışan Kadın

İş bir yetişkinin yaşamında vazgeçilmez unsurlardan biridir. Sadece bir gelir kaynağı olarak değil, bağlanma duyguları, rol tanımlama, fiziksel ve ruhsal uyarılma sağlamaktadır. Dolayısı ile bireyin yaşam kalitesini olumlu yönde etkilemektedir. Tarihsel süreç içinde kadınlar her dönemde çalışma hayatında yer almışlardır. Kadınlara ev içinde işleri yapma, çocuk doğurma ve çocuğun sorumluluğunu üstlenme şeklinde algı sorumlulukları verilmiştir. Bu yaklaşım uzun yıllar çalışma yaşamında egemen olmuş, kadınlar çoğunlukla “daha hafif ve tehlikesiz” olan işlerde çalışmaya yönlendirilmişlerdir. Son yıllarda, kadın-erkek ayrımının ortadan kaldırılması veya azaltılması gibi çabaların etkili olduğu ve öteden beri “erkek işi” olarak kabul

³⁰² Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 99-100

edilmiş olan kimi işlerde kadınlarında çalışmaya başladıkları gözlenmektedir.³⁰³ Bu bağlamda çalışan kadının kendine güveni, ayakları üzerinde durmanın verdiği tatmin duygusu yadsınamaz.

Mürr Ağacının Kehruba Gözlerinde Tayyib ekmeğini taştan çıkartan, eşinin ölümünün ardından her şeyi üstlenmek zorunda kalan, çocuklarını tek başına büyüten, erkek gibi çalışan ve buna zorunda kalan bir kadındır. Çoğunlukla erkeklere zimmetlenmiş taksicilik işini bileğinin hakkıyla yapan Tayyib araba bozulduğunda ya da teker patladığında da yardım istemek yerine işleri kendisi halletmeyi tercih etmektedir. Kollarını sıvar ve işe koyulur.

*Canım sənə desin, günlərin bir günü, qışın çovğun vaxtında kəndliləri kamankardan düşürüb şəhərə dönürdüm. Yolda dayanmış bir taksi gördüm. Sürücüsü əl elədi. Qaş qaralırdı. Quşbaşı qar yağırdı. Ərimin ili hələ çıxmamışdı. Qardaşımı da iki ay olardı ki, tutmuşdular. Yetimlərimin qarnını doyurmalı idim. Ancaq halım çox pərişan idi. Saxlamadım, yoluma davam edib keçdim. Amma sonra peşman oldum. Özözümə dedim ki, bir az sonra qaranlıq düşsə, bu kişini canavar parçalayar. Xeyli yol getmişdim. Geri qayıtdım. Xaloğlunun maşınının təkəri deşilmişdi. maşının cəki yox idi, kamankarın cəkini verdim ki, təkəri dəyişsin. Ha gücvurdu, bacarmadı. Qollarımı çirmalayıb, dedim çəkil qırağa, sənlik deyil.*³⁰⁴

Yine aynı kanuna göre eğer kadın evli değilse ve evi geçindirme görevini üstlenmek zorunda kalmışsa her iki sembolü de kullanmak zorundadır. Yani hem ayağına zincir takacak hem de yakasına terazi ilıştirecektir. Tayyib'in de tam anlamıyla evin direği rolünde olduğu için her iki sembolü de taşıması gerekmektedir.

Təyyib üç baş ailəsinin çörək gətirəni olduğuna görə hər iki simvolu taxmalı idi.

İ.M.Q. Birləşmə Dövlətinin yazılmış qanunu əsasında əgər evli qadın ərsizdirsə və ailə başçısı öhdəliyini yerinə yetirirsə, bu zaman o hər iki simvoldan istifadə etməlidir: Tərəzini döşünə, zınqırovu topuğuna. Təyyibin əri öləndən bəri kamankarı özü işlədir. Onsuz da əri sağ olanda da maşının hər işinə Təyyib baxırdı. Maşın ancaq şəhərdən kəndə, kənddən şəhərə gedirdi. Təyyib maşının yağını dəyişir, təkərlərin yelinə baxır, hər əyərəskiyni bacardığı qədər düzəldirdi. Sürücülük vəsiqəsi olmasa da, usta bir sürücü kimi maşından başı çıxırdı. Əri öləndən sonra başgözünə döyüb, sızlamaq əvəzinə, qollarını çirmalayıb min əzabəziyyətlə

³⁰³ ÖZVURMAZ, Safiye-AKSU, Hilmiye, Çalışma Durumunun Kadın Sağlığına Etkileri, Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, Sayı 26, 2017, syf. 154.

³⁰⁴ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 75

çalışıb vəsiqə almış, üç uşağının bütün xərclərini özü çəkmişdi. Kəndlilərin qoyunquzularını, göyərtiləri və xəmxırdlarını kənddən şəhərə, şəhərdən kəndə daşımaqla gündəlik xərcini çıxardı. Özü çəkmişdi. Kəndlilərin qoyun-quzularını, göyərtiləri və xəmxırdlarını kənddən şəhərə, şəhərdən kəndə daşımaqla gündəlik xərcini çıxardı...³⁰⁵

Burada kadın ve erkek cinslerini kesin çizgilerle ayırma çabası nettir. Bir erkeğin görevini üstlenerek çalışmak zorunda kalan kadın, erkek sembolüne de mecbur bırakılır. Dikkat çeken nokta evi geçindirme, eve ekmek getirme, dışarıda çalışma gibi konuların tamamen erkeğe bırakılmasıdır. Erkeğe uygun görülen bu görevlerden biri ya da birkaçına dahil olan kadın ise erkekleştirilir.

Çalışma unsurunun yalnızca dışarda olduğunu düşünmek evde, tarlada, bahçede çalışan kadını yanlış tanımlamaktadır. Açlık Baratasında da tıpkı Tayyib gibi canla başla çalışan Durna göze çarpmaktadır. Evinin bahçesinde durmaksızın çalışan Durna ve annesi de çalışan kadın başlığı içinde yer almaktadır.

Durnanın ayağı həyətdən heç kəsilməyən günlər İbrahimın şansı pilov üstə omba durur. Durna quyudan su çəkər, hovuzu doldurar, paltar yuyub, qab – qacağı kəpirləyər və... İbrahim belənçi vaxtlar İbrahim əllərini göyə sarı açıb, Allahın şükr edər.³⁰⁶

Xanımeli hikayesinde de kışlık-yazlık hazırlıkları bağlamında harıl harıl çalışan kadınlar gözler önüne serilmektedir. İşin içine girilmediği taktirde romantik gelebilecek bu işler aslında oldukça ağır ve yorucudur.

Herbi dən alardıq qızıl gülü. O il Sara da bizim `lə gəlmişdi. Anası güləb çəkəcək idi. Bağ yiyəsi dedi, «özüz dərin. Gün yaylansa ətiləri qaçar. Əl tərpedin!» Özləri xarra xarr dərirdilər. Arvadlar çadıraların bellərinə elə bağlayarlar, ətəyi qarın açsın iki-üç qucaq gül toplamağa. Biz də necə dərilməsinə öyrəndik. Gülü ləçəklərindən yapışib; yumub, gül dibindən tərsinə çevirib, buranda, xırp qırıqlar. Gül iyi tutmuşdu əyinbaşımız; maşının içi. Evdən də yerdə parçalar üstünə sərilmiş güllər quruyunca, gül iyi gələrdi, Vəcini asqırdardı. Şərbəti çəkildə iyi məhəlləni buruyardı. Ancaq yay istisində nə yapışardı şərbəti.³⁰⁷

³⁰⁵ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 36

³⁰⁶ Açlık baratası syf 55

³⁰⁷ Xanımeli syf 11

*Toyu Məryəm xanım gilin həyətlərində tutduq, gələn ilin yayı. İşinə qonşular əl yetirdilər. Həyəti sulayıb süpürməkdə, miz-səndəl daşımaqda, mivələri yumaqda . . . Hər iş, vaxtı vaxtında görülmüşdü. O dayaz hovza qızıl gül salmışdı, oğün Məryəm xanım.*³⁰⁸

Alma kitabındaki Zumarlıq adlı hikayede de benzer şəkildə tendir başında harıl harıl çalışan köylü kadınların təsviri yer almaktadır.

Alma kitabındaki Ağır Baxışlar adlı hikayede ağır işlərdə çalışan kadınlar anlatılmaktadır. Çalışanların çoğunun kadın olduğu bir yerdə işlərin də oldukça ağır olduğu belirtilməkdədir. Geçici bir iş olduğu anlaşılan bu yerdə anne kız birlikdə çalışmaktadır. Kızın annesinin çalışmadığı dövəmdə saçlarını uzaatığının ancak işə girincə saçlarını kestığının anlatıldığı kısa bölüm dikkət çekicidir. Yeni iş yerində yeni insanlar arasında tədircin olan anne toplumsal anlamda erkeğin kadına baxışının kötü taraflarından korkmaktadır. Hikayenin devamında isə kızın çift cinsiyətli olduğu və çalışanlardan psikolojik baskı gördüğü anlaşılmaktadır. İldeniz isimli bu kız içəri girincə diğər çalışanlar onu göstərərək gülməkdə bu da İldeniz'i daha içə kapanık bir hale getirmektedir.

2.3.8. Çalışmayan Kadın

“Kadınların iş hayatına girmeleri bir zorunluluğun eseridir. Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında Amerika’da, genellikle savaş malzemesi üretmeleri için kadınlar çalışmaya özəndirilmişlerdir. Perçinci Rosie bu kadınların simgesi olmuş ve o dövəm kadınlar, erkek işi olarak algılanan uçak ve gəmi montajı gibi işlərdə çalışmışlardır. Devlet, çocukların bakımı ve alışveriş saatleri gibi kadın sorumluluğundaki işləri düzenleyərək kadını çalışmaya teşvik etmiştir. Ancak savaş sonrası, kampanyalarla, bu girişim kifayət etmediğindən kreş ve çocuk yuvalarının kapatılmasıyla, kadını ait olduğunu düşündükleri özel alana yani evinə göndermişlerdir. Sonrasında sanayii alanında görülen gelişmelerle birlikdə kadının emeği, maliyetlerin düşürülmesi için ucuz işgücü olarak görülmüştür.”³⁰⁹ Buna rağmen çalışmayan kadın oranı oldukça yüksektir. Kadın kimi zaman çalıştırılmaz, kimi zaman isə çalışmayı kendi tercih etmez. Her iki durumda da kadının erkekten farklı görüldüğü, cinsiyet ayrımının ortaya çıkardığı durumların neticesinde kadının çalışmadığı görülmektedir.

³⁰⁸ Xanımeli, syf 13

³⁰⁹ ÜNALAN TURAN, Sümeyra, Çalışma Hayatının Dindar Kadının Dînî Anlayış ve Uygulamalarına Etkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2013, syf. 20.

Xanımeli kitabındaki “Kesilmiş...” adlı öyküdə çalışmayan ama aslında evdə çox çalışan bir kadının hayatından kiçik bir kəsik verilmişdir. Kocasının işdən gəlir, ortada bir sorun yox kimi görünse də adamın sürekli olaraq karısını kiçümseyən ifadələri diqqət çəkməkdədir. Erkek dışarıda çalışdığı üçün yorğun olma, hizmet görme gibi tüm hakların kendisinde toplandığını zannetmekte ve karısına da buna göre muamele etmektedir. İki küçük çocuğun da olduğu evde çocuklar karı koca arasındaki gerginliği tam anlamasalar da bu durumdan etkilenmektedir. Kadın sessiz sedasız boyun eğmekte, kocası psikolojik olarak karısına şiddet uygulamaktadır. Kadının sessizliğinin ve sineye çekmesinin en önemli sebeplerinden biri de ekonomik özgürlüğünün olmaması, kocasının ona getireceği her türlü şeye muhtaç olduğunu düşünmesi ile bağlantılıdır.

Qapını çırpdı, çıxdı getdi. Pillələrdən başmaq səsləri, get gedə azaldı. Küçə qapısı da açılıb, «taraq» çırpıldı. Kəsəndə belə elərdi. Qapılar qara günə qalardı. Evin təxtə qapısı gupbuldayıb, sonra da dəmir küçə qapısı danqıldardı, ancaq o bətərlikdə yox. Hər qapı çırpılanda ev əhlinin ürəkləri də birdən tökülərdi, sonra gup gupa düşərdi. Onun ayaq taqqıltıları azaldıqca, ürək çırpıntıları da azalardı. Ancaq o tezliyə yox. Çəkərdi ürəklər a'di döyüntüsünə qayıtsın.

Evə gələli bir saat olmazdı. Küçə qapısına açar salmaq səsinə uşaqlar sevincək qaçıb, üst qapını açdılar. Əli dolu idi.

Əli: Salam, baba.

«Baba qarpız alıb!» sevincək dedi, Məryəm.

- salam.

Arvad başın aşpazxana qapısından çıxardıb, salamladıqda: «babazın əlindən alın oları uşaqlar.» dedi.

Kişi başıyla arvadın salamın aldı. «Aparın nənəz yer bə yer eləsin.» Uşaqlar hərzadı aşpazxanaya apardılar. Arvad qarpızı yuvub kabinet üstə, məcməiyə qoydu. Pəşməyi kasaya töküüb, evdəki bala miz üstə, o biri düzdüklərinin kənarına gətirdi. qaçdı aşpazxanada ocağa sarı.

- Vay! Az qalırdı haa.

Kişi əl-üzün qurulurdu. «Hən, nə var? Genə yandı?!»

- Yooox. Soğan qızardırdım; biraz qorsalandı.

- Hən, iyindən bəllidi! Yaxcı hələ əti zadı yandırmamısan, soğanın eybi yox!

- Yox, aş qoymuşam. Ətimiz yoxdi.

- Gördüm pillələrdən göy iyi gəlir. Barı göy xuruşu pişireydin.

- Dünən gecəyə pişirmişdim. Səninki bevaxta kimi qaldı pinc üstə.

- Çox yeməli olmuşdu, baba. Sənin payıvı mən buyun nahara yedim!

- Oğul, abazın yanına getmişdim. Gördüm bu gecə gedə bilməyəcəyəm. Day gecəni də qaldım.

«Diyeydin biz də gələydik.» dedi arvad.

- Qonaqlıq dəyirdi ki. Yazıq özün yığışdıra bilmir. O beliyənən dolma doldurmuşdu. Az qaldım barmaqlarımı da yeyim. Deyirdi çillə gecəsin gəlin bizə.

«Hən baba durun gedaq.» dedi Əli.

«Qarpızı da aparaq!» dedi Məryəm.

- Yox, səs düşür başına.

- Baba səs salmarıq.

- Gördüm keçən səfər yazığın damçasın başıza götürdüz --

- Bu səfər səs salmarıq.

«Vallah səs salmarıq» deyə, yalvardı Məryəm.

- Sənin xətlərin indiyə niyə qalıb bə? Hara gedaq? Bə axşamdan neynirdin?

- Mamanınan aş göyü arıdırdıq.

«Yekəkarı bir aş pişirir, uşağı da çəkir işə --» yavaşdan dedi kişi.

Arəş dedi: Baba, kükü də pişirir _ yeralma küküsü! Mən getdim yeralmaynan, yumurta aldım.

- Yaxcı, da sən nənəvin havasın saxlama!

Kişi durdu getdi aşpazxanaya sarı. Başın qapıdan içəri apardı.

- Hələəə, bu indi yeralma əzir! -- Olmasa özümüzə ayrı çarə qılaq.

- Barı qarpızı qaşla, gəti yiyaq.

- İndi qaşlaram, şamdan soraya saxlamışdım.

- Axı arvad, çillə gecəsi də aş pişirəllər? Qarpız---aş. Demisən, qarnımız tuluğa dönər?!

«Nə bileydin qarpız alacaqsan.» astaca dedi arvad.

- Hən daaaa. Heç il almarıq axı.

«Geçən il abangilə getmişdin, o biri il də --» bilinə-bilinməyə mırıldadı, arvad.

- Yaxcı, əl dəbət göraq. Uşaqlar ajlarından öldülər.

- Axşam üstü pənim-çörək yeyiblər.

Kişi gedib, müxəddəyə dayanıb, televizyonu açdı. Bazarı görsədirdi _ meyvə bazarın.

Qiyamət idi. İstədi onun səsin ucaltsın, aşpazxanadan «daranq» səsi gəldi.

- Sınmadı daş gətirəq?

Sonra alminiyom qablamanın qapağı «dada da da daaaaaa. . .» yerdə dığırlandı, bir «daq»la səsdən düşdü.

Arvad qapını örtüdü. Kişinin səsi gəldi:

- Xeyir, iş uzundu. Bu hələ indi qapı bağlıdır.

Arvad əyilmiş qapağı götürüb, parçaya büküb, qoydu tavanın başına. Pıçağı götürüb, gəldi qarpızın başına. Qarpıza pıçağı qoycağın. . . Şaqqarlandı qarpız. Qıp qırmızı idi. . . Abası dedi, «balamın bəxti açıqdı. Yetişmişlikdən cırıldı.» İçi keçmiş qarpızın iyi burnuna doldu. Nənəsi dedi:

«Biraz içi keçib, -- eybi yox, qıpqırmızıdı əvəzində. İnşallah yaxcı olar. Şirindi!»

Çilləlik bir donluq, şirni, bir də qarpız yollamışdı. Hər il çillədə həməən o qarpız bir daha kəsilərdi. Şaraq deyib, şaqqarlanardı. . .

Özün yetirdi ocaq başına. Kükünü çevirdi. Az qızarmışdı. Çətin çevrildi.

Səslədi: Məryəm gəl süfranı apar.

- Ey vay!

- Genə nə var?

«Bu genə niyə vayılıya düşdi?» uşaqlardan soruşdu kişi.

Əli kitabın yerə qoyub, qaçdı aşpazxanaya sarı.

Arvad çıxıb dedi: Əli gəl qaç oğul, Mirza Bağırdan biraz qurud al.

Kişi dedi: hən oğul! Əzilməmişin al gətir, əzsən. Tələsmirik ki. Mən də durum qurud əzəni gətirim!

- Yox, baba! Əzilmişin də satır.

- Özüm gedərəm. Gecənin bu vaxtı uşaq yollur küçiyə.

Arvad gedir astanaya, əl atır çadırasını götürür. «Özüm gedərəm.» deyir.

Kişi «lazım deyir. Geç otur yerə.» deyərək, hirsə pijamasının üstündən şalvarın çəkir ayağına. Corabaltına qoymur pijamasın; şalvar ilə çəkilir üstə. Lap hirslənir.

Arvad çadıranı başına salmışdı. «Geç otur yerə, dedim.» Əl atır çadıranı arvadın başından çəkib, tullayır yerə.

Məryəm, nənəsinin yanında dayanıb yuxarı baxır. Oğlan üstə sarı baxıb, dədəsinə deyir: «baba, mən gedib, allam daaa axı --»

- Yazıq nənələrimiz səhər açılmamış, nahara nə qoyacaqları bəlli olardı, əvvəl axşamdan da şamları. Dörd saatdan sora yadına düşüb aş pişirib, qurud alınacaq! Sənin kimi arvadı. . .

Qapını çırpır, pillələrdən tapba tap düşüb, gedir. Küçə qapısı da danq. . .

*Arvad, uşaqqlar ilə süfra başında oturlar. Qarpız da qalır aşpazxanada; kəsilmış, ancaq qaçlanmamış. . .*³¹⁰

2.3.9. Kendini Gerçekleştirmiş/Gerçekleştirememiş Kadın

Maslow’a göre kendini gerçekleştirme (self-actualization), ihtiyaçlar hiyerarşisinin önemli bir unsuru kabul edildiğinden, bireyin kendini ifade etmesi her yönü ile özünde var olan potansiyelini açığa çıkarması ve bu potansiyelini en mükemmel düzeyde kullanabilmesi olarak açıklanır. Başka bir deyişle “kendini tanıyan bireyin yapmak istediği tüm kapasiteye sahip olabilmesidir” (Hoffman, 2001 s.21). Rogers ise kendini gerçekleştiren bireyler kapasitesini tam olarak kullanan kişilerdir, psikolojik sağlık halinin üst seviyesidir ve bu şekilde psikolojik sağlık anlamında gerçek kimliğin oluşmasına katkı sunar (Kuzgun,1972). “Kendini gerçekleştirmek aşılması zor olan karmaşık ve uzun bir yolda devam etmeyi gerektirir” (Yanbastı,1990, s.53). Bunun yanında, Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisine bir üst evre olarak “kendini aşmışlık” eklenmesi ihtiyaçlar hiyerarşisine farklı bir boyut kazandırmıştır. Kendini gerçekleştiren kişiler bir yere ait olma, köklü olma gibi duyguları kendilerinde yerleştirmişler ve sevgi ihtiyaçlarını karşılamışlardır, bu nedenle dostları vardır, sevildiklerini, seilmeyi bilirler aynı zamanda üretici, iyi huylu, kendi içlerinde ve başkalarıyla birlikte rahat olan kimselerdir (Buscaglia, 1989). Kendini gerçekleştirme sürecinde birey kişiler arası iletişimlerine dikkat eder, bu bireyler kendilerine ve dünyaya dair bilgiler edinirler, çevrelerindeki olayları daha iyi anlama ihtiyacı duyarlar ve bu yüzden insanlarla kişiler arası iletişimleri pozitifdir.³¹¹ Buna bağlı olarak eserlerde kadınların kendini gerçekleştirme potansiyelleri ya da gerçekleştirememeye nedenleri incelenmiştir.

Avava’da kanser teşhisi konmuş ve sonrasında aslında ölmekten, hayatının sona ermesinden nasıl da korktuğunu anlamıştır. Ölümü sevinçle karşılamının komik ve oldukça romantik bir yaklaşım olduğunu düşünmesine etkenlerden biri de olgunlaşmasıdır. Aslında çok rahatça sürdürebileceği bir hayatı tercih edebilecekken tamamen çaba gerektiren, gelişim içeren bir hayatı seçen kadın kanseri “ömür boyu çabalayan bedeninde yuva salan bir şey” olarak tanımlar. Burada ister istemez sadece çocuğu ve eşi ile ilgilenmiş bir kadın olmayı tercih mi ederdi diye soruyoruz. Yaradılış gereği dişil enerjiye daha sakin, daha az yorucu ve aileyi merkeze alan bir hayatın iyi geleceğini savunan birçok görüş vardır. Erkek enerjisi ise

³¹⁰ Xanımeli, syf. 35.

³¹¹ TEKKE, Mustafa-COŞKUN, Merve, Kendini Tanıma, Kendini Gerçekleştirme, Kendini Aşmışlık ve Potansiyelini Tam Kullanan Kişi: Kişilerarası İletişim, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 18, Sayı 70, Nisan 2019, syf. 790.

daha dayanıklı, dışarıdaki işlere daha yatkın denebilir. Başkışı kadın da bu bakımdan kendini fazlaca yıpratmıştır. Bu da yaşadıklarının bir getirisi olarak hastalık şeklinde kendini gösterir. Şimdiye kadarki tüm işlerini bir “oyuncak” olarak ifade etmesi de bu düşünceleri kanıtlar niteliktedir. Hayatı boyunca hayattan tat almayı unutacak derecede çalışmak şimdi bir pişmanlık vesilesidir. Bu hastalık ile kadın adeta ömür boyu sürdürdüğü maratonda aniden durur. Etrafına bakar, geçmişi hatırlar, yaşananları terazide tartar ve hırsları ile verdiği kararlardan pişmanlık duyar. Doktorunun itirazlarına rağmen baba evine, Tebriz’e gider. Ömür boyu nefes almadan çalışmış ve yorulmuştur. Dinlenmeye ihtiyacı vardır.

Döktürün sözüne baxmadan tekce öz yurd-yuvamı birce yol da olursa olsun görmek istedim. Öz özüme deli olub delicesine yaşamaq istedim. Heqaretle ölmek tale'i benim kimi bir adama insaf deyildi. Men ki oturub yeyib xoş dolanmaqdaysa 'ömür boyu nefes almadan çalışmışdım. Birce an heqir yaşamağa dözmemişdim.³¹²

Bir insanın gereği olmamasına rağmen kendini bu kadar yorması düşündürücüdür. Toplum içinde kendini kanıtlama ihtiyacının kadınlarda daha fazla olduğu İran’da, iyi bir evlilik yaparak rahat yaşaması beklenen kadın, toplumun isteklerine baş kaldırarak özgürleşme ve kendini ispat etme çabasına girmiştir. Toplumun beklentilerine karşı çıkarak sadece bir eş ya da anne değil aynı zamanda iyi bir mühendis olabileceğini, baba ya da koca parasını kabullenmek yerine ekonomik özgürlüğünü sağlayarak ayakları üstünde durabileceğini kanıtlama isteği ağır basmıştır. Ancak bir süre sonra kadın için bu bir çark haline gelir ve kanıtlama ihtiyacının sertliği yine özgürlüğünü elinden alır. Toplum ya da eş tarafından sarılmak yerine özgür olmayı seçen kadın döner dolaşır kendi kendini tuzağa düşürür. Hatta sadece anne ya da eş olarak anılmayı reddederken bir bakar ki olması gerektiği kadar bile anne ya da evliliğini sağlıklı yürütebilen bir eş dahi olamamış. On altı yaşındaki oğlu Bünyamin ile ilişkisinin kopukluğundan bahsettiği kısımlarda suçu kabul ederek oğlunun uzak durmasına hak vermesi dikkat çekicidir. İş gereği sürekli seyahat halindedir. Oğluna ilgi ya da sevgi göstermeye fırsatı olmaz. Eş ya da çocuğa bağımlı olmak istemezken işine bağımlı hale gelir.

Bünyamin Niyoyurkun qıraq şeherciklerinin birinde bir pansiyonda yaşayırdı. Men erimden ayrılardan sonra o bizim ikimizden de ayrıldıqda pansiyonda yaşadı. Haqqı var idi. Men ki başqa ölkelere gedirdim –atası da bele- o tek canına qalırdı. Ancaq tek bu delil

³¹² Avava, syf. 215

deyildi. O da teze neslin biri idi. Özünü heç birimize bağlı görmürdü. Atasıyla benim mütarike dava şavamızda –ne buyanlıq ne oyanlıq, deye- ayrılıb tek canına yaşamağa çatmışdı.³¹³

Kadının güzellik algısının da birçok insandan farklı olduğunu görürüz. Kendi güzelliğinin farkında olmasına rağmen hayatını bunun üzerinde inşa etmemesinden de bunu anlarız. Asıl güzelliğin içten geldiğini düşünür. Tabi kendisi gibi güzel bir kadının bunu düşünmesi kolaydır. Cerrahların elinde yaratılan güzelliği kabul etmez. Aslında asıl güzellik ona göre bir “sır”dır. Peki kendisi herkes tarafından kabul gören bir güzelliğe sahip olmasaydı, burnu ya da yüzünde herhangi bir yeri çirkin sayılabilecek bir formda yaratılsaydı yine de estetiğe karşı çıkar mıydı diye düşünürüz.

Men bu seferimde ap aydıncasına öyrendim ki gözelik bir sırdır. O sırrı –ürek evinden baxasan- görebilersen. Cerrahlar eliyle azcuze gözelik verilir ancaq o gizlin sırrı o sün'i gözeliyle varabilmeden her zad öz yerinden oynuyur. Ancaq gözelliğin sırrı cerrahların elinde yox bekle insanın öz elindedir.

Başkişi kadın hayatının bu döneminde kendi psikolojisinden şüphe ettiğine şahit olunmaktadır. Çoğunlukla psikolojik sorunları olan insanlar bunu kabul etmezken, kadın bu konuda da kendi teşhisini yine kendisi koyar. İnsanların yakınları tarafından psikologlara zorla götürüldüğü, sorunları olan kişinin bunu kabul etmesinin bile bir ilerleme kabul edildiği günümüzde kadının kendini alıp psikoloğa götürmesi dikkat çekicidir. Kadın sorunları olduğuna sohbetlerini sevdiği genç adam ile görüşmelerinden birinde karar verir. Zaman içerisinde bağlandığı bu adamı bir süre sonra Esirlik Tanrısına benzetmiş, bundan hem ürkmüş hem de hoşnut olmuştur. Sonrasında her sohbetlerinde genç adamın gözlerinin farklı renkte olduğunu düşünmeye başlar. Bu konuya kafasını takar. Karlı bir gün genç adamın gözlerini beyaz olarak görünce de bir göz doktoruna danışmaya karar verir.

Bir gün onun vücudunda anayın bir zadı keşf etdim. Bu tapıntı mene ne qeder hürkütücü olsaydı da ancaq onu itirdiyim o Esirlik Tanrısı kimi mene ayınlandırırdı.³¹⁴

Bu da bir tapıntı imiş. Belke de lap bir görecekti imiş. Bir gün bu sözü bir göz mütexessisine dedim. O da min cüre buruşduraraq birce yol ancaq “bilmirem” demedi canımı qurtarsın. 'Eksine her zadı yıxdı benim öz boynuma gözlerimi diqqetle endirib dönderenden

³¹³ Avava, syf. 215

³¹⁴ Avava, syf. 316

*sonra: "Sen istirahat etmelisen" dedi. Onda qandım ki here öz çetinlikleriyle özü üzleşmelidir. Her adamın özüne mexsus olan ayını da vardır oyunu da vardır. O özel olan ayınlı ilgini göz mütehessisi bile bilmezidi.*³¹⁵

Burada kadının kendine psikologluk yaptığını fark edilmektedir. Başkişi kadın yapısı gereği "kendi göbeğini kendisi kesen" bir karaktere sahiptir. Ayakları üstünde durmak, kendini her anlamda ispat etmek, kimseye muhtaç olmamak kavramları ile o kadar doludur ki gittiği doktordan bile sonucu yine kendisi çıkartır. Zaten basit bir olaydan bile hayata dair dersler çıkardığını eser boyunca anlarız. Burada da göz doktorundan istediği cevabı alamayan kadın var olan bir derdi ancak ona sahip olanın halledebileceği sonucunu çıkartır. Yine işini kendisi halleder, yine mantığıyla hareket eder, yine güçlü kalır. Eserin içinde kadının tamamen mantığıyla hareket ettiği ya da etmeye çalıştığı bölümlerde onun bir robot olabileceğini düşünür okuyucu. Aslında derinlerde bir yerde oldukça duygusal ve kırılgan bir kız çocuğu yaşar ancak kadın onu göstermekten korkar. Toplumda, yaratılmış olan kadının duygusal ve kırılgan olduğu fikrini mütemadiyen yıkmaya çalışan bir savaşıyı hatırlatmaktadır.

Eserin bir yerinde kadının hayatını dört bölüme ayırdığı görülmektedir. Bu dört dönemi şu şekilde sıralar; ilk bölüm yedi yıllık bir Tebriz hayatı, ikinci bölüm iki yıllık felsefeye merak sardığı Paris hayatı, üçüncü bölüm oldukça sakin bir hayattır, dördüncü bölüm ise şirket kurduktan sonra çoğu evden uzakta ve çok yoğun olduğu hayatıdır. Bunların ardından kendisini çok yıpranmış ve sarsılmış hisseder. Hatta bu yorgunluk hali kadını o kadar ele geçirmiştir ki babasının acı haberini alınca Tebriz'e bile gidecek gücü kendinde bulamaz. Doktorların çoğu zaman istirahat tavsiyeleri vermesine rağmen işleri kimseye emanet edemez. Kahramanımız kadın gün geçtikçe işkolik bir erkek gibi olmuş ve bu bataktan kurtulması imkânsız hale gelmiştir. En sonunda eşinden de ayrılır. Bu ayrılık sadece ilişki noktasında olmaz. Kurdukları şirketin küçük bir ortağı konumunda olan kocasının tüm hisselerini oğlu Bünyamin'in üstüne yaparak tabiri caizse iş konusunda da boşanma yaşarlar. Çoğu zaman erkeklerin daha yoğun çalıştığı, işkolik ifadesinin erkeklere yaftalandığı, iş dünyasını avucunda tutan cinsin erkek olduğu dünyamızda kahramanımız kadın bunu da alt eder.

Belelikle, benim yetginliyim_eslinde_dörd dövreye bölündü. İlk dövresi Tebrizin biliyurdunda elm_ayınla başlandıqda yeddi il sürdü. İkinci dövresi ise felsefelendikde Parisde iki il çekdi. Üçüncü dövresi de sethi olan ayın bir sayagda bitdi. Dördüncü dövresi de ictima'i

³¹⁵ Avava, syf. 318

rolumda o beynalmilel şirketimizde çox buruşuqlu olan çerçivede başdan boya seferli olan bir sıra müqavitelelerle keçdi. Birden gözüümü açdım gördüm bu dövrən meni heddindən artıq sarsıdıbdır. Oracan ki, ondörd il bundan ireli (ikinci il Amerikada yerleşenden sonra) atamın mene ağır olan o vay xeberi çatanda da ne ki Tebriz'e gelebilmedim belke öz yanımda da onu xatırlamağa macal tapanmadım.

Yüksek döktürlük dövresine on il bundan ireli de idi macal tapdım.

Döktürler mene istirahet tövsiye edirdiler. Amma men işleri bir kimseye tapşırabilirdim. Daha dözüümüm qalmadan hayat yoldaşımdan ayrıldım, bele ki şirketin çox sehmi benim olduğu üçün onun sehemlerini de Benyaminin adına aldıqda işimizde de kökünden ayrıldıq. Bu ayrılma onbeş il İrandan sonra oldu.³¹⁶

Kadın eserin bir yerinde hayatının dört evresini yeniden gözden geçirir. Son dönemi Humay'ı bulması olarak niteler. Onu bulduktan sonra başkışı tamamlanır. Kadın ilk üç dönemi şöyle tasvir eder; ilk dönem kırk yedi yıl, ikinci dönem yirmi sekiz yıl, üçüncü dönem yedi gün sürer. Böylece kahramanımız kadının orta yaşı tamamlamış ve yetmiş beş yaşına ulaşmış olduğunu biraz da şaşıarak öğreniriz. 1333 yani 1917 yılının eylül-ekim ayları içinde doğmuş olan kadın ilk kırk yedi yılını “çocukluk” olarak tanımlar. Sanki o zamana kadarki kararlarından hoşnut olmamış ve kendini o yaşa kadar olgun kabul etmemiş gibidir. O zamanki düşüncelerini çocukluk hayalleri olarak görür. Sonrasında söyledikleri kadının hayatını hafife aldığını hissettirir okuyucuya. Tüm yaptıklarını hatta başarılarını “oyuncak”a benzetir. “Gezdim, doktora yaptım, evlendim, çocuk doğurdum, boşandım, şirket kurdum, para kazandım, hasta oldum” diye anlatırken hepsinin başına konan “oyuncak oyuncak” ifadesi kendisiyle de dalga geçer gibidir. Eserin farklı yerlerinde kibir kokan duygularla tanıdığımız kadın bu sefer kendi hayatını küçük görür. Tüm cabalarını bir çocuk oyuncağıyla betimleyerek basitleştirir.

İndiye geder dörd yol _her yolun özü bir davran! _yaşamışdım. İlk davranımda men qırx yeddi il yaşadım. İkinci davranımda yirmi sekiz il yaşadım. Üçüncü dövrüm yeddice gün sürdü. Dördüncü dövrüm ise birce lehze parladı, bitti.

İlk dövrən uşaqlığın dövrünü imiş. “Min üçyüz otuz üç”ün Mehr ayından başlanır bu günecek. Demek, qırx yeddi ‘edinde sadece bir “dörde”le bir “yeddi” bir birinin yanında dayandıqda qırx yeddi il tamam benim uşaq yaşadığımı gösterirdi.

³¹⁶ Avava, syf. 322

Qırxyeddi il men öz uşaqlığımı yaşamışdım. Uşaqlıq rüyalarımnda yaşamışdım. Öz me'sum olan rüyalarımı gabudlanan bir dünyada dağdan daşa çalib yorulmuşdum.

Gördüm ki bu dünyada siyasetçiler, oyunbazlar, yazargözesini kesib oturanlar, delalliq ocağını qızısdıranlar, 'eleme qaş yaxanlar, adam canını şisede saxlayanlar, duygularını öz aletleriyle ölçenler, insan karekterini "bibican xanım" qayıranlar, doların (\$) 'elametini Tanrı görenler, 'elametden başqa dünyada her bir neyin ceddı olduğuna gülenler... Bele bir cenevarlar me'sum olan bir bir insan rüyalarının her birine bir qıymet qayduqda öz qara evlerde doşlanan varlıqlarıyla tutuşdururdular.

Men ki yoruldum amma uşaqlıq dövranı elece de yorulmadan sap sade menle yaşadı. Hen bu uşaqlıqda dünyanı oyuncaq oyuncaq gezdım, oyuncaq oyuncaq yüksek döktürlük aldım. Oyuncaq oyuncaq evlendim. Oyuncaq oyuncaq uşaq oldım. Oyuncaq oyuncaq boşandım. Oyuncaq oyuncaq şirket qurdım. Oyuncaq oyuncaq pul qazandım. Birce gen ancaq oyuncaqcasına da merizledindim.³¹⁷

Avava'daki Humay karakteri kendini gerçekleştirememiş kadına örnektir. Birkaç defa, sevdalandığı gence anne ve babasının resimlerini göstermeye niyetlenir ama ailesinden, kılık kıyafetlerinden ve hastalıklarından utanır. Humay o zamana kadar ailesini küçük gören bir evlat olmamıştır. Ancak âşık olduğu gencin kendinden daha yüksekte olduğunu düşünmekte ve davranışlarını da buna göre şekillendirmektedir.

Humay çox gönlünden keçir o kifinde olan anasıyla atasının şkilini Esiye göstərsin ancaq anasının elat patlarında yaşmaqlandığından otanır. Yoxsa anasının o taysız barabarsız olan dolgun gururla baxan gözlerini, ha belesi de, atasını o iyid boy-buxununu esiye göstərmək istiyirmiş.³¹⁸

Yukarıda verilen bölümde Humay'ın her şeye rağmen anne ve babasını güzel ve yakışıklı bulduğunu ancak onların geleneksel kıyafetlerinin gencin gözünde hor görüleceğini düşündüğünü fark edilir. Özgüven konusunda kendini bulamamış bir genç kızın sadece dış görünüşten yola çıkarak kendisi ve ailesi ile ilgili yorum yapılacağını düşünmesi şaşırtıcı değildir. Bununla beraber Humay günümüz şartları göz önünde bulundurulduğunda haksız da sayılmaz. "Ye kürküm ye" felsefesini benimseyen toplumlarda bir insanın sadece kıyafeti bakarak onunla ilgili çıkarım yapmak çağımızın vebası gibidir.

³¹⁷ Avava, syf. 337

³¹⁸ Avava, syf. 271

Humay artık sevdalandığı oğlandan yani Esi'den başkasını düşünemez hale gelmiştir. Burada bir kadının önce anne babasının sonra da yabancı sayılabilecek bir erkeğin gölgesi haline gelmesi durumu ön plana çıkmaktadır. Eser ilerlerken okuyucu Humay'ın bu zayıf hallerinden rahatsız olur. Aileyi kaybedip kimsesiz kalmak tahmini dahi zor bir durumdur. Ancak sevilme, korunma, kollanma ihtiyacının gözünü kör edecek, karakterinden taviz verecek seviyeye ulaşması dikkat çekicidir.

Mürr Ağacını Kehruba Gözleri romanındaki Tayyib kendini gerçekleştirmiş kadına iyi bir örnektir. Ne kadar erkek gibi olsa da kendine olan güveni, ayakları üstünde durma yetisi çevresindekileri etkilemektedir. Romanın başkişisi Asker ister istemez karısı ile Tayyib'i kıyaslar. Karısının sıradan bir kadın olmasından şikayetçi gibidir. Eğer Tayyib gibi bir karısı olsa hayatı nasıl olurdu diye düşünmüştür. Karısında Tayyib'in azıcığı kadar bile özgüven olmadığını düşünür.

Polkovnik gözü kitabda fikirə daldı: “Görəsən Təyyib kimi özünə güvənən bir qadınla qarşılaşırdım, necə olardı? Haradan bilmək olardı ki, həyatım daha yaxşı olacaqdı?! O mənim dünyamdakı qadınların heç birinə bənzəmir. Nə dayəmdə, nə də arvadımda iynə ucu qədərdə Təyyibdəki özünəinam yox idi. Görəsən bilsə ki, kiməm, başıma nələr gəlib, hansı uçurumlardan keçib, gəlib bura çatmışam, nə deyərdi?!”³¹⁹

Asker Tayyib'i ilk gördüğü andan itibaren onu tanıdığını düşünmüştür. Nerde gördüğünü kime benzettiğini bilemese de onun dik duruşundan etkilendiği anlaşılmaktadır.

Polkovnik ilk dəfə Təyyibi görəndə ona elə gəlmişdi ki, uzun illərdir bu qadını tanıyır. Harada görmüşdü, kimə bənzədirdi, özü də bilmirdi. Haradan tanıdığı beynində bir sual olub qalmışdı.³²⁰

Tüm bu etkilenmeye, beğenmeye, takdir etmelere rağmen Tayyib'i cinsel bir obje olarak göremez. Tayyib onu cinsel anlamda etkilememektedir. Asker'e göre o ne kadındır ne de erkek. Kahvehanedeki halaoğlu Tayyib'i kadın olarak görüp o şekilde davranmaktadır ancak Tayyib davranışlarıyla tam tersini vermektedir.

³¹⁹ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 36

³²⁰ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 36

*Polkovnikin cinsəl hisslərinə görə Təyyib nə kişi kimi görünürdü, nə də qadın. İki cins arasında ortaq bir adam idi. Bununla belə, ona elə gəlirdi ki, xaloğlu Təyyibə qadın kimi tamah salır.*³²¹

Təyyib cesur bir kadındır. İletişim kurmaqdan, sohbet etməkdən, laf atmaktan çekinmez. O da kendini bir kadından ziyade erkek gibi gördüğü içindir belki bu durum. Kahvehanede Asker ile sohbeti ilk başlatan o olduğu gibi devamında da ilk adımları atan hep Təyyib olmuştur. Bunlar asla duygusal ya da flörtöz yaklaşımlar değildir. Təyyib meraklı ve gözlemci bir kadın olduğu için herkesle iletişim kurmak, herkesle ilgili bir şeyler öğrenmek ister. Tam da burada bir kadın gibi davranmaktadır aslında. Kadınların merakı ve gözlem yeteneği Təyyib’de varlığını sürdürmektedir. Ancak kendini bir kadın gibi görmediğinden “yanlış anlaşılma” korkusu da yoktur. Karşısındakini bir erkek değil bir kahvehane arkadaşı, bir insan olarak görmektedir.

Təyyib birdən polkovniklə üzbaşlı oturduğu yerdən qalxıb, keçib onun böyründə əyləşdi. Uzun müddət idi ki, onun heç bir qadınla münasibəti yox idi. Polkovnik qadının bədənindən qalxan ətir iyini bütünlüklə hiss etdi. Arvadından həmişə yasəmən ətrinin iyi gəlirdi. Bir daha dərinədən nəfəs aldı. Amma Təyyibdən qalxan şaftalı ətiri idi. Polkovnikin dərinədən nəfəs alması Təyyibin gözündən yayınmadı.

*-Şaftalı iyi tutmuşam. Bu gün şəhərə bir dolu maşın şaftalı gətirmişəm. deyib, yerindən qalxdı.*³²²

Romanın sonunda Asker’in Təyyib’in samimiyyətinə dayanamadığı görülməkdədir. Bu Təyyib’dən rahatsız olduğu için ya da Təyyib’in sınırı aşmasından kaynaklı bir durum değildir. Bir cellat olan Asker kendisine hayran olunmasına, kendisinin öğretmen zannedilmesine tahammül edememektedir. Təyyib Askerin aydın ve okumuşluğuna hayrandır ancak asıl Asker Təyyib’e hayrandır. Onun dürüstlüğü, marifetliliği, samimiyeti Asker’i etkiler. Təyyib’in yanında kendini çok daha suçlu hisseder ve her şeyi onun yanında daha fazla sorgular.

Polkovnik Təyyibin səmimiyyətinə dözə bilmir. Onun səmimiyyəti bal arısının zəhərli tikanı kimi beyninə batıb, stress yaradır. Təyyibin kəhrəbə rəngli gözlərinə baxdıqca canına vicvicə düşür.

³²¹ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 37

³²² Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 131

“Kafedəkilər kim olduğumu, nə iş gördüyümü bilsələr? Cəlil... İbiş... Xaloğlu... Masaarxasında yatan həkim... Hər kəsdən həmiyyətli Təyyibdir. Onun xəbəri olsa ki, nişançılara neçə dəfə atəş fərmanı vermişəm!”

Təyyibə baxdıqca həyəcanı artır. Özünü sorğusuala çəkir.

-Edamda atəş fərmanı verəndə bu günləri düşünmüşdün? Etiraf etməyə cəsarətin çatır? Hamını demirəm, heç olmasa Təyyib kimi mərifətli, müstəqil insanın yanında etiraf edə bilərsən?! Qorxursan?! Cəllad adını dilinə gətirə bilmirsən? Təhqir olunmaqdan qorxursan? Sənə xəyanət edə biləcəklərindən qorxursan? Təhlükə sən o qədər cəsarət sahibi oldun ki, kafedəkilərə səhv etdiklərini, müəllim olmadığını, təqaüdə çıxdığını, qədimdən qalma cəllad olduğunu dedin. Dedin ki, hərbi qovluğunu bu ölkənin xüsusi adamlarının adı doldurub. Başqaları hələ bir yana qalsın, bəs sənənin böyründə əyləşib, kitab oxumağına heyran olan Təyyibin kəhrəbə rəngində gözləri təpəsinə çıxmaz?! Sənə şaftalı pay verən məhəbbətli əl bir anda heyvan caynağına dönüb, xirtəyindən yapışmaz?³²³

Romanın son sayfasında Asker bu baskı ilə daha fazla devam edemez ve yağmurlu bir günde aniden kahvehaneden çıkıp gider. Tayyib bu ani hareketi garip bulur ve bu davranışa şaşırır. Asker’in aniden kalkışı okuduğu kitabı unutmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Asker’in arkasından koşup ona seslenir. Kitabını ona teslim etmek ister. Ancak Asker duymazlıktan gelerek yağmur altında hızlı adımlarla oradan uzaklaşır.

Təyyib polkovnikin birdən-birə yerindən qopub, getməyinə təəccübləndi. Qardaşının çətirini masa üstünə qoyanda, gözü şaftalı ilə kitaba sataşdı. Tələmtələsik onları götürüb, qapıya sarı qaçdı. Polkovniki səslədi. Polkovnik isə şiddətlə yağın yağışın altında artıq uzaqlaşmışdı. Təkayaqlı kişi çəliyinə dayanıb, polkovnik gözdən itənə kimi onu izləyirdi...³²⁴

Güçlü bir kadının bir celladı bile özgüveni ve samimiyeti ile rahatsız etmesi dikkat çekicidir.

Asker’in karısına bakıldığında ise Tayyib’in tam tersi, kendini gerçekleştirememiş bir kadın olarak sunulmaktadır. Özellikle romanın sonlarına doğru daha iyi tanınır. Biraz saf bir yapıya sahip, zekâ bakımında “normal” olarak tanımlanabilecek bir kadındır. Çok ciddi bir şey düşünürken gözü birden tırnaklarının manikürüne takılabilmektedir. Kadının zihni romanda

³²³ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 148-149

³²⁴ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 151

“konudan konuya atlayan” şeklinde tarif edilmiştir. Üzücü bir olay esnasında neşeli, neşeli bir olay esnasında üzgün bir durum aklına gelmektedir. Okuldaki yıllarında tarih dersi esnasında matematiği, kocasıyla yataarken ertesi sabah ne giyeceğini düşünmektedir.

Qadının dizləri bağrında, çox ciddi bir halda özü ilə ərinin dünyasını düşünürdü. Onun cinsəl istəyi, talvar altında qəfildən bir oğru kimi hücum etməsi fikrindən keçəndə qəfildən gözü manikürlü barmaqlarına sataşdı. Hər dəfə ciddi bir problemi fikirləşəndə belə edirdi. Bu onun uşaqlıq çağlarından qalma bir vərdişi idi. Onun beynimövzudanmövzuya atılan bir beyin idi. Məktəb vaxtı tarix dərslərini oxuyanda riyaziyyat yadına düşürdü. Ədədin kəsrini hesablayanda, coğrafiya xəritələrindəki adalarhansı rənglə nişənlənib deyə fikrinə gəlirdi. Kədərli bir anda şad bir vəziyyət beynində canlanardı. Ya da əksinə, qəhqəhə içində kədərli bir xatirə yadına düşürdü. Əri ilə bir yataqda yatan zaman sabah hansı paltar geyinəcəyini düşünürdü. Bununla belə, bütün qadınlar kimi öz bədənində diqqət yetirən birisi idi. Günü çox vaxtını özünə sərf edirdi. Saçı, qaş, əyənbaşı ilə məşğul olmaqdan xüsusi zövq alırdı.³²⁵

Asker'in karısının ən çox kəfə yorduğu şey isə kendisidir. Amk bu tamamen fiziksel bir odaklanmadır. Saçı, başı, kiyafeti ilə məşğul olmaq ən çox zaman harcədığı olaydır. Diğər kadın karakter Tayyib okuma aşkıyla yanıp tutuşmaktadır. Asker'in karısı isə okuma yazma bilmesine, eğitimli olmasına rağmen mağazin ya da moda dergisi dışında hiçbir şey ilə ilgilenmez. Hatta çoğı zaman bunların bile resimlerine bakmakla yetinir. Okuduğı birkaç şiir kitabında da şairin ne demek istediğini uzun süre düşünse de tam olarak anlayamamıştır.

Polkovnikin arvadı kitab oxuyan bir qadın idi. Romantik yazılar, eşq ilə bağlı şeirlər, moda jurnalları, kulinariya kitabları sevimliləri arasında idi. Kitab sərgisindən aldığı postmodern romantik şeir kitablarını oxuyandan sonra saatlarca şeirin anlamını düşünməyə çalışsa da, bəzən çaşbaş qalırdı. Şeir oxuyanda ayağını masəüzərinə uzadıb, topuğundakı zıncırova baxırdı ki, bəlkə şeir ilə ayağındakı zıncırov arasında romantik bir bağlılıq tapar. Sonra gözlərini yumub, şeiri beynində təkrar edirdi. Bununla belə, yenə də şeirin anlamını başa düşə bilmirdi. Kitabda oxuduğı şeirin ünvanında təkcə postmodern sözlər yazılmışdı.³²⁶

Buradan itibaren kadın kocasının gözünden verilmiştir. Asker hastanede hareketsiz yatan karısına bakarken düşüncelere dalmıştır. Onu tanıdığı ilk andan itibaren beden dili ilə kendini anlatmaya çalışan karısının o anki hali Asker'e garip gelmiştir. Bu kısımda karısının

³²⁵ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 103

³²⁶ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 89

zekâsı ile ilgili de yorum yapmaktadır. Beden dili ile düşüncelerini harmanlayarak söyleyebilecek kadar zeki olmadığını düşünür. Eğer içinden geçenleri diline de dökebilseydi ona âşık olabileceğini geçirir aklından. Burada karısına bağlanmak, onu sevebilmek için karısının farklı biri ya da tam da onun istediği yapıda bir kadın olmasını istemesi okuyucuyu rahatsız eder. Sanki kendisi kusursuzmuş gibi karısının değişmesini istemesi oldukça ikiye bölünmüş bir davranıştır. Kaldı ki kadın en azından bu evlilik için emek vermiş, sevmek ve sevilmek için uğraşmıştır. İlgi görmek için ilgi göstermiş ancak resmen duvara toslamıştır. Gencecik yaşında kendisine danışılmadan yapılan evlilik anlaşması ile girdiği dünya evinde de mutlu olmadan hayata gözlerini yummuştur.

Onun bədən dilinin susmağı polkovnikin dərdi üstünə dərd qalayırdı. Bədən dililə danışmaq arvadının adəti idi. Saatlarca güzgü qabağında dayanıb, təbii bədənini süsləyib, ortaya çıxardı. Arvadına görə bədən dili ağız dilindən daha cazibəli və sehirkar bir dil idi. O, yeniyetmə çağlarından, güzgünü tanıyandan bəri, hər bir əməlində bədən dili ilə sözlərini çatdırmağa adət eləmişdi. Xüsusilə qarşısındakı əri idisə, çalışardı diqqətini bədəninin dili ilə cəlb etsin. Küssülü, barışılı, sevgi, hətta cinsəl istəklərini belə ağız dili ilə söyləməkdə aciz idi arvadı. İş ora çatmışdı ki, quşları polkovnikin gözündən salmaq üçün ağıl və düşüncəsinə güvənib, doğru bir yolyöndə tapmaq əvəzinə, bədənindən istifadə etmişdi. Polkovnik isə onun çalışqanlığını görəndə içdən sarsılmışdı.

Arvadı düşüncəsiz varlıq olan quşlarla özünü müqayisə edirdi. Bu qadın düşünməkdə aciz idi. “Hansımız gözəl rəqs edirik? Mən ya ağ parparlı?” Yenə arvadının sözünü xatırladı. O gecədən uzun müddət keçsə də, həmin vaxtı onun sualına cavab vermədiyinə indi içində bir peşmançılıq hiss edirdi. Başa düşürdü ki, soyuqqanlı davranışları ilə heç vaxt arvadına bədən dilindən razı qalmağa kömək etməmişdi. İndi isə gözü onun beyni ölmüş bədənində özündən soruşur:

-Xoşbəxtliyi ona hiss etdirmək üçün o gecə və sonrakı gecələr yalan deməli idim?

Uşaqlıqdan arvadını yaxşı tanıyırdı. Nə də olmasa, əmiuşağı idilər. O, bədən dili ilə düşüncə dilini birbirinə hörüb, danışa biləcək qədər zəkalı deyildi. Əgər belə bir qabiliyyəti olsaydı, dünyanın inanılmaz varlığı olardı. Bəlkə də o zaman arvadına aşiq ola bilərdi. Birgə yaşayışları indikindən fərqli olardı.³²⁷

³²⁷ Mürr Ağacının Kehrüba Gözleri, Syf 136-137

*Bu güənlər rusların qoşun çəkməsindən, aclıqla qəhətlikdən əlavə, ancaq birçə nigərançılığı ay - günü olan arvadı Ceyranın sağlamlığıdır.*³²⁸

*Çöndü qeşər taya baxdı: "Oğul, o qızlar qızının üçüncüsü "Gülnaz" dı." dedi. "Ha burada ölen Gülnaz'dı. O buradan qaçmadı, oğul! O burada bir qehraman tekin öldü. Ele burada quyladım. Xudiyindən kende qayıdabilmedim. Baş alıb bir til getdim. Daha kende qayıtmadım."*³²⁹

"Oğul üreyimdeki bu sözler yetmiş illik bir içki olub kesginleşibdi-belke de çox! Menim illerim elden çıxıb. Cavanlığımdan, on-oniki yaşından qalaqlansa bu sözler 'Abbas Gülgezden alınıb, 'Abbas deyir: (yolunan gederem yol meni danlar, sağında solumda baygular banlar) da yetmişden keçibdi. Bu bağrım da qalaqlanan sözler day mene bir ruh olub, caımda ahıllanıb. Kütük olub canlanıb. Canıma sığmır. Bağrıma cuğ atıb calqaqlanıb, sarmaşıb. Bir sırdaş da tapabilmemişəm ürek evindən danışam."

Azca susdu. Yene başladı: "Yengil bu geceni bir de gözəmə aya, gözmüyəm aya-hey hat!"

Bilmedin nəvaxət soruşdun: "O qızlar kimlərdir?"

"Onların biri saradı" dedi. "Umman deryasının dibinə də cümasan saranın sözü vardır. Muğanda sel gələndə, selin küşültüsündən sazın telləri titriyər. Sazın sümüyü sızıldıyır. O zaman duyulmuyan bir hava çalar. Saradan söyler-can içində bağı delən birçə oxşama söyler. Axi saz saraya borcludu. Saz saradan utanar; ona çalmasa safalmaz; susar. Dili bağlı qalar. Toz basar, seytantoru basar..."

Ele erkən danışdı ki, sen nəfəs alabilmirdin: "İlqar Emi, nə deyirsən?" dedin.

"Beli bala. Sara birçə cüvanazənidi, taysız-barabarsız muğan muğan olandan belə bir qız görməmişdi. 'Aşıqlar çala çala onu toy otağına aparırdılar... İndi saz saranın sözünü eller yayar, ülkelərə yayar..."

Fikrə getdi. Sonra: "Belə bir adaxlısı ölən bəy, ayıd olsa eyer, day evlənebilmez", dedi. "Yox, bala. Yox, evlənebilmez. Bu iş olası deyil. Məndən eşit! Heç kəs də

³²⁸ Aclıq baratısı syf 66

³²⁹ Qaraçuxa syf 88

*inanmasa bari sen inan.İnan o ayıyd cavanın üreyi donar.Ayıydliq gerek!Ayıydliq gerek!Qıyam-qıyamtecen gözleri asılı qalar.Ürekleri bomboş qalar.”*³³⁰Syf 84-85

Xanımeli eserinde Qardun Dadı hikayesinde emme refleksi ile ilgili bölümler dikkat çekmektedir. Hikâyenin başlangıcı da annesinin memesini emerken ısırarak bir bebek ile yapılmıştır. Sonrasında çocuğunu emziren bu kadın düşünceler ile çocukluğuna gider. Çocukken saçlarının ucunu, o olmasa çadırasının ucunu emdiği görülmektedir. Freud’un fikirleri burada önemlidir. “Freud yaşamın ilk 6 yılının kişiliğin gelişiminde büyük rol oynadığını ifade etmiştir. Bu yönüyle gelişim psikolojisi için önemli bir isimlidir. Diğer yandan ilk evre kuramcısı olması nedeniyle de gelişim psikolojisi çalışmalarında özel bir yeri vardır...Oral dönemde temel haz kaynağı emmedir. Bebeğin süttten çok erken ya da geç ayrılması oral döneme saplanma geliştirmesine neden olabilmektedir.”³³¹

Qarıcığaz nazik ağ hörüklərinin ucun sorur ağzında. Teyxa qardun dadı dolur ağzına. Daha saç dadı qalmayıb. Heç vaxt bilmədi bu adət haçandan qalmışdı başında. Lap uşaqlığından? Sütdən açıldandan? Atası öləndən? Anası ərə gedəndən bəri? Saçları. . .

*Saçın somurardı. Çərqədin, yorqanın, o qədər somurub, çeynərdi, parça dadı, yun dadı çıxardı ağzına. Nənəsi dayim tikib, yamardı çərqədin, yorğanın didilən yerlərin. Uşaqılıqda issot da vurdu, bəlkə ağzı yansın, da somurmasın. Somurardı, çeynərdi, heç yorulmazdan. . .*³³²

Burada kadının saplantılı tavırlarının en önemli sebebi daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi üvey babasından gördüğü taciz ile bağlantılıdır. Çocukluğunda maruz kaldığı bu durumdan şikayetçi gibi görünmez. Hoşuna dahi gitmektedir. Sevginin nasıl gösterilmesi gerektiği ile ilgili boşluğu dolduramamaktan kaynaklı bu ikilem kadında büyüdüğünde de terk edemediği alışkanlıklar yaratmıştır.

Alma eserindeki Sevda hikayesinde kendini kadın olarak ifade edemeyen, kadın olarak göremeyen, kendini bildi bileli erkek olmak isteyen ve çevresindeki erkekleri sırf cinsiyetleri yüzünden kıskanan Sevda’dan bahsedilmektedir.

³³⁰ Qaraçuxa syf 84-85

³³¹ https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/48253/mod_resource/content/0/kisilikgelisimi.pdf

³³² Xanımeli syf 28

2.3.10. Kadının Kadına Bakışı

Var olma çabasıdan bakılınca öznel düzeyde bir kadın, kendi iç sesine kulak vermesini öğrenmiştir. Başkalarına göre biçimlenen bir ben kavramı yerine içten yönetilen bir ben kavramı gelişir. Bu sezgisel bilgi kullanımı daha çok aile ilişkilerinde kendini gösterir. Kadınlar aileleriyle ilgili konularda içlerinden gelen sese ayak uydururlar, çünkü anne-baba ve/veya çocuklar kadının sevgi ve ait olma nesneleridir. Maslow'un dördüncü evresi statü, onur kazanma, kadınların prosedüre uygun bilgi edinme durumuyla benzeşir. Bu evrede kadın kendine duyduğu saygı kadar başarılı olmak yönünde bir güdüyle davranır. Prosedüre uygun bilgi edinme ise sezgi ve aklın karışımıyla tanımlanır ve kadına duygularını aklıyla birleştirerek ifade etme şansı verir. Kadın seçimleri için sorumluluk alır. Bu pozisyon öncekilere göre daha objektiftir, kadının kendi bakış açısıyla diğerlerinin bakış açılarını birleştirir. Bağımsız ve ilişkili öğrenmeler bir parçanın iki yüzüdür. Bağımsız öğrenmede kadın var olma yolunda bir adım ilerlemiştir. Daha baskın konuşabilir, nedenselliği daha etkin kullanabilir, kendini ifade edebilir ve artık erkekler tarafından değil yasalar tarafından yönetildiğini düşünür. İlişkili öğrenme diğerleriyle ilişkiler sonucu ortaya çıkar; empati gerektirir. Bu düzeyde olan bir kadın hem kendi duygularını kontrol edebilir, amaçlarını belirler ve kendine güvenir, hem de diğerlerinin saygısını kazanır.³³³ Bu aşamada saygı kazanma isteği en çok da kendi cinsi ile alakalıdır denebilir. Buna bağlı olarak da bir kadının kendini gerçekleştirme çabası, kadınlar topluluğu içinde yer alabilme ile ilgilidir.

Avava romanında başkışı kadın romanın farklı yerlerinde “güzellik” algısı ile dikkat çeker. Kendisi birçok kişi tarafından kabul edilecek bir güzelliğe sahiptir ama bunu önemsemyormuş gibi davranır, hatta güzelliği ile öne çıkmamayı tercih eder. Ancak bir yerde “çirkin” olarak tanımlanabilecek bir kadını hafıften küçümsediğini hissettirecek bir hava sezilir.

Eserde, üniversite yıllarında sosyoloji dersine misafir edilen “Aya” ile “Ayvaz”ın hikayesi verilmektedir. Aya’nın yüzü sadece gözlerini açık bırakacak şekilde kapanmış, Ayvaz da elleri cebinde bir biçimde gelmiştir. Oğlanın çok yakışıklı kızın ise çok güzel olduğunu düşünen öğrenciler gerçeklerle sarsılır. İkisinin de cüzzam nedeniyle zarar gördüğü anlaşılır. Aya’nın gözleri dışında yüzünün geri kalanı, Ayvaz’ın ise eli perişan haldedir. Kadın da o yıllarda bu olaydan çok etkilenmiş ve yıllar sonra Tebriz’e yaptığı ziyaret sırasında Aya’yı bulmaya karar vermiştir. Bunu biraz da anlamsızlaşan hayatına anlam katmak, bir kez olsun

³³³ BİLGİN, Asude, Kadınların Varolma Yolları, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2001, syf. 46.

içinden geleni yapmak için ister. Ne Aya ne de Ayazla ilgili hiçbir şey bilmediği için uzun uğraşlar verir. Bu iki insanı arama aşamasında yardım istediği bir kadın onu evine buyur eder. Adı “Sona” olan bu kadın da cüzzam geçirmiş ve yüzü tabiri caizse “darmadağın olmuştur. Başkişi kadının ilk başta Sona’nın yüzüne bakamadığını fark edilir. İnsanlığın yaratmış olduğu güzellik algısına ters düşen bu yüz onun için yabancısıdır. Sona’nın gözlerini tılsımlı bulur, önce onlara bakmayı öğrenir derinliklerinde kaybolur sonra yavaş yavaş yüzüne de alışır. Bir şeyin güzel olması; onun hoş duygular oluşturmaları, zevk vermesi, heyecan uyandırması ve ölçülü olması şeklinde tanımlanacaksa bunun karşılığını tam olarak bulan kadın ve bu tanımın tam tersi olarak gösterilebilecek Sona yarım saat karşılıklı oturur.

Burada güzellik algısı ile ilgili sahnede iki kadın olması dikkat çekicidir. Kadının karşısına oturtulan bir erkek değildir. İki kadın karşı karşıya gelmiştir. Evden çıkarken başkişi Sona’ya güzel bir şeyler söylemek, ona iltifat etmek ister. Nedenini kendisi de bilmez, aslında bunun nedenini okuyucu da anlamaz. Yüzünde ciddi deformasyon olan bir kadına iltifat etme isteğinin sebebi nedir? İşte burada başkişi kadının Sona’yı küçümsediğini daha doğrusu ona acıdığı hissedilmektedir. Sona’nın iltifata ihtiyacı olduğunu düşünmesi bile anlamsızdır. Çünkü Sona kendi durumunu kabullenmiş ve olgunlukla karşılayan bir kadındır. Eskiden olsa bile artık güzel olmadığının farkındadır, iltifat da beklemez. Ancak başkişi, Sona’ya duyduğu acıma duygusu ile hareket eder. Bir an duraksar ve elbisesinin çok güzel olduğunu söyler. Bu anlamsız iltifat ise başkişiyi komik duruma düşürür.

Bir zaddan baş çıxardanmırdım. Ne sayaq danışmalı idim, bilmirem. Onun o formdan çıxmış üzüne baxdım. Mene bele geldi ki insanların arasındaki ilgi ayın bir ilgidir. Men bu ayınlanan ilgini tanımalı idim. Sonra gördüm bu xanım öz ayın hısını üzünde yaradanmadan çalışıbdır öz eyninde öz terpenişinde yaratsın. Rengi tünd qırmızı çalan bir don qeymişdi. ”Donun ne gözeldir! ” dedim.

“Siz onu ürek evinden demirsiz dedi!”

“Niye demirem?” dedim.

“Kasıb-kusubun ne eyni ne patları olacaq ki ne de eyninin gözeliyi olsun! ” dedi. “Gözeleyin senin eynin kimin olar bax!”

*Üreyim bir an sıxıldı; yazıq, gör ne sayaq birbiriyle tutuşanmayan zadları tutuşdururdu. Özünün eyini gör neynen müqayise edirdi.*³³⁴

Sona'nın "formdan çıkmış yüzüne" bakıp ne diyeceğini bilmediği halde iltifat etmek istemesine anlam verilemez. Sona'nın elbisesine yönelen iltifatın sebebi ise aslında renk ile ilgili bir durumdur. Başkişi kadın çirkin olan bir kadının kendini bu denli gösterecek bir renk seçmesine de hayranlık duyduğunu belirtir. Sona koyu kırmızı bir elbise seçmiştir. Kadının iltifatını inandırıcı bulmayan Sona "fakirin üstü başı ne kadar güzel olabilir ki" diye itiraz eder. Yaşanan bu diyalog oldukça dikkat çekicidir.

"İnsan insanın kurdudur" sözünün zaman içerisinde "kadın kadının kurdudur" şekline evrildiği görülmektedir. Tamamen uydurma olan bu söz, kadın dayanışmasını bozmak için ortaya çıkarılmıştır. Ancak başkişi kadının önce Sona ile olan diyalogu, ardından ağabeylerinin eşlerine karşı düşünceleri okuyucunun aklına bu sözü getirmektedir. Çok iyi niyetli, güzel, çalışkan, hırslı olan kadın toplumun yarattığı kadın algısını yenmek için uğraşırken işkolik ve ilgisiz bir anneye, başarısız bir eşe dönüşmüştür. Bunun farkındadır. Ancak buna rağmen çirkin bir kadına acıtmaktan kendini alamadığı gibi topluma ayak uydurmuş kadınları kınamaktan da kendini alamaz. Aslında çizilen çerçevelere uymayı reddetmesi ne kadar normalse bu çerçeveleri kırmaya yeltenmeyen ya da durumu kabullenen kadınların düşüncelerini de normal kabul etmesi gerekmektedir.

Bir kadını erkekten aşağıda görmek, eve kapatmak, anne ve eş dışında görev üstlenmesini engellemek yanlıştır. Bununla beraber bu tür bir hayatı kendi seçmiş kadınları küçümsemek de aynı oranda yanlıştır. Başkişi kadına göre ağabeylerinin eşleri de cüzzamlıdır. O odada bulunan kadınlar ile kendisini bambaşka dünya görüşüne sahip olarak nitelendirir. Kendi cinsine yabancılaşır.

Onların qıyafelerinde anayın bir 'alem görünürdü. Onların hamısının burunları Bababağının adamlarının burunları tekin bütün "pirnöv" idi, "körük" idi, "komur" idi. Üzlerinin derileri pistikliler tekin dara çekilmişdi. Ellерinin terpenişinde heç bir o pistik tutmuş ellerce qabiliyyet yox idi.

Belke benim halim bir o qeder xoş deyildi. Amma onlar niye bele idiler? Oturandan başladılar döşlerini qabartmaq üçün cerahlıq 'emeliyle mesno'i fom qoymaqdan. Yanaqlarını

³³⁴ Avava, syf. 249

ise ne sayaq diklendirmeklerinden, gözlerine ala-bula lenezler qoyub çıxartmaqdan, dişlerini simle her gün bir sayaqda bağlamaqdan, derilerini ne sayaq –bilinmesin deye- saçlarının arasından dar çəkməkdən, saçlarını ne sayaq boyamaqdan, üzlerinin qırıqlarına hansı ölkədənse (deqiq dollar qıymetiyle) hansı hansı yağlardan almaqdan, kişilerin ne sayaq qaş götürübən sürme sürməklerinden, alayın şalayın boncul bezek düzəkden danışmağa, heyvere kilaslardan danışmağa, göbelk göbelk yerden qabaran, elece de bir qara pula deymiye –amma ağır ağır pul aparən- felsefelerdən danışmağa (neden bele bunlar felsefeye baz olmurdular!?) . Beşəriyyətin gör nece nece buruşuqlu olan meseleləri varımış!³³⁵

Sonra ketçiler asıl texessüslərə olan atı acı atıyacı cəmlər demeye. 'Ömrümdə bu qədər pulun mındarçı olduğunu bilməmişdim mən.

Arı gelibi tekin qulağımın dibində vızıldıyırdılar. Doğrusu asıl “Bababağı” ele bura imiş!

İndice bu “Bababağı”daki pistikli olan Sona beyimi bu saat görseydim basardım bağıma; erkən hörmətnən onun üz-gözündən öperdim ancaq bunlarla hər bir öpüşüb görüşmək mənə üreyimi ağzıma getirirdi! Bir bele pul xercliyib özlerini cüzam merezinə salanların tekce el-üzləri pistik azarına düşməmişdi bekle bu yazıq “Babamınbağı”ndaki toplanan pistiklərin beyinlərinə də pistik azarı düşmüşdü! Dillərinə də pistik azarı düşmüşdü! Ferhenglərinə də pistik azarı düşmüşdü! Dolanışıqlarına da pistik azarı düşmüşdü!

Mən indice başa düşdüm niyə xalq birindən həyasızlıq görəndə ona “üzün tökülsün!” deyərmiş. Həyasızlıqdan öz üzlərini tökmək üçün –pistik azarına düşənlər kimi- bunlar gör nece emeksiz ele gələn pulları yele sovrurlar.

İndi başa düşürdüm nədən bele yerdən göbelk kimi felsefə bitirmiş. Demək Tanrı öz işini bacarmamış imiş. Tebi'et eyri gedirmiş. Vücdanın gözü göyşəndə ölü düşmüş heyvan ləşinin oyuy qalan gözlərinin çalası imiş. Ata-anələrimizin dilləri debliəri mındar bir eski imiş.³³⁶

Dövrəmi alanlarla danışığımız anayın bir sayaqda gedirdi; iki fərqli, iki ayrıdünyalardan bir birlərimizlə danışırıq. Onlar mənə eski dünyalarda görürdülər. Mənə onları ölmüş dünyalarda görürdüm. Onlar mənə bir müsəfir görürdülər mənə onları səfərləri də başa çatmış görürdüm. Onlar mənə gözəlliyim vaxtını sovuşmuş görürdülər mənə onları

³³⁵ Avava, syf. 294

³³⁶ Avava, syf. 295

*gözel ki sehel idi artıq pistikli görürdüm. Bu iki dünyanın qonuşub danışması anayın bir sayaqda ilgilenirdi. Özümüz hem danışdıq hem dilmanc olurduq. Sonunda da men yoran sözleri onlar yazurdular, men yazduqlarımı ise onlar yorurdular.*³³⁷

Buradaki küçümseme kendini oldukça belli etmektedir. Kadınların konuşmalarını “arı vızıldaması” olarak betimler. Cüzzamlı Sona bile ona o an daha güzel gelir. Bu kadınların emek vermeden ellerine geçen paraları har vurup harman savurmasına tahammül edemez. Bir kadın olarak yaptığı seçimlerden, geçmişte verdiği kararlardan memnun olmayan kadın, karşısındaki kadınları aşağı görür, onlarla dalga geçer. Çünkü estetik yaptırırlar, çünkü bunu konuşurlar, çünkü yüklü miktarlarda paralar harcarlar.

Burada sorulması gereken şey kişinin mutlu olup olmadığı ile ilgilidir. Bir kadın çalışıp kendi parasını kazanarak, kariyerinde ciddi yerlere gelerek, adından söz ettirerek mutlu ve kendini gerçekleştirmiş hissedebilir. Ancak anne olarak, iyi bir evlilik hayatına sahip olarak, kişisel bakımına vakit harcayarak da mutlu ve kendini gerçekleştirmiş hissedebilir. Parayı veren taraf da bu durumdan şikayetçi değilse sorun nedir? Başkisi kadın kendisinden çok farklı bir hayat tarzını benimsemiş diğer kadınların kendi doğrularını yaşamalarını kabullenemez. Belki de kendini geliştirme anlamında onlardan üstün olduğunu düşünmesine rağmen mutsuz olmayı kabullenemez.

Kadın yürek yorgunluğundan oğluyla konuşarak da kurtulamaz. Derken birden aklına bir gün önce tanıştığı Sona gelir, onu düşünür, onun yanına gitmek ister. Bunu istemesinin sebeplerinden biri de bir gece önce ağırladığı misafirlerin üzerinde yarattığı duygudan kurtulmaktır. Abilerinin eşlerini düşünür, yapma çiçeklere benzediklerini fark eder ve onlardan iğrenir. Kadını neden bu kadar iğrendirdiği okuyucunun kafasında soru işareti yaratmaktadır. Bir kadın olarak hemcinslerine olan acımasızdır.

Kadın sıradanlıktan uzak, annelik ve karılığı geri plana iten, işini hayatının merkezine alan ve akademik alanda gelişmeye kendini adamayı seçmiştir ve bu onun hayatıdır. Görümceleri ise kendilerini kişisel bakıma, estetiğe, çizilen çerçeveler dahilinde anne ve eş olmaya kanalize etmişlerdir ki bu da özgür bir seçimdir. Kadınların kendi paralarını kazanması önemli olduğu kadar bunu istemeyen bir kadının bu doğrultuda yaşaması aynı derecede özgürlüktür.

³³⁷ Avava, syf. 310

Kadının görümcelerinden iğrenme duygusuyla bahsetmesi derinlerde yatan bir kıskançlığın dışa vurumu olabilir. Kadına göre Sona o cüzamın dağıttığı yüzüyle doğal bir çiçektir. Kadının doğrularına göre bakıldığında hak verilse de de tek bir doğru olmadığını düşünmek iğrenme duygusunun aşırılığını gün yüzüne çıkartır. Kadın Sona'yı görüp yapma çiçekler olarak tanımladığı görümcelerinin kendisinde yarattığı çirkinliği zihninden silmek ister.

*Qelyanaltıdan sonra gönlüm bir iş görmek istiyirdi. Yadıma o Bababağda yaşayan Sona beyim düşdü. Geceki o qondarma pistiklilerden üreyim tutulduqda tebi“i olan pistiklileri görüb üreyimi açmaq istedim. İndiyecen heryerde mesno‘i gül gördükde üreyim sıxılardı sonra tebi‘i gül görmek istiyerdim. Gülmeli idi amma üreyime bir vage‘iyyet idi ki pistiklilerin de mesno‘isindense indi üreyim sıxılarken tebi‘i olan pistiklileri görmek istiyirdim. Elece de yarım saatacan dedim maşın çağırsınlar.*³³⁸

Avava'nın sonunda başkişi kadın ve Humay eserin sonunda birbirlerine sahip çıkarlar. Yıllardır aradıkları bağlılık ve desteği birbirlerinde bulmuşlardır. Romanın bu tür bir son ile bağlanması akıllara kadın dayanışmasını getirmiştir. Humay da kadın da yine kendi cinsinden destek görmüş, yine kendisi gibi bir kadın sayesinde hayatındaki boşlukları doldurmuştur. Başkişi kadının yaşamında sürekli olarak erkeklere rastlansa da ya olumsuz etkiler bırakmış ya da etkisiz kalmışlardır. Humay zaten içinde bulunduğu sıkıntılı duruma erkekler yüzünden düşmüştür. Bu iki kadın birbirlerinden güç alarak doğrulur ve ayağa kalkar. Okuyucu da tüm bunlara şahitlik eder.

Mürr Ağacını Kehruha Gözleri romanında birbirine zıt olarak ifade edilebilecek iki kadına bakıldığında Rugayye Kebiri'ye göre Tayyib güçlü ve kusursuz kadının bir örneğidir. Uzun boylu, kehribar rengi gözlü, erkeksi tavırları olan, kuşbaz bir kadındır.

*Ucaboylu Təyyib o həndəvərdə yeganə quşbaz qadın idi. Quşbazlar kafesinə də get-gəli vardı.*³³⁹

*Təyyibin kəhrəbə rəngli gözlərinə baxdıqca canına vicvicə düşür.*³⁴⁰

³³⁸ Avava, syf. 326

³³⁹ Mürr Ağacının Kehruha Gözleri, Syf 35

³⁴⁰ Mürr Ağacının Kehruha Gözleri, Syf 148

Bu aşamada kadın karakterlerin birbirinə bakişından ziyade kadın yazarın yarattığı iki karakter ile ilgili düşünceleri ön plandadır. Tayyib'e kendini daha yakın hissederken, onu kusursuz kadına bir örnek olarak yarattığını belirtirken Askerin karısını onun karşısına yerleştirdiğini belirtmektedir. Buna bağılı olarak Askerin karısının davranışlarını onaylamıyor olduğunu söylemek de mümkündür.

Xanımeli hikayesinde kadınların yine sadece kadınlar ile ilgili konulardaki dayanışması, bilgi alışverişi göze çarpmaktadır.

Bilirdim! Vəci yox, ancaq Sara necə olduğun bizə anlatmışdı. O bizdən böyük idi. Hələ birgün mədrəsədə halı xərab olur, yollayırlar evə. O gün biz qızlar toplanmışdıq başına. Surur xanım quymaq pişirmişdi. Bizim həməizə də bir piyala çəkdi. Sarikök vurmuşdu bu yol, zəfran'la birgə. «Balaqarın yarasın toxtadar sarikök», ona demişdi anam, yadımda. Onda bilməzdim balaqarın haradı. Ama görərdim Vəci necə əlin qarnının altına basar, sancı olanda. O gün həyatə çıxmadıq, qaldıq Saranın yanında.³⁴¹

Yine Ferid Feranek'in Xanımeli adlı eserindeki "Parti" adlı hikâyə kadının kadına bakişının özeti gibidir. Bir partiye davet edilenlerin eve teker teker gelişi ve kapıyı açan kadının her gelen ile ilgili düşünceleri verilmiştir. Fazlaca uzun topuklu giyen davetlinin yanındaki nişanlısına tutunmasından, davetlilerle selamlaşırken ortaya çıkan yapmacık samimiyete kadar tüm kesit gerçekçi bir biçimde verilmiştir.

Deyəsən qapı döyüldü. Siyaməkgil olacaq. Hə! Özləridi. Aman, nə də arıqlıyib. O da bacısı, Saradı; sarı-sovsar. O biri hətmən qızıyoldaşdı. Dünya gözəli imiş. Gör nə ucalıqda da başmaq geyib, ənəndə ayağı büdrəsə, yıxılar beyman olar! O di da oğlandan aslanıb; onu özünə qoltuqağacı qeyirib. Deyirəm axı dadaşdan soruşanda necədi, dinmir. . .

Göyküküsün də çevirsəm, da işim qalmaz.

İkinci zəng. . .

Bu yekə coqa, Rzanın həmkarlarıdı, güman. . . O yaraşıqlı cavan Mehrdad olacaq. Qoy görüm? Əksin görmüşəm axı. Özüdü. Əksindən də xoştıpdı. Nə də licimli geiyib. Yaxcı ki aşıpazxananın pəncərəsi həyatdən elə görünmür haa. Əksindən çox yaxcıdı! Gözlə amandı əlivi

³⁴¹ Xanımeli syf 15

buğ çalırdı! Bir o qalib xəlqin içində əli yanıq oturasan. Deyərlər ləyaqəti olmadı qardaşına bir. . .

Üçüncü zəng. . .

Vah vah, bu da Mehdigil. Bizim bunlarla nə al-verimiz? Ağıl alan bunları nəyə çağırır? Bunlar kim biz kim, axı?! Sabah evin sözü qonşuların ağzında gəzəcəkdir. Oğlan-qız qonaqlığı tutublar. Çalıb, oynayır. . . Özləri heç, nənələrinin ağzında ləpə islanmaz. . . Yağ yandı. Vay! İndi evi iy götürər. Yaxıcı hələ aşpazxana üstədi; mənlə işi olan yoxdu.

Dördüncü zəng. . .

Nə də hamı dal ba dal vaxtında gəlir. Elə bil, bal paylayacaqlar. Neyləsinlər qonaqlıqdan ötrü hüdü gedirlər daa.³⁴²

2.3.11. Siyasət ve Kadın

Siyasal hayata katılım, bireyin siyasal sistemle kurmuş olduğu ilgiyle ilişkileridir. Bu ilişkiler siyasal olayları izlemek ve bilgi edinmekten, siyasal eylemlerde bulunmaya, oy vermeye, adaylığa ve siyasal karar mekanizmalarında yer almaya kadar uzanan değişik biçim ve boyutlarda kendilerini gösterebilmektedir. Dünya kadınları, eğitim düzeylerinden, geleneksel yaşam biçimleri ve değer yargılarından, yasalardaki ayrımcı hükümlerden kaynaklanan engeller nedeniyle, yüzyıllar boyunca, içinde yer aldıkları siyasal sistemlerle yeterince bağ kuramadan yaşamışlardır. Yirminci yüzyılda geleneksel yaşam biçimlerinden çağdaş yaşam biçimlerine yönelişin kazandığı ivme ve özellikle seçme-seçilme konusunda yasalarda yapılan eşitlikçi düzenlemeler, kadınların siyasal katılımında değişikliğine yol açmıştır. Yine de günümüzde kadınların siyasal katılımı hala erkeklerle eşit düzeye gelememiştir. Özellikle seçilme hakkından yararlanma ve siyasal karar mekanizmalarında yer alma konusunda cinsiyetler arası eşitsizlik çok belirgin bir biçimde varlığını sürdürmekte ve kadınlar erkeklerin gerisinde kalmaktadırlar.³⁴³

Avava'nın bir yerinde başkışı kadının ülke sevdalısı yapısı gözler önüne serilmektedir. İran'ın resmi dili Farsçadır, ancak çeşitli eyaletlerde çeşitli milletler kendi dillerini konuşmaktadır. Güney Azerbaycan Eyaletinde de günlük hayatta Farsçadan ziyade Türkçe

³⁴² Xanımeli, syf. 17.

³⁴³ ÖRTLEK, Muhammet-TEKELİOĞLU, Serhat, Türkiye'de Siyasət ve Kadın, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2013, syf. 279.

kulaklara çalınır. Çarşıda, pazarda, evlerde hatta resmi dairelerde bile Türkçe konuşulduğuna şahit olunmuştur. Buna rağmen resmi dilin Farsça olması, okullarda Farsça eğitim verilmesi ailelerin çocuklarına anadil olarak Türkçe yerine Farsça öğretmelerine sebep olmaktadır. Bu durum anadil açısından ciddi sorunlar doğurmakta, “düşünme” dili birçok çocukta Farsça olmaya başlamakta, kendini ifade etmekte tercih sırasına Farsçayı ilk sıraya yerleştirmesine neden olmaktadır. “Okulda rahat etsin” mantığıyla yapılan bu yanlış uygulama sonucu aile büyükleriyle aynı dili konuşmayan, iletişimde kopukluklar yaşayan genç nesiller yaratmaktadır. Bundan on-on beş sene öncesine kadar bu durum daha çok iken zaman içerisinde azaldığını söylemek de mümkündür ve sevindiricidir. Kadın da baba evinde gerçekleşen aile toplantısında bu durumu fark eder ve rahatsız olur. Akrabalarının Avrupa ve Amerika sevdasına anlam veremez. Onları “taklitçi” olarak niteler. Bu konuda haklıdır ancak kendisi yıllardır ülkesinde yaşamayan, hayatını yabancı bir ülkede geçirmeye karar verip giden biridir. Kendi seçimlerini unutmuş gibi davranır.

Sohbetler esnasında Farsça konuşan yeğenine tepkisi dikkat çekicidir. Kadın memleketini ve dilini korumaya çalışan bir kadın olarak karşımıza dikilir. Tepkisinde son derece haklıdır. Aile Türk’tür, anadilleri Türkçedir. Aile sohbetinde tercih edilen Farsça soyuna yapılan bir saygısızlık niteliğindedir. Ama burada sorun çocuğun Farsça konuşmasından ziyade ailesinin ona içten içe Farsça konuşmayı aşılamaş olmasıdır. Tam da bu noktada okuyucu şunu düşünmektedir; kadının oğlu Bünyamin Türkçeyi ne kadar biliyor? Kadın karşısındakileri kınarken, kınadığı duruma yine kendisi düşüyor mu? Yeğeninin kendisiyle Farsça konuşması üzerine çocuğun yüzüne tokadı yapıştırır. Kadının buradaki duruşu oldukça erkeksidir. Çocuğun babası yani ağabeyi de orada olsa ona da bir tane tokat yapıştıracağını, ne yazık ki o an evde olmadığını dile getirir. Çocuğun giyim kuşamı, saçına vermeye çalıştığı özentî şekil, konuşmasındaki laubalilik, Avrupa taklidi çabaları kadını çileden çıkartır.

...Saçlarını xoruz pepiyi kimi jellendirdikde boyuna Amerikanın seyasetbazlıq üçün tapılan destelerinin (yazıq heç özü de bilmeden) ‘alametlerinden taxmışdı. Elece dılqır bir licimle mene: “Bahal nis, ’emme?”

Başa düşdüm; böyük qardaşımın oğullarının biri idi. Qan qalxdı beynime. Deme, bele bir gündən ötrü imiş atam –rehmetlik- vesiiyyetini bir cür yazmışdı men (qızı) o iki oğlanla ‘eyni irs aparam. Üstelik çox zadların baresinde de sonunc tesmim benim boynuma qoyulmuşdu. Bu çox zadların biri ele bu ziqverat formada olan ev idi, biri de bu evde işliyenlerin vez’iyyeti idi.

Bu vesiyətin düzgün gedişinə de qüdrətli olan öz vekilini tikmişdi, Tebrizin mö'teber adamlarına tapşırıqlar vermişdi. Baba –rehmetlik- çox serahetlə yazmışdı sirvetinin bir hissəsi ancaq xeyr işlər üçündür. Bu xeyr işləri tapmaq mənim 'öhdəmə qoyulmuşdu. Baba öz vəsiyyəti onun müftə yeyən varislərinin heç bir haqları olmadığını da bildirmişdi. Nəhayətdə, hətta qardaşlarımla ləyaqəti olmazsa onların əllərinin irsədən güdəlməsi də bir haq kimi mənim 'öhdəmə qoyulmuşdu.

O oğlana dik baxaraq: "Mənim dilim Türküdür!" dedim.

"Özünü erkövün bildikdə ezilən sayaqda: "Vəlmun baba!" deyəndə "şaq!" qoydum qulağının dibindən: "Bunu vurdum bilsən kimdən danışsın! " dedim. Heyif böyük qardaşım Urupada müsafirətdə idi kiçik qardaşım isə Tehrandə. Yoxsa 'eyni bu şapalığın tayıla o oğlanıqazın atasının qulağının dibini də qızıdırardım. 'Vəlmun baba'nı" dedim," get o 'ürzəsiz babacıqazmamancıqazıva dəginen! "Onda gördüm iki addım eyri-buruq atdıqda səbəlləndi. Şalvarının ağı dizinə düşdükdə daha da özünü kontrol edə bilmirdi. Qanı soyuqluqla artırdım: "Aqacan diri olsaydı sən təkinləri pəncərədən atardı çölə! Nə ki sən gələsən onun malına neqşə təkəsən! Buranı ölçməyə, sən dilqirin o ağı aşağı düşmüş tumanında ələ bir qıç görmürem mən! Aqacan özü bilib neyi kime tapşırırsın.³⁴⁴

Eserin bir yerində kadının gənçlik yıllarındaki siyasi görüşü ilə ilgili de bilgi verilmektedir. Genel anlamda düzen ve dayatma karşıtı bir yapı sergileyen kadının üniversiteyi bitirdikten sonra Paris Sourboune Üniversitesinde yüksek lisans yaptığı yıllarda sol görüşe yakınlık duyduğunu öğrenilir. Solculuk, var olan sosyal hiyerarşiyi kaldırmak isteyen ve zenginliğin eşit dağılımını destekleyen politik hareketlere karşılık gelen terimdir. Emek-sermaye çelişkisinde emekten taraftır. Burada okuyucu bir çelişkiye düşer. Sourboune Üniversitesinde kabul görmek ve oranın öğrencisi olabilmek elbette kadının yeteneklerine bağlı bir olgudur. Ancak Paris gibi bir şehirde para kazanmak için çaba sarf etmeden rahat yaşamak tamamen babasının desteğiyle ilgilidir. Kadın varlıklı ve bununla beraber kendisini her anlamda destekleyen bir babaya sahiptir. İşte tam da bu aşamada sol görüş fikri kadının üstünde eğreti durur. Zengin olduğu için eşitliği istememesi beklenemez ancak maddi anlamda desteklenen, para kazanmak için çalışmayan bir insanın solculuğa yaklaşması ilgi çekicidir. Kadının yıllar sonra ağabeylerinin ticaretinden, onların eşlerinin harcadığı paralardan iğrenmesi de bu birikimin bir sonucu gibidir.

³⁴⁴ Avava, syf. 300

Kadının siyasi görüşü babasına yazdığı bir mektuptan öğrenilir. Babasıyla görüşlerini paylaşır, ondan akıl almak ister. Babası cevabında Paris'in Şanzelize'sinden yorulup bir kahvehaneye oturup bunları konuşmanın kolay olduğunu ancak gerçekten bu fikri kabullenip bu fikre uygun yaşarsa da kendisine kocaman bir aferin diyeceğini belirtir. Kadının olgunluğunu nereden aldığını tam da burada anlaşılmaktadır.

Sözün 'ecib olan yeri bu marağımı atama yazmağım idi. Atam da yalnız "Bu da bir dövrandır! " yazmaqla sanki meni bura göndermek tesmimini tutanda bu olaylarına da fikirleşmiş imiş. Mense cavabında: "Bir gün ifratcıl bir solcu olsam nece? " yazdım. "Bir gün gelib göresen men "Jorj Marşe"nin şekili üstünde olan bir jurnal satıram nece? Asa o da yox; bir gün gelib göresen saçlı-saqqallı olan bir qızıl ulduzlu börk qoymuş kişinin şeklini xıyavanlarda satıram nece? "

Mene qısa bir cavab yazmışdı: "Sorbonda oxuyan bir qızdan bele fikirler ıraqdır! "Mense cavabında yazdım: "Sorbondan çıxsam nece? "

Cavab geldi ki: "Parisin Şanzelizesinden yorulub qehvexanalarında oturub yeke yeke danışmaqda çox işler görmək olar. Ancaq bele bir işler görersense "Barakalla! " deyerem, "Qızım böyüyübdür. Daha ere vermelidir! "

Bu cavab ilk olaraq meni atamdan incitdi: "Menim sözlerimi şuxluq mu sanırsız? Yazdım.

"Bele olabiler! " yazdı. "Sen her zaman gelib öz xalqıvınan yatımlı danışabildin bele ki onların qulaqları taqqıldamadı, onlar ise danışanda senin qulaqların taqqıldamadı onda men senin sözlerivi daha şuxluq sanmaram. Deyerem qızım 'eqide sahabıdır. Nece ki benim özümün özüne göre 'eqidem vardır, qızımın da özüne göre 'eqidesi vardır. "Sonra bu sualla artırmışdı.³⁴⁵

Mürr Ağacının Kehruha Gözleri romanında dikkat çeken bir ayrıntı vardır. Yönetimin el değiştirmesinin ardından baştakiler yeni kanunlar getirmiştir. Bunlardan biri de kadınların ayak bileğine takmak zorunda olduğu zil detaylı "zincir", erkeklerin yakalarına takmak zorunda olduğu "terazi" sembolüdür.

³⁴⁵ Avava, syf. 313.

*Qadınlar sağ ayaqlarının topuqlarına üskük böyüklüyündə zıncırov bağlamalı, kişilər isə üst geyimlərinin sağ döşlərinə tərəzi simvolu taxmalı idilər.*³⁴⁶

Bu aşamada çox dərin mənaların çıxarılabileceyi bir sembol dnyasına giriş yapılır. Bu iki sembolle yazır ataerkil bir toplum və ataerkil bir kanunun romanda işlenmesini istemiştir. Kadınların takması gereken zincir, devrim sonrası kadınlara dayatılan hicabı təmsil edərkən tərəzi isə erkeklərə verilən ataerkil dzenin bir sembolüdür. İlk başlarda kadınların isyan edərək bu dayatmayı qəbul etmədiğini görülməkdədir. Kimiləri zinciri takmayı reddədikən kimiləri erkeklərə şərt koşulan tərəzi sembolünü takaraq təkisini göstərir. Zorunlu tutulan zinciri hökumət memurlarına fırlatırlar. Bu kanunların işleyişinin kontrol mexanizması elbette bu tür durumlarda isyan edip qaçanları kovalamaya başlar. Bu aşamada bəzi erkeklərin kadınların qarşı çıxışlarına dəstək olduğu, hətta bunun için kəndi bileklərinə zincir taktıkları görülməkdədir. Tüm bu itirazlar nəticəsində cəzaevləri dolup taşar.

*Qadınlar cəmiyyətinin müxtəlif sinifləri topuqlarına zıncırov bağlamaq əvəzinə döşlərinə tərəzi taxıb, etirazlara qatılırdılar. Bəzi plakatların üzərində qırmızı rəngli “X” işarəsi çəkilmişdi. Qadınlar yumruqlarını havada qaldıraraq, zıncırovları hökumət məmurlarına sarı tovlayır, sonra küçələrdə qaçhaqaç, tuthatut başlayırdı. Hətta elə kişilər var idi ki, etirazçı qadınları dəstəkləmək məqsədilə topuqlarına zıncırov taxırdılar. Etirazların ardınca isə zindanlar dolurdu. Birləşmiş Millətlər Təşkilatına gəldikdə, hərdən yeni hökumətə göz ağıdır, bəyanat yayır, öz narahatlığını elan edirdi. İnsan haqlarını qoruyan təşkilatların əlinə isə lap girəvə düşmüşdü.*³⁴⁷

Asker'in karısının isə ayak bileğine zil takma zorunluluğunun gəlməsi üzərinə ilk başlarda bu zili təkəp sokağa çıkmək yerinə dışarı çıkmamayı tərçih ettiyi anlatılmaktadır. Bu olduqça diqqət çəkici bir durumdur. Başta siyasi bir başkaldırı olaraq düşünülən bu davranış əslində tamamilə gərsel olaraq zili beğənməməklə ilgilidir. Zili inək çanına bənzətmiş və kəndinə əsla yakiştıramamışdır. Hətta halhal əlsa takabileceğini əklindən gəçirmişdir. Askerin karısının moda ilə ilgiləndiyi əncək siyasete hiç ilgi duymadığı sonrasında anlaşılmaktadır.

*Daha qıçımı sındıraraq evdə oturaçağam, eşiyə çıxmayaçağam! Axı bu necə əla bilər ki, ə boyda polkovnikin arvadı zıncırov, zıncırov, boynu zıncırovlu inək kimi küçələrdə yerisin?! Xalxal əlsa idi, yenə birtəhər razılaşmaq əlardı.*³⁴⁸

³⁴⁶ Mürr Ağacının Kehruba Gözləri, syf. 9

³⁴⁷ Mürr Ağacının Kehruba Gözləri, Syf 19-20

³⁴⁸ Mürr Ağacının Kehruba Gözləri, Syf 16

Romanın ilerleyen sayfalarında Askerin karısının dışarı çıkmadan duramadığı için ayak bileğine zili takmayı kabul ettiği anlaşılmaktadır. Hatta zamanla, gelişen zil modasını takip etmeye başlamıştır

Arvadı divana yayxanıb, “Zinqırov” moda jurnalını vərəqləyirdi. Zinqırov istehsalının nəticəsində bazar çeşidli modellər və fərqli növlərlə dolubdaşırdı. Polkovnikin arvadı ölkənin başqa qadınları kimi evdə otura bilməyib, ayağına zinqırov salmağa məcbur qalmışdı. Hər qadının zinqırovunun dəyərini ailəsinin maddi durumu təyin edirdi. Kimisi qızıl, kimisi gümüş, kimisi də daşqaşlı sifariş edirdi. Orta gəlirli ailələrin qadınları titan materialdan zinqırov taxırdılar.³⁴⁹

Yine aynı romanda siyasi bir karakter olarak okuyucunun karşısına Mehbanu Ferruxi çıkmaktadır. Bu kadın devrik rejimin sefiridir. Önceki yönetimin bir çalışanı, üst düzey bir yetkilisidir. Lakabı yoktur. İdama mahkûm edilme sebebi ise casusluktur. Ülkenin gizli bilgilerini yabancı ülkelere satmakla suçlanmış ve suçlu bulunmuştur.

Adı: Məhbanu Fərruxi, devrilmiş rejimin səfiri. Ləqəbi: Yoxdur. Həbs səbəbi: Casusluq, Nivak ölkəsinin sirlərini yad ölkələrə satmaq.³⁵⁰

Asker de iki kadın mahkûmu karşısında görünce şaşırmıştır. Kadınların kıyafetleri bile birbirine zıttır. Aslında hayatları ve meslekleri gereği birbirinden bu kadar farklı olan iki kadının giyimleri, o anki duruma verdikleri tepkiler yazar tarafından ince ince işlenmiştir. Genelev patroniçesi çiçekli rengarenk bir elbise giymiştir, yürüdükçe elbisesinin eteklerindeki güvercin desenleri uçar gibi olur. Sefir kadın ise bir takım elbiseyle idam alanına gelir. Patroniçe rahat ve sakindir, Sefir ise ayaklarını sürüye sürüye yürümektedir. Patroniçeyi gören nişancıların dudaklarında beliren imalı gülüş ise kadının mesleği ile ilgilidir elbette. Zamanında televizyonlara çıkmış, ülkece tanınan Sefirin ise o anki hali “zavallı” olarak tanımlanmıştır.

Polkovnikin ağına da gəlməzdi ki, bir gün kostyum geyinmiş, başmaqlarını sürütləyən bir səfirlə göyərçin naxışlı don geymiş, Nivak paytaxtının nəcibxanası sayılan Piqalın xanım sədri nə vaxtsa onun qarşısında dayanacaqlar.

Piqalın xanım sədri addım atdıqca paltarının ətəyindəki göyərçinlər tərpənib elə təsəvvür yaradırdılar ki, sanki bu saat qanadlanıb uçacaqlar. Səfir qadının qandalları ilə mavi

³⁴⁹ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 87

³⁵⁰ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 71

*rəngli kostyumu birbirilə o qədər ziddiyyət təşkil edirdi ki, nişançılarda dodaqlarına qonmuş mülayim gülüşə mane ola bilmirdilər. İndi səfir əvvəllər televiziya ekranlarında görünən şaxqamətli, nəzərləri özünə cəlb edən qadın deyil, edam meydanına düşmüş bir zavallı idi.*³⁵¹

Burada en belirgin durum iki kadının idam hükmünə, ölümə verdiyi tepkidir. Genelevdə çalışmış kadın idam kararına olgunlukla yaklaşmış, öldürüleceğini bilmesine rağmen asla korku duymamıştır. Bunun en önemli sebebi zaten çok zor hatta belki de ölümden beter bir hayat sürmesidir. Ölüm onun için bir arınma ya da kurtuluş niteliğindedir. Buna karşılık olarak Sefir idam alanında aşırı tepkiler verir. Ölüm bir insan için sıradan, korkmadan sakince karşılanacak bir olay değildir. Yüksek rütbelerde çalışmış, ünlü, herkesin televizyonlarda izlediği o kadın şimdi delirmiş gibidir. Ağlar, yalvarır. Hayatı fahişelik yapan kadınıninki gibi değildir. Sefir iyi bir hayat sürmüştür, ölümü sevinçle kucaklayacak şeyler yaşamamıştır.

Sefir kadın ise dikkatle Asker'in yüzüne bakmaktadır. Anlamsız bu bakışlarda daha çok olanlara inanamama, yaşadığı olaylara anlam verememe durumu fark edilmektedir. Fahişe kadın ölüm meleşini sükûnetle beklerken Sefir kadın ölümə mahkûm edildiğine inanmamaktadır. Bu iki farklı kadının idamı Asker'e de ağır gelmektedir.

Saçları alnına dağılmış, titrəyən başı isə sanki bədənində ağırlıq edirdi. Onun titrəyən başı ilə saçının teltel ağqarası polkovnikə quşların Katalan ətənəsinə xatırladırdı. Piqalın xanım sədrinin düşük çiyinləri onu qaməti bükük göstərirdi. Buxağı hind quşunun kimi titrəyirdi. Addım atdıqca havanı sinəsinə doldurub, yarımçıq boşaldırdı. Polkovnikin qarşısından keçəndə, qadının xırıltısı eşidildi. Göyərmiş dodaqları arasından çıxan nəfəsi sinəsinə çatmamış geri qayıdırdı. Bir cüt göyərçin kürəyindən boynuna doğru qanadlanırdı. Qadınlar sanki ayaq üstə yeriyan bir cüt qanadsız, ölüm mələkləri idilər. Piqalın xanımı polkovnikin qarşısından keçəndə sanki düşüncələrini oxuyurmuş kimi dayandı. Xanım səfir dəayaq saxladı. Qandalların sürünmə səsi kəsildi.

Piqalın xanımı polkovnikə üz tutub dedi:

-De, ölüm mələyi gəlməmiş mənə bir siqaret versinlər. Polkovnik onun istəyinə təəccüblənib, az qaldı soyuqqanlılığını itirə. "Olmaya, bu da mirra ağacı kimi mənim fikirlərimi oxuyur?!"

³⁵¹ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 77

*Səfir qadın isə diqqətlə polkovnikin üzünə baxırdı. Baxışlarında nə yalvarış var idi, nə də qarğış. Baş vermiş hadisələrə inanmayan adamların donuq nəzərlərinə bənzəyirdi səfirin baxışı. Məhkumları müşayət edən məmurlar isə onları yeriməyə məcbur edirdilər. Polkovnik düşünənki məhkumun istəyi qarşısında susduğu kimi qadının da istəyi qarşısında səssiz dayandı. Öz beynində “nə günahsızam, nə də məmur” deyirdi. Ancaq ağır bir yük altında əzilmiş kimi hiss edirdiözünü. Davranışlarından, baxışlarından bilinirdi ki, Piqalın xanımı öz ölüm hökmünü qəbul edib, indi isə ölüm mələyini gözləyir. Amma səfir xanım hələ də ölümə məhkum edildiyinə inanmur.*³⁵²

Kadınlar kurşuna dizilmək üçün duvar dibinə dizildikleri noktada Səfir kadında tabiri caizse ipler kopar. Ağlayarak “Beni öldürmələrinə izin verməyin!” diye ağlamaya başlar. Özellikle “Kitap okuduğu için insan öldürmek nerede görülmüş?” ifadesi dikkat çekicidir. Yanında çalışan genç bir kızı boğarak öldüren bir kadın ile aydın, eğitimli, yüksek bir mertebedeki kadının görevi nedeniyle idama mahkûm edilmesi ülkenin çürümüşlüğüünün somut bir kanıtıdır.

Polkovnik iki fərqli qadının qarşısında çarəsiz qalmışdı. Onların edamı gizli kitablar yayan təşkilatın başçılarından daha ağır idi. Tələbələri divarın önünə düzəndə, biri necə olmuşdusa onu tutan məmurun əlindən qaçaraq, gəlib polkovnikin boynunu qucaqlamış və uca səslə ağlayıb demişdi:

-Qoymayın məni öldürsünlər. İcazə verməyin... verməyin... Axı dünyanın harasında görünüb ki, kitab oxumağa görə adamı öldürsünlər? İcazə verməyin... Siz deyİN məni öldürməsinlər!

*Tələbənin qolları kəndir kimi boynuna dolanmışdı. Gəncin yalvarışlarından ruhu sarsılmışdı. Məmurlar güclə onu ayırır, əllərini dirəyə qandallayıb, gözlərini bağlamışdılar. Atəş açılmazdan qabaq oğlan şalvarını batırmışdı. Tələbələr birliyi təşkilatının üzvlərinin günahları məlum idi. Onlar qadağan olunan kitab və nəşrləri yeraltı mətbəələrdə çap edir, yayırdılar.*³⁵³

Fahişə kadına bir sigara Səfir kadına da su verilir. Fahişə kadın kendisine verilen sigarayı derin derin içine çekerken suyu biten Səfir kadın bağlanmaya çalışırken çırpınmaya

³⁵² Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 78-79

³⁵³ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 79

başlamıştır. Sanki başına gelecekler aniden kafasına dank etmiştir. Fahişe kadın ise tam tersine bağlanırken de hiç itiraz etmemiş ve sakince beklemiştir.

Səfir xanımı edam dirəyinə bağlayanda o hələ təzəcə nə baş verdiyini dərk edirdi. Əl-ayaq atıb qollarının arxadan bağlanmasına mane olmağa çalışırdı. Gözləri bağlanandan sonra artıq öldürüləcəyini başa düşdü. Amma Piqalın xanımı polkovnikin fikirləşdiyinin əksinə olaraq, nə əlqol atdı, nə də etiraz etdi. Taleyi ilə barışmış kimi görünürdü. Bəlkə də siqaretin nikotini onun həyat eşqini süsləşdirmişdi. Ya da ölümə üzüə gəldiyinə görə, varlıq onun üçün yalnız bir siqaret tüstüsündə tamamlanırdı.³⁵⁴

İncelenen eserlerde kadınların siyasi bir ilgisinin ya da görevinin olması durumunda oldukça sivri bir şekilde kurgulandıkları görülmektedir.

2.4. Eğitim Hayatında Kadın

2.4.1. Eğitimli Kadın

Güçlendirme kavramının günümüz kadın hareketi içinde özel bir anlamı vardır. Bu kavramın kökeni belirsiz olmakla birlikte, Batıdan çok Asya'dan çıktığına dair en önemli kanıt, Gita Sen ve Karen Grown tarafından yayınlanan Gelişme, Kriz ve Alternatifler (Development, Crisis and Alternatives) adlı kitabın, 1985'te Nairobi'deki Üçüncü Dünya Kadınları Konferansında geniş ölçüde dağıtılmış olmasıdır. ABD'li feminist hareketin yaklaşık kırk yıldır kadınların durumunu iyileştirmek için yürüttüğü mücadelenin fikir ve eylemlerine göz atıldığında, bu kavramın izine rastlanmamaktadır. Yaygın kanının aksine güçlendirme kavramı aslında Freire ile ortaya çıkmamıştır. Onun bilinçlenmeyle ilgili düşüncesi güçlendirme nosyonuna tamamen uymaktadır, ancak bilinçlenme (ya da sosyo-politik çevrenin derinden farkındalığı) güçlendirici beceri ve duyguların gelişiminin sadece gerçek habercisidir...Güçlendirme dört boyuttan oluşmaktadır, her birisi eşit ölçüde önemlidir, ama hiçbirisi kadınların kendi adlarına hareket etmelerine olanak tanıyacak kadar tek başına yeterli değildir. Bunlar, bilişsel (kişinin kendi gerçekliğinin eleştirel anlayışı), psikolojik (özsaygı duygusu), politik (güç eşitsizliklerinin farkındalığı ve örgütlenme ile harekete geçme kabiliyeti) ve ekonomik (bağımsız gelir oluşturma kapasitesi) boyutlardır. Eğitimsel düzenlemeler bu dört boyutu geliştirme potansiyeline sahiptir, ancak eğitim programları her bir sonucun açıkça gerçekleştirilmesini sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır.

³⁵⁴ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 85

Bu boyutların birbirine bağı doğası güçlendirmenin geri döndürülmesini engellerken, güçlenmiş bir kadının gelişmesini kolay hale getiremez. Bu da düşük özsaygı ve bağımlılığın eski kalıplarının kırılması ile toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl işlediğini ve bunun dönüşümü için hangi stratejilerin gerektiğini gerçekçi biçimde anlayacak yeni kişiliklerin inşasını gerektirmektedir.³⁵⁵ Buna bağı olarak kadının güçlendirilmesinin ulaştığı yol eğitimden geçmektedir.

Avava başkışisi kadının en dikkat çekici yönü çalışkanlığı ve eğitim düzeyidir. Kadın ile ilgili edinilen bilgiler neticesinde maddi anlamda rahat olmasının yanında oldukça da güzel olduğu anlaşılmaktadır. Toplum gözünde hiçbir eksiği olmayan bir kadındır. Bu nedenle üniversiteye giderek eğitim görme isteği, üstüne üstlük genellikle erkeklerin tercih ettiği elektrik mühendisliği gibi bir bölümü tercih etmiş olması çevreyi şaşırtır. İnsanların kadının tercihlerine şaşırmış olması üzerinde durulması gereken bir noktadır. Güzel bir kadının eğitim almasını gereksiz görmelerinin nedeni zengin bir koca bularak hayatını kurtarabileceği inancından ileri gelmektedir. Zaten babasının hali hazırda parası varken okumak yerine gezip tozması, giyinip kuşanıp dolaşması beklenmektedir. Toplumun kafasında oluşan kadın algısında “zorunlu kalmadıkça” okumasının anlamsızlığı yer etmiştir. Bir kadın sadece maddi anlamda kendini kurtarmak mecburiyetinde ise okur. Halbuki kadın hem zengin hem güzeldir. O zaman neden üniversiteyi de okumak ister? Tüm bunların ötesinde kadının; erkeklerin tercih ettiği, sınıf mevcudu içinde kadınların çok az olduğu, çalışma ortamında kadınların çok az yer bulabildiği, “erkek işi” olarak da tabir edilen bir bölüm olan elektrik mühendisliğini tercih etmesi mantıklı bulunmaz.

Kadın tercihlerini kendisi yapar, bunun için özgür yetiştirilmiş ve özgür bırakılmış olduğu çok net bir biçimde anlaşılır. Çevreden gelen şaşırmalar ya da onaylamama durumları kadını kararlarından çevirmez çünkü ailesi tarafından desteklenmektedir.

Özüm bu ixtisası seçmişdim. Bu seçdiyime göre de heç bir söze qulaq asan deyildim. Amma qulağıma çatırdı-çattırırdıla da-qızlar bu mühendislik derslerini oxuyabilmezler xisvesiyle de güzel qızlar. Bu babetden asla güzel olub olmadığımı fikir veresi deyildim; pulum da var idi adlı-sanlı elçilerim de. Mene tekce öz sevdiyim ixtisasda ‘âli teshil olmaq istiyirdim. Xalqın da ağzını bağlayabilmezdim. Ancaq, “Gözel qızlar mühendislik

³⁵⁵ STROMQUIST, Nelly P., “Kadınların Güçlendirilmesinde Eğitimin Rolü,” Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim İçinde (Çev. F. Sayılan), Dipnot yayınları, Ankara 2012, 185-214.

*oxuyabilməzlər” dedikləri meni incidirdi, bununla da, daha doğrusu, meni daha da çalışqanladır. Ona görə de men fakültəyə girendən beri bütün gözler mene zillənirdi.*³⁵⁶

Baş karakter kadının özgüveni dikkət çekicidir. Seçimlerini kendisi yapmakta, kulağına bazı dedikodular gəlsə də bunları umursamamaktadır. Çevredekiler bir kadının mühəndis olmasını onaylamamaktadır. Ama güzel bir kadının mühəndis olması daha təhlükəli görülür. Erkeklerin içine daxil olmuş bir kadın kəfə karışdırıcıdır. Hele ki güzəlsə daha da sıkıntılıdır. Ayrıca güzel kadınların mühəndis olabilecek kadar zeki olamayacakları da hissettirilmişdir. Burada toplumun bu tür təpkiyə verməsi hələ tabularını yıxamamış, kalıplar içində sıkışmış kalmış olduğunu göstərməkdir. İran səyahətləri ilə gözlemlər hərmənlandığında günlük həyatda önyargı və “çar çup” (çərçəvə) batağı özellikle Tebriz’de oldukça etkilidir demək mümkündür. Bu önyargılar elbette cinsiyət ayrımı yapmaz ancak kadın üzerindəki baskısı çox daha fazladır.

Kadın paralı və güzel olduğunu kabul etməsinə rağmen bunu önemsememəkdir. Hatta birçok talibi olmasına rağmen aklı aldığı və almaq istədiyi eğitimdedir. Onun “tek sevdiği “ihtisası”dır. Etraftan duydukları kadını vazgeçireceği yerde daha da hırslandırır.

*Varlıq onu əlsə əldətməyib. Özüne görə, çox da gözəldir; çox çox da elçiləri vardır. Amma güzəlliyinə heç də əldənmədən çox çox çalışqan bir qızıdır. İndi ələ bərq mühəndisliyində dər oxuyur. İkincisi də budur ki, insanlığı çox sevir.*³⁵⁷

Mürr Ağacının Kehruba Gözləri’ndə kurşuna dizilmək için duvar dibinə dizilən iki kadından eski səfir olanı “Beni öldürmələrinə izin verməyin!” diyə ağlamaktadır. Özellikle “Kitap okuduğu için insan öldürmək neredə görülmüş?” ifadəsi dikkət çekicidir. Səfir kadının iyi eğitim almış, yönetim kademesində oldukça yüksek mertebelərə ulaşmış olduğu ancak rütbesi nədənəylə də canına kiyılacağı görülməkdir. Yanında çalışqan genç bir kızı boğarak öldüren bir kadın ilə aydın, eğitimli, yüksek bir mertebədəki kadının görevi nədənəylə idama mahkûm edilmesi ülkədəki ədalət sistemi ilə ilgili bir çarpıklıktır.

Polkovnik iki fərqli qadının qarşısında çərəsiz qalmışdı. Onların edamı gizli kitablar yayan təşkilatın başçılarından daha ağır idi. Tələbələri divarın önünə düzəndə, biri necə olmuşdusa onu tutan məmurun əlindən qaçaraq, gəlib polkovnikin boynunu qucaqlamış və uca səslə ağlayıb demişdi:

³⁵⁶ Avava, syf. 40-41

³⁵⁷ Avava, syf. 63

-Qoymayın mənı öldürsünlər. İcəzə verməyin... verməyin... Axı dünyanın harasında görünüb ki, kitab oxumağa görə adamı öldürsünlər? İcəzə verməyin... Siz deyin mənı öldürməsinlər!

Tələbənin qolları kəndir kimi boynuna dolanmışdı. Gəncin yalvarışlarından ruhu sarsılmışdı. Məmurlar güclə onu ayırıb, əllərini dirəyə qandallayıb, gözlərini bağlamışdılar. Atəş açılmazdan qabaq oğlan şalvarını batırmışdı. Tələbələr birliyi təşkilatının üzvlərinin günahları məlum idi. Onlar qadağan olunan kitab və nəşrləri yeraltı mətbəələrdə çap edir, yayırdılar.³⁵⁸

Xanımeli kitabındaki Sürücü adlı hikâyede kadının matematik bölümünü bitirdiği küçük bir yerde belirtilmiştir. Ancak bu bölümde asıl ön plana çıkarılmak istenen kadının aldığı eğitimden ziyade o an içinde bulunduğu duygulardır.

Riyazi diplomu var ikən hesablaya bilmir görsün, o təxtin üstündə sovuşan, 18 ilin 365 gecəsi neçə gecə elər? Və sonrakı 9-10 ili də istir hesablasın. . . Gah aralı yatıb, gah qovuşduqları zamanlar; barmaqla sayılan az izli birzadlar kimi sovuşan illəri. . .³⁵⁹

2.4.2. Eğitimsiz Kadın

Üretim faktörlerinden olan işgücünün özellikleri üretim süresi boyunca önem arz etmektedir. Bir ülkenin ekonomik faaliyeti kapsamında yer alan işgücü üretici olarak konumlanırken aynı zamanda farklı bir aşamada tüketici olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte işgücünün almış olduğu eğitim hem üretim hem de tüketim aşamasında etkili olmaktadır. Eğitim, işgücünün iş yapma kapasitesini geliştirmekle beraber girişimci yapısına da sahip olmasını sağlamaktadır. Bilgiler ışığında, ülkedeki işgücünün eğitim durumu ülkenin istihdam yapısını doğrudan etkilemektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan bir toplumda iş konumlandırması ve işgücünün kapasitesini kullanmasıyla beraber istihdam oranı da artış göstermektedir. Gelişmiş olan ülkelerin eğitim durumlarıyla gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerin eğitim durumları karşılaştırıldığı zaman, birbirleriyle farklılık göstermekte ve bu durum istihdam oranına yansımaktadır.³⁶⁰ Buna bağlı olarak eğitim görmemiş bir kadının istihdama katılması, işgücüne dahil olması zorlaşmaktadır. Ancak özellikle Tayyib karakterinde

³⁵⁸ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 79

³⁵⁹ Xanımeli, syf. 23

³⁶⁰ YANTUR, Pelin, Ortadoğu Ülkelerinde Kadın İstihdamı İran ve Türkiye Örneği (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, İstanbul 2017, syf. 18.

tam tersi bir durum söz konusudur. Eğitimsiz olan Tayyib aynı zamanda çalışan ve evini geçindiren bir kadındır.

Tayyib'i kimseyle işi olmayan kendi halinde biri olarak tanımlamak mümkün değildir. Asker ile ilgili gizemli durum onu sürekli düşünmeye ve tahminde bulunmaya iter. Ona göre kuşbazların toplandığı bir kahvehanede kitap okuması bile başlı başına bir gariplikdir. Okuma yazma bilmeyen, okutulmayan, potansiyeli heba edilmiş bir kadın olan Tayyib Asker'e hayranlık da duymaktadır. Çünkü ona göre kitap okuyan bir insan diğerlerinden kat kat yüksektir.

*Polkovnikin quşbazlar kafesində oturub, heç kimlə danışmadan kitab oxumağı Təyyibi həddindən artıq maraqlandırır. Ona görə ki, quşbazlar kafesində kitab oxumaq karlar cəmiyyətində söz söyləmək, korlar qrupunda şəkil sərgisi keçirtmək kimi bir şey idi. Çox vaxtlar yorğunargın kafeyə gəlib, polkovniki kitab oxuyarkən görəndə, onun yerində olmaq arzusu ürəyindən keçirdi. Təyyib üçün kitab oxuyan insan başqalarından qatqat yüksəkdə idi.*³⁶¹

Tayyib babası yüzünden okuyamamış, okuma hevesi hayatı boyunca içinde kalmış, potansiyelini ortaya çıkaramamış bir kadındır. Asker ile iletişim kurmaya başlamalarının ardından ara ara sohbet etməye başlamışlardır. Bu sohbetlerin birinde Tayyib ona “Keşke ben de senin kitabında yazılanları okuyabilseydim.” der.

*Təyyib onun nə yazdığına boylanıb dedi: Kaş ki, mən də sənin kitabında yazılanları oxuya bilərdim.*³⁶²

Asker'in sakın sakın kitap okumasına hayranlık duyan Tayyib bunu ona söylemekten de çekinmez. Kitap okuyan bir insanın diğerlerinden üstün olduğunu düşündüğü gibi boşluğa düşmeyeceğini, yitip gitmeyeceğini de düşünür. Eğitimli insana duyduğu hayranlığı açık yüreklilikle her fırsatta dile getirmesi okuyucuda ona karşı bir merhameti de doğurmaktadır. İster istemez Tayyib okusaydı, eğitim görseydi nasıl bir insan olurdu, ne iş yapardı soruları okuyucunun zihninde yankılanır. Nice kız çocuğu sırf cinsiyetleri yüzünden okutulmamış, eğitilmesine izin verilmemiş, onlar için en uygun olanın evlenip çocuk doğurmak olduğuna kanaat getiren ailelerin elinde heba olup gitmiştir.

³⁶¹ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 37

³⁶² Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 46

-Heç bilmirsən, sən bu cür sakitcə kitab oxumağına necə heyran olmuşam. Kitab oxuyan adam boşa düşməz. Başı bəlalı olsa da, yenə də kəlləsini saxlamağı bacarar.

Təyyib elə içdən danışdı, elə bil illər idi polkovniki tanıyır.

-Bilirsən qardaşım nə deyərdi? Polkovnik ağzını açdı ki, soruşsun, Təyyib imkan verməyib davam etdi: Deyirdi ki, alim düşmənlə cahil dostdan yaxşıdır. Kaş adamın cəlladı da kitab oxuyan olsun.³⁶³

Təyyib kendisine bir fırsat verilseydi başanlı olabileceğinden de emindir. Yazıp okuması olsaydı “dağı taşı üst üste koyardım” der. Hatta kendisi gibi kuşbazlar ilə birlikdə kurulabilecek bir dernek kurmayı dahi hayal eder. Onun kendine güveni okuyucuyu da ona hayran bırakmaktadır. Toplumsal kurallar gereği köşeye sıkışıp kalan ve her şeye rağmen özgüvenini yitirmemiş bir kadını çıkmaktadır karşımıza.

Sən kimi yazıboxumaq bacarığım olsaydı, dağı dağ üstə qoyardım. Lap belə kiçik işim Quşbaz Həmkarlar İttifaqı qurmaq olardı. O Cəlili görürsən?! Həmkarlar İttifaqının adını eşidəndə elə bil cinə bismillah göstərirsən. İbiş də onun tayı! Sözü eşidən kimi az qalır tumanına batırsın. Xaloğluya deyirəm ki, sən məndən beş köynək artıq yırtıbsan, beşaltı sinif savadın var, gəl düş qabağa. Deyir, hamı kor, sən də kor. Bu ölkə həmkarlar ittifaqının yeri deyil. Yadından çıxıb tələbələrini başına nə gəldi? O tələbələrin biri xaloğlunun bacısı oğlu idi. Deyir, ağıllı adam bu zamanədə ağrınamış başına dəsmal bağlamaz. Həmkarlar İttifaqı qurmalı olsa idi, hər kəsdənəvvəl doktor qabağa düşərdi. Deyirəm axı o, götünün qorxusundan heç özlərini üzv olmuyub, indi gəlib quşbazlarını qurmaq üçün qabağa düşəcək?³⁶⁴

Təyyib’in babası kızlarını okutmayı uyğun görmeyen bir adamdır. Oğullarını okutur ancaq kızlarını “sandıxhanada” gizlər. Kadınların okutulmaması çoxu kültürdə karşımıza çıkmaktadır. Oğlanların okuması teşvik edilirken kadınlar bu gelişime uygun bulunmamıştır. Çünkü kadının görevi bir aile kurup iyi bir eş ve iyi bir anne olmaktır. Təyyib kendi imkanlarıyla bir şeylər ögərsə də oldukça yüzeyseldir. Bir adını yazmayı bilir, bir imzası vardır, bir də parmakla küçük hesablar yapabilmektedir.

Atamın qulağı tüklü idi. Heç kimin sözünü eşitməzdi. Oğlanları yolladı məktəbə, qızları sandıxhanada gizlətdi. Bir imzam var, bir adımı yazıpozmağı, bir də barmaq sayısından azca

³⁶³ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 73

³⁶⁴ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 75

*artıq hesab bilirəm. Onu da quşlara görə öyrənmişəm. Hər gün ikinci çağı quşlarımın gözdən yayınanı olmasın deyər, onları sayıram. Boşa düşən quş beş qəpiyə dəyməz. Gicbeyin olar... Necə deyim, boşa düşən quş evinin yolunu itirən adama bənzəyər. Quş ki boşa düşdü, deyərəm qoy cəhənnəm olsun. Burax, düşdüyü yerdə qalsın.*³⁶⁵

Tayyip romanın bir yerinde elini Askerin okuduğu kitabın üstünə koyar. Asker bu durumda biraz çekinir. Tayyip'in cesareti Asker'i çekingənliğe sürükler. Aslında Tayyip'in tek istediği Asker'in kitabında yazarların ne olduğunu öğrenmektir. Tayyip Asker'e değil onun kitaplarına ve okuma becerisine hayrandır.

Kor qoca əlində çörək yenidən kafenin nərdivanlarında əyləşdi. Hava getgedə tutqunlaşırdı. Az qalırdı göy buludlarını Nivakın paytaxtı üzərinə yağdırsın. Polkovnik saatına baxdı. Getmək vaxtı çatmışdı. Kitabını bağlayıb ayağa qalxmaq istədi. Elə həmin an Təyyib əlini kitabın arasına qoyub soruşdu:

-Bu səhifədə nə yazılıb?

-Dəlilikdən, ölümdən deyib, ayağa qalxdı. Təyyibin əlini kitabın ortasından çəkmək niyyəti yox idi. Səmimi bir səslə dedi:

*-Bu səhifədə nə yazdığını mənə oxu daaa... Polkovnik iki ürəkli adam kimi oxuyub-oxumamaq arasında qaldı. Hava qəfildən guruldadı, ildırım çaxdı. Polkovnik yenidən yerində əyləşdi. Təyyibin sözünü yerə sala bilməyib, oxudu.*³⁶⁶

Burada oldukça ısrarcı ve istediğini alan bir Tayyip vardır. O sayfada yazarları öğrenmek için Asker'in kitabına elini koyar ve o okuyana kadar çekmeyeceğini hissettirir.

Çevresindeki insanlar da Tayyip'in potansiyelinin ve nasıl da boşa gittiğinin farkındadır. Okusaydı büyük adam olabileceğini bilir etrafındaki insanlar da. Kahvehanedeki xaloğlu ona eğer okuman yazman olsaydı alim olacağını söyler. Buna cevap olarak Tayyip'in söylediği dikkat çekicidir. Alimlik bir kenara, okuma yazması olsaydı dünyanın en mutlu insanı olacağını belirtir. Bu arada Asker'e "Muallim Bey" diye hitap eder. Çünkü bu kadar okuyan, aydın biri ancak öğretmen olabilir.

³⁶⁵ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 44

³⁶⁶ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 132

-Demə zarafat edirəm! Sənin canına and olsun, düz deyirəm Təyyib! Sənin beşon sinif savadın olsa idi, dünya alimi olardın! -Alimlik peşkəş, əgər ağa müəllim kimi bu yazıları oxuya bilsəydim, məndən xoşbəxti tapılmazdı. Təyyib xaloğlunu yola verib, polkovnikə sarı döndü:

-Sən bilirdin ölümün tarixi HabilQabildən başlayır?!³⁶⁷

³⁶⁷ Mürr Ağacının Kehruba Gözleri, Syf 134

III. BÖLÜM

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca sevgilinin boyu için en yaygın biçimde servinin, saçı için de yılanın kullanılmasının sonrasında çağdaş edebiyat içinde kadının aldığı şekil oldukça farklılaşmıştır. Klasik Türk şiirinin idealize ettiği aşk ve sevgili anlayışı bununla beraber benzetmeler dünyası kadını sadece gerçek hayatta değil edebiyatın kurmaca dünyasında da sınırlamıştır. İran Türk edebiyatına bakıldığında kadından bahsedilirken genel itibariyle aynı düzlemde bir yapı ile karşılaşılmaktadır.

Klâsik Türk Edebiyatı'nda yer alan sevgili, şiirlerin baş kahramanıdır ve şairlerin neredeyse hepsinin erkek olduğu düşünüldüğünde sevgili de buna bağlı olarak neredeyse tüm eserlerde kadındır. O, aşkın en önemli karakteridir. Güzele ve güzelliğe ait ne varsa hepsini kendinde toplar, yüce bir varlıktır, akılları baştan alır, güzelliğiyle hem dert hem de dermandır. Sevgili; beşerî özellikleri dışında taşıdığı sembolik anlamlarla şiirlere renk katar, âşğın yaşama sevinci sevgilinin güzel yüzünü görmektir. Âşık için onun olmadığı yerde mutluluk yoktur. Kadının sevgili anlamında değeri klasik şiirde, anlaşılacağı üzere, oldukça yüksektir ancak edebiyat modernleştikçe daha gerçekçi bir hal alır ve kadın daha gerçekçi, olduğu gibi ele alınmaya başlar.

Modern edebiyatın konu, teori ve eleştiri açısından üzerinde durduğu konuların başında kadın meselesi gelmektedir. Bu meselenin eskiden farklı bir şekilde edebiyatın gündeminde oturması şüphesiz modernite ile alakalıdır. Özellikle 19. yüzyıldan sonra insanı ilgilendiren her durumun yeni bir anlayışla ele almaya başlanması ve ortaya çıkan yeni hayat biçimleri her alanda olduğu gibi kadın meselesinde de kendini göstermiş, eskisinden farklı bir kadın kimliği ortaya çıkmıştır. Bu durum sadece modernitenin kaynağı ve yönlendiricisi olan Batı için geçerli değildir. Moderniteye sonradan dahil olmak isteyen ve çabalarını bu yönde yoğunlaştıran Türkiye ve İran gibi ülkelerde de aynı durum söz konusudur. Kadın meselesi etrafında ortaya çıkan yeni gelişmeler edebiyatı da etkilemiştir.

1970'li ve 1980'li yıllar 20. yüzyıl için, tarihi ve sosyal açıdan hem Türkiye hem de İran için son derece önemli bir zaman dilimi, bir kırılma noktasıdır. İran'da, yaklaşık yirmi yıl öncesinden başlatılan isyanlar ve iç kargaşalar İslami devrim olarak nitelenen rejim değişikliğine yol açmış ve şahlık geleneği sona ermiştir. Türkiye'de ise bu dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın ardından ortaya çıkan kanlı olaylar sonucunda 12 Eylül

1980 tarihinde ordu yönetime el koymuştur. Bu darbe ve arkasından gelen yıllarda Türkiye’de önemli değişiklikler yaşanmış, İran ve Türkiye için siyasi ve ekonomik buhranların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan gelişmeler edebiyatta da karşılık bulmuş, pek çok yazar devrimden ve 12 Eylül darbesinden sonra yaşanan gelişmeleri eserlerinde işlemiştir. Her iki edebiyat için de ele alınan konuların başında kadın meselesi gelmiştir.

Bu açıdan bakıldığında yazarların cinsiyeti de eserleri etkilemiş ve kadının işlenişinde farklar meydana getirmiştir. Kadınların kadın algısı, ya toplum içinde kadına biçilen rolü eleştirel olarak ifşa etmeye yöneliktir ya da biçilmiş olan rolü kabullenici bir şekilde inşa etmeye yöneliktir.

Kadınların önce romanın kurmaca dünyasında, sonrasında ise gerçek hayatta daha görünür olduklarını söylemek mümkündür. Kadınların her iki düzlemde de yavaş yavaş ön plana çıkmasıyla birlikte sanat ve edebiyat alanında da boy göstermeye başlamaları bu sürecin bir uzantısıdır. Kadınların sosyal hayata daha aktif katılımı sonucu doğan söylemler tezin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

İran edebiyatında kadınların, yazar ve şair olma süreci nerdeyse Türkiye gibidir. Meşrutiyet dönemi ve kadın hareketleri kadınların toplumda rol almalarına sebep olan etkenler olarak bu konuda çok önemli bir yer tutmaktadır. Kadınların edebiyat sahasına ciddi olarak girmeleri İran İşlami Devrimi’yle gerçekleşmiştir. Kadınların okuryazar olmalarının sıkıntılı olduğu bu toplumda, üst tabakanın kadınları hariç, diğer kadınların şiir ve edebiyat ile ilgilenmeleri oldukça zordur. Bu yüzden meşrutiyetten önce mevcut olan edebi eserler, saltanat ailesinin kadınları tarafından yazılmış anılar ve günlükler veya yine üst tabakaya yakın olan kadınların, erkek meslektaşlarının eserleri üzerine yazdıkları şiirlerin ötesine gitmemiştir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi, İran’da da kadınların kendi hakları için ayağa kalkmaları ve ilk kadın hareketleri, Batı medeniyetin etkisinde başlayan siyasi ve toplumsal olayların devamında oluşmuştur. Bu değişimlerden yıllar önce, İran’da bazı aydın kısımlar ve siyasetçiler tarafından kadınların toplumdaki konumu ve yaşam tarzı sorgulanmış olsa da ataerkil yapının kültür üzerine etkisi değişime izin vermemiştir. Bununla beraber iki komşu ülkenin yakın kültür ve ortak dini dikkate alındığında, kadınların geleneksel kültür çerçevesinde toplumsal sorunlar bakımından benzer yönler taşıdığını söylemek mümkündür. Her iki ülkenin ataerkil yapısında, kadınların hak ve hukuku erkeklere nazaran daha az olması

kadınların geleceği ve yaşam tarzının, kendi beklentilerinden ziyade erkeklerin insafına kalmasına neden olmuştur. İncelenen eserlerde ataerkil düzenin kadın yaşamında bıraktığı izler anlatılmıştır. Kadın kahramanların hepsi, toplumda kendini bulma yolunda öyle ya da böyle bir yalnızlık yaşamıştır. Kadın karakterleri sadece erkekler değil, zaman zaman hemcinsleri de yalnız bırakmıştır. Kadınların toplumdaki yalnızlığı ve erkekler arasında kendileri bir yabancı olarak hissetmesine rağmen, toplumda aktif olma istekleri eserlerin genelinde mevcuttur.

Bu çalışmada Modern Güney Azerbaycan edebiyatının önemli isimleri ve seçilen eserleri kadın, toplum ve ataerkil düzen bağlamında incelenmiştir. Nasır Menzuri'nin “Avava” ve “Qaraçuxa”, Rugayye Kebiri'nin “Mürr Ağacının Kehruba Gözleri” ve “Açlık Baratası”, Ferid Feranek'in “Xanımeli”, Ferrux Cerayidi'nin “Alma” adlı eserlerdeki “kadın” teması üzerinde durulmuştur.

Kadın teması işlenirken eserler ve İran toplumunun genel yapısı göz önünde bulundurulmuştur. Başlıklar belirlenirken de yine İran toplumunun yapısı dikkate alınmıştır. Eserlerin geneline bakıldığında İran toplumundaki kadınların çok farklı hayatlara ve haklara sahip olabilmesine rağmen çekirdekte yine erkek egemen bir yapıda ikinci planda kalmak zorunda bırakıldıkları sonucuna varılmıştır. Kurgu içinde aile yapısına, bulunulan çevreye ve kadının şahsi yapısına bağlı olarak çok farklı hayat şartlarına sahip kadınlar ile karşılaşmış ancak hepsinin bir şekilde geleneklere kurban gittiği görülmüştür.

İncelemede en dikkat çekici nokta kadın yazarların eserlerindeki kadınların daha gerçekçi bir biçimde sunulduğudur. Şiddet, taciz, ötekileştirme, eğitimsizlik gibi başlıkların kadın yazarların eserlerinden beslendiği görülmektedir. Erkek yazarlar da kadının toplumdaki yerine ve kadın sorunlarına el attıkları görülse de kadın yazarların daha sert bir gerçeklik içinde oldukları söylenebilir. Bununla beraber kadının siyaset ile ilişkisi başlığı için envanter toplama aşamasında kadın yazarların eserlerinin ciddi fark yarattığı ortaya çıkmıştır.

Avava romanında toplumsal dayatmalara karşı gelen, kendi doğrularına göre yaşayan, iyi eğitilmiş bir kadının içinde bulunduğu topluma yabancılaşması anlatılmıştır. Kariyer anlamında başarıyı yakalamışken, özel hayatında hüsrانlarla karşılaşmıştır. Bununla beraber kimsesiz ve çekingen bir kız da romanda önemli bir yere sahiptir. Qaraçuxa romanına bakıldığında esere damga vuran bir kadın karakter olmadığı görülmektedir. Söylentilere konu olmuş, sadece anlatılan birkaçı dışında kadın karaktere rastlanmamaktadır.

Ferrux Cerayidi'nin hikâye toplusunda hikayelerin hepsinde kadın karakter olmadığı için belli başlıları seçilerek incelenmiştir. Ancak incelenen hikayelerdeki kadın, anne, kız evlat gibi temalar oldukça yoğundur.

Rugayye Kebiri ve Ferid Feranek'in eserlerine bakıldığında ise yazarların da kadın olmasına bağlı olarak kadın karakterlerin ağırlıkta olduğu, eseri yönlendirdiği, kurgu içinde kadının ağırlığının çok net bir biçimde hissedildiği söylenebilir. Hatta "Xanımeli" adlı hikâye toplusunun tamamen kadın teması üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Cinsiyeti kadın olan her yazarın kadın edebiyatı yaratması gerekmez ancak burada iki kadın yazarın da kendine özgü bir üslup yarattığı, karakterlerinin de buna bağlı olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Yazar, sadece bir insan değildir, bir kimlikler bütünüdür. Yazarın kadın kimliğinden kasıt, kadınların başlarına gelenleri yazmasından çok daha kapsamlıdır.

Haksızlığa uğramış bir insan grubu olan kadınlar, alttakiler konumunun yarattığı sancıyı az ya da çok duymaktadır. Bunu aşma çabası esnasında açılan yaralar, kazanılan duygular, düşünceler, deneyimler ve kültür birikimi eserlere de yansımaktadır.

KAYNAKÇA

ABDOLLAHİFARD, Pouneh, **Zerdüştlük İnancında Kadının Konumu**, Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum 2020.

ADLER, Alfred, **İnsanı Tanıma Sanatı**, Say Yayınları, İstanbul 1996.

AFYONKALE TALAY, Necla, **İnfertiliteyle Başetme Becerisi Geliştirme Programının İnfertilite Kaynaklı Algılanan Stres Düzeyine Etkisi (Doktora Tezi)**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun 2018.

AKPINAR, Yavuz, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

AKTAŞ, Gül, **Günümüz Toplumlarında Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Aralık 2019

AKYOL, Ender ve AHMADİ, Azam, **İran'da Rıza Şah Dönemi Modernleşme Sürecinin Şia Ulemasına Etkisi**, Tarih Okulu Dergisi, Sayı 40, 2019.

ALBAYRAK, Recep, **Türklerin İranı-Yakın Gelecek-1**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2013.

ARJOMANDİ, Mohammad Ali, Rukiye Kebiri ile Röportaj, Navid Azerbaycan Dergisi, Sayı 2, 25 Eylül 2013.

AYDEMİR, Leyla, **Kadın Tacizlerine Yönelik Bir Tutum Araştırması**, International Journal of Social and Humanities Sciences, Sayı 3, 2019.

AYTEKİN, Halil, **XIX. Yüzyıl Fransız ve Türk Romanında Kötü Yola Düşmüş Kadın Portrelerinin Karşılaştırılması**, İlmi Araştırmalar, Sayı 16, İstanbul 2003.

BAYAT, Fuzuli, **Mitolojiye Giriş**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023.

BİLGİN, Asude, **Kadınların Varolma Yolları**, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2001.

BORATAV, Pertev Naili, **Köroğlu Destanı**, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2009.

BURÇ, Pınar Ezgi, **Popüler Kültür ve Annelik: Anneliğin Farklı Görünümleri**, Hacettepe Üniversitesi, Eylül 2015.

CELEP, Zühre Nur, **Rıza Şah Dönemi ile Muhammed Rıza Şah'ın İlk Dört Yıllık Yönetimi Dönemlerindeki Azerbaycan Basınının İçerik Bakımından Mukayesesi (1925-1945)**, Şarkiyat Mecmuası, 2023.

CERAYİDİ, Ferrux, **Alma**, Tebriz 1396.

CURTİS, Vesta Sarkhosh, **İran Mitleri**, Phoenix Yayınevi, 2020.

ÇAKIR, Selim, **Egemen Kültür Gölgesinde Kadın: İran İslam Devrimi Sonrasında İran'da Kadın Olmak**, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, İstanbul Yayınevi 2022.

ÇEBİ, Tuba, **İran'da Modernleşme, Ulema ve İktidar: Rıza Şah Döneminde İran Devleti ve Ulema İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2019.

ÇEBİ, Tuba, **İran'da Modernleşme, Ulema ve İktidar: Rıza Şah Döneminde İran Devleti ve Ulema İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)**, Çanakkale 2019.

ÇIRAKOĞLU, Ahmet, **1979 İran Devrimi Gelişim, Oluşum ve Dönüşüm (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Yeni Yüz Yıl Üniversitesi, İstanbul 2018.

ÇİFTÇİ, Orhan, **Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü**, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 1991.

ÇİMER, Latife Kabaklı, **Türk Töresinde Kadın ve Aile**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

ÇOLAKOĞLU, Seda, **Nasırüddin Şah Dönemi (1848-1896) Ve Tütün İmtiyazı (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara Üniversitesi, Ankara 2019.

DUDU KAHRAMAN, Esra, **Annelik Rolü Üzerine: Kadının “Annelik” Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması**, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Sayı 2, Eylül 2018.

ELBİR, Dafer Şani, **Rukkaye Keberi**, Azfemina Edebiyat Dergisi, Tebriz, Kadınlar Gününe Özel Sayı, Tebriz 08.03.2018.

EL-HİLO, Müştak, **İran Eşitlikçi Kadın Hareketleri Perspektifinden “Kadın Meselesi”nin Açıklanması**, İran Çalışmaları Dergisi, Sayı 1, 2020.

ENVER, Uzun, **İran Türk Öykücüsü Rukiye Kebiri ile Söyleşi**, Düş ve Düşünce Kültürel Eleştiri ve Düşünce Dergisi, Temmuz 2015.

ERDEM, Burcu, **Ataerkil ve Anaerkil Toplumun Savaşımının 'Avatar' Filmi Bağlamında İncelenmesi**, İletişim Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı, 2012.

ERGİN, Rümeysa, **Çalışan Kadınlarda Annelik ve Dindarlık Algısı (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara 2022.

ERGİNBAŞ, Esin, **İran İslam Cumhuriyeti’nde Makbul Vatandaş İnşası: İlkokul Ders Kitaplarının İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)**, Eskişehir 2021.

ERİNÇ, Ercan, **Ebeveyn Kaybı Yaşayan Ergenlerin Benlik Saygılarının İncelenmesi (Güroymak Sevgi Evi Örneği) (Yüksek Lisans Tezi)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van 2015.

FERİD, Feranek, **Xanımeli**, Tebriz 1392.

GÖKAY, Erol, **Bir Hastalık Olarak Aşk: Karşılıksız Aşk Sendromu**, Kriz Dergisi, Sayı 6.

GÜNAY, Ayşe Rüveyde, **Evli ve Çocuk Sahibi Bireylerin Evlilik Uyumu, Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Aile İşlevselliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)**, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat Temmuz 2020.

GÜRBÜZ, Âdem, **Türk Romanında Görücü Usulü Evlilikler (1971-1980) (Araştırma Makalesi)**, BEÜ SBE Dergisi, 2019.

HARMAN, Ömer Faruk, **İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın**, Cilt 24, İstanbul 1988.

KAFKASYALI, Ali, **İran Türk Edebiyatı Antolojisi**, Erzurum 2002.

KAFKASYALI, Ali, **İran Türkleri**, İstanbul, Bilgeoğuz Yayınları, 2010.

- KAHRAMAN, Leyla, **İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili**, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, Güz 2014.
- KALABALIK, Kamuran, **Birinci Dünya Savaşı'nın Başlarında İran'da Rus İşgal Faaliyetleri ve Tepkiler**, History Studies, Ekim 2020.
- KANAR, Mehmet, **Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi**, İstanbul 1999.
- KAPLAN, Mehmet, **Dede Korkut Kitabında Kadın**, Türkiyat Mecmuası, Cilt 9, İstanbul 1951.
- KAPLAN, Zübeyde, **Mircea Eliade'nin Eserlerinde Toprak Ana, Kadın ve Doğurganlık (Yüksek Lisans Tezi)**, Çukurova Üniversitesi, Adana 2006.
- KARADENİZ, Havvaana, **Feminist Edebiyat Eleştirisi ve Hatice Bilen Buğra'nın Mal Sahibi Adlı Hikâyesinin İncelenmesi**, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 2, 2019.
- KARADENİZ, Yılmaz, **İran Tarihi (1700-1925)**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2012
- KARAMAN, Hayreddin, **"Efgânî Cemâleddin" İslam Ansiklopedisi**, Cilt X, İstanbul 1994.
- KARAMAN, Leyla, **İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili**, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, Güz 2014.
- KASIMOĞLU, Seval, **Türk Masallarında Anne Motifinin Psikanalitik Çözümlemesi**, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt 15, Sayı 39, Ağustos 2022.
- KAYA, Baran, **Çağdaş Varoluşçu Felsefelerde Birey Olmak ve Birey Olarak Kadın (Yüksek Lisans Tezi)**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2003.
- KEBİRİ, Rugayye, **Açlık Baratası**, Tebriz 1397.
- KEBİRİ, Rugayye, **Mirra Ağacının Kehreba Gözleri**, Tebriz
- KEBİRİ, Rukiye, **"İran"daki Azerbaycan Edebiyatının Dikkat Çekmesini İstiyorum." (Röportaj ve Azerbaycan Türkçesinden Aktaran: Umut Başar)**, Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi, Sayı: 366.

KELEŞ, Semra, **Yapı-Faillik Kavramları Çerçevesinde Türk Sinemasında Evlilik (1960-1980) (Doktora Tezi)**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2023.

KHANGANI, Fatemeh Dehghan, **İran’da Meşrutiyet Öncesi Aydınlar ve Düşünce Akımları (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2011.

KILIÇ, A. Zeynep, **Ebeveynlerin Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Çocuk Yetiştirmeye Etkileri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Araştırma Raporu, 2013.

KINAYTÜRK, Meral, **Hâfız Divânı’nda Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları (Yüksek Lisans Tezi)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2019.

MAJİDİ, Ramyar, **Kadın Meselesi Bağlamında Sevgi Soysal ve Simin Danişver’in Romanlarında Karşılaştırmalı Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

MENZURİ, Nasır, **Avava**, Tahran 2005.

MENZURİ, Nasır, **Qaraçuxa**, Tahran 1994.

MİYENALİ, Elirza, **Nağıldı Hele**, Bakû, 1997.

MUHTAROĞLU, Vilayet, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi 1**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

MUTLU, Ahmet, **İçgöç Algısının Değişmesi ve Gurbetçilik Üzerine**, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, Haziran 2016.

NADİM, Parvin, **İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme**, M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 8. Sayı, 1996.

OĞURTAN, Semin Güler, **Boşandım Diyemedim: Boşanmanın Aile ve Toplum Üzerine Etkileri**, Çizgi Kitabevi, Konya 2011.

ÖNDER, Savaş, **“Rukayye Kebiri’nin Açlık Baratası Romanında Güney Azerbaycan Türklerinin Tarihi, Sosyal Hayatı ve Kültürel Değerleri”**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2023.

ÖRTLEK, Muhammet-TEKELİOĞLU, Serhat, **Türkiye’de Siyaset ve Kadın**, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2013.

ÖZDEMİR, Fatma Zeliha, **İslamcı Feminist Söylemde Kur'an ve Kadın (Amine Wedud'un Bakış Açısı ile Kadın Konulu Kuran Ayetlerinin Yeniden Yorumlanması) (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara Üniversitesi, Ankara 2013.

ÖZENSEL, Ertan, **Farklılıkların Bir Arada Yaşamada Bir Sorun Alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi**, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 43, 2020.

ÖZER, Yağmur-ASLAN MUCUR, Sevdâ, **“Evlat Sorumluluğu Beklentisi”, “Aile Bütünlük Duygusu” ve “Kişilik Özellikleri” Üzerine Bir Araştırma**, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2023.

ÖZTÜRK, Özhan, **Dünya Mitolojisi**, Ankara, Nika Yayınları 2016.

ÖZTÜRK, Öztürk, **Anahita (Pers Mitolojisi)**, 17 Ocak 2019.

ÖZTÜRK, Serdar (Ed.), **Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar II**, Gece Kitaplığı, Ankara 2020.

ÖZVURMAZ, Safiye-AKSU, Hilmiye, **Çalışma Durumunun Kadın Sağlığına Etkileri**, Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, Sayı 26, 2017.

PULAT, Aslıhan, **Türk Romanında Babalar ve Kızları (1872-1901) (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, Temmuz 2020.

RAFSANCANI, Ali Ekber Haşimi, **Hujjat-ul Islam, “Keep the Family Unitstrong”**, Mahjubat,1,2,3, (Mayıs, Haziran,1983.

RANJBARI, Mina, **1980 Sonrası Türk ve İran Romanında Kadın Algısı (Elif Şafak ve Fariba Vafi Örneği) (Doktora Tezi)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

RECAİ, Gulam Ali, **İmam Humeyni ve Hatıralar**, Tesnim Yayınları, 2019.

SABET, Firoozeh Kashani, **Sınır Kurguları: İran Ulusunun Şekillenmesi (1804-1946)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2018.

SADIKOĞLU, Zehra Zeynep, **Postmodern Dünyada Anne Olmak**, Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2017.

SADRİ, Manizheh, **Kaçar Hanedanı Döneminde İran'da Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Değişmesi ve Yeni Okulların Açılışı**, İslamî Azad Üniversitesi, Ağustos 2013.

SANCAR, Serpil, **Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi**, Nika Yayınevi, Aralık 2016.

SARIKAYA, Yalçın, **Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür**, Dış Politikalar Araştırma Merkezi, Kasım 2012.

SEKMEN, Nermin, **İslam ve Feminizm Temelinde Devrim Sonrası İranlı Kadınlar (Yüksek Lisans Tezi)**, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2019.

SEVER, Merin, **Kadınlık, Annelik, Gönüllü Çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den Kadınlık Mı Annelik Mi? (Tina Miller'dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid Üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması)**, Feminist Eleştiri Cilt 7, Sayı 2, Ankara Aralık 2015.

SOMUNOĞLU İKİNCİ, Sinem, **Toplumun Kanayan Yarası: Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Kavramı ve Yansımaları**, Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, 2014.

SOOFİZADEH, Abdolvahid ve TÜRKER, Özgür, **Rusya-İran (Kaçar) İlişkileri Adına Dehşet Verici Bir Hadise: Rusya'nın Tahran Başkonsolosluğu Baskını ve Büyükelçi Aleksandr Griboyedov ve Maiyetinin Katledilmesi (11 Şubat 1829)**, 2018.

SOOFİZADEH, Abdolvahid, **Cemaleddin Afganî'nin İslam Birliği Düşüncesindeki Yeri ve Önemi**, Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, Aralık 2020.

SOOFİZADEH, Abdolvahid, **Kaçar Döneminde İran-Osmanlı Siyasi İlişkileri (Doktora Tezi)**, Ankara Üniversitesi, 2014.

STROMQUIST, Nelly P., **"Kadınların Güçlendirilmesinde Eğitimin Rolü," Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim İçinde.** (Çev. F. Sayılan), Dipnot yayınları, Ankara 2012.

ŞERİATİ, Ali, **Kadın (Fatıma Fatımadır)**, Fecr Yayınevi, 2013.

ŞÜKÜROVA, Esmira Fuad, **Güney Azerbaycan Edebiyatında Modernleşme Aşamaları**, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, Ağustos 2014.

TANRIVERDİ, Azizxan, **Azerbaycan Dilinin Tarixi Qrammatikası**, Bakı 2017.

TAŞDEMİR, Sedat, **İran Devrimi ve Devrimin Fikri Altyapısını Oluşturan Kişi ve Gruplar (Yüksek Lisans Tezi)**, Bingöl 2022.

TEKKE, Mustafa-COŞKUN, Merve, **Kendini Tanıma, Kendini Gerçekleştirme, Kendini Aşmışlık ve Potansiyelini Tam Kullanan Kişi: Kişilerarası İletişim**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 18, Sayı 70, Nisan 2019.

TEYFUR, Mensur, **Kur'an'da Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler**, Bitlis İslamiyet Dergisi, Cilt 1, 2019.

TİMUÇİN, Afşar, **Aşkın Diyalektiği**, Bulut Yayınları, İstanbul 2015.

TÜRKDOĞAN, Özlem, **Ana Akım Medyada Annelik Miti**, Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı 13, Şubat 2013.

UĞURLU, Serdar, **Köroğlu-Han Nigâr Hasan Bey-Telli Hanım Kolu Sivas Varyantı**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 19, Bahar 2017.

UYANIK, Ayhan, **Nazım Hikmet'in Şiirlerinde Aşk ve Kadın (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

ÜNALAN TURAN, Sümeyra, **Çalışma Hayatının Dindar Kadının Dînî Anlayış ve Uygulamalarına Etkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi)**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2013.

ÜNER, ELİF- SINAL, Nihal, **İnfertilite Kliniğinde Tedavi Gören Kadınların Yalnızlık Düzeyini ve Algıladıkları Aile Desteyini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi**, Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, Sayı 4, Ekim 2018.

YANTUR, Pelin, **Ortadoğu Ülkelerinde Kadın İstihdamı İran ve Türkiye Örneği (Doktora Tezi)**, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, İstanbul 2017.

YEŞİLOT, Okan, **Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 36 Erzurum 2008.

YILDIRIM, Zeynep, **Melgunov’a Göre 19. Yüzyılda İran’da Türkmen Boyları**, Bilig Dergisi, Sayı 103, 2022, syf. 149-181.

YILDIZ, Ayşe, **Servi Boylu Yılan Saçlı Sevgilinin Başka Bir Düzlemde Okunma Denemesi**, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı 3, Ankara 2019, syf. 164-178.

YURTALAN, Betül, **Kitap Tanıtımı / Book Review: Beklenen Kurtarıcı İnancı**, Kader Kelam Araştırmaları Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, 2017.

ZOLFAGHARİ, Nazanin, **Nasır Menzuri Hayatı, Edebî Kişiliği ve Karaçuha Romanı (Yüksek Lisans Tezi)**, Ege Üniversitesi, İzmir 2013.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Devletin Silâhlanması: Ortadoğu’da ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2003.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-i-iran/>

<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-427/mitoloji/>

<https://www.tuicakademi.org/i-am-not-a-woman-i-am-a-god-turk-ve-iran-mitolojilerinde-kadinin-yansimalari/>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/haram>

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47128818>

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/48253/mod_resource/content/0/kisilikgelisimi.pdf

https://iramcenter.org/rukiye-kebiriye-tesvikodulu/?send_cookie_permissions=OK

<https://iramcenter.org/iranda-kiz-okullarinda-yasanan-zehirlenme-vakalari-2224>

<https://iramcenter.org/besic-kadin-kollarinin-iran-sosyopolitik-yasamindaki-rolu-739>

<https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2019/02/06/zorhane-iranin-kuvvet-kazanma-evleri>

<https://evrimagaci.org/klasik-kosullanma-nedir-pavlovun-kopek-deneyleri-psikolojiyi-nasil-degistirdi-7423>

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranin-geleneksel-sporu-zurhane/1213348>

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/inkilab-caddesi-kizlari-rejimin-kirmizi-cizgisini-zorluyor-/1057566>

https://www.uspsikiyatri.com.tr/Makaleler/Anne-Bebek/Annelik_Huznu_Dogum_Sonrasi_Depresyon_ve_Lohusalik_Doneminde_Degisen_Ruh_Halleri/

<https://sozluk.gov.tr>

EKLER

Nasır MENZURİ, 5 TEMMUZ 2019, TAHRAN.

Rugayye KEBİRİ, 11 TEMMUZ 2019, TEBRİZ.

Ferid FERANEK, 4 TEMMUZ 2019, TAHRAN.

Avava

Nasır Mənzuri

به نام خدا

سرشناسه: منظوری، ناصر، ۱۳۳۲ -

عنوان و نام پدید آور: Avava / ناصر منظوری

مشخصات نشر: تهران: ناصر منظوری، ۱۳۹۴ مشخصات ظاهری: - [۳۵۶] ص.

شابک: 978-600-04-3089-4

وضعیت فهرست نویسی: فیپای مختصر

یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

یادداشت: کتاب حاضر قبلاً تحت عنوان آواوا چاپ شده است.

یادداشت: کتابنامه به صورت زیر نویس

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۵۷۴۵۳

Avava'nın çapları

(Ərəb əlifbasında):

1-ci çap, 2005, Tehran

2-ci çap, 2013, Tehran

(Latin əlifbasında):

1-ci çap: 2015, Tehran

2010, bu romanın üzərində, Türkiyə'də (Manisa Universiteti), xanım Sedef Ahənpənçə tərəfindən yüksəl lisans tezi yazılıbdır.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۳۰۸۹-۴

ISBN: 978-600-04-3089-4

• Avava (roman)

• Nasır Mənzuri

• Qiymət: \$ 8.00

• Sayı: 500

• E-adres:

: nas.avava@gmail.com

: n.manzuri@gmail.com

NÖKTƏ!

Nağıl ədəbiyyatımız, əslində, *quest*¹ məfhumundan mənşələnir. Bu mənşəin necəliyini yazar öz nəzəri mübahisələrinin sıra kitabarının birində (*Ağız Lüvhələr 10-da*) açıqlayıbdır.

Bu romanın tənqidçiləri belə bir fenomeni xalq yaradıcılığında görmədikləri üçün bu nöktə burada xatırlanmalı göründü.

Burada, *quest*'in iqtizasından asılı bütün karakterlər öz ideal'lıqlarını yaşayırlar . . .

¹. quest

Ha dediyim hiss o xanımın görkəmində də var idi.

Yaşı 45-48 aralarında ola bilərdi. Deməli, bu xanım da başibəlalı olanlar nəsilinin yaşlarında, daha doğrusu, dünyanın o başlı-başın-saxlasın çağlarının cavanlarından idi. Azca ucaboylu nəzərə gəldikdə nə ariq idi nə dolu. Saçlarına yamancasına dən düşmüşdü. Ama çallanan, təbii parıldayan o saçları əsla boyamamışdı. İri gözlərinin yanyövrəsində ağ dərisi narın narın qırıqlanırdı. Əynində çox sadə bir geyim var idi.

Soyuqqanlılıq'la danışmaq istəsəm əgər, yalnız beləcə deməliyəm: "üz-bənizi süpürülməmiş xəzəllər kimi qürurlu idi." İndi düşünürəm ki, bu sözü təkcə onun haqqında işlədə bilərdim.

Təbriz'in əsil ailələrindən olduğuna görə, danışiq -duruşuğu qabarıq formada ərdəmli görünürdü. Uşaqlıqdan bəri elmi musiqilə tanış olduğundan ötrü də, danışdıqda Təbriz ləhcəsini həzindən musiqiləndirirdi. İşcil bir mütəxəssis kimi öz işinin yatımını bilirdi.

Özünü, yirmi-bir il ondan irəli İran'dan getmiş, elektrik mühəndisliyində yüksək doktora almış, işlərinə görə də çox çox ölkələri dolanmış tanıtırdı. Eyni halda da, Azərbaycan folkloruna, eləcə də, Azərbaycan'ın mitolojisinə, getdikcə, artdığı marağını bildirdi. Bu arada zeynində yaranan bir sıra suallara cavab tapmaq üçün canatmasını söylədi.

"... ancaq," dedi, "sizdən xahişim bu dır, bu suallara olduqca ayırd, olduqca haşiyəsiz cavab verəsiniz."

alovlanır. Birbirlərinin odundan xarla çəkib yanırırlar. Toyun gecəsindən ancaq iki toppa kül qalır yerdə.

Onun yandığından da ancaq Yanıq Kərəmi havası yaranır; bu hava heçbir sudan sönməyən bir odun alovlarından danışır _nifrətdən, sevdadan yaranan bir odun alovlarından danışır!

Aşıqlar alovlu sazda bu sözləri dedikdən sonra, söz də usanar saz da. Ondan sonra dır ancaq bütün analar, bütün qarı analar, öz uşaqlarına, öz nəvələrinə bir sırrın üstünü də açarlar. Onlara deyərlər ki, Aslı'la Kərəm gözlərdən iraq olan yerdə nəhəndür³² bir ağacın üstündə yaşayırlar. Orada yaşadıqda qocalarlar. Qocalarlar ancaq yenə də qayıdıb ondörd yaşar gənclər olarlar; dönüb sevdalarının başlanğıcından başlarkən yenidən ömür sürərlər. Bu qocalıb yenidən gəncləşmə, gözlərdən iraq olan o ağacın üstündə, qiyam-qiyamətəcən hey dönüb təzələnəcək.

İndi bunun adı *ayın* dır yoxsa *oyun*, onu heçbir nağıl söyləyən ana bilməz.

Aslı'nın başı ağrıtında Kərəm öz sədəfli sazını köynəyindən çıxardır ona ağlasığmayan havalar çalır. Elə çalır ki sözlər o havaya çatanmazdan tiringələri sözə dola bilmir. Sözləri tapılmayan o havadan'sa Aslı uyur. Ayınanda _Kərəm'i təzəcə tapmış kimi _fərəhlənir; dünya isə ondan fərəhlənir.

Qarı analar öz balalarına yavaşcadan belə bir sırrı da deyərlər ki, dünyada bəzi müsafirlər öz xeyr səfərlərinə gedəndə Aslı'la Kərəm'i iraq olan o ağa-

³². çox böyük-hündür

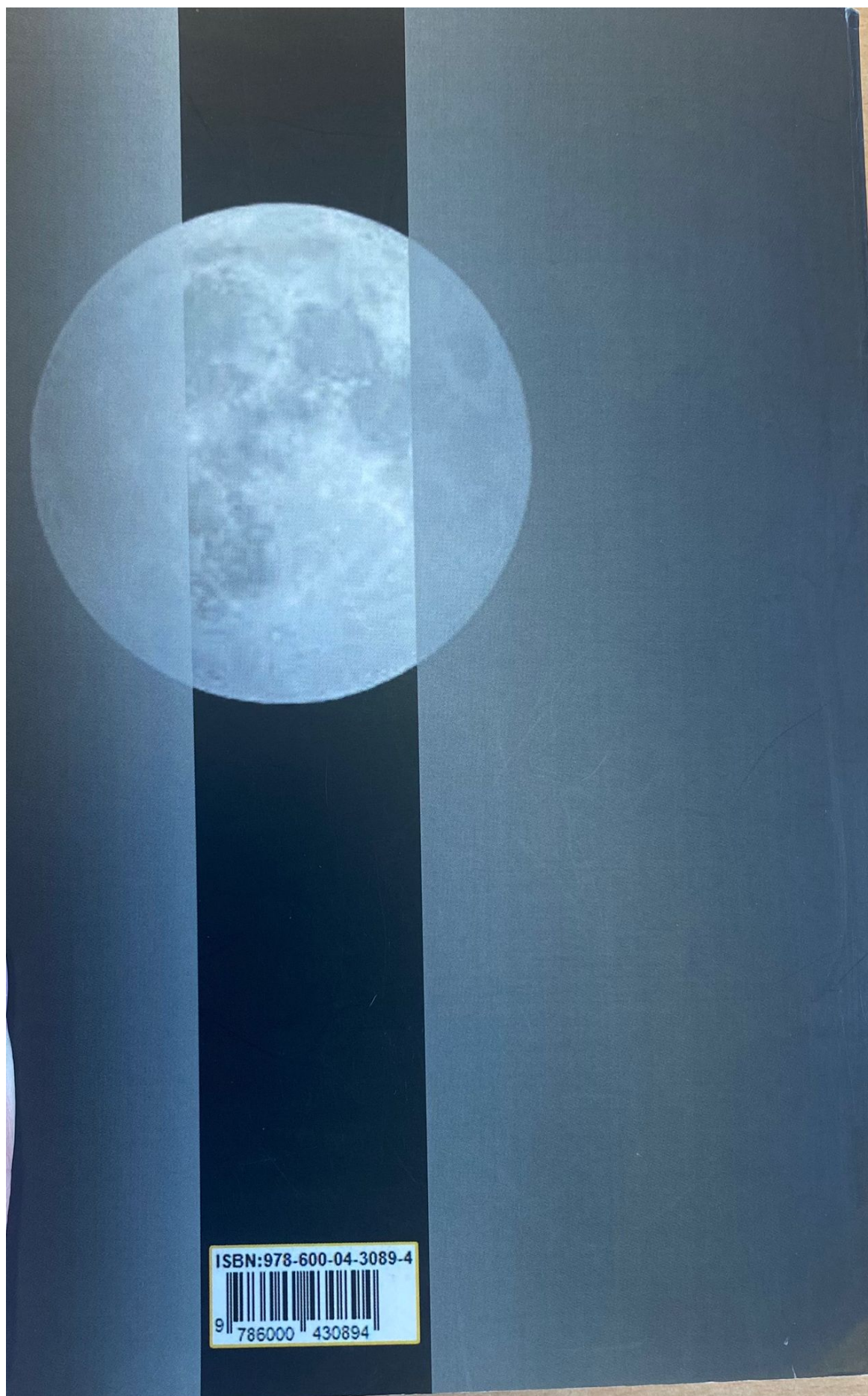
Nahar çağı idi yuxudan oyandım.

Oyanmaq da yox, daha doğrusu, ayındım. Çərşənbə günü Septambr'ın beşi idi. Yayın istisi incardan düşmüşdü. Təbriz'in yaxınlaşan payızının nəfəsi gəlirdi. Qalın paltar geyilməli idi. Buranın havasının quruluq fərqi baxmayaraq, sanırdım, Nyu York'un havası da indi gərək bura kimi kötlü dəyişilmiş olaydı; dənizdən yel vurduqda yayın sınan istisini payızlandırardı orada gərək.

Biran çalışaraq zeynimdə izlədim görəm indi Amerika'da mənim nə kimi işlərim ola bilərdi. Qərarlaşdıgımıza görə, Sintiya _mənim münşüm_ nə kimi sözü, sovu olarsa bu suitimin nömrəsinə zəng eliyib öz peyğamını qoymalı idi. Təxtimin yanındakı dəsgahı açdım. Sintiya'dan qısa bir sov var idi:

"Tuseday, September 4, 3:30 p.m. Wish very nice time for you, ma'am! Everything with the office is OK. Prof. Edwards wants to have a meeting in presence to discuss your bid. Your doctor wants weekly report on your condition! That's it! All the best! By the way, we miss you."

Hələ yerimdən durmamışdım ama bilirdim Aslı üstə gəlib çoxdan burada dır. Durdum hamama keçmədən, Aslı'dan fəmillərə zəng eləməyini istədim;

آلما
حکایه توپلوسو
فرخ جرایدی

سرشناسه : جرایدی، فرخ، ۱۳۶۰ -
 عنوان و نام پدیدآور : آلمانا حکایه توپلوسو / فرخ جرایدی (یورغون).
 مشخصات نشر : تبریز: انتشارات آذر تورک: انتشارات نباتی، ۱۳۹۶.
 مشخصات ظاهری : ۸۸ ص.
 شابک : 978-600-8343-62-2
 وضعیت فهرست نویسی : فیپا
 موضوع : داستان‌های کوتاه ترکی -- ایران -- قرن ۱۴
 موضوع : Short stories, Turkish -- Iran -- 20th century :
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۶ ۴۴۷/ج۳۱۴ PL
 رده بندی دیویی : ۸۹۴/۳۶۱۳
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۶۹۲۳۴۶

آلمانا

(حکایه توپلوسو)

فرخ جرایدی (یورغون)

جلد طرحی، صفحه دوزنله‌ین: مهدی میمند

ناشر: آذر تورک تبریز / با همکاری انتشارات نباتی

سای: ۱۰۰۰ ج / رقعی / ۸۸ ص.

دیر: ۷۵۰۰ تومن / بیرینجی چاپ. ۱۳۹۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۴۳-۶۲-۲

مرکز فروش: تبریز- مابین سهره طالقانی و تربیت - مجتمع تجاری استاد شهریار

زیرزمین - پلاک ۴۶ - تلفن: ۰۴۱۳۵۵۴۷۵۱۰

الدە ئاتىدىڭىنىز بو كىتابىن ھازىرلىنىدىغىنىدە بىر چوڭ يۇلداشلار بورجىلويام،
اۋۇل لىكە ھەمىشە الېمدىن ياپىشىپ مەنە ياردىمچى اولان
استادىم كۆۈرك بى (اھمەد مۇھەممەد) جىنابلارىنا.

۶۴		آغیز باخیش لار
۶۸		باسدئوریلان سئوگی
۷۲		زۇمارلیق
۷۷		أجلیق
۷۹		کریچ کۆرەسی
۸۱		چیللە گنجەسی
۸۴		سئهرە
۸۷		تلفن دکەسی

ایچینده کیلر

۸		اۇن سۆز
۱۰		باشام تۇنگۇ
۱۳		یئنی یوللا جزالناماق
۱۵		اریعن
۱۷		کئدین اۇغروسو
۱۹		ایلقار
۲۲		ایکی شیرینی
۲۵		اوییر دنیا
۲۸		دویوتلەن سۆزلر
۳۱		گۆیچک
۳۳		اویۇچوک
۳۴		اۆمۇز
۳۶		چۇبان
۴۰		سئودا
۴۵		اۆتوراق
۴۸		تانیش دشمن
۵۰		قئز اۇشاغی
۵۱		یازلی کۆینک
۵۵		دامغا
۵۷		تاپدیق
۶۱		S'il vous plaît
۶۳		ألما

ایکی شیرینی ۲۳۱

bera hira olwatsa bira4 yag al "Durman"
- حتماً یاغ آل ها، هئچ اؤلماسا بیر ائونه دۇرمانج^۱ ائلهرم، اۇشاقلارین باشی قاریشار.

اونا دا پۇل یۇخ ایدی. یاغین دیرینی نئچه یئردن سۇروشموشدو. بۇرداکی ساتیش یئرینده هر یئردن اۇجوز ایدی، ۱۹۵۰۰ دئییردی. *yag pahali*

بۇنلاری دۆشۆنهرک گئیدردی، بیر آن دالیدان سانکی بیر، «هوی، آی کیشی، ایشچی، آی سنلهیم» دئییر، ائشیتدی؛ دۇنوب آرخاسینا باخدیقدا *Bir oplan seclenir* گنج بیر اۇغلانی گۆردو، - بۇیورون - دئییه، اۇغلانلار ساری یئیین آدیملارلا گئتدی. اونا چاتاراق، - آمریز اۆلسون - دئدی. *bir tekke etti*

- بیر متر قازیلمالی یئریمیز وار. قازا بیلرسن، گئدک؟ - اۇغلان دئدی. - اۆلسون - دئییه، ائلیار جوابلادی. *Tamam*

پۇل دانیشمادی، دۇغروسو دانیشا بیلمه‌دی. - هر نه اۆلسا هئچدن یاخشی دیر. - دئییه، سسینی چیخارتمادی. *para sovmadi, bir yolda yirdi*

اۇغلانین ماشینینا مینیب گئتدیلر، اۇزاق دئییلدی. چاتدیقدا ائلیار هر نهیی یئرده حاضر گۆردۆ، هم بئل وار ایدی هم کۆلۆنگ. اۇزلری یئری بیرآز دئشمیشدیلر، اما ایشی یاریمچیلیق بۇراخیب گلیب ائلیارا تۇش گلیمیشدیلر. - بۇرادى سۇلوله‌سی پارتلايیب، اۆستون آچسان بیزی گۆرر. - اۇغلان دئییب، ائوه کئچیب گئتدی. *malzemeler lazım*

ائلیار کۆلۆنگۆ گۆتۆروب، بیر ساعت چکمه‌دن اۇرانی قازیب بۇشالتدی. دۇغروسو هئچ ایشده تۆتۆنمزدی. اۇغلانی چاغیراراق، - آغا قۇرتاردیم، گلین باخین! - دئدی. *1 saat bitmeden kaltetti*

- ساغ اؤل اۇستا! اللرین آغریماسین. نئچه اۆلدو؟ *sağ ol, ne kadar veselim*

^۱ دۇرمانج: یاغ، نارین قۇرو چۆرک، خیردا پنیله جۆرله‌نن بیر یئمک.

Sıradan sucul gırtl

آلینىندان قاش - گۆزلىرىنە آخىب، ياناغىنىندان چنەسىنە اورادان دا آغ
بۇغازىنىدان بدىنىنە سۆزۈلۈردۇ. بۇنلارنى چۇخونو يىندە اولان مندىل لە
سىلىردى، آما باش اۇرتۇگۆنۈن آلتىنىدان ساچلارى نىن آراسىنىدان سۆزۈل
كۆرەگىنە آخان ترلرىن اۇنونو آلماق اۆلموردو. كۆرەيى جىم - جىلاق سۇ ايدى.
دۇغودان، باتىيا آسن مئە يئل اونون گۆۋدەسىنى گىزىلدىتى.

اۆزۈنو سىلدىكىدن سۇنرا گۆزلىرىنى ساعىتدن آيىرىپ اۆلدوزلا باخدى.
زۆيولداق سىراسىنىدا اۆلان اۇشاقلىرىن سايى چۇخ اۆلدوغو اۆچۈن، اۆلدوز
اورادان واز كئچىپ، ايكى قىز اوشاغى ايلە تۇپ آتىپ - تۇتماقلا باشىنى
قامىشىدى. ائل آيىن سۇل يانى نىن بىراز آشاغىلىغىنىدا، اۇنونلا اۆز بە اۆز
اۇلاراق ايكى قادىن لا بىر اۇشاق يئرە سىرلىمىش بىر پالاز سالىب
اۆتورموشدولار. آرالارى آز اۆلدوغو اۆچۈن دانىشدىقلىرىنى ائل آيى راجىجەسىنە
اشىدىردى. قادىنلارنى بىرى بىراز ياشلى اۆبىرىسى ايسە ائل آيى لا ياشىت
اۆلاردى. گىنج سايىلان قىز ياشلى قادىنى «آنا» دئە، چاغىردىغىنىدان بونلارنى
آنا - بالا اۆلدوقلىرى بللى اۆلوردو. يئرە اۆتوران، اۆزۈ اۆينايان اۇشاقلىرا،
كۆرەگى ائل آيى سارى اۆلان قىزىن سسى، بۇى - بۇخونو اۇنون اۆلدوز
ياشلىرىنىدا اۆلدوغونو گۆستەرىردى. كىچىك قىز يئرەندە اۆتوروب
دانىشمادان، اۆينايان اۇشاقلىرا باخىردى.

اۆلدوزلا اۆينايان اۇشاقلىر تۇپو گۆيە آتىپ تۇتوردولار. آسن يئل گۆى دە تۇپو
اۇشاقلىرىن آلىندن اۇغورلايىب، يئرە اۆتورموش عايلەنىن ياخىنلىغىنا
سالدى. اۆلدوز قاچاراق گلىب تۇپا چاتدى. اگىلىب تۇپو گۆتۈرركن، اۆزۈنۈ بۇنا
گۆلۈمسەين يئرە اۆتورموش قىزا چئويىرىپ دئدى:

- آدىن نەدى؟

Ulduz yasinda bir kiz
var yantirinda. Ulduz ne okardaformun
tepe kacinca Elduz aliyor. O sidda
dan kucuk kizni adini soruyor.

tesettir
yu zinden
bachor de
koti
★

Parktaki
kashnolalar
lok yalarn
otun yag
kongulektor
da chuyur
Anne-kiz
otunala

Fərrux Cərayidi

ALMA

(Hikayə Toplusu)

Alma
Fərrux Cərayidi

آجلیق بار اتاسے

رقیہ کبیری

سر شناسه : کبیری، رقیه، ۱۳۴۱ -
 عنوان و نام پدیدآور : آجلیق باراتاسی / رقیه کبیری؛ ویراستار حمید بخشمند.
 مشخصات نشر : تبریز: اختر، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری : ۱۵۲ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۸۶-۱۵۹-۵
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 موضوع : داستان‌های ترکی -- ایران - قرن ۱۴
 موضوع : Turkish fiction -- Iran -- 20th century :
 رده بندی کنگره : PL۳۱۴/۷۲۳۳ ۱۳۹۷ :
 رده بندی دیویی : ۸۹۴/۳۶۱۳ :
 شماره کتابشناسی ملی : ۵۳۲۱۴۰۸

نشر اختر

آجلیق باراتاسی

رقیه کبیری

ویراستار: حمید بخشمند

ناشر: نشر اختر

چاپ اول ۱۳۹۷ • ۱۵۲ صفحه • قطع رقی • ۱۰۰۰ جلد

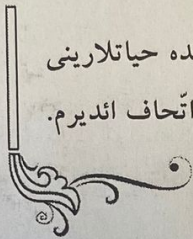
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۸۶-۱۵۹-۵

تبریز - اول خیابان طالقانی، روبروی مصلی، نشر اختر

تلفن: ۰۹۱۴۱۱۶۶۸۹۷ و ۰۴۱-۳۵۵۵۵۳۹۳

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

بو رومانی یوردومون قحطلیک دۇنمینده حیاتلارینی
ایتیرمیش اینسانلارینین خاطیره سینه اتحاف ائدیرم.

skelate ad kompose

آدینی برژیت قویموشام، یقین آئینده کی بالون ژوژهنی قاینار محلول ایله بیرلیکده باشیما چیرپار.

«بلکه اسکلت قاضینین ده ماتروشکاسیدی!»

عنبرین سۆزونه گولمه ییم گلیر. قاضینین پاتلتینه یاراشمیر ماتروشکا آدینین حتی «م» حرفینی ذهنینین اوجوندان کئچیرسین، هاندا قالسین کی خیال گوجویله اسکلتی ماتروشکاسی یثرینه توتسون.

عنبر دئیر: «آلاه اؤنو ووروب دا، سیز نییه اوسته لهمه اونا دولاشیسیز؟! باخ گؤر هنج او چارشانا هییکله یاراشیر دانیشاندا بورما بوغلارینین آلتیندان زیل سس چیخسین؟!»

«سن ده ائله قوجالار کیمی هر شیئی آلاها باغلا ها! آلاه نئینه سین قاضین سسی زیل چیخیر؟ بس بو درسی نه یه گؤره اوخویوسان؟! نییه دئمیسن قاضی آنا بطنینده اولاندا اونون سس باغی کامیللشمه ییب؟»

«یاخچی، سن دین اولسون. سس باغی کامیللشمه ییب، ایندی او آنادان دوغما نوقصانینا گؤره تاوان وئرمه لیدی؟ اؤزگه سی یوخ، بیر سن اؤزون. آلریوه بیر باخ، بالاجا پنکه یئکه لیخدادی، ایندی سن بونون تاوانینی وئرمه لیسن؟ خوشون گلر سنه ده دولاشسینلار؟!»

عنبر اؤتری ظارافاتلاری چوخ جیددی توتور. ندنسه همیشه

Gatinin matroskasi, der
belle, drey
guyeler.

skelate

Gatinin fter, soylenemesi,
bu eksiklikle ilgili konusur b- tiber
Allah'ten ate diye, O sen de her şeyi Allah'a
göster.

آنام نه گوزونو يوماردی نه ده بيزيم چيلپاق بدنيميزه زيلله نردی آنام

پالتارینی سوینمادان اوّل ییزی یویندوراردی. هله ده بدینه

ذهن‌مندان چیخ‌مایب. ^{for Gikany} ^{alancağı, ama aklında} (فردا)

بئینیمه بیت دوشموشدو. اوسته لیک، «تویوخ نینی» سؤزو غروروما

بیلیردیم. کیمسه یه باخیردیمسا سوموکلری أت- دری آلتدان چیخیب

قیققیلدا اییر دیلار، خوروزلار بانلا ییر دیلار، جوجه لر جوجولده ییر دیلر.

عَئِنَه يٰ اٰلَهٗ سَلَا بِيْلَسَه يَدِيْم ھَر كَسْدَن اَوَّل اَنَامِيْن دُوْشَلَرِيْنِيْن

اوستونده کی، قفسینی، سومو کلرینی، وجودونون ایچینی،

دوغول دوغوم بطنینی گۆرمه لی یدیم. نظریمه گلیردی آنامین بطنی قبیر

کیمی قارانلیق بیر یئر اولمالیدی.

«دیورلر آدام اولنده قبرین اول گنجہ سی انکیر - منکیر گلیب سوال -

جواب ائثر. گورہ سن آدام آناسینین بطنینہ دوشدویو گون ده انکیر -

«شکیر گلیب آدمی ...»

Həz İbrahimi və bəhət sənəti
dünən

آجلیق باراتاسی / ۸۵

چتین امتحانا چکدی؟ مەیه اؤزو یاراتمامیشدی اونو؟ مەیه اؤز
یارادیقلا رینین اورەییندن، عاغلیندان خبری یوخوموش؟

بئله - بئله فیکرلەر دالدیقا آتجا اؤز سورغو - سوآلارینا جواب
تاپا بیلیمیر. محکمەدە محکوم اولموش کیمسەیه اوخشار بیر احوالی
وار. هر زامانکی کیمی دیل - دوداغی آلتدا میزیداندی: «پروردگارا،
جلالیوا چوخ شوکور!»

بازارچانین سس سیزلیینده میریخ حامبالین «یا علی!» سسینه
دیکسینیب، باشینی قالدیردی. فیکرلر، سورغو - سوآلار بیر آن
بوتؤولوکلە ذهنیندن اوچدو. سسە ساری دۇندویونده خیرخیر حاجی
محسن ایله میریخ حامبالی گۆردو. میریخ بئلینه چاتمیش یوکو حامبال
سککسینه قویوب، نفسینی آیردی. خیرخیر حاجی محسن اؤزونو
گۆرمەزلییه ووروب، ناییب قاضی گۆرمەیب دئیە حامبالا دئدی:
«تومتونمە! چات بئلیو، گئداخ!»

ناییب اوزونو چئویریب، یولونا دوام ائتدی.
مورشود هله ده ضربله سانایارکن ناییب میل اویناتمالارینی
سانایردی.

- یتمیش بئش... یا حیدر کرار...

N. Gazi kimsenin olmadığı batarda pezerken
Hacı Muhsin ve Mirih Hambalı jördü. Onlar on-
jöldü. Bir şey taşıyorlar.

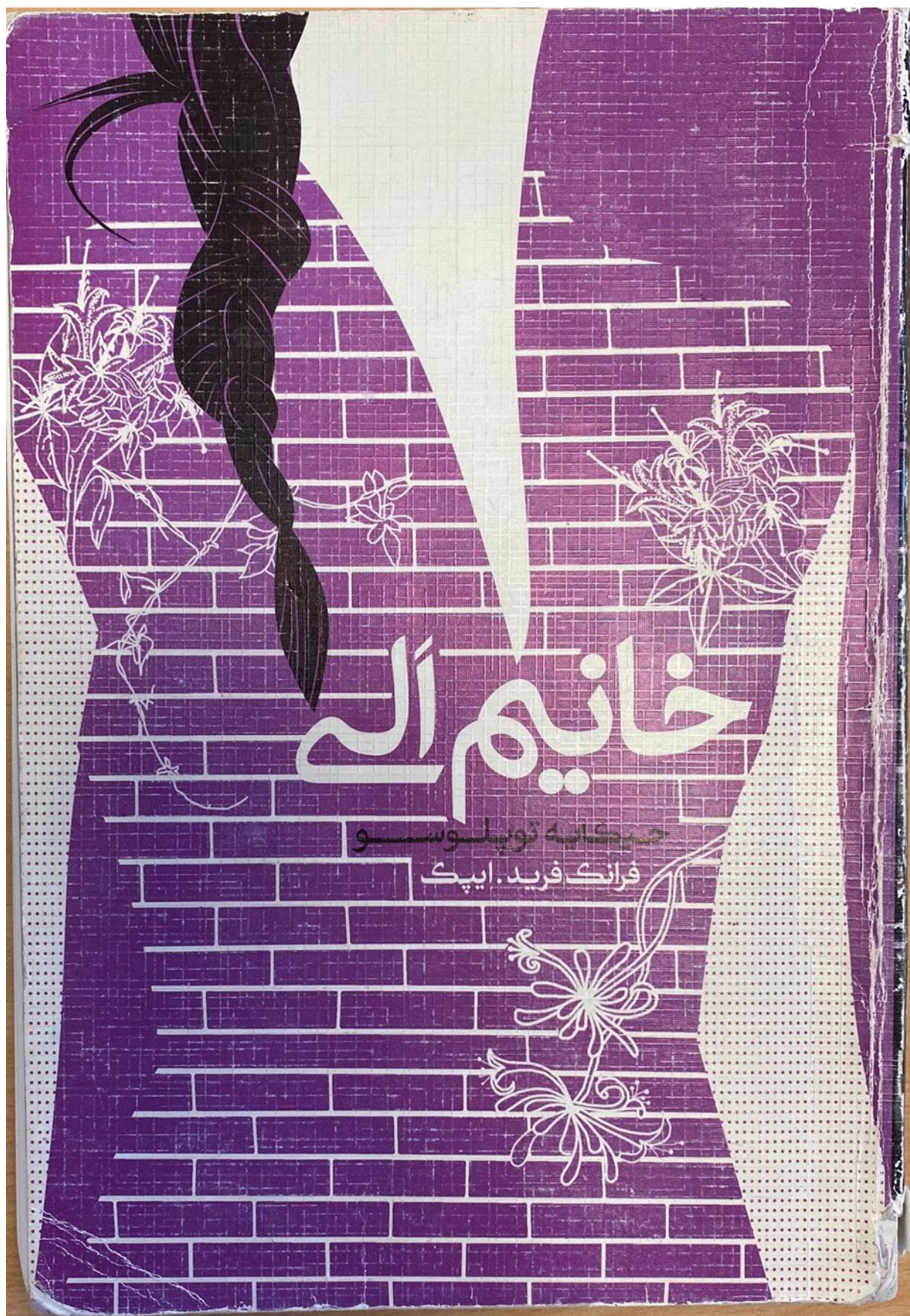

تبریز- اول خیابان طالقانی ، نشر اختر
تلفن : ۰۴۱-۳۵۵۵۳۹۳

ISBN: 978-600-486-159-5

9 786004 861595

Serimli Sedet

xanim uqun

Ipek

خانیم آلی

سرشناسه	: فرید، فرانک، ۱۳۴۰
عنوان و نام پدیدآور	: خانیم‌الی (حیکایه توپلوسو) / فرانک فرید
مشخصات نشر	: تهران، فرانک فرید، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری	: ۱۰۰ صفحه
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۰۰۴۷-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: داستان کوتاه ترکی - ایران - قرن ۱۴
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۲ خ ۲ / ف ۳۱۴ PL
رده‌بندی دیویی	: ۸۹۴/۳۶۱۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۲۷۹۲۸۵

خانیم‌الی

فرانک فرید، ایپیک	بیرینجی چاپ
ناشر: مؤلف	قیش ۱۳۹۲
طرح جلد: سعید شیخ بیگلر	چاپ: پردیس دانش
تیراژ: ۱۰۰۰ / قطع رقعی	نظارت چاپ: یاشماق
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۰۰۴۷-۷	قیمت: ۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق مادی و معنوی برای مؤلف محفوظ می‌باشد.

مرکز پخش:

تهران: انتشارات اندیشه‌نو، تلفن: ۶۶۹۵۳۹۵۹ (۰۲۱)

Siyamele + kizkardesi Sara

Riza + kizkardesi Raziye

Mehdi

Zehre

Negar

Neriman

Siyamele nigerlisi Suser

Behram

Negme Harun

Meherdadh

Emir Han

(Raziye'nin kizkardesi)

پارتی!

Kadın
Kadın
bakış

دئیه سن قاپی دؤیولدو. سیامک گیل اولاجاق. هه! اؤزلریدی. آمان، نه ده
آریقلائیپ. او دا باجیسی، سارادی؛ ساری-سووسار. او بیرری حتماً
قیزیولداشیدی. دنیا گؤزلی ایمیش. گور نه اوجالیقدا دا باشماق گئیپ،
ائننده آیاغی بودورهسه، بیخیلار بییمان اولار! او دی دا اوغلانندان
آسلانیپ؛ اونو اؤزونه قولتوق آغاجی قئیریپ. دئییرم آخی داداشدان
سوروشاندا نئجه دی، دینمیر... گوی کوکوسون ده چئویرسم، دا ایشیم
قالماز.

ایکینجی زنگ ...

بو یئکه دسته، رضانین همکارلاریدی، گمان... او یاراشیقلی جوان
مهرداد اولاجاق. قوی گوروم؟ عکسین گورموشم آخی. اؤزودو. عکسیندن
ده خوش تیپیدی. نه ده لیجیملی گئیپ. یاخجی کی آشپزخانانین
پنجرهسی حیطدن ائله گورونمور ها. عکسیندن چوخ یاخجیدی. گؤزله
آماندی الیوی بوغ چالیردی! بیر او قالیپ خلقالین ایچینده الی یانلق
اوتوراسان. دئییرلر لیاقتی اولمادی قارداشینا بیر...

اوچونجو زنگ ...

topuklu
sarı tasvir
alay / brat

Riza
Seldi
on latif

اوزاناندا تاوانين اغلىغى گۆزومە دولدو. ائودە گۆزلىرىمى ووردو، اغاران دام-دووار. اوز قويدوم چۆلە. چۆلدە گونش گۆزومو قاماشدىردى. اوز قويدوم كۆلگەلىيە؛ اغاجلارين سيخلاشان يىرىنە. او، اليمى توتان يىرە؛ اورەيىمى اويادىب، يىرىندىن اوينادان يىرە. او هوندور اغاجين داليندا گىزلىندىك بىر آن. منىم كوراوغلوم ائلە اوجا بوى دىيىلدى، قاشلارلى انلى دە دىيىلدى. كوركلى ايدى، بوندان بئلە. قوللارلى نىن آراسينا گىرسىدىن، چىخماق ايسىتمىزدىن، داھا. گۆزلىرىنە جومسايدىن، گۆز گۆتورە بىلمىزدىن، داھا. آنجاق نە قوينونا گىردىم، نە گۆزلىرىنە جومماغا جرأت ائتدىم. بىر جە آن، او اغاجين داليندا كندىن گۆزوندىن ايتدىك بىز ...

اغاجين كۆتويو ايكي سۆگىلىنى گۆزدىن ايتىرن قەر، انلى ايدى. بلكە ائلە ھىمىن بو اغاج بوتون سۆيىب، سۆيىللىرى بىرىللىرىنە قوشىدورموشدو _ شاھد اولاراق. قىزلارلىن ياناقلارلىن، دوداقلارلىن، اۋپوشلارلىن چالينماسينا گۆز يومموشدو؛ قوجاقلاشمالار گۆرموشدو. عھدايلقلارلار ائشيتىمىشىدى. سۆگىلىن خاملىغى بوردا چىخاردى. سۆگىلىن تىرتىلەيلى، آيىلگىلىيى، بو اغاجدان، بو يىر-يوردا كۆك سالىب، زوغ ائاردى. قوجالمان اغاج، كندىن سۆگىلى سىمگەسى ايدى. اوشاقلارلىن اوجالما، ياشلىلارلىن قوجالما گۆركمى ايدى.

كاش قاپىسى اولادى اغاجين، بىز اوردا اولاندا، آچىلايدى، بىزى بىر يوللوق اوتوب، ايتىرىدى. كند اھلى دىيىدى، سو اولوب يىرە گىتىدىلر او اغاجين دۆرەمىرىندە. داھا ھىچ كىم اورا دولانمايادى. بىزىم آدىمىز وئىلىدى اغاجا. چىلى بئلدە دە، ھىچ، بئلە اغاج يوخوموش. اوندا بىزىم دە آدىمىز كوراوغلىلا نىگار تاي قالارقى اولاردى.

«بىرى وار ايدى، بىرى يوخ ايدى ...» دىيىلدى. «... خان، آنجاق كى قىزىن بو اوغلانا وئەرسى دىيىلدى ...» ناغىل دا دوغرودان دوغولا بىلدى،

اوندا ... *kay bolsaydik da masal olsaydik*

*qatnashini
seviyormu*

*altinda gizenler
afaci anlatıyor
belleklerin sevgililer
yeridir.*

*kaybolmasi
olaydi, kaysaydi
afaca bitim
adimlar*

*Ben kuyumcu
Bulutlu kuyumcu
Zamanki kuyumcu
Fizik kuyumcu
Kuyumcu*

یانیندا کی عرب کیشی دئدی: فتبارک الله احسن الخالقین.
افشینین رنگی بوغولموشدو. قانی قاینیردی. یومروغون دویونله ییب،
سونرا آچدی. قایتدی یئرینه، دیل دوداق آراسیندا "Son of a bitch"
دئییب، شیدایا پاتیرتی باخارکن.

— سن ائله ائلیرسن هامی سنه باخسین، ویدا!

ال تلفونو زنگ چالیر.

...

— بی بی نین یانیندا.

...

— هئچ کیمه بیلدیرمه هاا بوردا یام. سوروش سالار دئنه باشی آغیردی،
گئتدی ائوه.

...

— اوزاتما مامان!

...

بی بی سوروشدو: هله آدی نه دی، بالا؟

— هیوا

— نه؟ هیوا؟

— یوخ بابا، هیوا.

— بو نه آدی دی؟ گئنه حوا اولسئیدی، بیر سؤز!

— هله هر نه. باخ گؤر حوانین باشماق لارین منیم آیاغیمدان چیخاردا

بیله سن؟

— بو گؤزلیقدا باشماق لاری نییه چیخاردیسان کی؟

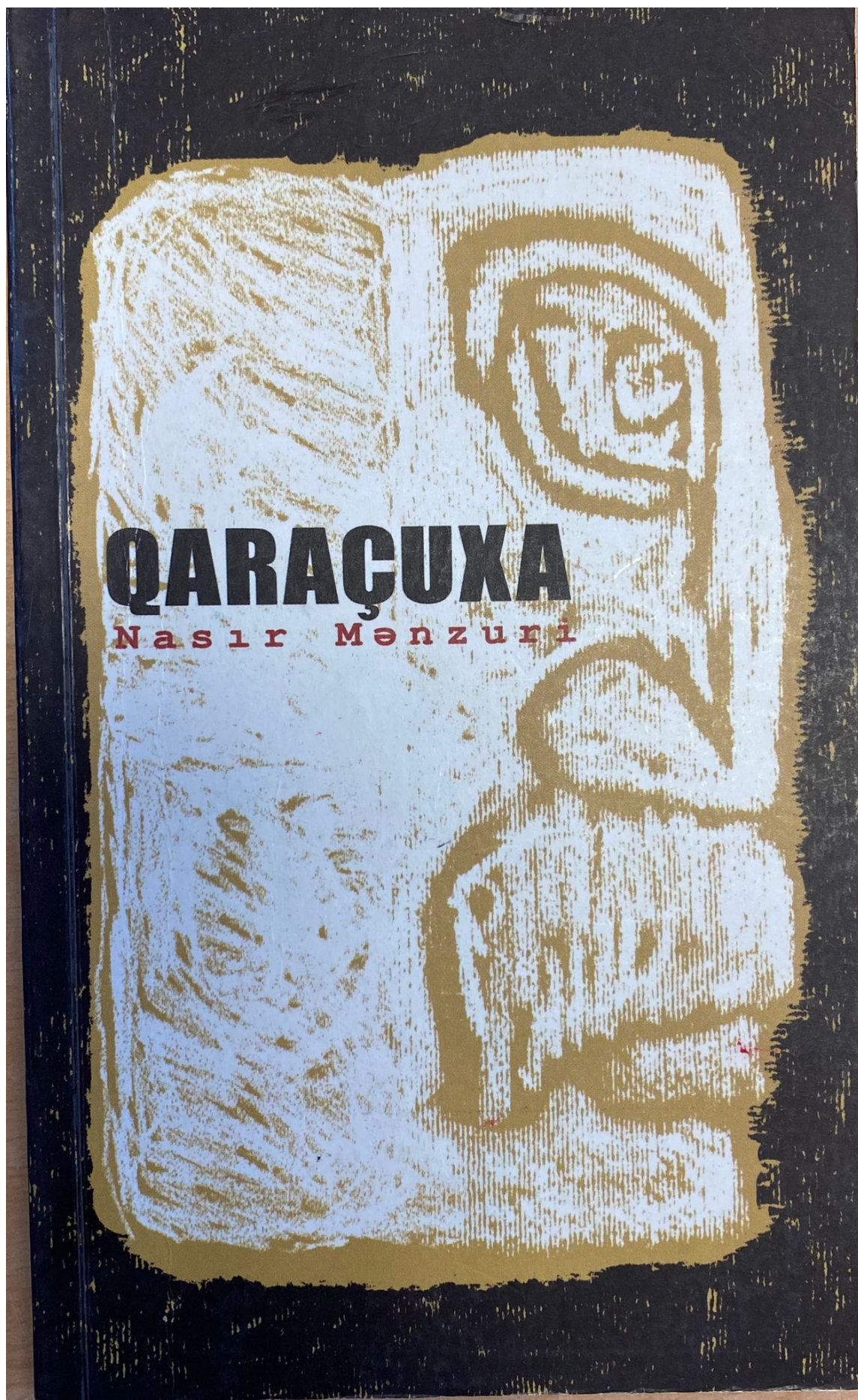
— بارماق لاریمی چالیر، بی بی، — پیشدی آیاقلاریم.

۱. **توليد** (Production): توليد يېزىقىدا، بىر نەرسەنى يېزىق ئارقىلىق يېزىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يېزىق ئارقىلىق يېزىشنىڭ ئىككى خىلى بار: بىرى يېزىق ئارقىلىق يېزىش، يەنى يېزىق ئارقىلىق يېزىش. بىرى يېزىق ئارقىلىق يېزىش، يەنى يېزىق ئارقىلىق يېزىش.

9 786000 400477

Qaraçuxa'nın çapları
(Ərəb əlifbasında):

- 1-ci çap, 1994, Tehran
- 2-ci çap, 2006, Tehran
- 3-cü çap, 2010, Tehran

İndisə, Latin əlifbasında 1-ci çapı verilir: (Bakı 2014)

- **Qaraçuxa** (*qısa roman*)
- **Nasır Mənzuri**

• **Qiymət:**

• **E-adres:**

: nas.avava@gmail.com

: n.manzuri@gmail.com

ISBN 978-9952-494-21-1

Format: 84x108. 1/32. F.ç.v 4,5
Sayı:300

«OL» MMC

AZ 1009, Bakı, Azərbaycan, M.İbrahimov 43.

Tel: 497-36-23

E-mail: olnpkt@gmail.com

neçə söz:

1. Burada, fellər iki formada standard sanılır, aşağıdakı kimi:

İstiyir/istəyir

Bağlıyır/bağlayır

2. Burada, 2-ci şəxs'lə 3-cü şəxs arasında komplekslik yaranmamalıdır, aşağıdakı kimi:

2-ci şəxs: *adını*

3-cü şəxs: *adını*

(Bu əsərdə, nağıl, 2-ci şəxsə söylənilir. Onun'çün də, yuxarıdakı deyilən kompleksliyin yaranması nağıl anlamında konseptual bir gərginliyin törənməsi deməkdir. Onsuz da, belə bir quruluş-məfhum kompleksliyi, primitiv bir dilin özəlliyi dir.)

3. Burada, isim-fel kompleksliyi yoxdur, aşağıdakı kimi:

a:

isim: *Atdır* deyildikdə "at"-dan söz gedir.

(Burada, *dir/dır*, isnadi fel olduqda şəkilçi sanıla bilməz.)

fel: *Atdır* deyildikdə "atmaq"-dan söz gedir.

b:

isim: Göz'lə

fel: Gözlə

4. Burada sifət-fel kompleksliyi yoxdur,

sifət: görməmişəm

fel: görməmişəm

Və...

N. M.

QATAR Miyana dayanağından günbatana sarı yavaş yavaş yola düşcəyin sən pəncərə dalısına gəldin. Göz qəşşərindəki o top işığa baxdın. Şəhərin çıraqları bənək bənək çırıldıyırı. İraqlanırdı, cıncırtısı da çıxmırdı. Yenə də, qatara, qatardakılara məğrur məğrur baxırdı. Yenə də, şəhərlik qıddını kəndə vermirdi.¹ Öz içində qıvrılırdı. Saymazdan susurdu.

Qatar yeyinlədi, yügrəkləndi. Çapaçap getdi. Miyana'nın çırıltıları² dağlar dalında daldalandı. Şəhərin qürurlu baxışı qaranlıqda itdi.

¹. Şəhərliliyi üstün tuturdu.

². çırıltı: zəyif işıq

qar əmi'nin qaraçuxalanan heybətindən qaynıyır. Səhm oluban ürəyivə çökürdü. Ağırlanırdı.

Dedin: "İlqar əmi!"

"Cana?"

Səsində əski bir tanışlıq var idi _torpaq tanışlığı kimi. Bu səsi heç zaman eşitməmişdin _ama_ onun qərib tanışlığı gecə təkin adamı özünə çəkirdi. Dağın özündən bir nişana idi. Sanki azğınlıqdan tapılmışdı.

"İlqar əmi," dedin, "mən səni heç görməmişəm, axı. Sən bəs nəcür Kərmamad'lısan?"

Fikr elədin indicə İlqar əmi'nin də gecənin də mərmuz heybəti sınaacaq. Dağçı idin nədən bəs bilmirdin dağın qoynunda, o buruq buruq qobular-dərbəndlər, ürəkyaran qayalar, küşüldüyən sellər əl-oyunu deyillər. Qaranlıq çökəndə dağa, dağ hər zaddan artıq sayıq olar. Dağın gövdəsinə vüqarlı bir can çökər. Belə bir dəstanlar yalancıl deyilmiş. Qulaq as! Can qulağında inilti duyulur. Canın pırıldadı, səsin zayıf çıxdı: "mən səni heç tanımıram, axı," dedin. "Mən bütün Kərmamad'lıları tanırım."

Belə ki sən danışdın dağ da, gecə də, İlqar əmi də, möhkəm dayandılar. Heybətləri artdı da. Sən təkcanıva qaldın. İlqar əmi səndən ərdəmli dağa yanaşırdı. Səndən yatımlı danışdı. Duruşuğu dağa bənziyirdi. Qara geyimi gecəyə uyurdu. Əsla dağ'-nan gecə doğmuşdu onu. Gürp danışığı səni ayındırırdı.

"Məni Kərmamad'lılar tanımaz," dedi.

"Axı, dedin Kərmamad'lısan."

"Dedim. Bəli, dedim!"

Sənə yorğunluq aman vermirdi. Duyğulu birçə yuxu səni çulğuyurdu. Qoca İskəndər Nayıb'ın uşaqlıq xatirəsi qocalığına qədər dumanlanıban köynək dəyişirdi; İlqar əmi'yə çatırdı; zamanlar boyu çürüyürdü. İlqar əmi qocalırdı. Sözlər onun ürəyində qartıyırdı. Zaman çönürdü.

Səni yuxu basırdı. Yer-göy birçə beşik təkin yırğanırdı . . . Təkcə bir söz də eşitdin: “ama o ilanlar sürgünü Qan-bahalıq'dan qabaq oldu . . . Sofu Qərə tutan ilanın baxışı gözümdə qaldı . . . Ölən çağı Gülnaz'ın baxışı da yadımda qaldı . . .”

* * *

Oyandın. İlqar əmi odun yanında oturmuşdu. Gecənin dərinliyinə cümüşdü. Yel ayazlanırdı. Çəlimsiz⁶³ bir ay para göyə taxılmışdı. Xəyal kimi tozanqı bir işıq dağ döşünə səpilmişdi. His tutmuş çaydan od üstündə qaynayırdı. Yazın dərinliyi göy-göyərənti iyində çarpınırdı. Ot-ələf iyi _hərdən bir_ burunu doldururdu. Azca üşüyürdün. İlqar əmi göz qırpmadan baxırdı. Sən oyandıqda: “mən də elə biraz yatmışdım,” dedi.

“Yenə də yat, İlqar əmi!”

“Day yuxu aparmır,” dedi. “Ürəyim axınır.”

İlqar əmi'nin qırıqlanmış üzünə başa çatmıyan bir təklik yayılmışdı. Nəfəskəsən bir sonsuzluq mayışmışdı.

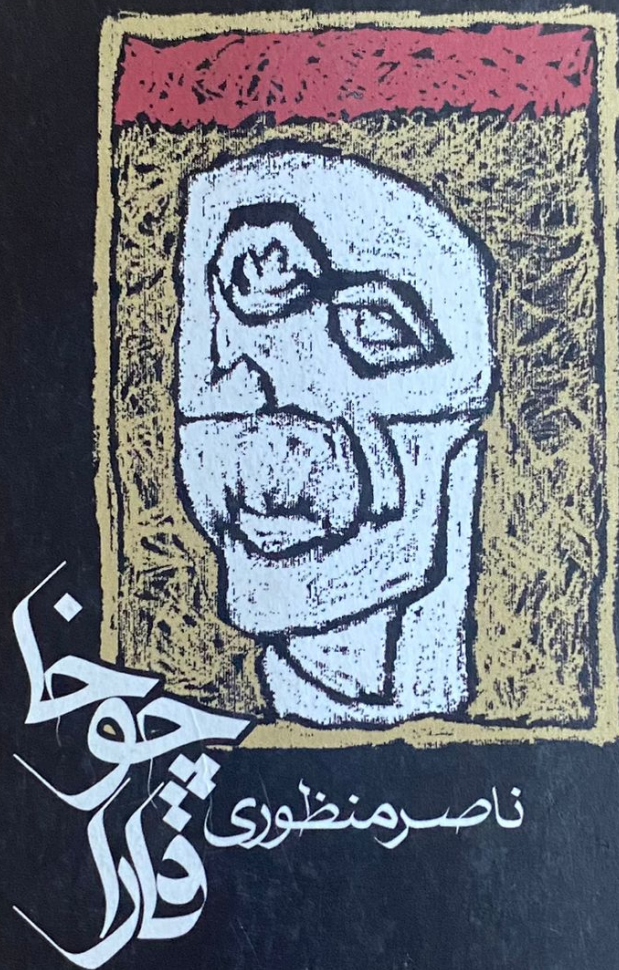
Sənin zeynündə İlqar əmi'nin danışdığı sürgündən uşaqlıq yuxusunun hissi kimi bir hiss qalmışdı.

⁶³ . çəlimsiz: fiziki quruluş baxımından zayıf, nazik

uşaqlar təkin hər yol sevinəndə birçə ləhzə İlqar
yadıva düşər.

Göylündə birçə ləhzə birzad döyünər. O sənin
göylündəki gizlin bir ürəyin döyünməsi dir. Sən o
ürəyivi tapıbsan; döyündükcə sən dirisən.

ISBN 978-9952-494-21-1

9 789952 494211

مہیار علی زادہ، آر خان

مُرَّ آغاجینین کھربا گوزلری

رقیه کبیری

1361

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : مر آغاجینین کهربا گوزلری / رقیه کبیری.
مشخصات نشر : تبریز: انتشارات یانار: انتشارات آیدین، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری : ۱۵۹ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۹-۲۶-۰
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
موضوع : داستان‌های ترکی -- ایران -- قرن ۱۴
موضوع : Turkish fiction -- Iran -- 20th century
رده بندی کنگره : PL ۳۱۴/م ۲۳۴ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی : ۸۹۴/۳۶۱۳
شماره کتابشناسی ملی : ۴۸۴۲۸۸۰

Tebri2

انتشارات آیدین

انتشارات یانار

تبریز- خیابان شریعتی شمالی - نرسیده به سینما ۲۹ بهمن

تلفن: ۳۵۵۳۲۵۹ - تلفاکس: ۳۵۵۳۰۵۲۳ - ۰۴۱

Email: Aydin.publication@ Gmail.com

مُر آغاجینین کهربا گوزلری

رقیه کبیری

* چاپ اول ۱۳۹۶ تبریز * شمارگان ۵۰۰ نسخه * قیمت ۱۲۰۰۰ تومان

* چاپ و صحافی: صحاف امین * طرح روی جلد از وقار آقایی

ویراستار حمید بخشمند

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۹-۲۶-۰

قوشلار حاقداء علمی سوٲه لی بیلگی لر ألدہ ائتدیییم اوچون
خوی دا ابراهیم بئی وحیدنیا و تبریزده فرج مولوی، ابراهیم محمدی،
خصوصیله علی کهنه چی جنابلارینا صمیمی تشکّورلریمی بیلدیریرم.

قاباڭكى حۇكۈمىتىن دئۈرىلمەسى دۆلو ياغىشى كىمى اوز وئرمىشىدى. شىدىرقى ياغىب، سونرا كىمىشىدى. كودتاچىلار بىن آل آلتى واسىطەلرى مەئىن بىر زاماندا، اۋنجه نىشانلانمىش مەكانلاردا ھجوم چكىمىشىدىلر. كودتادان قالمىش اىزلر، پايتختىن او يان بو يانىندا گۇزدن اىتمىردى: سىنىق قاپىلار، اشيالارى آلت- اوست اولونموش ائولر، چپ- چئوير ائدىلمىش ايش يئرلرى، دانىشجو ياتاق خانالارى و...

گئجەنىن قارائلىقى كودتاچىلار اوچون ھىمىشە اۋنملى بىر فاكىور سايىلار. گئجەقوشو كىمى قاباڭجا نىشانلانمىش مەكانلاردا قونوب، مەخالىفلرى تاپدالايىب، ياخالاماق، دونىادا اوز وئرمىش بىر چوخ كودتانىن اورتاق نىشانەلرىندىن دىر. بو تەجرىبەلرە رەغماً باش دىلالىن تەدبىرى اوزوندن نىواك اۋلكەسىنىن كودتاسى گونون گون اورتا چاغىندا اوز وئرمىشىدى.

فەسىل دەيىشمىشىدى. آغاچلار آستا- آستا اويانىردىلار. پايتختىن خىابانلارى ھەر گونە تاي جماعتدن دولوب، بوشالىردى. مەدرسەلرىن زىنگى واختىندا چالىنىب، قاپىلارىنىن آچىلىشى سو گىلىفنىنى خاىرلادىردى.

سرهنگ اونون ھۇوشنەلى سسینی سایمازدان آل آتدی آروادینین یاخاسینا. دویمەلری آچماق یئرینە یاخاسیندان چکیب، بیرباشا پالتارینی ییرتدی. آرواد قیشقیرا- قیشقیرا آل آیاق چالدى. سرهنگ بو آن رحم سیز بیر سرکرده ایدی، آروادی ایسه آل- آیاق چالان بیر مغلوب.

سرهنگ باشینی قالدیراندا مَرَّ آغاجینی اۆز چاپقینلیغینا شاهد گۆردو. مَرَّ آغاجینین گۆزلىرى قان چاناغینا دۇنمودو.

آروادینى آلاچیغین آلتیندا باشینا بوراخیب، قوشخانانین بۇیرونده کی اۆزل اوتاغینا قاپانیب، قاپینی اوزونه باغلادی. قوشلار یووالاریندا قورولدا ییردیلار.

بیرینجی دفة یدی سرهنگ بئله قفیلدن آروادینى چالیب، چاپمیشدی. آروادینا گۆره سرهنگ چاپقین بیر کیشی دئییلدی. قفیلدن هجوم گتیرمه سی اونو هم قورخوتموشدو، هم ده فیکره سالمیشدی. ائولندیکلریندن بری یاشایشلاری چوخ آرام و دغدغه سیز کئچمیشدی. عرف اولاراق سرهنگین عایله سی اونلار ائلچی گئدیب، بیر- بیرلریله ائولنمیشدی. آرواد بیلیردی سرهنگ ده آتاسی کیمی قوشلار علاقه سی وار. آما ائوینه گلندن سونرا باشا دوشموشدو کی سرهنگین یانیندا قوشلارین اۆزل بیر یئری وار.

هر شیوه یله چالیشمیشدی سرهنگی قوشلاردان ائله سین، اولمامیشدی. هر دفة اوخو داشا ده یمیشدی. سونوندا بو نتیجه یه چاتمیشدی کی اگر سرهنگ اونونلا قوشلارین آراسیندا بیرینی سئچمه یه مجبور قالسا، یقین کی قوشلارینی سئچه جک.

«ایش- ایشدن کئچیب...»، «گل سن ده ایشی ایشه قاتما، کیشی ائله بئله اولار.» «کیشی نن آروادین اورتاق علاقه سی یاتاقدی.» «کیشی یاتاقدان تۇخ دوروب، بیر ده قارنى دۇيسا، باش- قولاغی اویناماز. باشی

mirr
ograci
sahit
duyar.
sonra

Serheng
kaniyr

nasıl anlatılıyor "b"
kendi başını kırarak
ama olamaz

bu çok aşk mı?

başın ve
kendi başını kırarak
ama olamaz

هئىچ وئجىنە دە دئىيلدى. آنجاق بىر قىچلى محكومون بئله جسارتله اؤلوم
آياغينا گئتمەسى سرهنگين دىققىتىنى چكەمىشىدى.

شوبهەسىزكى، آز سونرا اؤلوم دئىيلن آنلام، بىر قىچلى محكوم اوچون
مادىلشيب، تصووردن واقىيەتە چئوريله جك. بدننى ياشام قوۋەسىندىن
بوشاليب، بىر مئىيت كىمى جوخەنين آياقلارى اۋنونه سريله جك.

سرهنگە گۆرە ھانسىسا بىر اعدام جوخەسىنين اۋنوندە داينامىش
محكوم اۋزو اۋز لويوندە بىر كىتابدىر. طبعى كى، ھەر كىتابىن دا اۋزل بىر
دونىاسى وار. او ھەر بىر محكومون اعدام حۇكمونو آلىنە آلىب آتش
جوخەسىنە فرمان وئردىكدە، او كىتابى اوخوبور؛ ھەم دە بىر تدقيقاچى
كىمى آلدە ائتدىيى معلوماتى، محكومون اعدام دىرەيىنين قارشىسىنداكى
داورائىشلارنى، اوستەلىك، محكوم گۆرە اۋز حىسلارنى گوندەلىك
خاطىرە دفترىندە يازىر. اعداملارنى ھامىسى خلاص تىرى وورماغا
سوئوچلانسا دا، آنجاق ھەر بىرىنىن اۋزل بىر روايتى، ھەر بىرىنىن او
بىرىسىندىن فرقلى كىفئىتى وار...

آتشچىلر توفنگ تەتايىنى باسدىقدا ھەر كىتابىن آخىرىنجى سطرىنە
سۇن نۇقطە قويولوب، باشقا بىر كىتاب باشلانىر...

بىر قىچلى محكومون غرورلو و دىك باشلىيغى، اوستەلىك بىر قىچى ايله
آتش جوخەسىنين اۋنوندە دنگەسىنى قوروماغى، سرهنگين ماراغىنى چكىر.

«بىر آز سونرا كۆتويو چوروموش بىر آغاج كىمى يئره دوشە جك...
گوپ! بلەكە دە دىزە چۆكوب، يئره جالانا جاق... گوللەلر بدننى قاپلاناندا
اگر آلىنى سىپر ائلەسە، گۆزومدىن دوشە جك. ايندى كى دنگەسىنى قورويا
بىلىر، لايد اؤلوم قارشىسىندا دا دىك دورماليدىر. اونون ذھنىندىن كئچن
سون سۆز، سون آد، سون خاطىرە نە اۋلا بىلر؟ عايلەسى..؟ ايناندىغى
ايدە آلار..؟ يوخسا بىر قىچىنىن اولما دىغىنىن نىسگىلى؟»

سرهنگ اونون ھۇوشنەلى سسینی سایمازدان آل آتدی آروادینین
یاخاسینا. دویمەلری آچماق یئرینە یاخاسیندان چکیب، بیرباشا پالتارینی
ییرتدی. آرواد قیشقیرا- قیشقیرا آل آیاق چالدى. سرهنگ بو آن رحم سیز
بیر سرکرده ایدی، آروادی ایسه آل- آیاق چالان بیر مغلوب.

سرهنگ باشینی قالدیراندا مَرَّ آغاجینی اۆز چاپقینلیغینا شاهد
گۆردو. مَرَّ آغاجینین گۆزلىرى قان چاناغینا دۇنمودو.

آروادینی آلاچیغین آلتیندا باشینا بوراخیب، قوشخانانین بۇیرونده کی
اۆزل اوتاغینا قاپانیب، قاپینی اوزونه باغلادی. قوشلار یووالاریندا
قورولدا ییردیلار.

بیرینجی دفة یدی سرهنگ بئله قفیلدن آروادینی چالیب،
چایمیشدی. آروادینا گۆره سرهنگ چاپقین بیر کیشی دئییلدی. قفیلدن
هجوم گتیرمه سی اونو هم قورخوتموشدو، هم ده فیکره سالمیشدی.
اؤلندیکلریندن بری یاشایشلاری چوخ آرام و دغدغه سیز کئچمیشدی.
عرف اولاراق سرهنگین عایله سی اونلار ائلچی گئدیب، بیر- بیرلریله
اؤلنمیشدی. آرواد بیلیردی سرهنگ ده آتاسی کیمی قوشلار علاقه سی
وار. آما ائوینه گلندن سونرا باشا دوشموشدو کی سرهنگین یانیندا
قوشلارین اۆزل بیر یئری وار.

هر شیوه یله چالیشمیشدی سرهنگی قوشلاردان ائله سین،
اولمامیشدی. هر دفة اوخو داشا ده یمیشدی. سونوندا بو نتیجه یه
چاتمیشدی کی اگر سرهنگ اونونلا قوشلارین آراسیندا بیرینی سئچمه یه
مجبور قالسا، یقین کی قوشلارینی سئچه جک.

«ایش- ایشدن کئچیب...»، «گل سن ده ایشی ایشه قاتما، کیشی ائله
بئله اولار.» «کیشی نن آروادین اورتاق علاقه سی یاتاقدی.» «کیشی
یاتاقدان تۆخ دوروب، بیر ده قارنی دۇیسا، باش- قولاغی اویناماز. باشی

mirr
ograci
sahit
duyar.
sonra

Serheng
kaniyr

nasıl anlatılıyor "b"
kendi başına birisinin
olmasını

bu çok uğramaz
ama

başta
serheng
başta

MÜRR AĞACININ KEHRUBA GÖZLERİ

RUGEYYE KEBİRİ

انتشارات یانار

9 786007 559260